GEORGE SAND

MEŞTERUL PIERRE HUGUENIN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

GEORGE SAND
MEȘTERUL PIERRE HUGUENIN
1851

CUPRINS

Capitolul I

Capitolul II

Capitolul III

Capitolul IV

Capitolul V

Capitolul VI

Capitolul VII

Capitolul VIII

Capitolul IX

Capitolul X

Capitolul XI

Capitolul XII

Capitolul XIII

Capitolul XIV

Capitolul XV

Capitolul XVI

Capitolul XVII

Capitolul XVIII

Capitolul XIX

Capitolul XX

Capitolul XXI

Capitolul XXII

Capitolul XXIII

Capitolul XXIV

Capitolul XXV

Capitolul XXVI

Capitolul XXVII

Capitolul XXVIII

Capitolul XXIX

Capitolul XXX

Capitolul XXXI

Capitolul XXXII

Capitolul XXXIII

Capitolul XXXIV

Capitolul I

Satul Villepreux era, dacă-l ascultai pe domnul Lerebours, locul cel mai frumos din departamentul Loir-et-Cher, iar omul cel mai capabil din numita comună era, după credința tainică a domnului Lerebours, domnul Lerebours însuși, asta în răstimpul când nobila familie de Villepreux, al cărui reprezentant era, nu se afla în mărețul și străvechiul conac din Villepreux. În lipsa personajelor ilustre care compuneau această familie, domnul Lerebours era singurul din tot satul care știa să scrie fără nicio greșeală de ortografie. Se afla pe-acolo un fiu care era și el un bărbat capabil. Lucru recunoscut într-un glas, adică în două, cel al tatălui și al fiului, deși mucaliții din partea locului pretindeau că sunt amândoi oameni prea cinstiți ca să-l fi răpit înde ei pe sfântul duh.

Puțini la număr sunt comis-voiajorii bătând drumurile din Sologne ca să-și ofere marfa din castel în castel, puțini la număr sunt negustorii ambulanți, mergând cu vitele și cu mărfurile din bâlci în bâlci, care să nu-l fi întâlnit, măcar o dată în viața lor, pe jos, călare, sau în droșcă, pe domnul Lerebours, iconom, vechil, intendent, om de încredere al Villepreux-ilor. Iau de martoră amintirea celor care au avut norocul să-l cunoască. Nu-i așa că era un omuleț foarte uscățiv, foarte gălbejit, foarte activ, morocănos și tăcut în primul moment, dar care cu încetul devenea comunicativ peste măsură? Asta pentru că, față de oamenii străini de ținut, era obsedat de un singur gând, și anume: „Uite că există oameni care nu știu cine sunt eu”. Apoi urma a

doua reflecție, nu mai puțin supărătoare decât prima: „Vasăzică sunt oameni în stare să nu știe cine sunt eu”. Iar când oamenii aceștia nu-i păreau cu totul nedemni de a-l prețui, adăuga drept încheiere: „Totuși, bieții oameni trebuie să afle de la mine cine sunt eu”.

Atunci, îi sonda în domeniul agriculturii, neuitând, la nevoie, să le captiveze atenția prin vreun paradox cât toate zilele; căci era membru corespondent al societății de agricultură din capitala județului, ceea ce nu-l făcea mai fălos. Dacă izbutea să provoace întrebări, spunea regulat: „Am făcut această experiență pe *moșia* noastră şi dacă era întrebat despre calitatea solului, răspundea: „Are toate calitățile. Avem o întindere de patru leghe; este prin urmare și pământ uscat, și udat, și umed, și gras, și sărac etc”.

În Sologne, patru leghe de teren nu înseamnă cine știe ce bogăție, iar moșia Villepreux nu aducea venit mai mare de treizeci de mii de livre; dar familia Villepreux mai avea alte două moșii cu venit mai mic, care erau date în arendă și pe care domnul Lerebours se ducea să le inspecteze o o dată pe an. Avea deci o destoinicie triplă și nesfârşite subiecte de discuție și de demonstrații agricole.

După ce produsese primul efect, cum era bucuros să facă pe modestul, și cum e oricum greu să dezvălui situația înaltă pe care o ai, șovăia câteva clipe, apoi se încumeta să pronunțe numele de Villepreux; iar dacă ascultătorul era pătruns dinainte de importanța acestui nume, domnul Lerebours spunea, plecând ochii: „De afacerile familiei mă ocup eu”. Dacă ascultătorul îşi cunoştea atât de puțin interesul încât să întrebe ce e cu familia, o! Atunci, vai și amar de el, căci domnul Lerebours îşi lua sarcina să-l informeze; și urmau nesfârşite genealogii, enumerări de încuscriri și mezalianțe, o listă întreagă de veri și de veri de-al doilea; apoi statistica proprietăților, apoi expunerea îmbunătățirilor aduse de el etc. Când o diligență avea norocul să-l aibă înăuntru pe domnul Lerebours, nicio zdruncinătură și nicio răsturnare nu erau în stare să tulbure somnul delicios în care-i cufunda el pe călători. Le povestea despre familia Villepreux de la primul până la ultimul popas. Ar fi făcut înconjurul lumii vorbind despre *familie.*

Când se ducea la Paris, domnul Lerebours îşi petrecea timpul în mod foarte neplăcut; căci, în furnicarul acela de descreierați, nimeni nu părea să se sinchisească de familia Villepreux. Nu înțelegea cum de nu e salutat pe stradă și cum de mulțimea se înghesuie fără respect la ieșirea din sălile de spectacol și e gata să sufoce un om atât de necesar pentru prosperitatea Villepreux-ilor.

Date morale asupra *familiei,* deosebiri între membrii ei, observații asupra diverselor caractere nu trebuia să-i ceri. Fie din discreție, fie din lipsă de aptitudine pentru asemenea feluri de observații, nu putem spune nimic despre aceste personaje ilustre, decât doar că unul era

mai econom sau mai puțin econom, sau mai priceput la afaceri decât celălalt. Dar calitatea sau importanța omului nu se măsurau pentru el decât după suma scuzilor pe care avea să-i moștenească; și când îl întrebai dacă domnișoara de Villepreux e agreabilă și drăguță, el răspundea făcând presupuneri asupra valorilor pe care le putea aduce ea ca zestre. Nu-i dădea în gând că te poți interesa și de altceva.

Într-o dimineață, domnul Lerebours se sculă și mai devreme ca de obicei, ceea ce era peste putință, afară doar dacă s-ar fi sculat, vorba ceea, în ajun; și, coborând pe ulița principală și unică a satului, zisă strada Regală, coti la dreapta, o luă pe o ulicioară curățică, și se opri dinaintea unei căsuțe cu înfățișare modestă.

Soarele abia începuse să poleiască acoperișurile, cocoșii încă adormiți pe jumătate cântau subțirel, iar copiii ieșiți în cămașă în pragul caselor terminau de îmbrăcat afară, în uliță. Cu toate acestea, în atelierul lui taica Huguenin, se și auzea văitatul rindelii și geamătul ascuțit al ferăstrăului, ucenicii erau toți la postul lor, iar meșterul îi și mustruluia cu asprime părintească.

— Ai și pornit la drum, domnule administrator? întrebă bătrânul tâmplar, scoțându-și scufia de bumbac albastru.

Domnul Lerebours făcu un semn misterios și impunător, iar când tâmplarul se apropie, îi spuse:

— Să mergem în grădină, am să-ți vorbesc despre chestii serioase. Aici, mi s-au spart urechile; ucenicii dumitale parcă fac dinadins, ciocănesc ca nebunii.

Traversară odaia de din dos, apoi o curticică, și intrară într-o grădină pătrată cu pomi roditori, ale căror fructe nu-și pierduseră savoarea prin altoire și ale căror forme viguroase nu fuseseră pocite de daltă; cimbrul și salvia, amestecate cu câteva rădăcini de garoafe și de micșunele, înmiresmau aerul dimineții și un gard viu foarte stufos îi ocrotea pe cei care se plimbau aici de curiozitatea vecinilor.

În acest loc, domnul Lerebours, pe ton și mai solemn, îi anunță meșterului Huguenin, tâmplarul, sosirea apropiată a familiei.

Meșterul Huguenin nu păru chiar așa de năucit cum ar fi trebuit să fie ca să-i facă plăcere intendentului.

— Ei, zise el, asta-i treaba dumitale, domnule Lerebours, pe mine nu mă privește, afară doar dacă e vreun parchet de îndreptat sau vreun dulap de reparat.

— E vorba de ceva mult mai important, dragă, reluă intendentul. Familia și-a pus în gând (aș zice, dacă aș îndrăzni, că e un gând ciudat) să repare capela, iar eu am venit să văd dacă dumneata poți sau dacă vrei să lucrezi la asta.

— Capela, zise taica Huguenin, mirat peste măsură; vor să repare capela? Ia te uită, ce curios! Eu credeam că nu sunt bisericoși; dar acuma așa se poarta, pe cât se pare. Zice lumea că Ludovic al XVIII-

lea…

— Eu n-am venit să discut politică, răspunse Lerebours, încruntând sprincenele; am venit să aflu doar. Dacă nu ești prea iacobin ca să lucrezi la capela castelului și ca să fii bine răsplătit de familie.

— Cum de nu, am mai lucrat eu pentru Sfântul Dumnezeu; dar vorbește mai lămurit, zise taica Huguenin, scărpinându-se în cap.

— Am să vorbesc mai lămurit când o fi momentul, replică iconomul, tot ce pot să-ți spun e că am sarcina să caut lucrători pricepuți fie la Tours, fie la Blois. Dar dacă ești în stare să faci reparația, te prefer pe dumneata.

Această intrare în materie îi făcu mare plăcere lui taica Huguenin, dar fiind om prevăzător și știind bine cu ce fel de iconom are de-a face, nu dădu nimic pe față.

— Îți mulțumesc din toată inima că te-ai gândit la mine, domnule Lerebours, răspunse el, dar știi, acuma am mult de lucru. Treburile merg bine, eu lucrez totul prin partea locului, fiindcă sunt singurul în meserie. Dacă mă înham cu lucrul la castel, nemulțumesc tot târgul și și pe țărani și-au să aducă alt tâmplar, care o să-mi ia toți mușteriii.

— Oricum, nu-i lucru de nimic să bagi în buzunar în mai puțin de-un an, în șase luni poate, o sumă frumușică, plătită pește. Hai să te cred că ai mulți clienți, meștere Huguenin, dar nu toți clienții plătesc.

— Ba să mă ierți, zise tâmplarul, jignit în mândria lui democratică, sunt toți oameni cinstiți și nu comandă decât ce pot plăti.

— Dar nu plătesc repede, reluă iconomul cu un zâmbet ironic.

— Cei care întârzie, răspunse Huguenin, sunt cei cărora vreau eu să le fac credit. Cu cei de seama ta te înțelegi întotdeauna; și eu, de partea mea, întârzii uneori cu lucrul mai mult decât aș vrea.

— Văd, zise intendentul pe ton calm, că oferta mea nu te ispitește. Îmi pare rău că te-am deranjat, nene Huguenin — și, ridicându-și șapca, se făcu că pleacă; dar fără grabă, fiindcă știa bine că meseriașul n-o să-l lase să plece astfel.

În adevăr, convorbirea fu reluată la capătul aleii.

— Dac-aș ști despre ce e vorba, zise Huguenin simulând o nehotărâre pe care n-o simțea; dar poate că e ceva peste puterile mele… e lemnărie veche. Altădată se lucra cu mai multă finețe decât astăzi… și plata era fără îndoială potrivită cu osteneala. Acuma, ne trebuie mai mult timp și suntem plătiți mai puțin. N-avem nici uneltele care ne trebuie, uneori… și-apoi boierii sunt mai puțin bogați și prin urmare mai puțin porniți pe cheltuială.

— Nu e cazul familiei Villepreux, zise Lerebours îndreptându-se din șale; lucrarea o să fie plătită cât merită.

Garantez asta, și, pe cât știu, n-am dus niciodată lipsă de lucrători când am avut lucru de dat. Bine, o să mă duc la Valencay. Am auzit că sunt tâmplari buni pe-acolo…

— Cel puțin dacă lucrarea ar fi în felul amvonului pe care l-am meșterit în biserica parohiei… zise tâmplarul amintind cu dibăcie de lucrarea excelentă pe care o făcuse în anul precedent.

— Poate că va fi ceva mai greu, reluă intendentul, care cercetase în ajun cu atenție amvonul din biserica parohiei și știa foarte bine că e fără cusur.

Și cum dădea mereu să plece, taica Huguenin se hotărî să-i spună:

— Păi atunci, domnule Lerebours, o să vin să văd lemnăria, fiindcă, la drept vorbind, e multă vreme de când n-am mai fost pe-acolo și nu-mi amintesc cam ce-ar putea fi.

— Vino, răspunse intendentul, care devenea mai rece pe măsură ce lucrătorul se răzgândea; vederea nu costă nimic.

— Și nu te obligă la nimic, reluă tâmplarul. Ei, atunci, am să vin, domnule Lerebours.

— Cum dorești, meștere, zise celălalt. Și gândește-te că n-am nicio zi de pierdut. Dacă țin să ascult de ordinele familiei, trebuie să iau chiar astă seară o hotărâre și, dacă nu te hotărăști și dumneata, mă voi duce la Valencay.

— Măi să fie, ești grăbit rău, zise Huguenin foarte tulburat. Ei bine, am să vin astăzi.

— Mai bine ai face să vii chiar acum, cât am timp să te însoțesc, reluă impasibilul intendent.

— Fie, hai să mergem atunci, zise tâmplarul. Dar trebuie să-l iau și pe fiu-meu; fiindcă se pricepe binișor să facă un deviz din ochi, și cum lucrăm împreună…

— Dar fiul dumitale e lucrător bun? întrebă domnul Lerebours.

— Chiar dacă nu-l ajunge pe tată-său, răspunse tâmplarul, lucrează doar sub ochii mei și după ordinele mele.

Domnul Lerebours știa foarte bine că Huguenin-fiul e un lucrător pe care te poți bizui. Așteptă ca cei doi meseriași să-și îmbrace hainele și să-și ia rigla, cotul de măsurat și creionuL Apoi porniră toți trei, vorbind puțin și stând fiecare în defensivă.

Capitolul II

Pierre Huguenin, fiul meșterului tâmplar, era flăcăul cel mai chipeș din tot ținutul. Puteai umbla douăzeci de leghe împrejur fără să-i găsești pereche. Trăsăturile lui erau nobile și regulate ca ale unei statui; era înalt și bine făcut; picioarele, mâinile și capul le avea foarte mici, ceea ce se întâmplă foarte rar la un bărbat din popor, și ceea ce nu exclude mușchii foarte puternici, când omul e de soi bun; în fine, ochii mari, albaștri, umbriți de gene negre și culoarea fragedă a obrajilor dădeau o expresie gingașă și gânditoare acestui cap demn de dalta lui Michelangelo.

Poate părea curios, dar așa era: Pierre Huguenin nu-și dădea seama de frumusețea lui, nici el și nici bărbații și femeile din comună. Asta

nu înseamnă că omul, oricărei clase sociale ar aparține, se naște lipsit de simțul frumosului; dar simțul acesta are nevoie să fie dezvoltat prin studiul artelor și prin deprinderea cu comparația. Viața liberă și cultivată a oamenilor cu stare îi pune mereu în prezența capodoperelor artistice sau în legătură cu tipuri de frumusețe pe care o văd apreciată de spiritul critic răspândit în societate. Astfel li se formează judecata și, chiar dacă nu au contact decât cu arta contemporană care, fie săracă, fie înfloritoare, reflectează totuși ceva din eterna frumusețe, percep fără eforturi lumea ideală, de pragul căreia inteligența asuprită a omului sărman se izbește multă vreme și prea adesea se fărâmă fără să poată pătrunde înăuntru.

Așa încât, oricare plugar roșu la față, cu umeri lați și cu ochi vii, avea mai mult succes la petrecerile din comună și mai multe fete râdeau și jucau cu el decât cu nobilul și liniștitul Huguenin. Dar cucoanele se uitau lung după acesta și ziceau: „Cine-o fi, doamne, băiatul ăsta frumos?" Iar doi pictori tineri care treceau prin satul Villepreux în drum spre Valencay fuseseră atât de impresionați de frumusețea tânărului tâmplar, încât îi ceruseră voie să-i facă portretul; dar el refuzase cu răceală, căci luase cererea lor drept o glumă proastă.

Taica Huguenin, el însuși un bătrân impunător și nu lipsit de bun-simț, nu-și dăduse seama dintru început de înalta inteligență și de frumusețea ideală a fiului său. Îl considera un flăcău voinic, harnic, ordonat, într-un cuvânt un bun ajutor; dar, deși fusese un reformator la vremea lui, nu-i plăceau de loc noile idei liberale și găsea că Pierre se lasă prea ispitit de noutăți. În timpul Republicii îi auzise pe oratorii veniți în târg vorbind de Roma și de Sparta și-și luase, în vremea aceea, și numele de Cassius, la care renunțase prevăzător, la întoarcerea Bourbonilor. Credea, prin urmare, într-o epocă de aur străveche a libertății și a egalității, și, de la căderea Convenției, era convins că lumea a întors pentru totdeauna spatele adevărului: „Dreptatea a murit în '93', zicea el, și orice veți născoci de-aci înainte ca s-o înviați, n-o să facă decât s-o îngroape și mai adânc".

Avea așadar, cusurul bătrânilor din toate vremurile. Nu credea într-un viitor mai bun. Bătrânețea lui era însoțită de veșnice văicăreli și de o acreală morocănoasă, de oare abia dacă-l scăpau bunătatea lui înnăscută și conştiinţa lui senină.

Își crescuse fiul în cele mai curate sentimente democratice; dar îi comunicase această credință ca un fel de taină sfântă, convins fiind că nu se mai poate aștepta nimic de la ea și că trebuie s-o închizi în tine așa cum îți păstrezi sentimentul propriei demnități atunci când suferi o degradare nemeritată. Rolul acesta pasiv nu putea mulțumi multă vreme inteligența activă a lui Pierre. Curând, voi să știe mai mult despre vremea și despre țara sa decât putea să afle în familie și în

comună. Fu cuprins, la șaptesprezece ani, de pasiunea călătoriilor, care răpește în fiecare an de la casele lor numeroase falange de tineri lucrători, pentru a-i arunca în viața aventuroasă, în ucenicia ambulantă numită Ocolul Franței. Dorinței vagi de a cunoaște și de a înțelege mișcarea socială i se adăuga ambiția nobilă de a dobândi pricepere în profesiunea sa. Vedea bine că există teorii mai sigure și mai rapide decât rutina răbdătoare practicată de tatăl său și de bătrânii din ținut. Un *companion,* tăietor de pietre, care trecuse prin comună, îl făcuse să întrevadă avantajele științei, executând în fața lui, pe un zid, niște desene oare simplificau în mod extraordinar practica înceată și monotonă a lucrului.

Din acel moment, hotărâse să studieze *linia,* adică desenul linear, aplicabil la arhitectură, la dulgherie și la tâmplărie. Îi ceruse prin urmare tatălui său îngăduința și mijloacele de a face și el Ocolul Franței. Dar întâlnise o piedică mare în disprețul tatălui său față de teorie.

Îi trebuise aproape un an de stăruințe ca să învingă încăpățânarea bătrânului practician. Taica Huguenin avea, de asemenea, cea mai proastă părere despre inițierile misterioase ale companionajului. El pretindea că toate societățile acestea secrete de muncitori grupate sub diferite nume în *doctrine* erau doar niște asociații de bandiți sau de șarlatani care, sub cuvânt că vor să învețe mai mult de la ceilalți, își prăpădeau cei mai frumoși ani ai tinereții bătând străzile orașelor, umplând cârciumile cu strigăte fanatice și stropind cu sângele lor, vărsat pentru probleme prostești de precădere, praful șoselelor.

Ceva adevărat era în acuzațiile acestea, dar ele dezmințeau într-atâta stima de oare se bucură companionajul la țară, încât, după toate aparențele, taica Huguenin trebuie să fi avut un dinte personal împotriva lui. Unii bătrâni din comună povesteau că-l văzuseră într-o seară întorcându-se acasă plin de sânge, cu capul spart și cu hainele rupte. Căzuse bolnav după întâmplarea asta, dar nu voise niciodată să lămurească nimănui misterul. Mândria îl împiedica să recunoască faptul că fusese răpus de atacanți numeroși. Bănuim grozav că a căzut într-o cursă întinsă de câțiva companioni ai *doctrinei* cine știe căror rivali și că a fost luat drept altul din greșeală. Fapt e că, de atunci, căpătase o mare ură și arătase o aversiune statornică împotriva companionajului.

Oricum, însă, vocația tânărului Pierre era mai puternică decât gândul tuturor primejdiilor și tuturor suferințelor prezise de tatăl său. Hotărârea lui învinse, și jupân Cassius Huguenin fu nevoit să-i deschidă, într-o bună dimineață, colivia. I-ar fi dat, dacă și-ar fi ascultat doar glasul inimii, o sumă măricică, pentru a-i face plăcută și ușoară expediția; dar, sperând că mizeria o să-l aducă înapoi acasă mai repede decât orice morală, nu-i dădu decât treizeci de franci, și-i

interzise să-i scrie pentru a-i cere mai mult. În sinea lui, avea de gând să răspundă chiar de la prima cerere, dar credea că o să-l sperie printr-o aparență de asprime. Mijlocul nu reuși.

Pierre plecă și nu se întoarse decât după patru ani. În timpul acestui lung pelerinaj, nu-i ceruse tatălui său nicio para, iar în scrisori se mărginise să-l întrebe de sănătate și să-i facă urări de bine, fără să-i vorbească vreodată nici despre lucrările lui, nici despre vreunul din necazurile vieții sale nomade. Taica Huguenin era, pe cât de îngrijorat, pe atât de jignit. Grozav îi dădea inima ghes să i-o spună, cu pornirea afectuoasă care ar fi dezarmat mândria tânărului. Dar, de câte ori lua pana în mână, ciuda era totdeauna mai tare și nu se putea împiedica să-i scrie pe un ton de mustrare severă, de care-i părea rău de îndată ce pleca scrisoarea.

Pe Pierre asta nu-l făcea să arate nici necaz, nici descurajare. Răspundea pe ton respectuos și plin de afecțiune, dar nu se lăsa clătinat, iar preotul, care-l ajuta pe bătrânul tâmplar să-i citească scrisorile, îi atrăgea atenția, nu fără plăcere, că scriitura fiului devine din ce în ce mai frumoasă și mai curgătoare, că se exprimă în termeni aleși și că, în stilul său e o măsură, o noblețe și chiar o eleganță care-l situează mult deasupra tatălui său și a tuturor lucrătorilor bătrâni din ținut, numiți de acesta cumetri.

În cele din urmă, Pierre se întoarse, într-o zi frumoasă de primăvară. Cu trei săptămâni înainte de vizita și comunicarea domnului Lerebours. Taica Huguenin, cam îmbătrânit, cam încovoiat de spate, obosit mult de munca fără răgaz și mai ales mâhnit că are neîncetat de furcă, în atelier, cu nișta ucenici mojici și neascultători, dar prea mândru pentru a se plânge și afișând o veselie care rareori venea din suflet, văzu intrând în casă un tânăr frumos pe care nu-l cunoștea. Pierre se înălțase cu un cap, avea o ținută nobilă și sigură de sine, iar obrazul lui alb și curat, pe care soarele nu-l putuse întuneca, părea și mai alb alături de barba neagră și cu fir subțire. Avea haine de lucrător, dar deosebii de curate, și purta, pe umerii lați, un sac din piele de mistreț, plin ochi, ceea ce anunța o zestre bunișoară în ale îmbrăcămințiii. Salută zâmbind, încă din prag, și, făcându-și o plăcere din descumpănirea și mirarea tatălui său, îl întrebă de casa domnului Huguenin, meșterul tâmplar. Taica Huguenin tresări auzind acest glas bărbătesc, care-i amintea oarecum de cel al băiatului său, Pierre, dar care se schimbase ca de altfel toată înfățișarea lui. Rămase un timp descumpănit, iar când Pierre păru că dă să plece, gândi: „lată un flăcău plăcut la înfățișare și care seamănă, nici vorbă, cu nerecunoscătorul de fiu-meu”, și scoase un oftat; dar, îndată, Pierre i se aruncă în brațe și statură îmbrățișați multă vreme, neîndrăznind niciunul din ei să spună o vorbă, de teamă să nu-i arate celuilalt ochii plini de lacrimi.

De trei săptămâni, de când fiul risipitor se întorsese la obiceiurile pașnice ale casei părintești, bătrânul tâmplar simțea o bucurie gingașă amestecată cu unele adieri de supărare și de îngrijorare. Vedea el bine că Pierre e chibzuit în tot ce face, înțelept în vorbe, harnic la muncă. Dar oare dobândise priceperea deosebită la care ambiționa înainte de plecare? Taica Huguenin dorea din suflet să fie așa; și totuși, printr-o contradicție firească la im om și, mai ales, la un artist, se temea să nu dea de un fiu mai învățat decât el. Se așteptase, la început, să-l vadă că-și pune pe tapet știința, că-i ia de sus pe ucenici, că-i întoarce pe dos atelierul și că-l obligă, pe ton doctoral, să înlocuiască străvechile și credincioasele unelte cu uneltele de fabricație nouă, de care mâinile lui bătrâne nu știau să se slujească. Dar lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Pierre nu spuse nicio vorbă despre studiile lui, iar când tată-său dădu să-l întrebe, ocoli întrebarea, spunând că și-a dat toată osteneala să învețe și că-și va da toată osteneala să muncească. Apoi, începu lucrul chiar din ziua sosirii și primi ordinele lui tată-său, ca o simplă calfă. Se feri să critice lucrul făcut de ucenici și lăsă conducerea supremă a atelierului cui se cuvenea. Taica Huguenin, care se pregătise să lupte cu disperare, se simți foarte satisfăcut și, jubilând în sinea lui, se mulțumi să mormăie între dinți de câteva ori „că lumea nu s-a schimbat chiar așa cum spun unii, că vechile deprinderi au să rămână veșnic cele mai bune și că nu se poate să nu recunoști asta, chiar dacă te lăudai că schimbi totul”. Pierre se făcea că n-aude; își continuă lucrul și tată-său fu silit să declare că îl face cu o precizie fără cusur și cu o iuțeală extraordinară. Din timp în timp, îi spunea:

— Ce-mi place, e că ai învățat să lucrezi repede, făcând și lucru îngrijit.

— Dacă ești mulțumit, e în regulă, răspundea Pierre.

Când se risipi de tot prima îngrijorare a bătrânului tâmplar, o altă frământare îl cuprinse. Avea nevoie să-i iasă fățiș dreptatea și se simțea jignit că Pierre nu răspunde insinuărilor lui când îi dădea să înțeleagă că, fără a-i fi dăunător, Ocolul Franței nu-i adusese totuși toate foloasele pe care se lăudase el c-o să le tragă; că nu descoperise cine știe ce, că, într-un cuvânt, ar fi putut învăța acasă tot ce căutase mai departe. Bătrânul fu apucat pe nesimțite de un fel de ciudă care, crescând, îl făcu îngrijorat și bănuitor.

— Nici vorbă, îi spunea el la ureche cumătrului Lacrete, lăcătușul, că băiatul îmi ascunde o taină. Aș jura că știe mai mult decât arată. S-ar zice că lucrează pentru mine ca să-și plătească o datorie, dar că-și păstrează priceperea pentru când o lucra pe seama lui, ca să mă strivească dintr-o dată.

— Păi cum! răspundea cumătrul Lacrete, atât mai bine pentru dumneata, ai să te odihnești atunci, că alt fiu n-ai, și n-o să fie nevoie să-l ajuți până pornește. O să-și facă singur o situație bună și

dumneata o să te bucuri în sfârșit de viață, trăind din venit. Că doar ești destul de bogat ca să te lași de meserie. Nu cumva vrei să te cerți cu singurul dumitale copil pentru clientela satului?

— Să mă ferească Dumnezeu, relua tâmplarul, nu sunt ambițios, și-mi iubesc băiatul ca ochii din cap; dar, uite ce-i, mai e și amorul propriu! Crezi dumneata că e ușor, la șaizeci de ani, să vezi că-ți întunecă faima un tânăr care nici măcar n-a vrut să capete învățătură de la tine, socotind-o mai prejos de deșteptăciunea lui? Crezi dumneata că ar fi frumos din partea unui fiu să vină și să spună tuturor: „Vedeți, eu lucrez mai bine ca tata; prin urmare tata nu se pricepea la nimic!”

Cu asemenea gânduri, bătrânul tâmplar se simțea furios dar se stăpânea. Încerca să găsească ceva de cârtit la lucrul fiului său, și dacă dădea de cea mai mică urmă de înfrumusețare la lemnărie, o critica amar. Pierre nu se supăra. Dădea o dată cu rindeaua și ștergea repede ornamentul care părea că-i scăpase fără voie din mină; era hotărât să rabde orice, să se lase umilit de mii de ori decât să ajungă la harță cu tată-său. Cunoscându-l prea bine, știa că nu trebuie să încerce să i-o ia înainte. Era mulțumit că dobândise cunoștințele pe oare le dorise, și aștepta să vină de la sine prilejul de a fi prețuit pentru ele: știa că ocazia n-o să întârzie. Într-adevăr, ea se ivi în ziua când intendentul îi însoți pe cei doi tâmplari la castel ca să cerceteze lucrările despre care e vorba.

Capitolul III

Fură duși într-o străveche sală boltită care fusese folosită rând pe rând drept capelă, bibliotecă, sală de spectacol și grajd, după vicisitudinile nobilimii și după gusturile diverșilor stăpâni ai castelului. Sala era situată într-un corp de clădire mai vechi decât celelalte construcții care compuneau vastul și impunătorul conac al familiei Villepreux. Era în stil gotic frumos, flamboaiant, iar arcuiturile bolților arătau că fusese destinată cultului religios. Dar schimbându-și întrebuințarea în diverse epoci, **i** se schimbaseră și podoabele; ultimele urme de reparații care existau erau scândurile și pânzele vopsite cu care se acoperise în secolul al XVIII-lea lemnăria de pe pereți, sculptată în secolul al XV-lea, pentru a se putea reprezenta aci pastorale, opera *Huronului* și *Melania* da domnul de La Harpe. Un rest de decor, mâzgălit cu ghirlande pălite și cu amorași scorojiți, fusese dat la o parte, astfel incit o odaie aflată într-un turnuleț alăturat își putuse deschide ușa, multă vreme zidită, înspre galeria boltită, acum curățită de zorzoane. Iar turnulețul era locul favorit al unei anumite persoane din familie. De îndată ce se descoperi că odaia are o nouă ieșire prin folosirea ușii, se dori comunicarea cu capela; dar lipsea un singur lucru, o scară. În principiu, ușa dădea într-o tribună, unde castelanul și familia sa veneau să asculte slujba religioasă, iar

turnulețul servea drept oratoriu. În vremea regenței, tribuna servise de rezemătoare pentru decorul din fundul scenei, iar turnulețul fusese când foaierul artiștilor amatori, când cabina vreunei primadone de neam mare. Pentru a comunica cu culisele, se construise un fel de scară pe roate, scăriță cu trepte, în termeni de tâmplărie, de felul celor folosite în biblioteci sau în atelierele de pictură pentru a ajunge la rafturile de sus sau la părțile înalte ale pânzelor. Era o lucrare grosolană, provizorie, care se putea deplasa după cum cerea decorul. Prețuind frumusețea lemnăriei de pe pereți, disprețuită și mutilată de generația precedentă, familia Villepreux hotărâse să folosească această mare încăpere, lăsată, din vremea revoluției, în seama șobolanilor și a cucuvelelor.

Se decretase așadar ceea ce urmează:

Fosta capelă din evul mediu, fosta bibliotecă din timpul lui Ludovic al XlV-lea, fosta sală de spectacol din vremea regenței, fostul grajd din perioada emigrației să servească de acum înainte de atelier de pictură sau mai bine zis de muzeu. Să se strângă aici toate vasele vechi și mobilele rare, toate portretele de familie și tablourile de altădată, toate cărțile de preț, toate gravurile, într-un cuvânt toate obiectele de artă veche împrăștiate în castel. Era loc pentru toate astea și pentru toate mesele, modelele și șevaletele care s-ar fi adăugat.

Partea care fusese rând pe rând naosul capelei și locul scenei să-și reia, ca monument, forma semicirculară și aparența de naos cu pereții acoperiți de lemnărie sculptată. Aceste sculpturi frumoase, în stejar negru masiv, trebuiau restaurate. Fosta ușă a turnulețului pe care o scoseseră la lumină zidarii avea să dea spre tribună, ea și altădată, dar tribuna, prevăzută cu o balustradă, trebuia să servească de palier la o scară răsucită, proiectată în mai multe desene, dintre care trebuia ales cel mai potrivit.

Capela aceasta, scara și turnulețul vor avea mare importanță în cursul povestirii noastre; de aceea am încercat să le evocăm imaginea în închipuirea cititorului. Trebuie să adăugăm că acest corp de clădire era situat între o parte a parcului, unde vegetația năpădise aleile, și o curticică îngrădită care fusese rând pe rând cimitir, florărie și fazanerie și care nu mai era acum decât o fundătură plină de moloz.

Era prin urmare locul cel mai liniștit din castel și prin care se trecea cel mai puțin, o sihăstrie filosofică sau un laborator artistic oare trebuia să fie curățat și restaurat, dar să rămână misterios și întunecos, fie pentru a putea lucra în el fără să fii tulburat, fie pentru a te închide în el ca să nu dai ochi cu musafirii nepoftiți.

Spre acest loc singuratic îi conducea domnul Lerebours pe cei doi tâmplari, unul liniștit, iar celălalt încercând să pară astfel.

Dar, în primul moment, Pierre nu se gândi nici la tată-su, nici chiar la el însuși. Dragostea pentru meseria lui, pe care o înțelegea ca un

artist, fu singurul sentiment care puse stăpânire pe el când intră în străvechea sală, adevărat monument al artei tâmplăriei. Se opri în prag, cuprins de un mare respect; căci nu există suflet mai pornit spre venerație ca cel al unui lucrător conștiincios. Apoi înainta încet sub boltă și parcurse tot cuprinsul cu pași inegali, mergând repede uneori pentru a cerceta amănuntele, alteori oprindu-se pentru a admira ansamblul. O sfântă bucurie radia pe fața lui, nu i se desprindea niciun cuvânt de pe buzele întredeschise, iar tată-su îl privea cu mirare, înțelegându-i pe jumătate entuziasmul și întrebându-se ce gânduri îl frământau de-l făceau să pară mândru, sigur de sine și cu un cap mai înalt ca de obicei.

Cât despre intendent, el nu era în stare să priceapă ceva din încântarea aceasta și, cum cei doi tâmplari tăceau, se hotărî să deschidă el vorba.

— Vedeți, dragii mei, le spuse pe tonul blajin care era la el semnul premergător al unui acces de zgârcenie, că nu e chiar atâta de lucru cât s-ar putea crede. Vă atrag atenția că frizele și figurinele fiind lucrări care vă depășesc competența, o să aducem de la Paris artiști strungari și sculptori în lemn ca să le repare pe cele fărâmate și să le refacă pe cele dispărute. Așa că n-o să aveți a vă ocupa decât de piesele mari: n-o să aveți decât de completat bucățile și panourile stricate, să lipiți părțile desfăcute, să lucrați, ici și colo, câteva ciubuce, să potriviți bucățile din cornișă etc… Cred că veți putea face cum trebuie lucrurile astea, nu-i așa?… dumitale, meștere Pierre, care ai călătorit, n-au să-ți dea de lucru torsadele care formează stâlpii de la balustrade, nu-i așa? Și intendentul își însoțea îndoiala jignitoare cu un zâmbet pe jumătate părintesc și pe jumătate disprețuitor.

Taica Huguenin, care era destul de bun meseriaș pentru a-și da seama de greutatea lucrării pe măsură ce o cerceta, încruntă sprâncenele auzind cât de direct e interpelată priceperea fiului său. În acel moment, se luptau încă în el gelozia tainică a artistului și speranța plină de mândrie a tatălui. I se lumină fruntea când Pierre, care păruse că nu-l ascultă pe domnul Lebours, răspunse cu voce sigură.

— Domnule intendent, am învățat în călătoriile mele tot ce am putut învăța; dar ovele și torsadele acestea și potrivirea bucăților nu sunt o treabă pe care tatăl meu să n-o poată începe și duce la bun sfârșit. Cât despre figuri și despre ornamentele gingașe, adăugă el vorbind ceva mai încet, dintr-un sentiment de modestie ascunsă, ele ar fi o sarcină care ne-ar ispiti pe amândoi; căci e vorba de o lucrare frumoasă, care ar aduce cinste celui ce-ar săvârși-o. Dar asta, ne-ar cere mult timp, n-am avea poate toate uneltele necesare și n-am găsi prin partea locului nici meșteri care să ne ajute. Așa că ne vom mărgini la ce avem de făcut Acuma, n-ați vrea să ne arătați locul și

planul scării de care ne-ați vorbit?

În fundul capelei, ușița de care a fost vorba, înfundată tainic în grosimea zidului și acoperită cu o tapiserie veche, nu mai avea ca palier exterior decât câteva scânduri mâncate de cari, tot ce mai rămăsese din tribună.

— Aici e, zise domnul Lerebours. Cum nu există loc pentru scară în zid, trebuie făcută o scară de lemn în spirală. Uitați-vă, măsurați dacă vreți. Uite o scară care se poate apropia.

Pierre apropie scara cu trepte și se urcă până la tribună, care nu era ridicată de la pământ decât cu vreo șase metri jumătate; ridică portiera și admiră lucrul de mare finețe al ușii sculptate, precum și ornamentele de arhitectură cu fileuri delicat răsucite care încadrau pervazurile și spațiul din ogivă.

— Și ușa trebuie reparată, spuse eL. Căci stemele care formează centrul medalioanelor au fost sfărâmate.

— Da, în timpul revoluției, răspunse intendentul, întorcând ochii cu un aer ipocrit; și a fost o mare barbarie, căci erau opera unui lucrător foarte priceput, nu încape îndoială.

Obrajii lui moș Huguenin se făcură roșii ca focul: îl cunoștea bine pe vandalul care dăduse odinioară cea mai strașnică lovitură de secure în timpul devastării.

— S-au schimbat vremurile, zise el cu un surâs, în care șiretenia o lua înaintea ruşinării; s-au schimbat și stemele. Pe vremea aceea sfărâmai totul, și nu-ți dădeai seama că-ți croiești de lucru pentru viitor.

— Nu-ți prinde rău dumitale, spuse intendentul cu un râs rece și sacadat cu care-și însoțea întotdeauna aşa numitele de el vorbe de duh.

— Nici dumitale, domnule Lerebours, răspunse bătrânul tâmplar. Dacă n-ar fi fost sparte ușile astea, n-ai avea astăzi cheile lor; dacă n-ar fi fost scos în vânzare castelul, ramura mezină a familiei Villepreux nu l-ar fi cumpărat de la ramura vârstnică, plătind-o în asignate, ceea ce a fost bună afacere, și n-ar fi atât de bogată acum.

— Familia Villepreux a fost totdeauna bogată, zise domnul Lerebours pe un ton semeț; iar înainte de a cumpăra moșia, nu era, cred, lipită pământului.

— Ei, reluă taica Huguenin, pe un ton glumeț; pe jos, călare, sau în caleașcă, suntem toți lipiți de pământul ăsta al bunului Dumnezeu.

În timpul acestei digresiuni, Pierre, cercetând mereu ușa, încerca s-o deschidă, ca să-i vadă amândouă fețele. Domnul Lerebours îl opri.

— Nu se intră aici, spuse el, pe un ton doctoral, ușa e închisă pe dinăuntru; este cabinetul de studiu al domnișoarei de Villepreux, și numai eu am dreptul să intru în lipsa dumneaei.

— Tot o să trebuiască scoasă ușa pentru a fi reparată, zise taica

Huguenin, afară doar dacă nu vreți să rămână cu găuri pentru pisici.

— O să se repare la timpul cuvenit, răspunse domnul Lerebours. Acuma n-aveți treabă decât cu scara. Aici e locul, și dacă te cobori, am să-ți arăt și planul.

Pierre coborî scara, iar intendentul îi întinse mai întâi dinainte mai multe planșe; erau diverse gravuri în acvaforte după tablouri reprezentând vechi interioare flamande.

— Domnișoara, zise domnul Lerebours, dorește să se țină seama de stilul acestor scări, și să se aleagă, dintre eșantioanele de față, cel care s-ar potrivi mai bine cu încăperea. Am pus, așadar, să se deseneze un plan după legile geometriei; îmi închipui că, dacă vi s-ar da explicații asupra lui, ați putea să-l aplicați.

— Planul acesta e greșit, spuse Pierre, de îndată ce-și aruncă ochii pe planșa desenată pe care i-o desfăcea dinainte intendentul, făcând pe grozavul.

— Ia seama la ce spui, tinere, răspunse intendentul, planul acesta a fost executat de fiul meu… de propriul meu fiu.

— Fiul dumneavoastră s-a înșelat, reluă Pierre cu răceală.

— Fiul meu e slujbaș la poduri și șosele, așa să știi, meștere Pierre, exclamă intendentul roșu tot de necaz.

— Nu zic nu, zise Pierre zâmbind; dar dacă fiul dumneavoastră ar fi aici, și-ar recunoaște greșeala și ar face alt plan.

— După indicațiile dumitale, fără îndoială, domnule priceput?

— După cele ale bunului-simț, domnule econom; și mi-ar da unele pe care să le pot urma.

Taica Huguenin râdea de plăcere pe sub mustățile-i cărunte: era încântat că fiul său îl răzbună de aluziile domnului Lerebours.

— Ia să vedem planul, spuse el cu un aer de om care se pricepe, și scoțând din buzunarul vestei, care-i atârna până la genunchi, o pereche de ochelari cu ramă de corn, îi înfipse pe nas, și se prefăcu a comenta planșa, cu toate că habar n-avea de ce era acolo. Desenul linear era pentru el im soi de mâzgălitură fermecată pentru care arătase totdeauna dispreț; dar o încredere instinctivă îi spunea în clipa aceea că fiu-său are dreptate. Nu se sfii să afirme că planul e greșit, că asta sare în ochi; și susținu afirmația cu atâta îndrăzneală, încât Pierre l-ar fi crezut convertit la studiul desenului, dacă n-ar fi băgat de seamă că ține planșa de-a-ndoaselea. Se grăbi să i-o ia din mâini, de teamă ca intendentul, care, de altfel, nu era nici el mai priceput în această materie, să nu observe.

— Fiul dumneavoastră poate că-i foarte priceput la poduri și șosele, continuă taica Huguenin, râzând batjocoritor, dar, pe cât știu, n-are de construit scări pe șosea. Fiecare cu meseria lui, domnule Lerebours, fie zis fără supărare.

— Vasăzică nu vrei să faci scara asta? întrebă Lerebours adresându-

se lui Pierre.

— Mă însărcinez s-o corectez, răspunse blajin Pierre. Nu va fi greu și mișcarea va fi aceeași. Îi voi adăuga o rampă de stejar decupată ajur în stilul lemnăriei și niște ornamente asortate cu cele care atârnă din tavanul bolții.

— Prin urmare, ești și sculptor? întrebă domnul Lerebours, cu acreală; ai toate talentele.

— O, nu, nu pe toate, răspunse Pierre cu un zâmbet plin de bunăvoință, nici măcar pe toate cele pe care ar trebui să le am. Dar încercați-mă în meseria mea, și, dacă veți fi mulțumit, mă veți ierta că v-am contrazis. N-am avut intenția să vă jignesc, vă jur. Dacă aș avea de construit un pod sau de făcut un proiect de șosea, aș primi cu plăcere ordinele domnului Isidore, fiindcă știu că aș avea multe lucruri folositoare de învățat de la el.

Domnul Lerebours, mai îmblânzit, consimți să asculte critica planului de scară, făcută în termeni cuviincioși de către Pierre. Demonstrația era limpede, iar taica Huguenin o înțelese dintr-o dată, căci, prin practică și prin logică naturală ajunsese la o cunoaștere destul de înaltă a artei sale; dar pe domnul Lerebours, care n-avea habar nici de teorie, nici de practică, îl treceau toate nădușelile, prefăcându-se că înțelege; pentru a încheia discuția, hotărâră ca Pierre să facă alt plan, care să fie arătat arhitectului onorat cu clientela familiei. Domnului Lerebours îi convenea să facă această încercare înainte de a-l angaja pe tânărul tâmplar, și se stabili să se amâne devizul lucrării și condițiile de plată până la aprecierea arhitectului.

Când cei doi Huguenin se înapoiară acasă, tatăl nu spuse niciun cuvânt despre ce se întâmplase. Până la venirea serii, se apucară iar de lucru, iar Pierre, la fel de modest ca în celelalte zile, începu să dea la rindea scândurile pe care i le întindea tată-său; dar era ușor de văzut că acesta nu-l mai punea la treabă cu aceeași siguranță și că-i vorbea chiar cu mai multă considerație ca da obicei. Merse până acolo încât îi ceru părerea asupra unui procedeu foarte simplu pe care-l întrebuința Pierre când tăia unele bucăți de lemn.

— Și felul în care faci dumneata e bun, îi răspunse Pierre.

— Dar, ce mai, zise bătrânul, al tău e mai bun, nici vorbă.

— Îmi vine mie mai ușor, răspunse Pierre.

— Vasăzică îl dezaprobi pe a-l meu, mai spuse taica Huguenin.

— Nicidecum, răspunse tânărul, deoarece cu ceva mai mult timp ajungi la același rezultat.

Bătrânul tâmplar înțelese critica delicată și-și mușcă buzele, apoi un zâmbet de aprobare șterse pe fața lui strâmbătura involuntară.

După cină, Pierre se puse pe lucru. Scoase din mapă o foaie mare de hârtie, își luă creionul, compasul și rigla, trase niște linii și le tăie cu alte linii, rotunji niște cercuri și niște semicercuri, făcu niște proiecții

geometrice și niște detalieri, iar la miezul nopții planul era gata. Taica Huguenin, care se prefăcea că moțăie la gura sobei, îl urmărea din ochi peste umăr. Când îl văzu că-și închide mapa și că se pregătește de culcare fără să rostească un cuvânt, îi spuse în cele din urmă cu glas îngrijorat:

— Pierre, prea te-arunci. Ești sigur de tot că știi mai multe decât fiul domnului Lerebours, un tânăr care a fost crescut în școli și care e slujbaș la stat? Azi dimineață, când explicai greșelile planului, am înțeles, deși ai folosit cuvinte cu care nu prea sunt deprins, că ai putea avea dreptate, dar e ușor de criticat și greu de făcut mai bine. Cum poți spera că nu te-ai încurcat și tu în toate liniile astea pe care le-ai încrucișat pe o bucată de hârtie? Doar încercând bucățile de lemn unele cu altele și dregând pe măsură ce încerci, poți fi sigur de tot de ce lucrezi. Dacă faci o greșeală în timpul lucrului, n-ai pierdut decât o zi și puțin lemn; corectezi, nimeni nu bagă de seamă și gata. Pe când dacă tragi aici o linie greșită, să-i vezi pe drăguții de învățați la care te duci să te judece cum au să mai țipe în gura mare că ești ignorant, neîndemânatic, și-ți vei compromite reputația înainte de a fi început lucrul. Curând se împlinesc patruzeci și cinci de ani de când îmi fac meseria cu cinste și câștig; o greșeală pe hârtie putea să mă curețe la începutul carierei. De asta m-am și ferit să mă iau la întrecere cu cei care pretindeau că știu mai multe decât mine. Mi-am croit drumușorul cu zicătoarea mea „meseriașul la lucru se cunoaște”. Ia seama, băiete, nu te lăsa ispitit de amorul propriu.

— Amorul meu propriu nu e-amestecat aici, fii sigur, dragă tată, răspunse Pierre, nu vreau să umilesc pe nimeni și nici nu caut să mă pun în valoare; dar deasupra noastră a tuturor e ceva care nu dă greș și pe care nicio vanitate și nicio invidie nu poate să-l îndoaie înspre ea; este adevărul demonstrat prin calcul și prin experiență. Cine a văzut o dată limpede acest adevăr nu se poate niciodată rătăci în aplicări greșite. Ți-am mai spus-o, procedeele dumitale sunt bune de vreme ce cu ele duci la capăt tot ce începi; și-aș mai spune că, pe măsură ce îți cercetez munca, admir prezența de spirit, inteligența, curajul și memoria care ți-au trebuit ca să te lipsești de geometrie. Dumitale, care ai o inteligență superioară, nu ți-ar aduce nimic nou teoria; dar vei înțelege cât de folositoare e teoria când îți voi spune că cel mai mărginit dintre ucenicii dumitale ar putea ajunge, în puțină vreme, cu ajutorul ei, nu la aceeași îndemânare, dar la aceeași siguranță pe care ai dobândit-o după patruzeci și cinci de ani de muncă stăruitoare. Știința exactă nu-i altceva decât rezultatul experienței tuturor oamenilor, constatată, interpretată și demonstrată în termeni tehnici care te sperie degeaba: căci precizia lor e mai ușor de reținut decât toate definițiile vagi ale uzanței de toate zilele. Cu ajutorul desenului, ai fi putut ști și la douăzeci de ani ceea ce știai

poate la patruzeci și ai fi putut să-ți ocupi inteligența frumoasă pe care o ai cu lucruri mai noi.

— Ai oarecare dreptate în tot ce spui, răspunse taica Huguenin; dar dacă ieși biruitor în întrecerea la care l-ai provocat pe băiatul iconomului, crezi că tată-său n-o să ne urască de moarte, și n-o să dea altuia lucrarea pe care ne-a propus-o azi-dimineață?

— N-o să-i dea mâna să-și nemulțumească stăpânii. Adu-ți aminte, tată, că domnul de Villepreux e un om activ, atent la ce face și econom; domnul Lerebours știe că vrea lucruri bine făcute și fără risipă; de aceea s-a și gândit la dumneata, cu toate că nu-i plac foștii patrioți, îți va păstra clientela castelului, n-ai nicio teamă, și asta cu atât mai mult cu cât arhitectul îi va spune că ești mai capabil decât mulți alții.

Convins de înțelepciunea fiului său, taica Huguenin adormi liniștit, iar după trei zile fu chemat la castel ca să se înțeleagă cu arhitectul, care venise în persoană să cerceteze locurile și să facă pentru castelan un deviz al tuturor cheltuielilor.

Arhitectul era oarecum înclinat să dea câștig de cauză celui mai tare, adică domnului Lerebours și odraslei sale. Astfel că, îndată ce-și aruncă ochii pe cele două planuri, exclamă:

— Nici vorbă, planul fiului dumitale e excelent, tăicuță Lerebours; iar al dumitale, dragă tinere Pierre, șchioapătă din trei picioare. Vorbind astfel, aruncă disprețuitor pe masă planul slujbașului de la poduri și șosele, sigur fiind că e opera tâmplarului.

— Îmi dați voie, domnule, îi spuse Pierre, cu liniștea lui obișnuită, planul pe care-l aruncați nu e al meu. Binevoiți și priviți planul pe care l-ați aprobat, numele meu e scris cu litere mici pe ultima treaptă a scării.

— E-adevărat, așa-i, exclamă arhitectul râzând tare; îmi pare rău pentru dumneata, dragă nene Lerebours, fiul dumitale s-a înșelat. Lasă. Nu fi mâhnit, asta se poate întâmpla oricui. Cât despre tine, băiete, adăugă el întorcându-se spre tânărul Huguenin și bătându-l pe umăr, te pricepi bine la meserie, și, dacă ești om de treabă pe cât ești de bun geometru, o să ajungi departe. Iată o planșă desenată cu mult gust și cu multă inteligență, continuă el, întorcându-se la desenul lui Pierre Huguenin, iar scara va putea fi pe cât de comodă, pe atât de elegantă. Angajează-l pe tâmplarul ăsta, taică Lerebours, n-o să găsești unul ca el, chiar dacă-l aduci de departe.

— Asta e și intenția mea, răspunse Lerebours, cu calmul unei diplomații adânci. Eu știu să prețuiesc talentul și să recunosc meritul acolo unde se află. Fiul meu e cu siguranță foarte tare la geometrie, dar are o minte așa de tânără, așa de aprinsă…

— Lasă, lasă, s-o fi gândit la vreo femeie frumoasă când a desenat planul, zise arhitectul. E băiat destul de frumos, șmecherul, ca să aibă

des asemenea distracții…

Taica Lerebours începu să râdă ca o huruitoare, în vreme ce arhitectul îi răspundea cu glas gros de clopot. După ce-și încheiară accesul ușor de veselie, începură să facă devizul general al lucrărilor, iar meșterul tâmplar și fiul său îl făceau, de partea lor, pe cel care le privea atribuțiile. Prețul fu dezbătut cu o încăpățânare fioroasă de către Lerebours și cu o mare fermitate de către Pierre Huguenin. Pretențiile acestuia erau atât de moderate, încât tatăl său, știind bine că Lerebours va voi să le reducă fără rușine, il acuza în sinea lui că nu se pricepe la afaceri. Dar Pierre rămase neclintit, iar arhitectul, obligat să recunoască îndreptățirea prețului, termină discuția șoptind la urechea intendentului:

— Încheie repede, până nu desface tată-său târgul.

Contractul fu semnat, așadar. Arhitectul se angaja să facă măsurătoarea la sfârșitul lucrărilor. La urma urmei, dacă ne gândim cum legile îl sacrifică întotdeauna pe lucrător celui care-l folosește, afacerea era bună pentru meșterul tâmplar.

— Ce mai, îi spuse el fiului său în drum spre casă, te pricepi la toate; e prima dată în viața mea când închei un târg fără să las nimic din ce am cerut la început.

Capitolul IV

După opt zile, încheindu-și toate obligațiile luate față de clientela satului, cei doi Huguenin luară în primire capela și începură lucrul. De obicei, la Paris, lucrătorii iau acasă piesele de lucrat și nu se întorc la localul luat în antrepriză decât ca să le așeze și să le potrivească. În castele, însă, se obișnuiește deseori ca încăperea în reparație să devină atelier pentru lucrul în comun.

Pierre era în picioare înainte de a se face ziuă. Primele raze ale soarelui îl găseau cu compasul în mină, însemnând vechile scânduri de stejar ale lemnăriei seculare, iar când soseau ucenicii cu ochii umflați de somn, lucrul lor era gata pregătit. Într-o seară, se întâmplă că Pierre, absorbit în cercetarea lemnăriei sculptate, după ce făcuse mai multe însemnări cu creta pe un panou înnegrit de timp, tot calculând, uită că orele erau înaintate și că rămăsese singur. Tată-său plecase de multă vreme cu toți lucrătorii, porțile castelului fuseseră închise și câinii de pază dezlegați prin curți. Vigilentul intendent, mirat că mai vede o lampă arzând în dosul ferestrelor înalte ale atelierului, veni, cu legătura de chei într-o mână și cu felinarul orb în cealaltă, și se uită prin ușă cu băgare de seamă.

— Dumneata ești, meștere Pierre, exclamă el când il recunoscu pe tânărul tâmplar printre crăpăturile ușii, n-ai lucrat destul pe ziua de azi?

Când Pierre îi răspunse că mai are încă pe vreun ceas de lucru, domnul Lerebours îi dădu cheia uneia din porțile parcului, îi atrase

atenția să stingă bine lumina și să închidă bine ușile când pleacă, apoi îi ură spor la muncă și se duse să cunoască plăcerile odihnei.

Pierre mai lucră două ore și, după ce rezolvă problema care-l încurca, hotărî să se ducă la culcare; dar auzi bătând ceasurile două la orologiul castelului. Pierre se temu ca ieșirea lui la asemenea oră să nu fie observată în sat și să nu dea loc la comentarii. Se ferea de reputația de om ciudat pe care i-ar fi adus-o fără îndoială aplecarea lui pentru studiu. De altfel, nu mai era mult până la sosirea ucenicilor și, dacă s-ar fi dus să se culce, nu s-ar fi putut trezi destul de devreme ca să-i primească și să-i pună la lucru. Se hotărî să se întindă pe un maldăr de talaș subțire și de panglici de lemn scoase din scânduri de rindeaua tâmplarilor. Patul era destul de moale pentru trupul lui voinic. Haina îi servi de pernă și halatul de cuvertură. Dar, pe măsură ce se apropie dimineața, se făcea mai răcoare, umezeala zorilor pătrundea prin ferestrele din care multe erau fără geamuri și, la frigul neplăcut, se adăuga o ușoară durere de încheieturi pe care i-o dăduse lui Pierre șederea de o zi întreagă pe schele. Se uită în jur căutând ceva să se încălzească și-i căzură ochii pe vechea tapiserie care acoperea ușița de care s-a vorbit în capitolul precedent. Ușa fusese scoasă pentru a fi reparată și nu rămăsese decât tapiseria. Pierre se sui pe scară, dar abia atunci își aminti că grijuliul de intendent bătuse în cuie tapiseria de jur împrejurul peretelui ca să nu lase praful sau privirile profane să pătrundă în cabinetul de studiu al domnișoarei de Villepreux.

Își mai aminti în clipa aceea de tonul important cu care intendentul îi interzisese să întredeschidă ușa aceea, în ziua când voise să o cerceteze pe amândouă fețele. Îl cuprinse un sentiment de curiozitate; nu curiozitatea vulgară și interesată proprie spiritelor înguste, ci dorința de necunoscut pe care o încearcă o imaginație vie, condamnată să nu cunoască majoritatea lucrurilor pe care le-ar putea înțelege. „Cabinetul de studiu al domnișoarei castelane trebuie să fie, gândi el, plin de obiecte de artă, din cele care vor fi instalate în atelier. Trebuie să fie acolo cărți, tablouri, nici vorbă, și vreo mobilă veche foarte curioasă și foarte interesantă pentru mine. N-am decât să scot două-trei cuie; nu sunt nici spion, nici hoț; întrucât răsuflarea mea, întrucât privirea mea, care respectă tot ce a frumos, ar fi profanatoare pentru sanctuarul acesta?”

Lucrul a mers repede. Dintr-o smucitură o parte a tapiseriei se desfăcu și Pierre intră în cabinet. Era o rotondă mică, cuprinzând tot etajul al doilea al unuia din turnulețele zvelte ale castelului. Camera, luminată de o singură fereastră mare, cu vedere spre grădini, păduri și câmpii până departe, era frumoasă și fusese mobilată cu rafinament. Un frumos covor turcesc, perdele din damasc, statui, un șevalet, gravuri vechi în cadre bogate, un scrin frumos din vremea Renașterii, un bufet în același stil, cărți, un crucifix, o lăută veche pictată și

aurită, un cap de mort, vase chinezești, mii de amănunte în gustul modern fără ordine, fără formă și fără scop, dar elegant, excentric, erudit, care pare că venerează trecutul râzând de prezent — iată pandemoniul artistic pe care căzură ochii tânărului lucrător. La epoca aceea, gustul pentru obiectele de artă nu intrase încă în viața obișnuită. Magazinul de antichități nu era atât de des întâlnit pe fiece stradă din Paris și chiar din împrejurimi, cum e prăvălia brutarului și firma cârciumarului. Era foarte la modă să cauți la telalii de pe chei amintirile prăfuite rămase de la străbuni. Nu găseai atât de ușor ca azi lucrători îndemânatici și pricepuți ca să le repare. Toate obiectele jefuite din vechile castele sau alungate de moda greco-romană a Imperiului și aruncate la vechituri în toate colțurile lumii nu ieșiseră de prin poduri și din colibe așa cum le-a scos de câțiva ani încoace bagheta magică a modei celei noi. Nu erau imitate ca azi cu atâta artă încât nu e posibil să le constați antichitatea; în sfârșit, erau considerate mult mai prețioase fiindcă se credea că sunt mai rare. A te înconjura de aceste obiecte heteroclite și a trăi în pulberea trecutului începuse să fie o modă, dar o modă rafinată și răspândită numai în clasele înalte sau printre artiștii cu faimă. De-aici a pornit literatura sipetelor, a potirelor și a scrinurilor, descrierea bufetelor de stil și a trofeelor, punerea lirică în scenă a zalelor, a stiletelor și a scuturilor și atâtea alte tendințe artistice, manii copilărești și binefăcătoare care au avut întotdeauna darul de a-i distra și a-i ruina pe bogați, pe cei fără treabă și pe maimuțoii care sântem cu toții.

Pierre îndrăgi ca un naiv toate aceste flecușteț închipuindu-şi că domnișoara de Villepreux era singura domnișoară cu destul simț artistic pentru a se așeza pe un scaun din vremea lui Carol al IX-lea și cu destul curaj pentru a ține un craniu omenesc printre panglici și dantele. Simți admirație pentru această tânără persoană de care-și amintea vag că o văzuse jucându-se în copilărie și fu de două ori bucuros că face nobila lucrare din capelă sub auspiciile unei doamne în stare să-i aprecieze valoarea. Apoi contemplă cu deliciu gravura Fecioarei cu scaunul făcută de ***Morghen***[1] și și-o închipui pe tânăra castelană cu trăsăturile acestea îngerești și expresive totodată. Mișcat, entuziasmat, ar fi rămas acolo ziua întreagă, dacă nu l-ar fi rechemat la datorie gălăgia ucenicilor care soseau fluierând pe aleile parcului. Se grăbi să iasă din turnuleț și să se întoarcă în atelier, după ce bătu din nou în cuie, cu băgare de seamă, tapiseria.

De atunci, domnul Lerebours ceru de foarte multe ori să fie reparată și pusă la loc ușa cabinetului. Își pierdea răbdarea; spunea că intră praful pe-acolo, că are să sosească familia, că domnișoara o să fie foarte nemulțumită văzând că nu se poate închide imediat în turnulețul ei, fiindcă îi plăcea în mod deosebit camera aceea; în sfârșit, că e lucrul cel mai urgent. O dată lua un ton mieros și

mângâios, altădată mârâia și-și învârtea cu un aer indignat ochii mititei. Pierre făgăduia mereu și nu se ținea de cuvânt. Ascunsese atât de bine ușa în dosul unor grămezi de scânduri și de grinzi încât era imposibil de găsit. Pe de altă parte, toate lucrările mergeau atât de repede şi de bine, încât domnul Lerebours nu îndrăznea să se supere prea tare.

Fapt e că nu o dată Pierre petrecu primele ceasuri ale nopții în turnuleț, stând în picioare, și privind cu extaz mobilele, gravurile, modelele. Ceea ce îl ispitea mai mult decât toate erau cărțile frumos legate și aurite care luceau pe rafturile unei biblioteci mici de abanos, fixate în perete. Pierre n-avea decât să întindă mâna ca să-și satisfacă curiozitatea, dar se temea să nu comită un fel de abuz de încredere, atingând scoarțele bogate cu o mână înăsprită și înnegrită de muncă. Într-o duminecă, însă, când toată lumea era plecată de la castel, chiar domnul Lerebours, Pierre se lăsă pradă ispitei. Duminica, se purta curat și îngrijit până la rafinament, căci avea gustul înnăscut al eleganței, iar cea mai mică pată pe haine, cel mai mărunt fir de praf pe mâini sau pe păr îl chinuiau mai mult decât se cade poate unui lucrător pe deplin înțelept. După ce se asigură, privindu-se în oglinda înaltă din cabinet, că îmbrăcămintea lui, deși mai puțin bogată decât cea a unui burghez, nu era mai puțin fără cusur, se hotărî să deschidă o carta., cartea era *Emile* de J.J. Rousseau. Pierre o știa pe dinafară; și-o procurase la Lyon și o citise seara cu mai mulți meșteri prieteni, în timpul călătoriei sale prin Franța. Pe același raft, Pierre găsi *Martirii* lui Chateaubriand, *Tragediile* lui Racine, *Viața Sfinților. Scrisorile* doamnei de Sevigne, *Contractul social, Republica* lui Platon, *Enciclopedia,* diverse opere istorice, și multe altele, mirate și ele că au fost adunate împreună. În trei luni, adică într-un timp cam de șaizeci de ore împărțite în vreo douăsprezece duminici, sorbi cu nesaț, nu litera, ci substanța celor mai multe din aceste lucrări; și, de-atunci, a spus deseori că ceasurile acestea au fost cele mai frumoase din viața lui. Se adăuga atracția misterului romanțios, care făcea mai suavă poezia unor cărți și mai solemnă gravitatea altora. Dar cel mai mult îl captivă tot ce avea un raport filosofic cu istoria legislațiilor. Căuta cu lăcomie în aceste cărți marea taină a organizării societății în caste diverse, și-și întărea ideile dobândite înainte prin lectura unor rezumate și prin meditarea, deși cam din depărtare, asupra impresiilor lăsate de evenimentele politice. Câte cunoștințe, ce gândire superioară ar fi dobândit la vremea aceea dacă ar fi avut timp și cărți la discreție! Dar nu putea neglija munca și, după câteva nopți petrecute în cabinetul din turn, Pierre băgase de seamă că a doua zi are capul greu și brațele amorțite. Socoti deci necesar să-și interzică aceste plăceri intelectuale în timpul săptămânii, cu atât mai mult cu cât își făcea un punct de onoare să nu lase în cabinet nicio urmă a tălpilor lui prăfuite

de muncitor. Ar fi fost nemângâiat dacă ar fi pătat cu degete umede paginile mătăsoase ale cărților frumoase. Ce capriciu tainic îl făcea să nutrească această temere ușuratică? N-ar fi putut-o spune atunci. Era frământat de gânduri vagi, stranii, irezistibile. Simțea în el o noblețe naturală mai pură și mai delicată decât toate onorurile dobândite și consacrate de legile lumii. Era silit în fiece clipă să înăbușe avânturile unei naturi aproape princiare, închise în învelișul unui salahor. Se resemna s-o facă, având puterea de voință și echilibrul sufletesc și ele caracteristice acestei măreții înnăscute. Dar în aceste ore de studiu tainic, stând pe pernele unei sofale de catifea, contempla un peisaj admirabil, și poezia acestuia i se dezvăluia pe măsură ce descrierile poeților îl inițiau în bucuriile artei dumnezeiești, a cărei expresie vizibilă este natura. În momentele acelea, Pierre Huguenin se simțea regele universului; dar când regăsea pe fruntea lui gânditoare, pe mâinile lui scorțoase și cu vânătăi stigmatele eterne ale lanțurilor de sclav, îi curgeau din ochi lacrimi fierbinți. Cădea apoi în genunchi, întindea brațele spre cer și-i cerea răbdare pentru el, dreptate pentru toți frații lui lăsați pe pământ pradă neștiinței și abrutizării prin mizerie.

După emoțiile violente și profunde încercate prin lecturile istorice, urmară farmecul nespus și exaltarea imaginației, când îi căzură în mâini primele romane ale lui Walter Scott. Veți afla îndată cum această bucurie atât de curată deveni primejdioasă pentru el și cât de mult suferi influența ultimelor sale lecturi.

Capitolul V

O întâmplare neplăcută întrerupse lucrările din atelier, tocmai în momentul când mergeau mai bine. Unul din ucenicii cei mai pricepuți ai lui moș Huguenin își scrânti umărul căzând de pe o scară; și, cum nenorocirea nu vine niciodată singură, lui moș Huguenin îi intră o așchie în degetul cel mare, ceea ce îl împiedică să mai lucreze. O zi sau două, domnul Lerebours își exprimă din belșug păreri de rău binevoitoare; dar când văzu că ucenicul se întorsese acasă la părinți să se îngrijească, și când medicul localnic, examinând mâna bătrânului tâmplar, hotărî că rana are nevoie de cincisprezece zile de odihnă, crâncenul intendent propuse să lucreze alți meșteri la scară. Asta l-a speriat de moarte pe taica Huguenin, care ținea mai mult din amor propriu decât din interes personal să rămână singur angajat pentru toată lucrarea. Încercă să reia lucrul; dar rana se învenină și trebui să întrerupă. Doctorul amenința că va fi nevoie să taie degetul, mâna, poate și brațul, dacă nu se astâmpără.

— Taie-mi atunci capul pe loc, zise taica Huguenin, aruncând disperat dalta pe podea. Și se duse acasă unde se încuie în odaie de mânie și de durere.

— Tată, îi spuse Pierre, după masa de seară, trebuie să luăm o

hotărâre. Dumneata nu mai poți lucra până în câteva săptămâni fără să-ți primejduiești sănătatea, poate chiar viața. Guillaume era cel mai bun lucrător al dumitale; și trebuie cel puțin două luni ca să se restabilească. Am rămas singur cu niște tineri, harnici desigur, dar fără experiență și lipsiți de cunoștințele necesare pentru o lucrare de asemenea importanță. Nu-ți ascund că și eu, silit de câteva zile să lucrez cât trei, îmi simt forțele descrescând; nu mai am poftă de mâncare, nu mai pot dormi. Te pomenești că mă îmbolnăvesc. Am s-o duc eu cât voi putea fără să mă plâng de muncă, știi bine, dar vine întotdeauna un moment când oboseala e mai tare ca noi și atunci domnul Lerebours, presupunând că așteaptă până atunci, va_avea temei să ne înlocuiască.

— Ce vrei, se ține piaza rea de noi! răspunse taica Huguenin oftând adânc, iar când i-a abătut diavolului pe bieții oameni, trebuie să se lase păgubași.

— Nu, tată, piaza rea nu se ține de nimeni, iar cât despre diavol, o fi el afurisit, dar e sigur că e fricos. N-ai să te lași păgubaș dacă vrei să mă asculți. Ne trebuie doi lucrători buni și toate au să meargă strună.

— Și de unde să-i iei? Au să vrea meșterii tâmplari din împrejurimi să ni-i dea pe-ai lor? Dacă sunt buni, nu prisosesc niciodată; iar dacă sunt proști, și-așa sunt prea mulți. Să-i propun unuia din meșterii aceștia să împărțim pe din două? Mai bine mă retrag cu totul. Ce să-ți mai dai osteneala dacă trebuie să împărți cinstea.

— Cinstea lucrării trebuie să-ți rămână dumitale, răspunse tânărul tâmplar, care cunoștea bine slăbiciunea tatălui său; nu trebuie să te asociezi cu nimeni. Atâta doar, am să-ți aduc doi lucrători, și dintre cei mai buni, garantez eu, las pe mine.

— Dar, încă o dată, de unde ai să-i iei? întrebă taica Huguenin.

— Am să mă duc să-i angajez la Blois, răspunse Pierre.

Aici, bătrânul încruntă sprâncenele într-un chip ciudat și fața lui luă o expresie de mustrare atât de severă, încât Pierre rămase încremenit.

— Așa, reluă taica Huguenin, după o tăcere aspră, la asta voiai să ajungi. Îți trebuie companioni care au făcut Ocolul Franței, copii ai Templului, vrăjitori, necredincioși, pierde-vară de la drumul mare? Din ce doctrină ai să-i alegi? Fiindcă nu mi-ai făcut cinstea să-mi spui la ce societate diavolească te-ai afiliat, și nu știu încă dacă sunt tatăl unui *lup,* al unui *vulpoi,* al unui *țap* sau al unui câine***[2]***

— Fiul dumitale e un om, zise Pierre prinzând curaj, și fii sigur, tată, că nimeni nu-i va spune niciodată un cuvânt batjocoritor; știam eu că ai să te superi când am să-ți vorbesc de angajarea unor companioni; dar sper că ai să te mai gândești și că n-o să te împiedice o prejudecată nedreaptă să recurgi la singurul mijloc care ți-a rămas de-a păstra lucrarea de la castel.

— Nu zău, ciudat lucru! Și văd bine că toată blândețea asta

prefăcută ascundea intenții rele împotriva mea. *Devoranții* au să intre prin urmare pe fereastră la mine în casă! Fiindcă ușa nici vorbă că le-o închid în nas! Dumnezeu știe dacă n-au să mă înjunghie în somn, așa cum se înjunghie unii pe alții pe potecile din pădure și prin cârciumi.

Vorbind astfel, taica Huguenin ridica glasul și, fără să se gândească la mâna lui bolnavă, bătea cu pumnul în masă cât putea de tare.

— Pe cine te-ai supărat? întrebă intrând meșterul lăcătuș, vecinul său, atras de zgomot; vrei să răstorni casa, și nu ți-e rușine la vârsta dumitale să faci atâta gălăgie?

Ia spune, tinere, dumneata l-ai făcut să se îndârjească așa pe tatăl dumitale? Nu-i frumos asta! Tineretul e un trăgaci care trebuie să asculte de arcul vârstei mature.

După ce Pierre îi expuse lucrurile lui moș Lacrete, acesta începu să râdă.

— Ha! ha! Spuse el întorcându-se către cumătrul său, te știu eu, vecine, bătrân nebun ce ești, cu pica ta împotriva companionilor! Ce naiba ți-au făcut drăguții de companioni? Te-au bătut fiindcă nu voiai să te lași *descusut?* Ți-au pus prăvălia sub interdicție fiindcă nu știi să urli? Ai doar glasul destul de puternic și pumnul destul de greu ca să le satisfaci cerințele. Mie zău că mi se pare neghiobie să te împotrivești așa obiceiurilor și, întrucât mă privește, îmi pare tare rău că n-am vreo treizeci de ani mai puțin în spate; m-aș înscrie într-o societate de-astea, căci se pare că cei mai tari se ospătează pe socoteala celor mai fricoși și că, după aceea, îl cheamă pe diavol într-un cimitir, sau noaptea pe la răscruci. Dracul vine cu cârduri de câte zece mii de drăcușori și trebuie să fie nostim să vezi așa ceva. Când mă gândesc că de șaizeci de ani și mai bine aud vorbindu-se de dracu și că n-am reușit niciodată să-l întâlnesc! Ia spune, Pierre, îl cunoști, tu care ai fost primit companion: spune-mi și mie nițel, cum arată?

— E cu putință, vecine, zise Pierre râzând, să crezi în asemenea bazaconii?

— Chiar de tot nu cred eu, răspunse lăcătușul cu blândețe mucalită, dar ceva tot cred, ce mai! Nu pot uita frica pe care o trăgeam când eram copil și când auzeam pe muntele Valmont, unde lucram la fierărie cu tata, țipetele ciudate și urletele îngrozitoare numite de unii vânătoarea de noapte sau sabatul. Mă ascundeam, tremurând tot, în paiele patului și tata îmi spunea: „Hai, băiete, dormi! Lupii se-aud, ei urlă în pădure”. Dar alții spuneau: „Sunt companionii dulgheri care primesc în sânul lor un nou frate și-l pun să semneze un pact cu diavolul; cine rămâne treaz un ceas după miezul nopții îl vede pe satana trecând pe cer în chip de echer mare de foc”. Zău, atâta de mult credeam asta că, deși muream de spaimă, muream și de dorința de a-l vedea; dar niciodată nu mă puteam împiedica să adorm mai înainte, căci oboseala era mai tare decât curiozitatea. Dar, știi una? De

când mi s-a spus că și lăcătușii au o doctrină, încep să cred că toate astea nu sunt chiar vrăjitorie și-or fi poate bune la ceva.

— Bune la ce? sări taica Huguenin din ce în ce mai mânios. Mă scoateți din sărite, zău așa! Te pomenești că se-apucă la vârsta lui să studieze *franca masoneria* companionilor!

— Da, la vârsta mea, aș vrea s-o cunosc, răspunse moș Lacrete, care era încăpățânat ca un adevărat lăcătuș și-i plăcea să necăjească oamenii, iar dacă vrei să știi la ce sunt bune astea, am să-ți spun că sunt bune fiindcă oamenii se înțeleg, se cunosc, se sprijină unii pe alții și-și vin într-ajutor, ceea ce nu-i lucru chiar așa de rău, nici chiar așa de nebunesc.

— Am să-ți spun și eu la ce sunt bune, reluă cu indignare taica Huguenin. Să se înțeleagă împotriva dumitale, să-și facă cunoscut unii altora mijloacele de a-ți scoate banii din buzunar, să se sprijine unii pe alții pentru a-ți dărâma creditul și, în fine, să se ajute între ei pentru a te ruina pe dumneata.

— Atunci sunt foarte isteți, continuă vecinul; fiindcă eu nu bag de seamă nimic din toate astea și totuși nu e an să nu angajez vreo doi-trei. Cum primesc o comandă mai *groasă* la castel, cum mă duc la oraș să caut un băiat de treabă foarte inteligent, foarte îndemânatic, și mai ales foarte vesel, căci mie-mi place veselia! Flăcăii ăștia știu totdeauna cântece frumoase ca să ne bucure urechile și să ne dea curaj când batem ritmic nicovala. Sunt curajoși ca niște lei, lucrează mai bine ca noi, știu tot felul de istorii, își povestesc călătoriile și-ți vorbesc de toate ținuturile. Asta mă întinerește, îmi dă viață! Ei! Ei! Moș Huguenin, părul dumitale a albit mai repede decât al meu din pricină că ți-ai păstrat făloșenia de meșter vechi și n-ai vrut niciodată să trăiești alături de tineret.

— Tineretul trebuie să trăiască alături de tineret, lat când bătrânii vor să petreacă împreună cu el, îi batjocorește și-i disprețuiește. Cu grozave câştiguri te-ai ales având de-a face cu companionii, așa-i? În loc să formezi ucenici cumsecade, care să lucreze pentru dumneata și să-ți și plătească, îți scoți câștigul (halal câștig!) plătind și hrănind niște cogeamite ticăloși care spun că nu știi nimic și care te ruinează.

— Dacă spun că nu știu nimic, înseamnă că așa o fi, iar dacă mă ruinează, înseamnă că vreau eu să mă las ruinat. Și ce-i, dacă-mi place mie să cheltuiesc pe măsură ce câștig? Copii n-am. N-am dreptul să petrec cu copiii ăștia adoptivi, pe care-i iubesc și care mă ajută să îngrop plictiseala singurătății și grija anilor?

— Mi-e milă de dumneata, răspunse taica Huguenin dând din umeri.

După ce se certară bine, cei doi cumetri băgară de seamă că Pierre, în loc să se bucure că e sprijinit de vecin, se dusese liniștit la culcare. Purtarea aceasta prudentă pe de-o parte, pe de alta siguranța cu care-l contrazisese vecinul și care istovise mânia lui moș Huguenin într-o

singură întâlnire, nevoia de a lua o hotărâre, în sfârșit, îl făcură să reflecteze pe bătrânul tâmplar, iar a doua zi îi spuse fiului său:

— Hai, du-te la oraș și adu-mi lucrători. Ia pe cine vrei, numai companioni să nu fie.

Pierre înțelesese această autorizație contradictorie. Știa că tatăl său cedează deseori în fapt, fără să cedeze vreodată în vorbe. Își luă bățul și plecă la Blois, hotărât să angajeze pe primii companioni pricepuți pe care-i va găsi și să-i dea drept ucenici neasociați dacă cumva tată-său va fi tot așa de pornit împotriva societăților secrete.

Capitolul VI

În vreme ce Pierre Huguenin mergea pe jos pe potecile înflorite, atât de bine cunoscute de către lucrătorii nomazi care cutreieră Franța în toate direcțiile, venea în li nie dreaptă o droșcă greoaie de călătorie, stârnind valuri de praf pe drumul mare de la Blois la Valencay. Nu era altcineva decât familia Villepreux care se apropia de castel cu o iuțeală impunătoare.

Nu e nevoie să spunem că aprinsul intendent, pradă de opt zile unor emoții puternice, plecase în ziua aceea pe căluțul lui cenușiu ca să iasă în întâmpinarea familiei. Era supărat rău de întoarcerea aceasta anunțată mai întâi pentru mijlocul toamnei, iar acum în urmă hotărâtă pentru începutul verii. Nu înțelegea cum de putuse contele, bătrânul lui stăpân, să-i joace (asta era expresia lui) o asemenea festă. Nimic nu era pregătit cum trebuia ca să-l primească. N-avusese timp: căci i-ar fi trebuit nu mai puțin de șase luni domnului Lerebours ca să facă treaba cum știa el și n-avusese decât trei. Așa încât, mergând la trap mărunt ca să iasă înaintea stăpânilor, era cuprins de o neagră melancolie. Lăsase hățurile să joace pe gâtul căluțului, care mergea cu capul plecat, și cu un aer nu mai puțin abătut… „Vai! Își spunea domnul Lerebours, capela nu e reparată. Mai e de lucru încă mai mult de jumătate, casa o să fie plină de praf, domnul conte o să tușească dimineața și asta o să-i strice dispoziția. Domnișoara o să fie deranjată de zgomotul făcut de lucrători. O să poată măcar să lucreze în cabinetul ei preferat? Și cel puțin dacă ar fi reparată blestemata aia de ușă! Dar nu, nimic, nici picior de lucrător ca s-o pună la loc. S-a potrivit așa că moș Lacrete e beat de dimineață, iar tânărul Huguenin a pornit la drum, Dumnezeu știe unde, tocmai astăzi! Ah! Ce lucrători nepăsători! Habar n-au de necazurile și de grijile care rod, zi și noapte, creierul unui intendent ca mine!”

Era pradă acestor cugetări sfâșietoare când galopul altui căluț, mai rapid și mai voinic decât al lui, îl trezi din visare. Căluțul cenușiu ciuli urechile și necheză de bucurie recunoscând mirosul unui anume căluț negru, care era al fiului stăpânului. Fruntea intendentului se mai descreți puțin la apropierea scumpului său Isidore, slujbașul de la poduri și șosele.

— Începusem să mă tem că n-ai primit scrisoarea mea, zise tatăl.

— Am primit-o chiar azi de dimineață, răspunse fiul; curierul dumitale m-a găsit la două poște de aici, pe șoseaua cea nouă; și foarte ocupat cu inginerul, care e un ignorant desăvârșit și care nu poate face un pas fără mine. I-am cerut două zile de concediu pe care mi le-a acordat foarte greu; căci, în adevăr, nu știu cum o să se descurce fără sfaturile mele. Am insistat; nu puteam să nu-mi fac datoria față de familie, și, mai ales, sunt grozav de nerăbdător să le revăd pe Josephine și pe Yseult; trebuie să fie tare schimbate! Josephine e tot drăguță, îmi închipui! Cât despre Yseult, o să-i pară tare bine că mă vede!

— Băiete, spuse intendentul grăbind trapul calului, am să-ți fac două obiecții; mai întâi, când vorbești de cele două cucoane, nu trebuie să o numești în primul rând pe verișoară; și apoi, când vorbești de nepoata domnului conte, nu trebuie să spui Yseult pur și simplu, nu trebuie să spui nici măcar domnișoara Yseult: trebuie să spui cel mult domnișoara de Villepreux; trebuie să spui în general domnișoara.

— Da' de ce? întrebă slujbașul de la poduri și șosele. Nu i-am spus totdeauna așa fără să se supere nimeni? Nu ne jucam amândoi, acum patru ani. De-a baba oarba și de-a v-ați as cu rusele a! Aș vrea s-o văd făcând-o pe sfânta cu mine! Ai să vezi c-o să-mi spună Isidore de-a dreptul: prin urmare…

— Prin urmare, fiule, trebuie să stai la locul tău, să-ți aduci aminte de locul tău, să-ți aduci aminte că domnișoara nu mai e un copil, și că, de patru ani de când n-ai văzut-o, te-a uitat cu totul, nici vorbă. Mai ales, nu trebuie să uiți niciodată cine e ea și cine ești tu.

Plictisit de observațiile tatălui său, domnul Isidore dădu din umeri și începu să fluiere, iar pentru a încheia discuția, dădu pinteni calului, care o luă la galop, umplu de praf hainele noi ale intendentului și-l lăsă în curând în urmă.

N-am reprodus această convorbire decât pentru a arăta cititorului perspicace îngâmfarea și grosolănia domnului Isidore Lerebours, aspecte proeminente ale caracterului său. Ignorant, invidios, mărginit, gălăgios, violent și fără măsură, își încununa toate aceste frumoase calități printr-o vanitate de nesuferit și prin obiceiul de a se lăuda fără rușine. Tată-său suferea de necuviințele lui, dar nu știa să le pună capăt și, fiind și el extrem de vanitos, continua să-l creadă pe Isidore un om plin de merite și menit să-și facă drum în viață numai pentru motivul că-i era fiu. Zăpăcelile i le atribuia avântului unui temperament prea aprins și nu se putea sătura să admire în sine mușchii puternici și statura greoaie ale acestui Hercule cu părul creț, cu obrajii stacojii, cu glasul tunător, cu râsul zgomotos și brutal.

Isidore sosi la poșta cea mai apropiată de castel cu douăzeci de minute înaintea tatălui său. Aici, familia trebuia să schimbe caii

pentru ultima dată. Prima lui grijă fu să ceară o cameră la han și să-și desfacă valiza ca să-și aranjeze toaleta. Îmbrăcă o haină de vânătoare cât se poate de ridicolă, deși o copiase după cea a unui tânăr elegant de familie bună cu care vânase vulpi în pădurile de lângă Valencay. Dar vestmântul acesta scurt și larg devenea grotesc pe o talie îndesată, care și pornise pe îngrășat. Cămașa lui de pânză roz, lanțul de aur garnisit cu brelocuri, funda semeață a cravatei, mănușile albe de piele de căprioară pe care le crăpaseră degetele roșii și umflate, totul în el era neplăcut, obraznic și vulgar.

Asta nu-l împiedica să fie mulțumit de persoana lui, și, pentru a-și lua vânt. Se apucă să sărute servitoarea de la han; apoi își bătu calul la grajd, înjură de să se spargă toate geamurile din sat, și dădu pe gât mai multe sticle de bere, alternate cu pahare de rom, trăncănind lăudăroșeniile obișnuite față de cei fără treabă din partea locului, care-l ascultau, unii cu admirație, alții cu dispreț.

În sfârșit, pe la apusul soarelui, se auziră pocnind pe deal bicele surugiilor; domnul Lerebours alergă la grajd pentru a porunci să se pună hamuri la caii care trebuiau să ducă familia la lăcașul boieresc cât mai repede, înainte de venirea nopții. El însuși pregăti frâul căluțului ca să fie gata să-și însoțească stăpânii; și, cu fruntea asudată, cu inima palpitând de emoție, se află în pragul hanului în momentul când droșca se opri.

— Haideți iute, caii, strigă cu glas încă sigur bătrânul conta scoțând capul pe portieră. A! Ai venit, domnule Lerebours? Am onoarea să te salut. Mă onorezi; nu prea bine, dar dumneata? Iat-o pe copila mea, încântat că te-am revăzut. Fii bun și spune să ni se aducă repede caii.

Aceasta fu întâmpinarea politicoasă dar scurtă și plictisită a contelui, la care răspunsurile abia dacă așteptau întrebările. După ce caii fură înhămați, călătorii erau să plece mai departe fără să-i dea cea mai mică atenție domnului Isidore, care stătea în picioare lângă tată-său, dacă surugiul n-ar fi întârziat, cum e obiceiul; atunci un căpșor brun și palid, cu o expresie destul de inteligentă, ieși pe jumătate din trăsură și primi cu un aer rece și mirat salutul familiar al slujbașului de la poduri și șosele.

— Cine-i băiatul ăsta? întrebă contele măsurându-l pe Isidore.

— E fiul meu, răspunse intendentul cu un aer umil dar triumfând în sine.

— A! a! Isidore este. Nu te recunoșteam, băiete. Ai crescut mult și te-ai îngrășat mult. Nu te felicit. La vârsta ta se cere să fii mai zvelt. Ai învățat să citești până la urmă?

— O, da, domnule conte, răspunse Isidore, atribuind aprecierea rapidă pe care o făcuse contele asupra fizicului și moralului său bunăvoinței ironice pe care i-o cunoștea; sunt funcționar, mi-am terminat de mult studiile.

— În cazul acesta, zise contele, ai luat-o înaintea lui Raoul, care nu și le-a terminat încă.

Vorbind astfel, bătrânul conte îl arăta pe nepotu-său, un tânăr de vreo douăzeci de ani, cam plăpând și fără nimic deosebit în înfățișare, care se cocoțase pe capră, lângă lacheu, ca să vadă mai bine locurile. Isidore aruncă o privire spre fostul său tovarăș de copilărie și se salutară ridicându-și fiecare șapca. Isidore se simți umilit văzând că a lui era de doc, pe când cea a tânărului viconte era de catifea, și luă hotărârea să-și facă chiar de-a doua zi una asemănătoare, adăugându-i și un ciucure de aur.

— Ei, da unde-i surugiul? întrebă contele nerăbdător.

— Chemați odată surugiul, strigă lacheul.

— E de necrezut cum întârzie surugiul, vociferă domnul Lerebours, prefăcându-se că se agită, ca să facă dovadă de zel.

Între timp, Isidore trecuse Ia cealaltă portiera, da s-o privească pe frumoasa marchiză Josephine de Frenays, nepoata contelui de Villepreux. Numai ea fu amabilă față de el, și această primire îi dădu și mai mare îndrăzneală.

— Domnișoara Yseult nu-și aduce aminte de mine? întrebă el, adresându-se domnișoarei de Villepreux, după ce schimbase câteva cuvinte cu Josephine.

Palida Yseult îl privi fix cu un aer imposibil de definit, înclină ușor din cap, și-și întoarse ochii pe ghidul de călătorie pe care-l consulta.

— Am făcut altădată niște partide grozave de-a prinselea prin grădină, reluă Isidore cu siguranța prostiei.

— Dar n-o să mai faceți, răspunse bătrânul conte, pe un ton glacial, nepoțica mea nu se mai joacă de-a v-ați ascunselea. Haide, surugiu, mergi ca vântul, ai cinci franci pentru mânat.

— Din partea unui om atât de inteligent, își spuse Isidore încremenit uitându-se în urma droștei, ' asta-i curată vorbă de pomană. Parcă eu nu știu că nepoțica lui nu se mai joacă probabil de-a prinselea? Ce, își închipuie că eu mă mai joc?

Într-o clipită, Lerebours-tatăl se urcă pe căluț și o luă pe urma trăsurii. Dacă uneori, în ajunul evenimentelor, era tulburat și nehotărât, în împrejurările mari îl regăseai totdeauna la înălțimea situației. Porni deci hotărât la galop, ceea ce nu i se mai întâmplase de multă vreme, și nici căluțului.

— Fuge bine calul din Sologne al tăticului dumitale, spuse rândașul aducându-i lui Isidore, cu un aer pe jumătate neghiob, și pe jumătate batjocoritor, căluțul negru.

— Calul meu din Beauce fuge și mai bine, răspunse Isidore aruncându-i un gologan cu un gest de disprețuit pe care-l credea disprețuitor, și dădu să încalece; dar calul din Beauce avea motivele lui să nu fie prea bine dispus, începu să dea înapoi și să zvârle din

copite, ceea ce nu mirosea a bine. Când Isidore îl brutaliza din nou, trebui să se supună; dar simțind pintenul care-i sfâșia coasta, calul din Beauce porni ca o săgeată, cu urechile pe spate și cu inima plină de dorința răzbunării.

— Luați seama să nu mai și cădeți, strigă rândașul săltând în palmă moneda prizărită pe care o primise.

Dus în goană de calul din Beauce, Isidore trecu pe lângă droșcă cu bubuit de trăsnet. Caii poștei se speriară și se aruncară într-o parte, ceea ce îl trezi pe bătrânul conte din visare și pe domnișoara Yseult din lectură.

— Bădăranul ăsta o să-și frângă gâtul, zise domnul de Villepreux cu indiferență.

— O să ne răstoarne, răspunse Yseult cu același sânge rece.

— Nu s-a schimbat în avantajul lui, tânărul, spuse marchiza, pe un ton de bunătate compătimitoare, care o făcu să zâmbească pe Yseult.

Ajungând la un urcuș mai greu, Isidore își frână calul ca să aștepte trăsura. Era bucuros să se arate doamnelor călărind pe animalul acesta puternic care-l scutura aprig și cu care voia să se învârtească pe lângă portiera domnișoarei Yseult.

„Obrăznicuța asta a făcut pe grozava cu mine adineaori, își spunea el; crede că mă poate trata ca pe un copil; e bine să-i arăt că sunt un bărbat, și acuma, când m-a văzut trecând ca vântul, trebuie să fi băgat de seamă ce chipeș sunt”.

Trăsura ajunse și ea la deal și urcă la pas. Contele, aplecat la portieră, îl întreba ceva pe intendent: era momentul potrivit pentru Isidore să producă efect de partea domnișoarelor, care tocmai îl priveau. Calul din Beauce, tot foarte supărat, sprijinea, fără să vrea, intențiile stăpânului rostogolind ochi mânioși și luând un aer fioros. Dar o întâmplare neașteptată schimbă în mod fatal trufia călărețului în mânie și în rușine. Bătut de el în grajd și neavând atunci pe cine să se răzbune, calul din Beauce

O mușcase pe Sura, o biată iapă bătrână foarte blândă și care acum era înhămată a treia la droșcă. Surei, de îndată ce îl simți pe calul din Beauce învârtindu-se pe lângă ea, i se trezi ciuda și-i dădu un picior la care călușul voi să răspundă; Isidore încheie cearta lovindu-și calul tare și fără rost cu cravașa. Scos din fire, calul din Beauce se ridică atât de furios în două picioare, încât călărețul fu silit să-l apuce de coamă; surugiul, enervat de neatenția Surei, dădu cu biciul o lovitură care-l atinse și pe calul din Beauce; acesta își pierdu răbdarea și, tot sărind și aruncându-se într-o parte, tot săltând și zvârlind din picioare, îl scoase din șa pe vajnicul Isidore, care dispăru în praf.

— Asta așteptam, spuse contele cu calmul lui neclintit.

Domnul Lerebours alergă să-l adune de jos pe fiu-său, miloasa Josephine păli, iar trăsura își văzu de drum.

— A fost ucis? îl întrebă contele pe nepotul său care, întorcându-se, vedea de sus, de pe capră, jalnica postură a lui Isidore.

— E bine mersi, răspunse tânărul râzând.

Lacheul și surugiul râseră și ei, mai ales când văzură calul din Beauce scăpat de povară sărind ca un căprior, trecând pe lângă ei și luându-și calea în fuga mare.

— Opriți, zise contele, și-o fi scrântit ceva neghiobul în cădere.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, se grăbi să strige domnul Lerebours, văzând trăsura oprită; domnul conte nu trebuie să întârzie.

— Ba da, zise contele, e *frânt* probabil, și a rămas și pe jos de altminteri; căci după cum fuge calul o să ajungă la grajd înaintea stăpânului. Haideți, o să vină nepotul meu în trăsură, și al dumitale o să se suie pe capră.

Isidore, roșu tot, murdar tot, și foarte tulburat, dar încercând să râdă și să-și ia un aer degajat, refuză cerându-și scuze; dar contele insistă cu bruschețea lui amestecată cu bunătate, care-i caracteriza firea.

Trebui să-i facă pe voie. Raoul de Villepreux urcă în trăsură, iar Isidore se sui pe capră, de unde putu să-și vadă calul alergând în depărtare. În vreme ce răspundea cum putea la cuvintele ironic compătimitoare ale lacheului, arunca pe furiș priviri îngrijorate în trăsură. Observă atunci că domnișoara de Villepreux își ascundea fața în batistă. Fusese oare atât de înspăimântată de căderea lui încât să aibă un atac de nervi? Ai fi zis că așa-i, văzând-o cât e de agitată, ea, până atunci atât de țeapănă și de calmă. În realitate, fusese cuprinsă de un râs nebunesc când îl văzuse reapărând și, așa cum se întâmplă cu persoanele de obicei grave, avea o veselie spasmodică, imposibil de ast împărat tânărul Raoul, care, deși cam lenevos și cu mintea nu prea vioaie, era zeflemist ca toată familia, întreținea veselia soră-sii printr-un șir de observații amuzante asupra felului ridicol în care Isidore căzuse în nas. Vorba înceată și monotonă a lui Raoul făcea și mai comice aceste observații. Simțitoarea marchiză nu putu rezista, cu toată spaima pe care o avusese la început, și o cuprinse și pe ea râsul ca și pe vara ei. Contele, văzând veselia celor trei copii, adăugă și el câte ceva la glumele nepotului, cu un calm diabolic; Isidore n-auzea nimic, dar o vedea rizând pe Yseult care, răsturnată în fundul trăsurii, n-avea putere să se ascundă. Se simți atât de amar rănit, încât, din clipa aceea, jură s-o pedepsească, și o ură neîndurătoare împotriva tinerei copile se aprinse în sufletul lui răzbunător și josnic.

Capitolul VII

În vremea aceasta, Pierre Huguenin mergea mereu spre Blois, tăind când pe la marginea pădurilor de pe coasta dealurilor, când printre brazdele mărginite de spicuri înalte. Uneori, se așeza pe malul pârâului, ca să-și spele și să-și răcorească picioarele care-i ardeau, sau

la umbra vreunui stejar mare, la capătul unei pajiști, ca să-și ia masa modestă și singuratică. Era drumeț bun și nu se temea nici de căldură, nici de oboseală: dar, cu toate acestea, îi venea greu să-și scurteze popasurile plăcute, în sinul unei singurătăți câmpenești și poetice. De la ultimele lecturi, o lume nouă i se dezvăluise. Înțelegea melodia unei păsări, grația unei ramuri, bogăția culorii și frumusețea liniilor unui peisaj. Era în stare să-și dea seama de ceea ce simțise până atunci în mod nedeslușit, și noua putere pe care o avea îi aducea suferințe și bucurii necunoscute. „La ce-mi slujește, își spunea el adesea, să nu mai fiu același cu mintea, dacă situația mea nu se poate schimba? Natura asta frumoasă, din care nu posed nimic, îmi zâmbește și mă îmbată de parc-aș fi unul din prinții care o asupresc. Nu râvnesc la gloria de a-mi întinde și de a-mi însemna domeniile pe fața ei mutilată; dar dacă mă mulțumesc să o contemplu liniștit, dacă nu cer altceva decât să-mi desfăt simțurile cu miresmele și cu armoniile ei, nici măcar asta nu mi-e îngăduit. Muncitor neobosit, trebuie să stropesc cu sudoarea mea, din zori și până în noapte, un pământ care va înverzi și va înflori pentru alți ochi decât ai mei. Dacă pierd un ceas pe zi ca să-mi simt trăind inima și mintea, voi fi lipsit de pâine la bătrânețe; grija de viitor îmi interzice să mă bucur de prezent. Dacă mă opresc o clipă mai mult la umbră, îmi compromit onoarea legată printr-un contract de cheltuirea neîncetată a forțelor mele, de jertfirea întreagă a vieții mele intelectuale. Haide, trebuie să pornesc, chiar gândurile astea sunt greșeli”.

Cugetând astfel, Pierre se smulgea cu durere de la bucuriile libertății; căci, pentru meseriaș, libertatea e odihna. Altceva nu dorește, și acela care simte în cel mai înalt grad nevoia aceasta e deseori cel mai harnic. Cu cât e o natură mai aleasă, cu atât blestemă mai des munca fără răgazuri în care inteligența lui n-are nici măcar timpul să-și mediteze și să-și desăvârșească opera mâinilor.

Nu-i trebuiau mai mult de două zile de mers tânărului tâmplar ca să ajungă la Blois. Petrecu noaptea la Celles, într-un han de cărăuși, iar a doua zi, de cum se crăpă de ziuă, porni iar la drum. Lumina dimineții era încă nesigură și slabă, când văzu venind spre el un bărbat înalt, având ca și el cămașă și traistă; dar după bățul lung al acestuia, își dădu seama că nu face parte din aceeași asociație, unde se purta băț scurt și ușor. Își întări părerea când văzu că omul se oprește la douăzeci de pași în fața lui și că ia atitudinea amenințătoare a *topajului* .

— Top ***gașcă***[3], ce hram ai? strigă străinul cu voce răsunătoare.

La această interpelare, Pierre, căruia legile societății sale îi interziceau topajul, nu răspunse și continuă să meargă drept înainte spre adversar; căci, fără îndoială, întâlnirea avea să fie neplăcută pentru unul din ei. Acestea sunt obiceiurile neînduplecate ale

companionajului.

Străinul, văzând că Pierre nu-i primește provocarea, trase și el concluzia că are de-a face cu un dușman, dar trebuia să se țină de reguli și-și continuă interogatoriul conform programului.

— Companion? țipa el învârtind bățul. Cum nu primi niciun răspuns, continuă: ce ramură, ce doctrină? Și văzând că Pierre tace mereu, făcu câțiva pași și, în câteva clipe, fură unul în fața celuilalt.

Văzând forța atletică și aerul dominator al străinului, Pierre înțelese că n-ar fi scăpat cu fața curată, dacă natura nu l-ar fi înzestrat, ca și pe adversarul lui, cu o statură impunătoare și cu brațe vânjoase.

— Vasăzică nu ești muncitor? îl întrebă străinul, pe un ton disprețuitor, de îndată ce se priviră în ochi.

— Ba da, răspunse Pierre.

— Atunci, nu ești companion? reluă străinul pe un ton și mai arogant; cum de îndrăznești să porți băț?

— Sunt companion, răspunse Pierre cu mult sânge rece, și te-aș ruga să nu uiți asta acum, că o știi.

— Ce vrei să zici? ai de gând să mă insulți?

— Nicidecum, dar sunt foarte hotărât să răspund dacă mă provoci.

— Dacă nu ți-e frică, de ce te sustragi de la topaj?

— Poate că am motive pentru asta.

— Dar știi dumneata că nu se răspunde așa? Companionii sunt obligați să-și declare reciproc meseria și societatea. Ce zici, nu vrei să-mi spui cu cine am de-a face, și trebuie să te silesc s-o faci?

— Nu mă poți sili s-o fac, și-i de ajuns că ai arătat ce ai de gând, ca să refuz să-ți fac pe plac.

Străinul mormăi între dinți: „O să vedem noi”, și își strânse tare bățul în mână. Dar în momentul când să înceapă lupta, se opri și fruntea i se întunecă, de parcă-l fulgerase o amintire sinistră.

— Ascultă, îi spuse el, nu-i nevoie să te ferești atâta, văd că ești un *gavot.*

— Dacă mă numești gavot, răspunse Pierre, sunt și eu în drept să-ți spun că te-am recunoscut drept un devorant, și am de gând să nu iau epitetul dumitale drept o ocară, așa după cum nu pretind să te insult dându-ți epitetul care ți se cuvine.

— Faci finețuri, reluă străinul, și văd după cât ești de prevăzător că ești un adevărat fiu al lui Solomon. Ei bine, eu am cinstea de-a face parte din sfânta doctrină a lui Dumnezeu, și prin urmare sunt mai sus și mai vechi decât dumneata; îmi datorezi respect și vei face act de supunere. Cu condiția asta, va fi bună pace între noi.

— N-am să fac niciun act de supunere, răspunse Pierre, de-ai fi și meșterul ***Jacques***[4] în persoană.

— Nu huli, strigă străinul; în cazul ăsta, nu ții de nicio societate constituită. N-ai doctrină sau ești un răzvrătit. Un independent, un

vulpoi liber, lucru cel mai de disprețuit.

— Nu sunt nimic din toate astea, răspunse Pierre zâmbind.

— Atunci ești gavot, gavot, strigă străinul bătând din picior. Ascultă, oricine ai fi, *afiliat, fârtat* sau *domn,* n-ai chef să te bați, și nici eu; și-mi place să cred că nu e lașitate din partea dumitale, cum nu e din a mea. Știu că se află printre gavoți oameni destul de curajoși, și că prevederea nu e chiar la toți o aparență de înțelepciune pentru a ascunde lipsa de curaj. Cât despre mine, n-ai să bănuiești că sunt un laș când am să-ți spun numele meu, și am să ți-l spun, poate că vei fi auzit vorbindu-se de mine în Ocolul Franței. Sunt Jean Sauvage, zis *Spaima Gavoților,* din Carcassonne.

— Ești tăietor de pietre, zise Pierre Huguenin, companion *pasant.* Am auzit vorbindu-se de dumneata ca de un om viteaz și harnic; dar lumea îți reproșează că ești zurbagiu și că-ți place vinul.

— Dacă-mi cunoști așa de bine cusururile, reluă Jean Sauvage, trebuie să știi de întâmplarea mea nenorocită de la Montpellier, cu un tânăr care îndrăznise să-mi vorbească verde.

— Știu că l-ai bătut atât de tare încât a rămas schilod și că, dacă companionii din cele două tabere n-ar fi avut mărinimia să păstreze taina istoriei ăsteia, autoritățile, în lipsa conștiinței dumitale, te-ar fi făcut să-ți pară rău de tot.

Devorantul era furios de îndrăzneala cu care-i vorbea Pierre, se îngălbeni de turbare și ridică din nou bățul. Pierre, apucându-l pe al lui, aștepta cu un curaj rece și calm explozia acestei mânii. Dar deodată tăietorul de pietre lăsă să-i cadă bățul, iar fața lui luă o expresie nobilă și dureroasă.

— Să știi, domnule, că am ispășit greu un moment de ieșire din minți, căci sunt poate fire aprinsă și mă supăr repede, dar nu sunt, să știi, o brută, un animal crud, cum le place desigur gavoților dumitale s-o spună. Mi-am plâns amar greșeala și am făcut totul ca s-o repar. Dar tânărul pe care l-am schilodit nu mai e în stare să muncească cât o trăi, iar eu n-am destui bani ca să-i hrănesc pe tatăl, pe mama și pe surorile lui, al căror unic sprijin era. Iată vasăzică o familie întreagă nenorocită din cauza mea, iar ajutorul pe care li-l trimit muncind din toate puterile nu-i de ajuns ca să-i aducă buna stare pe care ar fi trebuit s-o aibă. Căci am și eu părinți, și le dau jumătate din ce câștig. Iată de ce, deși muncesc pentru două familii, n-ajung să strâng nimic pentru mine; și lumea mă face bețiv și cheltuitor fără să bănuiască ce eforturi am făcut ca să mă îndrept și cum am reușit să-mi înving pornirile rele. Acuma, că-mi cunoști povestea, n-ai să te mai miri de ce mai am să-ți spun. Am făcut jurământ să nu mai caut ceartă niciodată nimănui și să fac totul pentru a împiedica noi nenorociri. Totuși, nu mă pot resemna să trec drept laș, iar onoarea doctrinei mele, cinstea copiilor meșterului Jacques trebuie să treacă înaintea scrupulelor

mele. Dumneata mi-ai vorbit cu o îndrăzneală pe care nu vreau s-o pedepsesc și pe care totuși n-o pot răbda. Fii bun și spune-mi, nu cine ești, de vreme ce pari a avea motive s-o ascunzi, ci mărturisește cel puțin, printr-o simplă declarație, *că nu există decât o doctrină,* și că această doctrină e cea mai veche din toate.

— Dacă nu e decât una, răspunse Pierre zâmbind, e evident că nu există alta mai veche, iar dacă pretinzi să o recunosc pe a dumitale ca cea mai veche din toate, înseamnă să mă obligi să recunosc că nu e singura.

Devorantul fu cât se poate de umilit de această zeflemisire și mânia i se aprinse toată, din nou.

— Recunosc perfect în asta, spuse el mușcându-și buzele, nesuferita prefăcătorie a asociației dumitale. Fiindcă de înțeles ai înțeles foarte bine propunerea mea și ai văzut că cunosc existența doctrinelor false care-și iau cu nerușinare același titlu ca noi. Dar poți fi sigur că n-o să admitem niciodată asta, și că gavoții au să înceteze a se numi companioni ai doctrinei, iar dacă nu, au să se căiască.

— Nu-și dau numele acesta, răspunse Pierre; ei se numesc companioni ai *doctrinei libertății,* tocmai ca să nu fie confundați cu alde voi, devoranții, care nu sunteți partizanii nici unei libertăți, după cum știe fiecine.

— Iar voi, voi sunteți partizanii libertății de a fura numele și titlul altora. Dar de asta o să trebuiască să vă lăsați, totuși. O să ne războim cu voi până în pânzele albe, sau până vă veți supune să vă numiți *companioni ai libertății,* pur și simplu.

— Îți mărturisesc că dacă asta ar depinde de mine, răspunse Pierre, nu ne-am certa pentru atâta lucru. Cuvântul de libertate e atât de frumos, încât mi-ar părea suficient pentru faima celor care-l poartă pe steag. Dar nu cred că o să ajungă la o astfel de înțelegere, atâta vreme cât partidul dumitale o s-o ceară cu ocări și amenințări. Iată, în ce mă privește, poți fi sigur că niciun companion, din orice doctrină ar fi, n-o să mă oblige niciodată prin asemenea mijloace să proclam vechimea și superioritatea partidului său asupra vreunui alt partid.

— A! vasăzică nu ești companion? Văd că de un ceas mă batjocorești și că n-ai preferință pentru nicio culoare. Asta îmi dovedește că ești un independent sau un răzvrătit, poate chiar ai fost dat afară din vreo asociație pentru purtări rele. Dacă-i așa, am să te recunosc și-am să te demasc în orice loc te-aș afla.

— Toate vorbele dumitale sunt dușmănoase, și eu rămân calm cu toate acestea; frazele dumitale respiră ură și n-o provoacă pe a mea; mă amenințî și nu vezi de la mine decât zâmbet; oricine ne-ar vedea astfel, fără să ne cunoască, unul în fața celuilalt, n-ar fi îndemnat să. Te socotească pe dumneata ca cel mai nobil și cel mai înțelept dintre amândoi. Nu înțeleg cum de-ți cauți reputația în cuvinte de ocară și în

acte de violență, în loc s-o cauți în purtări înțelepte și în sentimente de omenie.

— Știi să vorbești ca din carte, pe cât văd. Ei bine, fie. Nu-mi displac oamenii cultivați, și-am încercat și eu să scutur povara ignoranței; mi-am împodobit memoria cu cele mai frumoase cântece ale poeților noștri și, cu toate că nu accept spiritul alor voastre, recunosc talentul câtorva din autorii voștri de cântece. Știu că, dacă noi avem: *Du-te fără teamă din Bordeaux la Vendâme, Cheia inimilor,* și atâtea altele, voi aveți: *Marsuiez de înțeles, Bordelez Prevedere, Bourguignon Statornicie, Nantez gata de bine* etc., care nu sunt lipsite de talent. Dar mi-am dat seama cu durere, mărturisesc, că nu e cu putință să fii și autor și bun lucrător. Ca să faci versuri trebuie să înveți o mulțime de lucruri care cer timp și care te fac prin urmare să-l pierzi. Din cauză că vorbești așa de frumos, mă tem să nu fii un om înglodat în datorii, care și-a călcat obligațiile sau și-a trădat doctrina, un chiulangiu, într-un cuvânt.

— Nu mă sperie teama asta, răspunse Pierre; ne vom întâlni poate în altă parte, și în relații mai cordiale decât pare s-o dovedească purtarea dumitale actuală. Vrei să fii bun acum să mă lași să plec? Nu mai pot întârzia.

— Ești un om foarte prevăzător, reluă încăpățânatul tăietor de pietre, dar și eu sunt, și n-am de gând să-mi compromit reputația lăsându-te să pleci așa.

— Vrei să-mi spui întrucât o pașnică întâlnire cu un tovarăș de drum ar putea să dăuneze onoarei dumitale?

— Gavoții sunt atât de aroganți cu noi (mai ales când nu suntem de față), încât spun totdeauna că au închis pliscul unuia de-ai noștri când l-a întâlnit făcând Ocolul Franței. Când nu pot face dovadă de curaj în public, se laudă cu vitejiile la care n-au avut martori.

— Devoranții nu se laudă și ei, uneori? N-aveți, în asociația voastră, nici impostori, nici fanfaroni? Aveți mare noroc, în cazul acesta.

— Fără îndoială, sunt peste tot zurbagii și guri rele. Dar dumneata n-ai a te teme de loc de vorbele mele, de vreme ce-mi cunoști numele, pe când pe-al dumitale nu vrei să mi-l spui. Cine-mi garantează că ești sincer? Cine o să te împiedice să spui la Blois, unde desigur că te duci: „Am întâlnit pa drum pe Spaima Gavoților, din Carcassonne, și l-am batjocorit fără ca el să îndrăznească a-mi răspunde"? Sau: „Am refuzat topajul unui companion pasant, și cum el insista, l-am azvârlit în țărână”? Nu-mi pasă de părerea asociaților dumitale, dar nu mă pot lipsi de stima alor mei. Și ce-ar crede ei despre mine dacă li s-ar povesti asemenea fapte? N-a căutat lumea să-mi facă rău și pân-acum? Nu s-a spus că, de când cu povestea de la Montpellier, de prea mare căință mi-a pierit curajul? Iată de ce, cu toată părerea de rău, sunt obligat, ca să-mi apăr onoarea, să nu vă fac concesii vouă. Uite, s-o

încheiem, spune-mi cine ești.

— Numele meu n-o să-ți dea nicio garanție, răspunse Pierre. Nu e ilustru ca al dumitale. Dar dacă tăcerea mea te face să ai bănuieli, consimt să vorbesc, declarându-ți totuși că nu înțeleg, prin aceasta, să mă supun vreunui ordin din parte-ți, ci sfatului pe care mi-l dă rațiunea mea. Mă numesc Pierre Huguenin.

— Ia stai, nu dumneata ai fost poreclit *Prietenul Liniei,* din cauza cunoștințelor de geometrie pe care le ai? N-ai fost prim companion la Nâmes?

— Chiar așa? Să ne fi întâlnit oare mai înainte?

— Nu, dar ai plecat din orașul acela tocmai când am sosit eu, și am auzit vorbindu-se de dumneata. Ești un tâmplar îndemânatic și, după cum spune lumea, un băiat bun, dar ești un gavot, dragă, un gavot sadea.

— Și pe dumneata, răspunse Pierre Huguenin, te cunosc acum. Ești un om de inimă. Mi-au dovedit-o remușcările dumitale după povestea de la Montpellier și ajutorul pe care-l trimiți familiei lui *Hippolyte cel Sincer*. Dar ești plin de trufie și de prejudecăți, și dacă nu-ți scuturi lanțurile acestea nenorocite, îți pregătești multe alte regrete.

— Îi rostit un nume care-mi trezește multe suferințe, reluă Sauvage. Dacă era după mine, mi-aș fi lăsat numele de Spaima Gavoților. Și l-aș fi luat pe cel care mi-a venit în minte în vremea aceea. Voiam să fiu numit *Inimă Zdrobită.* Dar doctrina n-a îngăduit; și bine a făcut, căci ar fi râs lumea de mine.

— Se prea poate, dar eu te stimez pentru gândul pe care l-ai avut.

— Dacă n-ai fi de-ai lui *Solomon,* n-ai fi atât de mișcat. Dacă aș fi omorât un vulpoi de-al taicăi Soubise, ți-ar fi foarte indiferent, dar eu m-aș căi totuși la fel.

— Te-aş considera la fel de vinovat că ai făcut-o, și te-aș stima tot atât că repari astfel vina.

— Cum așa? ești nemulțumit cumva de gavoți?

— Nicidecum. Dar sunt, ca și dumneata, fiul unui tată mai uman și mai ilustru decât Solomon sau Jacques.

— Ce vrei să spui? Există vreo nouă societate care se fălește cu un întemeietor mai faimos decât ai noștri?

— Da, există o societate mai mare decât cea a gavoților și a devoranților; e societatea omenească. Există un stăpân mai ilustru decât toți cei din Templu și decât toți regii Ierusalimului și ai Tyrului, e Dumnezeu. Există o doctrină mai nobilă, mai adevărată decât toate cele cu inițieri și mistere: este doctrina fraternității între toți oamenii.

Jean devorantul rămase încremenit și-l privi pe Pierre gavotul cu un aer pe jumătate bănuitor, pe jumătate convins. În cele din urmă, se apropie de el și făcu gestul de a-i întinde mâna; dar nu se putu hotărî și o trase îndată înapoi.

— Dumneata ești un om ciudat, îi spuse el, iar vorbele pe care mi le spui mă cuceresc fără voia mea. Am impresia că ai cugetat mult asupra unor lucruri de care eu n-am avut timp să mă ocup și care. Totuși, m-au frământat ca niște chemări ale conștiinței… Dacă n-ai fi un gavot, cred că aș vrea să te cunosc de-aproape și să te pun să-mi vorbești ceea ce știi; dar onoarea îmi interzice să leg prietenie cu dumneata. Bun rămas, bine-ar fi să-ți deschizi ochii în privința ticăloșiilor din doctrina libertății și să vii la noi, singurii care deținem străvechea și adevărata *Preasfântă Doctrină a lui Dumnezeu.* Dacă ai fi luat calea cea bună, aș fi fost bucuros să vorbesc să fii primit, răspunzând de dumneata și fiindu-ți naș. Ți-am fi dat numele de *Pierre Filosoful.*

Astfel se despărțiră cei doi companioni, plecând fiecare cu gândul, dar unul mai mult decât celălalt, că acesta deosebiri și aceste dușmănii ale companionajului înăbușeau multe deslușiri și sfărâmau multe simpatii.

Capitolul VIII

Către seară, Pierre Huguenin sosi pe malurile Loarei. La vederea acestui fluviu frumos, care-și purta molcom apele liniștite printre pășuni, se simți deodată ușurat parcă de arșița apăsătoare a zilei și merse un timp pe nisipul mărunt, urmând o potecă tăiată prin răchitișul malului. Apucă să zărească, în depărtare, clopotnițele negre din Blois și zidurile înalte ale castelului întunecos în care au pierit seniorii de Guise și de unde a evadat mai târziu Maria de Medicis, prizoniera fiului său. Dar degeaba grăbi pasul; își dădu în curând seama că-i va fi peste putință să ajungă înaintea furtunii. Cerul era încărcat de nori grei, a căror culoare plumburie se reflecta în apă. Vântul înălbea răchitele și sălciile de pe mal, și picături mari de ploaie începeau să cadă. Se îndreptă spre un desiș, ca să caute un adăpost; și, în curând, văzu printre tufișuri o căsuță cam sărăcăcioasă, dar bine îngrijită, în care recunoscu, după ramura verde de la ușă, un locaș din cele numite de popor crâșme.

Intră acolo, și abia trecuse pragul când fu primit cu un strigăt de bucurie.

— ***Villepreux***[5], Prietenul Liniei, exclamă stăpânul acestei locuințe izolate, fii binevenit, băiete.

Mirat că e numit cu numele său de gavot, Pierre, care nu-și deprinsese încă ochii cu întunericul din cabană, răspunse.

— Aud un glas prietenos, și totuși nu știu unde mă aflu.

— La tovarășul tău credincios, la fratele tău intru libertate, răspunse gazda, apropiindu-se de el cu brațele deschise; la *Vaudois Înțelepciune.*

— La veteranul meu, la prea venerabilul meu prieten! exclamă Pierre, pășind spre bătrânul companion, și se îmbrățișară strâns; dar îndată Pierre se dădu cu un pas înapoi și scoase un strigăt de durere:

Vaudois înțelepciune, cu un picior de lemn!

— Ce să-i faci, da, spuse bătrânul, iată ce mi s-a întâmplat când am căzut de pe un acoperiș pe caldarâm. A trebuit să-mi las meseria de dulgher, o dată cu piciorul rămas la spital. Dar n-am fost lăsat în plata Domnului. Frații noștri dragi s-au cotizat, și din ce-au strâns ei am putut cumpăra ceva marfă de cârciumar și am închiriat baraca asta, unde mă descurc cum pot. Pescarii de pe Loara și brânzarii de prin sate vin regulat aici să bea un păhărel când se întorc acasă, dacă au făcut vânzare bună la Blois, în piață. Ei mă numesc *Picior de lemn,* dar vechii noștri prieteni, companionii care stau prin partea locului și care vin deseori, duminica, să mănânce pește proaspăt și să bea vin din deal, sub bolta mea de hamei, îi zic cârciumii mele *Bolta înțelepciunii.* Sunt zile de sărbătoare pentru mine. Turnându-le cu măsură nectarul meu de doi gologani ocaua, le propovăduiesc înțelepciunea, unirea, munca, studiul desenului; și ei m-ascultă cu același respect ca și altădată; cântăm împreună vechile noastre balade, slava lui Solomon, binefacerile frumoasei doctrine a libertății și ale frumosului Ocol al Franței, nefericirea părinților noștri din captivitate, despărțirea de locul natal, farmecele iubitelor… A! Cântecele astea nu le mai cânt cu ei. Cupidon și Picior de Imn nu merg împreună: dar mă bucur încă de iubirile lor și nu interzic la ospețele noastre plăcute decât cântecele de război și satirele, căci înțelepciunea nu e șchioapă, iar a mea merge tot pe amândouă picioarele. Vezi că nu sunt chiar așa de nenorocit.

— Biet prieten, răspunse Pierre, văd cu plăcere că ți-ai păstrat curajul și bunătatea. Dar nu mă pot deprinde cu gândul că piciorul n-o să te mai poarte pe scări și pe grinzile șarpantei. Pe dumneata, un lucrător atât de bun, atât de îndemânatic în meserie, atât de folositor tinerilor din breaslă!

— Le mai sunt și-acum folositor, răspunse Vaudois înțelepciune; le dau sfaturi și lecții… Rareori încep ei vreo lucrare mai importantă fără să vină să mă consulte. Mii mulți dintre ei mi-au oferit să-mi plătească pentru un curs de desen, dar li-l fac gratis. Bine mi-ar sta să nu le fiu recunoscător și să nu mă port dezinteresat față de ei, când ei s-au cotizat ca să-mi procure localul? E destul, e chiar prea mult că-și plătesc aci consumația. De-asta și sunt foarte mulțumit, foarte mândru, când îi văd pe unii trecând prin fața ușii mele și refuzând să intre fiindcă n-au bani în buzunar. Se mai întâmplă uneori; atunci îi iau de guler, îi silesc să se așeze sub hameiul meu, și, de voie, de nevoie, trebuie să mănânce și să bea. Drag tineret, cât viitor e în sufletul tinerilor!

— Un viitor de curaj, de stăruință, de talent, de muncă, de mizerie și de durere, spuse Pierre așezându-se pe o bancă și aruncându-și traista pe masă cu un oftat adânc.

— Ce-aud, exclamă Picior de Lemn. O! O! Văd că fiul meu, Prietenul

Liniei, trădează înțelepciunea. Nu-mi place să văd tinerii melancolici. Ai nevoie să stai cu mine un ceas sau două, fârtate Villepreux, așa că, pentru început, o să îmbucăm ceva împreună.

— Bucuros, orice mi-e de-ajuns, răspunse Pierre văzându-l că aleargă la bufet.

— Aici nu poruncești dumneata, domnișorule, răspunse vesel dulgherul. N-ai să-ți alegi felurile de mâncare, fiindcă nu ești la birt, ci la bătrânul dumitale prieten, care te poftește și te cinstește.

Și Picior de Lemn începu să alerge, cu o sprinteneală uimitoare, prin toate colțurile casei și ale grădinii. Scoase din pescăria lui doi lini frumoși pe care-i puse în tigaie, unde începură să se prăjească fremătând și sfârâind pe foc, în timp ce ploaia bătea ritmic în geamuri iar Loara, răscolită de uragan, mugea afară. Pierre voi să-și împiedice gazda de la atâta deranj, dar când văzu că-i face așa de mare plăcere să-l sărbătorească, îl ajută să-și facă meseria de ospătar și de bucătar.

Erau tocmai să se așeze la masă când se auzi bătând la ușă.

— Du-te de deschide, te rog, îi spuse Vaudois oaspetelui său și fă onorurile casei.

Dar era cât pe ce să scape din mână farfuria fumegândă pe care o ținea, când îi văzu pe Prietenul Liniei și pe noul venit aruncându-se unul în brațele celuilalt cu mare entuziasm. Călătorul, plin de noroi și ud până la piele, nu era altul decât priceputul lucrător tâmplar Amaury, zis *Nantez Corintianul,* unul din companionii de nădejde ai doctrinei libertății, prietenul cel mai drag al lui Pierre Huguenin, și, pe deasupra, unul din cei mai chipeși flăcăi din câți se pot întâlni în Ocolul Franței.

— E ziua întâlnirilor, vasăzică, exclamă Vaudois, căruia Pierre îi povestise pățania lui cu Spaima Gavoților, din Carcassonne. E unul din frații noștri, fără îndoială, de vreme ce vă îmbrățișați cu atâta bucurie.

Îndată ce bunul Vaudois află că oaspetele lui e prietenul lui Pierre și ține de aceeași doctrină, ațâță focul și-l pofti pe Corintian să se apropie, ba chiar îi împrumută o haină, ca nu cumva să răcească până avea să i-o usuce pe-a lui.

În timp ce tânărul se încălzea, căci orice ploaie cu furtună e rece, chiar vara, soarele apărea din nou pe cerul întunecat, norii se risipeau încet spre răsărit, și curcubeul, răsfrânt în Loara, ridica o punte sublimă între apă și firmament. În curând vremea fu atât de limpede, aerul atât de plăcut și pământul atât de vesel după ploaia îmbelșugată, încât fericiții companioni puseră masa sub frunziș. Câteva picături de ploaie căzură, ce-i drept, din caliciul florilor umede pe pâinea călătorilor, dar ea le păru și-așa bună. Caprifoliul lui moș Vaudois răspândea o mireasmă dulce, mierla lui domesticită cânta cu glas melodios în tufișul de-alături, soarele cobora spre orizont, Loara părea de foc, iar peștii din ea o despicau în mii de cercuri scânteietoare.

Frumusețea serii, bucuria de-a fi regăsit doi prieteni atât de buni, însuflețirea pe care un vin, nu prea de soi fără îndoială, dar natural și nefăcut, i-o strecura în vine, vorbele înțelepte ale lui moș Vaudois, efuziunile plăcute ale lui Amaury, toate contribuiau să ridice pe culmi gândurile nobile ale lui Pierre Huguenin, sau Villepreux, Prietenul Liniei, cum îl numeau tovarășii săi.

Dar pe măsură ce se lăsa întunericul în jurul lui, redeveni trist. Nu-și mai uni glasul cu cel al prietenilor săi pentru a slăvi fericita întâlnire, plăcerile vieții de drumeț, faima tâmplăriei, și toate acele teme frumoase care inspiră companionilor cântece atât de proaspete și deseori atât de poetice. Amaury, care îl văzuse adesea căzut pe gânduri, nu se miră, dar Vaudois, care era om din alte vremuri, și care habar n-avea de melancolie, i-o reproșă.

— Tinere, îi spuse el, de ce ți s-a întunecat fruntea o dată cu orizontul? Crezi că soarele n-o să mai răsară mâine? Prietenia n-are decât un ceas putere asupra ta? Ești prea deștept și învățat ca să-ți placă veselia celor de seama ta? Ia spune, de ce oftezi fără voie și-ți întorci privirea de la noi? Ai vreo supărare? Ne-ai spus că la întoarcerea din călătorie l-ai regăsit pe taică-tău bine sănătos, că vă înțelegeți amândoi, că lucrul nu vă lipsește; ce mai dorești atunci?

— Nu știu, răspunse Pierre, n-am a mă plânge de soartă, și totuși nu mă simt fericit, așa cum eram înainte de a pleca de acasă și cum am fost în primii ani de Ocol al Franței. De când m-am uitat și prin alte cărți decât cele care privesc numai meseria mea, m-am simțit frământat, când de bucurii aprinse, când de suferințe amare. Pot să-mi recunosc meritul că nu m-am lăsat pradă acestor emoții deșarte, dar le-am simțit adânc și nu m-am mai vindecat de ele. Mă gândesc la prea multe lucruri ca să mă pierd în desfătarea unuia singur. Plăcerile sănătoase ale odihnei și veselia unei tovărășii atât de plăcute ca a voastră nu-mi pot fermeca sufletul prea multă vreme; e o greșeală, o boală, un viciu poate. Dar simt mereu în mine o voce care-mi șoptește: mergi, lucrează, nu te opri, nu te mulțumi cu atâta; ai totul de învățat, totul de făcut, totul de cucerit, pentru a-ți împlini viața așa cum trebuie. Dar îndată ce reiau munca, o tristețe îngrozitoare, o spaimă ucigătoare pun stăpânire pe mine. Vocea îmi spune: „Ce faci aici? La ce slujește osteneala ta? Spre ce se îndreaptă străduința ta? Crezi că ești mai priceput ca altul? Nădăjduiești să-ți schimbi soarta sleindu-ți forțele și zilele cu munca asta grosolană? Ai un viitor atât de grozav încât să-i sacrifici bucuria prezentului?” Și viața mi se scurge trecând de la avânt la silă, ca un vis nedeslușit din care memoria nu reține nicio frază, și din. Care îți rămâne numai oboseala. Vai! Dragii mei, lămuriți-mi ce boală mă roade; dacă sunt vinovat (și cred că sunt fiindcă am și remușcări), luminați-mă și îndrumați-mă pe calea cea bună.

Amaury Corintianul ascultase destăinuirea aceasta cu simpatie întristată, iar Vaudois cu uimire adâncă. Tânărul înțelegea această suferință, fără s-o împărtășească. Mai puțin inițiat decât Prietenul Liniei în frământările cugetării, era totuși destul de chinuit de gânduri ca să cunoască pricina răului, dar invalidul, filosof prin natura lui, liniștii din bun-simț, și mulțumit din deprindere, nu-și putea explica neliniștea care cuprinde noua generație.

— Pesemne că ai pe conștiință ceva prea greu, îi răspunse el. Sau că înclinarea spre studiu te-a adus la ambiție. Am cunoscut câțiva tineri nesățioși, care, tot voind să se ridice deasupra stării lor, au rămas mai jos decât ar fi fost dacă erau mai simpli și mai resemnați. Cred, dragă Villepreux, că dorești bogăția sau faima nemăsurată. Vrei ca numele tău să întreacă toate numele ilustre din Ocolul Franței, sau poate tânjești după avere, după o casă frumoasă, după pământ, după un atelier mare. Toate astea îți pot veni, de vreme ce ai talent, ești harnic, taică-tău are cheag, și te-așteaptă ceva moștenire, după cum singur mărturisești. Atâtea avantaje ar trebui să te mulțumească, dar am băgat deseori de seamă un lucru pe care nu-l pot înțelege: cu cât omul are mai mult, cu atât dorește mai mult; cu cât izbândește mai bine, cu atât vrea să se apuce de mai multe; și cu cât a răsturnat mai multe piedici, cu atât își făurește altele noi. Poate că-i un har cil Proniei cerești că-i lipsește de dorinți pe cei care n-au nimic de nădăjduit. Mai stoici ca nevoiașii nu există. Am auzit că întemeietorul acestei morale a fost un sclav. I-am uitat numele, dar trebuie să fi fost un amărât sadea, de vreme ce a avut atâta înțelepciune și atâta răbdare. Ce mai, e lucru sigur, bogăția e un rău mare, știința e o otravă rea, geniul aduce cu frigurile negre. Și totuși, ne trebuie toate, și noi, cu toții, alergăm după ele.

După ce Vaudois pronunță această sentință, pe care Pierre o ascultă cu tristețe și reculegere, Amaury, întrebat din ochi de prietenul său, luă cuvântul la rându-i.

— Eu, fără supărare, zise el, cred că ambiția nu e un rău, și că succesul nu e o crimă. Pentru ce studiem? Pentru a progresa în știință; iar când am dobândit-o puțin, o întrebuințăm pentru a face avere. Și pentru ce căutăm să ne îmbogățim? Pentru a ne odihni. Înlăturați toate dorințele, toate nevoile acestea, ce mai suntem? Niște ignoranți și niște leneși, și măcar de-am fi numai atât; căci viața grosolană dă naștere la vicii, iar la noi a fi trândav înseamnă a fi bețiv, desfrânat, violent, fără inimă. Uite, moș Vaudois, dumneata ai ajuns la odihnă. Infirmitatea te lipsește de muncă, dar stima fraților noștri ți-a restituit ceea ce ți se datora, ceea ce ai fi dobândit singur, și asta-i lucru drept. Te bucuri oarecum de o bunăstare care ți se cuvine și pe care o poți privi ca propria dumitale operă, de vreme ce omul care muncește și care are purtări bune are dreptul la o răsplată. Spune-ne cum îți

petreci timpul acum, și cu ce-ți ocupi mintea în ceasurile când nu ești năpădit de clienți? Citești, fiindcă văd cărți pe un raft. Desenezi planuri de șarpante, fiindcă aci sunt niște modele frumoase și desene în tuș. Te consacri poeziei, fiindcă ai adunat cu grijă toate cântecele vechi ale doctrinei; le știi toate pe dinafară, și uite niște caiete scrise de mâna dumitale (și bine scrise, zău așa) în care ai restituit vechilor autori tot ceea ce memoria proastă sau ignoranța cântăreților vulgari mutilase și stricase. Nu te-ai oprit va. Să zică în mijlocul vieții, ca să te supui cu amărăciune fatalității care te-a făcut neputincios, singuratic, nefolositor, disperat. Ai încheiat, dimpotrivă, un nou contract cu viitorul • ți-ai cultivat inteligența, ți-ai îngrijit scrisul și ți-ai perfecționat ortografia, ți-ai împodobit memoria, ai studiat știința, morala, și chiar politica; fiindcă toate astea le-am constatat la dumneata. În sfârșit, ai ascultat de o ambiție ascunsă care-ți interzicea să accepți sentința nenorocirii și care nu s-ar fi mulțumit cu plăcerile mesei și cu câștigurile micului negoț. Ești prin urmare, și dumneata, un ambițios, un visător, un nebun, în duda înțelepciunii pe care o ai? Ia spune, răspunde aici, filozofule!

— Villepreux. Prietenul tău, vorbește ca din carte, zise Vaudois, oarecum măgulit în sine de laudele care i se adresau sub formă de dilemă; și văd că are dreptate; fiindcă m-aș plictisi crunt în singurătatea mea dacă nu mi-ar plăcea cărțile, cântecele vechi, noutățile, almanahurile și conversațiile instructive cu călătorii care se opresc sub bolta mea. Dar de ce găsesc atâta plăcere în toate astea? Să zicem că sunt ambițios, dar vă dați seama că nu sunt trist. N-am simțit niciodată suferințele de care vorbește Prietenul Liniei; n-am fost nenorocit decât o dată în viața meș; când mi-am văzut piciorul ieșind din pat, bietul de el, fără mine, și când mi-am spus că brațele și capul n-au să-mi mai slujească la nimic. Dar au venit prietenii, mi-au dovedit c-o să-mi mai fie de folos, și mi-am venit în fire. Totuși mă frământă o părere de rău, o dorință; aș vrea să-mi revăd munții, ținutul meu Vaud, Elveția mea, deși nu mai cunosc pe nimeni aproape acolo. Dar e un vis, oricum, și oricât sunt de legat de malul Loarei prin recunoștință și prietenie, tot oftez puțintel. Mă uit la norii apusului care se adună acolo în grămezi mari și albe, aurite, argintate, împurpurate, ca Muntele Blanc. Uite în grădină un pârâu pe care l-am săpat cu mina mea și i-am zis Ronul. Colnicul ăsta pe care am sădit trandafiri și liliac e muntele Jura. Toate astea mă distrează și mă consolează. Îmi vine uneori câte-o lacrimă în gene, dar după asta fac ceva versuri și le cânt; și la urma urmei sunt fericit. Există vasăzică două feluri de ambiții: una care suferă mereu și nu e mulțumită cu nimic, alta care bucură sufletul și se mulțumește cu puțin. Nu poți s-o iei pe-a mea, fârtate Villepreux?

— Ați spus amândoi lucruri foarte adevărate, reluă Pierre Huguenin,

și „totuși niciunul dintre voi n-a pus degetul pe rană. Eu nu sunt doctor mai bun decât voi. Și inima îmi sângerează fără să știu de unde se scurge sângele, speranța și viața. Cu toate astea, jur înaintea lui Dumnezeu și în fața voastră că nu doresc nimic peste starea mea, afară doar de câteva ceasuri mai mult pe săptămână ca să mă consacru visării și lecturii. Nici gloria, nici bogăția nu mă ispitesc, jur încă o dată și pe cinstea mea. Credeți că ușoara lipsă de care mă plâng e de ajuns ca să mă facă nefericit? Eu nu cred. Râul are un izvor mai adânc. Poate că misterul acesta se va lămuri cu timpul. Până atunci, voi suferi în tăcere, vă făgăduiesc, și nu voi căuta niciodată să-i descurajez pe ceilalți.

Capitolul IX

Când noaptea se lăsă de tot, Pierre se pregăti să plece la Blois, cu Amaury, care se ducea și el acolo. Nu voise să tulbure convorbirea filosofică prin preocuparea legată de propriile sale treburi; dar dorea să rămână cât mai degrabă singur cu prietenul său. Vaudois îi rugă mult pe amândoi să petreacă noaptea sub acoperișul lui; dar ei arătară că minutele le sunt numărate. Corintianul făgădui că, dacă se oprește la Blois, cum are intenția, o să mai vină de multe ori să golească o sticlă de bere sub *Bolta înțelepciunii;* iar Pierre, care avea de gând să se înapoieze cât mai repede acasă, făgădui să se oprească la întoarcere pentru câteva clipe ca să strâng mâna, în trecere, bătrânului dulgher. Ploaia inundase în mai multe locuri răchitișul prin care șerpuiește drumul. Invalidul le arătă unul mai bun și-i călăuzi chiar el un sfert de poștă, pășind înaintea lor cu deosebită sprinteneală și îndemânare. După ce-i scoase la drum, îi salută și le ură noroc.

— Ce mai, le spuse el, am să vă văd iar în curând, căci veți rămâne negreșit amândoi la Blois. Am să vin eu să vă văd dacă nu veniți voi la mine. Nu mă duc des la oraș, dar se ivesc ocazii… și cea care se pregătește…

— Ce ocazie? întrebă Prietenul Liniei.

— Lăsați, lăsați, reluă Vaudois. Aveți dreptate să nu vorbiți de asta. Eu nu sunt de meseria voastră, și nu trebuie să știu nimic. Respect discreția și nu vreau s-o confund cu neîncrederea față de mine, deși, la urma urmei, între frați de doctrină, s-ar putea împărtăși anumite lucruri… n-are a face, povestea e însă secretă, și veți face bine nevorbind de ea până nu se dă pe față. Așadar, la revedere… și marele Solomon să fie cu voi. A răsărit luna; luați-o la dreapta și apoi la stângă, și apoi drept înainte până la șosea.

Le strânse mâna și luă îndărăt drumul spre baraca lui. Dar cei doi prieteni îi auziră multă vreme vocea bărbătească depărtându-se din ce în ce și cântând apăsat aceste din urmă cuplete ale unui cântec lung și naiv pe care-l compusese singur:

Prin toată Franța am umblat, Drumeț, pe jos pășeam, În diligenți nu m-

am urcat Căci ani prea mulți n-aveam.
Chipeș am fost și fericit Cu munca și-o frumoasă:
Doar cu speranța m-am ales Și-o inimă voioasă.
Prieteni dragi, am colindat Pe drumuri prăfuite;
Și în Provența am lucrat Cu brațe obosite;
Ci floarea vârstei mi-a trecut Visând din cărți știință;
Acuma sufletu-mi trudit Se leagănă-n credință.

— Vrednic și de treabă om, spuse Pierre oprindu-se ca să-l mai audă. Amaury, Amaury, nu-i un lucru frumos cântecul unui om de ispravă? Vocea aceasta bărbătească și puternică de umple tot câmpul, zvârlind spre toate ecourile rimele sale ne meşteşugite, nu e oare un fel de imn triumfal al conștiinței? Uite, am ieșit pe șosea; trăsura aceea frumoasă care înaintează ușor duce oare cu ea inimi la fel de curate, împrăștie zvon de cântece la fel de suave? Nu, nicio voce omenească nu iese din casa asta ambulantă, în care bogatul e însoțit de toate bunătățile vieții. Uite un negustor care călătorește pe un cal bun și voinic; duce cu el o valiză grea, și paturile pistoalelor lui lucesc la lumina lunii. Totuși, îl vezi, se teme de noi, ne bănuiește… Trage calul de frâu și-o ia pe cealaltă parte a drumului ca să nu treacă pe lângă noi. Calul îi e încărcat cu aur și sufletul cu griji; merge tăcut și îngrijorat. Biet negustor, n-auzi zvonul vesel de-acolo, din râpa Loarei? Îți vine oare să crezi că acest cântec care se-aude de departe e cel al unui bătrân invalid fără familie, fără bani, fără arme și fără alt sprijin decât un picior de lemn și inima câtorva prieteni tot atât de sărmani ca și el?

— Mă impresionează ce spui, reluă Amaury, și, nu știu de ce, îmi simt ochii plini de lacrimi ascultând cântecul acesta. Cum explici asta, Pierre, tu care explici atâtea lucruri?

— Dumnezeu e mare, și omul la fel, răspunse Pierre cu un oftat.

— Ce înțelegi prin asta? întrebă tovarășul său.

— Ar fi prea multe de spus, Corintianule dragă, și cel mai bun lucru e să vorbim de altceva, zise Prietenul Liniei. Trebuie să-mi explici ultimele cuvinte pe care ni le-a spus Vaudois la despărțire. Nu știu de ce poveste și de ce mare secret vorbea.

— Cum, exclamă Amaury, nu știi ce se petrece la Blois, între devoranți și noi? Credeam că ai primit o scrisoare de convocare și că răspunzi la apelul fraților noștri.

— Mă duc la Blois pentru o treabă personală, pe jumătate încheiată, prietene, dacă speranța mea nu e deșartă.

Pierre îi vorbi Corintianului de nevoia pe care o avea de doi lucrători buni ca să-l ajute în muncă și-i împărtăși dorința de a începe cu el angajările. Îi spuse ce frumoasă era lucrarea la care voia să-l asocieze, îi făcu o ofertă avantajoasă și-l rugă stăruitor să n-o refuze.

— Fără îndoială că ar fi o mare mulțumire pentru inima mea să

lucrez cu tine, răspunse Amaury, iar oferta pe care mi-ai făcut-o îmi depășește pretențiile; dar vei judeca singur dacă pot să-mi întrebuințez cum vreau libertatea în acest moment. Află că doctrina noastră, a libertății, se va lua la întrecere cu doctrina devoranților pentru orașul Blois.

Deoarece nu toți cititorii noștri vor înțelege această ciudată revelație în măsura în care o putea înțelege Pierre Huguenin, le vom explica în puține cuvinte despre ce era vorba. Când două societăți rivale și-au stabilit sediul doctrinei într-un oraș, rareori pot trăi acolo în bună înțelegere. Cea mai mică infracțiune față de armistițiul consimțit duce la conflicte răsunătoare. Cu cel mai neînsemnat motiv, și uneori fără motiv, este disputată ocuparea exclusivă a orașului, iar discuția continuă deseori ani întregi, având și episoade sângeroase; în cele din urmă, când certurile, dezbaterile oratorice și bătăile n-au dus la nicio încheiere între partide egale în dârzenie, în forță și în pretenții, există un ultim mijloc de a rezolva problema: se ia ca miză orașul, adică dreptul de a ocupa locurile și de a exploata lucrările, excluzând partea care a pierdut. Acum o sută zece ani (faptul e istoric), tăietorii de pietre din ramura Solomon, altfel zișii companionii străini sau *lupii,* au pus în joc orașul Lyon pentru o sută de ani, împotriva tăietorilor de piatră din ramura lui Jacques Meșterul, zișii companioni pasanți sau *vârcolaci.* Aceștia din urmă au pierdut și, vreme de o sută de ani, pactul a fost respectat cu strictețe. Niciun companion pasant n-a pus piciorul pe domeniul companionilor străini. Dar în timpurile din urmă, cum termenul tratatului expirase, surghiuniții se crezură în drept să revină pentru a lua lucrări într-o localitate redevenită liberă. Fiii lui Solomon n-au fost de acord; ei găseau locul bun și pretindeau că o sută de ani de stăpânire constituie pentru ei un drept imprescriptibil. Au avut loc parlamentări, nu s-a căzut la înțelegere; au fost bătăi, autoritățile au intervenit pentru a-i despărți pe combatanți. Mai mulți campioni din ambele partide făptuiseră asemenea isprăvi, încât au fost trimiși la închisoare, ba chiar la galere. Dar cum legea nu proteja și nu recunoștea acest fel de organizare a muncii în societăți masonice, n-a putut încheia conflictul. Procesul a rămas pendinte în fața tribunalelor secrete ale companionajului și s-ar putea ca mulți eroi din cei care fac Ocolul Franței să-și sacrifice încă, din cauza lui, sângele și libertatea. Să sperăm totuși că încercările filosofice ale unora din acești companioni, spirite luminate și generoase care au întreprins de curând marea operă de fuzionare a tuturor doctrinelor rivale, vor învinge prejudecățile pe care le combat și vor face să triumfe principiul fraternității.

Ne mai rămâne un cuvânt de spus în privința felului de încercări la care au fost supuse până acum aceste dezbateri. Nu se trage la sorți, ci se face un concurs. De amândouă părțile se execută o lucrare

echivalentă cu ceea ce se numea, în străvechile ***jurande***[6]. *Capodopera.* Toată lumea știe că, în vechea organizare pe confrerii și corporații, nimeni nu putea obține titlul de meșter dacă nu prezenta o asemenea lucrare pentru a fi apreciată de sindici, jurați și gardieni ai datinelor meșteșugărești, însărcinați să constate capacitatea candidatului. ***Hoffmann***[7] a consacrat una din povestirile sale (cea pe care, pe bună dreptate, ar fi putut-o numi și el capodopera sa) *meșterului Martin dogarul,* poetizând această frumoasă perioadă din tinerețea ucenicului, care include prezentarea pentru titlul de meșter, executarea capodoperei, primirea noului meșter etc. Astăzi, când titlul de meșter nu mai e un drept cucerit și disputat, ci un fapt liber și facultativ, nu se mai vorbește în mod public de capodoperă decât în întrecerile companionajului. Când e vorba de pus la bătaie un oraș, se stabilește concursul. Fiecare partid alege, printre membrii săi cei mai pricepuți, unul sau mai mulți campioni care lucrează cu zel, pentru a îngenunchea trufia rivalilor, prin confecționarea unui obiect dificil propus la concurs; juriul este compus din arbitri aleși din diferite doctrine, și uneori dintre meșteri în afara oricărei asociații sau dintre companioni retrași din asociație dar vestiți prin cinstea lor și, cel mai adesea, dintre artiști. Sentința lor este fără apel. Oricâtă nemulțumire ar stârni și oricâte murmure ascunse, partidul învins în persoana reprezentantului este obligat să părăsească locurile pentru un timp mai mult sau mai puțin lung, conform convențiilor stabilite înainte de concurs.

Acesta era momentul de criză în care se găseau doctrinele din Blois, în vreme ce se apropiau de oraș Pierre și Amaury. Stăpânind orașul Blois numai de câțiva ani, gavoții duceau lupte violente pentru a se menține în el, împotriva altor asociații stabilite mai demult aci. Războiul și izbucnise în mai multe puncte. Dulgherii Drili sau ai taicăi Soubise nu erau mai puțin îndârjiți ca tâmplarii devoranți, împotriva tâmplarilor gavoți. În fața atâtor dușmani amenințători, aceștia din urmă se gândiseră să se apere, cel puțin împotriva violenței tâmplarilor, prin armistițiul pe care-l necesită un concurs, iar în ce privește pe dulgheri, sperau să-i țină în respect printr-o atitudine dârză și curajoasă. Fiind unul dintre cei mai buni tâmplari ai gavoților, Amaury se pregătea cu mare emoție, în care era și teamă și bucurie, să intre în arenă alături de mai mulți meșteșugari destoinici care se luau la întrecere cu el, împotriva meșteșugarilor de frunte ai devoranților.

Îi destăinui aceasta prietenului său, nu fără oarecare mândrie, dar adăugă îndată cu o modestie afectuoasă și sinceră:

— Mă mir mult, dragă Villepreux, că eu am fost chemat iar tu, pe cât văd, nu; căci, dacă există un lucrător mai bun decât toți, și pentru orice lucrare, acela nu e Corintianul ci Prietenul Liniei.

— Nu primesc această laudă decât ca o iluzie gingașă și generoasă a prieteniei tale pentru mine, răspunse Pierre. Dar chiar dacă aș fi atât de nebun încât să cred în meritele pe care mi le atribui, n-aș avea dreptul să mă plâng că am fost uitat. Uitarea aceasta am căutat-o, îți mărturisesc, și doar silit aș ieși din ea. Când, după patru ani de pelerinaj, am reluat drumul spre casă, am făcut astfel ca să nu bage de seamă cei care fac Ocolul Franței că eu mă retrag. Nu mi-am luat rămas bun în mod solemn, am plecat într-o bună dimineață, după ce mi-am îndeplinit toate angajamentele și m-am achitat de toate serviciile primite, prin servicii de același fel. Nu cred că a putut cineva să-mi reproșeze ceva, și dacă unii mă acuză de oarecare ciudățenie, nimeni nu mă poate acuza de nerecunoștință. Aveam nevoie că ies din viața aceasta agitată. Aveam nevoie de aerul natal. Tot ce putea să mă rețină, fie și-o zi, mi se părea o constrângere; și, de două luni de când lucrez lângă taică-meu, n-am reluat nicio legătură cu foștii mei prieteni.

— Nici măcar cu mine, spuse Amaury, pe un ton de reproș.

— Poate că providența a făcut să ne întâlnim astăzi, și am atâta nevoie de a trăi alături de tine, încât cea mai mare bucurie ar fi să te iau cu mine, dacă pot. Dar să scrii celor dragi când suferi, nu înseamnă totdeauna ușurare. Dimpotrivă, sunt unele situații morale când nu îndrăznești să-ți exprimi gândurile, temându-te să nu te descurajezi singur sau să nu-l descurajezi pe cel ce ți-e drag. Cum puteam, de altfel, să te fac să înțelegi o stare de melancolie pe care n-o înțeleg nici eu! Ai fi avut în privința mea bănuielile rostite adineaori de Vaudois. O scrisoare nu poate niciodată înlocui efuziunile unei întrevederi.

— Asta-i adevărat, zise Amaury; dar dacă purtarea ta e firească în această privință, tristețea care ți-a dictat-o îmi pare din ce în ce mai ciudată. Te-am cunoscut întotdeauna serios, chibzuit, sobru și fugind de zarvă; dar te vedeam atât de pornit spre prietenie, încât nu înțeleg sălbăticia ta actuală și faptul că te-ai îndepărtat oarecum de asociație. Ai suferit cumva vreo nedreptate? Știi că, în asemenea caz, ai dreptul la o satisfacție. Aduni consiliul, îți arăți nemulțumirile și șeful asociației se pronunță în mod echitabil.

— N-am avut, dimpotrivă, decât să mă laud cu tovarășii mei, răspunse Pierre. Îi stimez aproape pe toți cei pe care i-am cunoscut personal și țin din inimă la mulți din aceștia. Cred că doctrina mea e cea mai bine organizată și cea mai demnă de respect dintre toate, și de aceea chiar, după oarecare cercetare a datinelor și a regulamentelor, am îmbrățișat-o, preferând-o altora, în care mi s-a părut că văd obiceiuri mai puțin liberale și o civilizație mai puțin înaintată. Poate că mă înșel, dar, când m-am înrolat sub steagul alb și albastru, am făcut-o cu inimă sinceră. Legile noastre interzic topajul și urletele, iar

dacă uzanța generală ne mai obligă deseori la ciomăgeală, cel puțin spiritul instituției noastre pare a interzice provocările fanatice pe care celelalte asociații îl proclamă și-l consfințesc. Dar dacă ții neapărat să-ți destăinuiesc pricinile dezgustului ascuns care a pus stăpânire pe mine, am să-ți deschid inima toată. N-aș vrea să-ți răcesc entuziasmul, nici să zdruncin în tine credința vie care este mobilul însuși al vieții de companion. Trebuie, totuși, să-ți mărturisesc cât de mult s-a stins această credință din mine.

Vai! Da, focul sacru al spiritului de asociație mă părăsește din ce în ce. Pe măsură ce mă luminez asupra istoriei adevărate a popoarelor, povestea Templului lui Solomon mi se pare o taină copilărească, o alegorie grosolană. Simțul unei soarte comune a tuturor muncitorilor se trezește în mine, iar obiceiul acesta barbar de a crea deosebiri, caste, tabere dușmane între noi toți îmi apare din ce în ce mai sălbatic și mai dăunător. Cum, adică! Nu-i de ajuns că avem ca dușmani firești pe toți cei care exploatează munca noastră în profitul lor? Mai trebuie să ne și sfâșiem unii pe alții? Apăsați de lăcomia bogaților, zvârliți de către trufia netoată a nobililor într-o tagmă așa-zis ticăloasă, condamnați prin lașa complicitate a trădătorilor să purtăm veșnic pe brațele noastre chinuite crucea Mântuitorului, ale cărui insigne ei le poartă pe aur și mătase, nu suntem și așa destul de batjocoriți, destul de nenorociți? Mai trebuie încă, noi, victimele inegalității care ne zvârle în ultimele rânduri, să căutăm a împământeni și printre noi inegalitatea aceasta absurdă și vinovată? Noi ne batem joc de pretențiile nobililor, râdem de blazoanele și de livrelele lor, urâm și disprețuim genealogia lor, și ce altceva facem, la rându-ne, decât să-i imităm? Ne certăm pentru întâietate între asociații rivale. Ne lăudăm prostește cu vechimea originii noastre, iar pe asociațiile nou formate, care ni se par de neam prost și nerecunoscut, le năpădim cu cântece satirice, cu ocări, cu amenințări și cu batjocuri. Ne provocăm prin toate colțurile Franței pentru dreptul de a purta în mod exclusiv echerul și compasul, ca și când n-ar avea toți oamenii care muncesc cu sudoarea frunții dreptul de a purta asupra lor însemnele meseriei ce-o au. Culoarea unei panglici, așezate ceva mai sus sau ceva mai jos, podoabele unui cercel, iată ce probleme grave ațâță ura și fac să curgă sângele bieților muncitori. Când mă gândesc la astea, îmi vine să rid de milă, sau mai degrabă să plâng de rușine.

Emoția îl împiedică pe tânărul reformator să continue protestul lui înflăcărat. Inima îi era plină, dar n-avea destule cuvinte pentru a-și exprima indignarea generoasă care-l înăbușea. Se opri, răsuflând greu, cu fruntea înfierbântată:

— Amaury, Amaury, exclamă el cu glas răgușit, apucându-l de braț pe tovarășul său, voiai să știi din ce pricină sufăr; uite, ți-am spus, și cred ca mă înțelegi. Nu sunt nici nebun, nici cu capul în nori, nici

ambițios, nici trădător, dar iubesc oamenii din starea mea și sunt nefericit fiindcă ei se urăsc.

Critic nepărtinitor (cititor binevoitor, cum spuneam noi odinioară), fii indulgent pentru traducătorul neputincios care-ți transmite vorbirea muncitorului. Omul acesta nu vorbește aceeași limbă ca tine, iar povestitorul care-i servește de interpret e silit să denatureze frumusețea aspră, întorsăturile originale și bogăția poetică a textului său, pentru a-ți comunica gândurile sale. Il vei acuza poate pe acest intermediar șters că atribuie acestor eroi sentimente sau gânduri pe care nu le pot avea. Reproșului acestuia îi răspunde cu un singur cuvânt: informează-te. Părăsește înălțimile pe care muza literară stă de-atâta vreme izolată de marea masă a neamului omenesc. Coboară în regiunile de unde se inspiră din belșug poezia comică pentru teatru și caricatură. Binevoiește a privi fața serioasă a poporului care gândește și e adânc inspirat, pe care tu îl crezi încă necultivat și grosolan; ai să găsești aici, în zilele noastre, nu ionul, ci mai mulți Pierre Huguenin. Privește, privește, te implor, și nu pronunța asupra lui sentința nedreaptă care-l condamnă să vegeteze în ignoranță și sălbăticie. Cunoaște-i defectele și păcatele, fiindcă are, și n-am să ți le ascund; dar cunoaște-i și măreția și virtuțile; și te vei simți, în apropierea lui, mai sincer și mai generos decât n-ai fost de multă vreme.

Ceea ce e admirabil în popor este curăția inimii, sfânta simplitate pe care noi am pierdut-o, vai! De când am dat atâta importanță formei gândurilor noastre. În popor, orice formă e nouă, iar adevărul, chiar sub învelișul locurilor comune, îi smulge încă lacrimi de entuziasm și de convingere. O! Nobilă copilărie a sufletului, izvor de greșeli funeste, de iluzii sublime și de devotamente eroice, rușine cui te exploatează! Dragoste și binecuvântare cui te va face să intri în vârsta matură, pâstrându-ți puritatea și gonindu-ți ignoranța!

Din pricina acestei candori care sălășluiește în sufletele necultivate, vorbirea lui Pierre Huguenin întâlnea puține piedici În mințile deschise ale celor de seama sa, iar cea a prietenului său, Corintianul, nu se răzvrăti, pornind o discuție neplăcută. Il ascultă multă vreme în tăcere; apoi îi spuse strângându-i mâna:

— Pierre, Pierre, tu știi mai multe decât mine despre toate astea, iar eu nu găsesc nimic de răspuns. Mă simt trist alături de tine, și nu știu niciun leac pentru necazul nostru.

Capitolul X

Ar fi de făcut cercetări curioase pentru a descoperi, în trecut, cauzele de dușmănie care au determinat ostilitățile dintre diferitele asociații muncitorești de care se plângea Pierre Huguenin. Dar un întuneric adânc domnește aci. Dacă le cunosc, muncitorii le țin bine ascunse; și tare mă tem că nu le cunosc nici ei mai bine ca noi. Ce

reprezintă, de pildă, între cele două mai vechi asociații, cea a lui Solomon și cea a meșterului Jacques, zise și a *gavoților* și a *devoranților,* mai zise încă *doctrina* și *doctrina libertății,* acea problemă sângeroasă și nesfârșită a uciderii lui Hiram în șantierele Templului de la Ierusalim, problemă pe care, de altfel, majoritatea companionilor o iau în serios, și încă în sensul cel mai material? Fiecare asociație aruncă rivalei sale această cruntă acuzație; care mai de care se leapădă de faptă; la ceremoniile solemne ale ordinului se pun mănuși, ca semn că mâinile sunt curate de crima aceasta; au loc provocări, ciomăgeli, sugrumări, pentru a răzbuna memoria lui Hiram, conducătorul lucrărilor Templului, înjunghiat și ascuns sub dărâmături de jumătate dintre lucrătorii săi, cei invidioși și cruzi. E aici, fără îndoială, vreun mare fapt istoric sau vreun mare principiu vital din trecutul și viitorul poemului, ascuns sub o ficțiune care nu e lipsită de poezie. Dar, ca la popoarele din vârsta copilăriei, mitul este luat întocmai de către muncitori, adevărată semințe-copil, plină de toate iluziile credule, de toate instinctele nestăpânite, de toate avânturile gingașe și curate ale copilăriei. Da, scumpă și rafinată cititoare, poporul are chipul unui uriaș în leagăn, care începe să simtă revărsându-se viața din trupul lui puternic și care se ridică pentru a încerca să umble cu pași nesiguri pe marginea unei prăpăstii. Cine va cădea în ea, el sau noi? Coniță, coniță, grăbește-te să fii frumoasă și să-ți arăți diamantele. Poate că ele sunt muiate în sângele lui Hiram și va trebui într-o zi să le ascunzi sau să le arunci departe de dumneata!

Câțiva muncitori cultivați și erudiți (căci există dintre aceștia, nu e faptul cel mai puțin sigur pe care pot să vi-l ***atest)*** ***[8]*** au căutat cu spirit filosofic să ridice vălul acestui mister. Unii atribuie creația ordinului lor faptului că a fost distrus ordinul Templierilor și, după ei, faimosul meșter Jacques, prim-dulgher al lui Solomon, n-ar fi altul decât marele magistru Jacques de Molay, martir jertfit de către un rege lacom și crud cu numele de Filip. După alții, ar trebui să ne ridicăm și mai sus, și să căutăm la obârșia acestei un nestinse pica neamurilor deposedate și persecutate din sudul Franței, a albigenzilor, sau a locuitorilor de pe malurile gavelor (de aici gavoți) împotriva călăilor din nord și a inchizitorilor lui Dominique. Iar noi, noi îi putem crede, dacă presupunem că toate marile răscoale ale țăranilor din veacul al XlII-lea, ale locuitorilor din ținutul Vaud, ale protestanților și ale calviniștilor, toți mai mult sau mai puțin propagatori și continuatori ai doctrinei Evangheliei eterne, care, în diverse epoci, au stropit cu sângele lor câmpiile și drumurile Franței, n-au fost înăbușite fără ca multe amintiri amare, multe resentimente dureroase, să răpună vii și să fie transmise din generație în generație până în vremurile noastre. Cauza e uitată, pierdută sau denaturată în noaptea tradiției; dar patima rămâne, nu e nevoie să vă duceți în Corsica pentru a căuta

poezia tragică a vendetei; e la ușa dumneavoastră, în casa dumneavoastră. Tăietorul de pietre care v-a ridicat locuința este dușmanul neîmpăcat al dulgherului care i-a pus acoperișul; și a fost de ajuns un cuvânt, un semn, o privire pentru ca sângele lor să curgă pe această piatră stemă a nobleței lor, temelie mistică a dreptului lor.

Există două asociații a căror întemeiere e ***străveche***[9]; le-am numit mai sus. Din aceste două asociații sau dintr-una din ele a ieșit o a treia: cea a *uniunii* sau a *independenților,* zișI și *răzvrătiți.* Ea a fost creată în 1830, la Bordeaux, de către niște aspiranți la titlul de companioni, care s-au revoltat împotriva tovarășilor lor. La Lyon, la Marsilia, la Nantes, numeroși răsculați din același ordin s-au alăturat lor și au dus mai departe uniunea. O a patra este cea a *teichii Soubise,* care-și spune și ea devorantă. Sunt astfel patru asociații principale, sau doctrine, care se compun fiecare din mai multe bresle și de care se leagă numeroase adăugiri mai mult sau mai puțin recente, unele primite cu cordialitate, altele respinse cu îndârjire de către asociațiile cu care vor să se unească de bunăvoie sau cu forța.

Ar trebui o carte întreagă pentru a enumera toate asociațiile, pretențiile lor, titlurile, statutele, originile, uzanțele și relațiile lor reciproce. Cutare asociație e înrudită cu alta; de pildă, copiii taichii Soubise se mândresc a fi, ca și cei ai meșterului Jacques, companioni ai doctrinei, dar asta nu-i face să trăiască în mai bună înțelegere unii cu alții. Cutare altă asociație e dușmană de la naștere a alteia. În sinul aceleiași doctrine există bresle care se sprijină reciproc, altele care se tolerează, altele care se urăsc de moarte. În general, asociațiile nou constituite sunt respinse de către orgoliul celor vechi, și nu-și cuceresc dreptul de existență legală în companionaj decât cu prețul sângelui.

Fiecare doctrină are codul său; în unele există două grade, în altele trei sau patru. Situația de companion-aspirant este bună sau rea după cum asociația e stăpânită de un spirit despotic sau liberal. În sfârșit, toate aceste tabere diverse și disidente sunt reunite sub o singură denumire, cea de *companioni din Ocolul Franței.*

Fiecare asociație își are orașele ei de doctrină, în care companionii pot rămâne un timp, se pot instrui și pot munci, beneficiind de sprijinul, de ajutoarele și de protecția unui corp de companioni numit cu un termen generic societate, și ai cărui membri sunt aceiași sau se schimbă după interesele sau nevoile lor. Când sunt prea numeroși ca să-și poată câștiga existența, unii dintre primii veniți trebuie să cedeze locul ultimilor sosiți.

Unele orașe pot fi ocupate de doctrine diferite, altele sunt proprietatea exclusivă a uneia singure, fie după o datină străveche, fie în urma unei tranzacții, așa cum s-a întâmplat cu târgul de o sută de ani pentru orașul Lyon.

Unele reguli sunt comune tuturor doctrinelor și tuturor corpurilor

care le compun și, în mare, aceste reguli principale sunt nobile și generoase. Așa-numitul *emibauchage,* adică angajarea lucrătorului; apoi *le levage d'acquit,* adică garantarea pentru cinstea sa, raporturile dintre calfă și meșter: *la conduite,* adică despărțirea frățească ridicată la rangul de ceremonie; îngrijirea și ajutoarele acordate bolnavilor, cinstirea morților, celebrarea sărbătorilor legate de numele sfinților ocrotitori și multe alte obiceiuri sunt cam aceleași în tot companionajul. Ceea ce diferă sunt formele exterioare, formulele, titlurile, insignele, culorile, cântecele etc.

Lucrătorii din provincie, în majoritatea lor, sunt înrolați în companionaj. O mică parte dintre ei nu-i cunoaște importanța și nu-și propune să-i pătrundă tainele. În satele înapoiate din centrul Franței, unde meseria este aproape totdeauna ereditară, fiul sau nepotul este în mod firesc ucenicul meșterului. În viețile acestea dinainte știute și care nu se gândesc la perfecționarea meseriei, companionajul e inutil și Ocolul Franței nu e obișnuit.

Unele bresle au avut doctrine care s-au pierdut; cu alte cuvinte, statutele lor nemaifiind necesare organizării și securității lor au căzut ia ***desuetudine****[10]*. Sentimentele și legăturile politice sunt de ajuns acestor grupări mai luminate poate, dar poate și mai puțin unite. La Paris, companionajul tinde să dispară pe zi ce trece, să se piardă în câmpul vast al muncilor și al intereselor diverse. Aici, nicio societate n-ar putea monopoliza munca. De altfel, spiritul sceptic al unei civilizații mai înaintate a distrus obiceiurile gotice ale companionajului, prea devreme poate, căci o asociație frățească în care să fie cuprinși toți cei ce muncesc nu era încă pregătită a lua locui asociațiilor parțiale. Totuși, nici aici, dușmăniile de partid nu dispar întotdeauna. Dulgherii, companioni ai libertății, locuiesc pe malul stâng al Senei; adversarii lor, dulgherii companioni pasanți ocupă malul drept. Sunt obligați printr-o convenție să lucreze de partea în care locuiesc a fluviului. Totuși se iau la bătaie, iar celelalte societăți nu se tolerează nici ele întotdeauna. Dar, în general, se poate spune că, aici, companionajul cu puterile și patimele lui se află oarecum pierdut și absorbit în sânul marii mișcări care conduce spre un drum independent și temeinic.

Ceea ce păstrează în provincie importanța companionajului este dorința de instruire, ardoarea bătăioasă, spiritul de asociere și deprinderea cu organizarea pătrunsă în masa tineretului, cară se avântă în el datorită firii lui întreprinzătoare, dragostei de progres, nevoii de a ieși din izolare, din ignoranță și din mizerie. Aceștia sunt nobilii copii risipiți ai marii familii muncitorești, artiștii boemi ai industriei, mamertinii îndrăzneți ai Romei primitive. Unii sunt împinși spre companionaj de despotismul grosolan al familiei care îi asuprește și îi exploatează, alții de lipsa familiei și a unui capital de început. O

situație pierdută, o dragoste neîngăduită, un sentiment legitim de mândrie și, mai mult ca orice, nevoia de a vedea, de a respira și de a trăi îi împing înspre companionaj pe cei mai buni dintre tinerii înflăcărați. Ocolul Franței este faza poetică, pelerinajul plin de aventură, cavalerismul rătăcitor al meseriașului. Cel care nu posedă nici casă, nici avere pornește pe drumuri să-și caute o patrie, sub egida unei familii adoptive care nu-l părăsește nici în timpul vieții nici după moarte. Chiar cel care aspiră la o situație onorabilă și sigură în ținutul său natal vrea să-și cheltuiască măcar vigoarea anilor tineri și să cunoască beția vieții active. Va trebui să se înapoieze la casa părintească și să accepte viața de muncă sedentară a familiei sale. Cine știe dacă, în cursul întregii sale existențe, v-a mai găsi un an, un anotimp, o săptămână de libertate! Dar acum trebuie să pună capăt neliniștii nedeslușite care-l frământă; trebuie să călătorească. Va lua mai târziu, la rându-i, pila sau ciocanul tatălui său; dar va avea amintiri și impresii. Va fi văzut lumea, va putea spune prietenilor și copiilor săi cât de mare și de frumoasă e patria; va fi făcut și el Ocolul Franței.

Cred că digresiunea aceasta era necesară pentru înțelegerea povestirii mele. Acum, dragi cititori, și voi, scumpi companioni, îngăduiți-mi să alerg după eroii mei, care nu s-au oprit ca mine, pe șoseaua de pe malul Loarei.

Capitolul XI

Sosiră la Blois când băteau ceasurile zece la orologiul catedralei. Se odihniseră destul la *Bolta Înțelepciunii* ca să nu se simtă de loc obosiți după această ultimă etapă, parcursă la lumina stelelor, vorbind în tihnă de unele și de altele. Își îndreptară pașii spre *Maica* doctrinei lor.

Prin *Maică* se înțelege hanul unde o asociație de companioni locuiește, ia masa și-și ține întrunirile. Hangiței **i** se spune și ei Maică; hangiului, chiar dacă nu e însurat, **i** se spune tot Maică. Nu rareori aceste cuvinte dau naștere la glume și se întâmplă ca un foarte de treabă hangiu bătrân să fie numit taica Maica.

Amaury Corintianul nu mai venise la Blois cam de vreun an. Pierre băgase de seamă că, pe măsură ce se apropiau de oraș, prietenul său îl asculta mai puțin atent. Dar când trecură de primele case, fu cu totul impresionat de tulburarea sa.

— Da ce ai? îl întrebă el, mergi când așa de repede că abia mă pot ține după tine, când așa de încet că sunt silit să te aștept. Te poticnești la fiecare pas și pari frământat ca și când te-ai teme și ai și dori să ajungi la capătul călătoriei.

— Nu mă întreba, dragă Villepreux, răspunse Corintianul, sunt tulburat, nu zic nu; dar mi-e peste putință să-ți spun cauza. N-am avut niciodată secrete față de tine, afară de unul singur pe care am să ți-l dezvălui poate odată; dar nu mi se pare că a sosit timpul.

Pierre nu stărui, iar după câteva clipe ajunseră la Maica. Hanul era pe malul stâng al Loarei, în mahalaua pe care fluviul o desparte de oraș. Era tot curat și îngrijit ca de obicei și cei doi prieteni necunoscută pe slujnică și pe câinele casei. Dar hangiul nu le ieși ca de obicei în întâmpinare, să-i îmbrățișeze frățește.

— Da unde e prietenul Savinian, întrebă tânărul Amaury, cu glas nesigur. Slujnica îi făcu un semn ca pentru a-i curma vorba, și-i arătă o fetiță care-și făcea rugăciunea la gura sobei și care, fiind gata de culcare, avea pe cap scufița de noapte. Amaury crezu că slujnica nu-l lasă să tulbure rugăciunea copilului. Se aplecă spre micuța Manette și-i atinse ușurel cu buzele buclele mari de păr negru care ieșeau din scufia tighelită. Pierre începea să ghicească secretul Corintianului văzând cu ce duioșie plină de amărăciune se uită la copil.

— Domnule Villepreux, îi spuse în șoaptă slujnica, trăgându-l deoparte pe Pierre Huguenin, să nu vorbiți de răposatul stăpân în fața fetiței; asta o face totdeauna să plângă, drăguța de ea. L-am îngropat pe domnul Savinian acum nici cincisprezece zile. Stăpâna e tare necăjită.

Abia spusese cuvintele acestea și se deschise o ușă pe care intră văduva lui Savinian, cea numită Maica, îmbrăcată în doliu și având pe cap boneta de văduvă. Era o femeie de vreo douăzeci și opt de ani, frumoasă ca o Fecioară de Rafael, cu trăsături la fel de regulate și cu aceeași expresie de blindeze liniștită și nobilă. Urmele unei dureri recente și adânci de pe fața ei o făceau și mai impresionantă; căci în privire i se citea și sentimentul puterii pe care i-o dădea blândețea evanghelică.

Purta în brațe pe celălalt copil al ei, pe jumătate dezbrăcat și gata adormit, un băiețaș dolofan, bălai ca chihlimbarul și fraged ca zorile. Nu-l văzu mai întâi decât pe Pierre Huguenin, asupra căruia cădea lumina lămpii.

— Fiul meu Villepreux, exclamă ea cu un zâmbet afectuos și melancolic. Fii binevenit și, ca totdeauna, prea iubit. Vai, nu mai aveți decât o Maică, tatăl vostru Savinian e în ceruri alături de bunul Dumnezeu.

La auzul acestui glas, Corintianul se întorsese brusc: după ce auzi cuvintele, un strigăt îi ieși din fundul pieptului.

— Savinian a murit, strigă el, Saviniana e văduvă prin urmare…

Și căzu pe un scaun.

Auzindu-i vocea și vorbele, Saviniana își pierdu calmul resemnat și fu cuprinsă de o emoție atât de puternică încât, pentru a nu lăsa copilul să cadă, îl puse în brațele lui Pierre Huguenin. Făcu un pas spre Corintian, apoi rămase rușinată, zăpăcită; iar Corintianul, care se ridicase pentru a se repezi spre ea, căzu din nou pe scaun și-și ascunse fața în părul fetiței Manette, care stătea în genunchi între picioarele

lui și care izbucni în plâns, numai cât auzi numele tatălui ei.

Maica își regăsi atunci prezența de spirit și, venind spre el, îi spuse cu demnitate:

— Privește durerea copilei acesteia; a pierdut un tată bun; iar dumneata, Corintiene, ai pierdut un prieten bun.

— Il vom plânge împreună, zise Amaury, fără a îndrăzni s-o privească, nici să ia mâna pe care i-o întindea ea.

— Nu împreună, răspunse Saviniana plecând ochii; dar te stimez prea mult ca să pot crede că nu-l vei regreta.

În momentul acela se deschise ușa sălii de din dos. Pierre văzu vreo treizeci de companioni pe la mese. Își luaseră masa atât de liniștiți incit nici n-ai fi bănuit că se aflau pe-aproape atâția tineri. De la moartea lui Savinian, mâncau aproape în tăcere, beau puțin, și rumeni nu ridica glasul. Totuși, de îndată ce-l zăriră pe Pieite Huguenin, nu-și putură stăpâni exclamațiile de uimire și de bucurie. Câțiva veniră să-l îmbrățișeze, mulți se ridicară de pe scaune, și toți îl salutară scoțându-și care scufia, care pălăria; căci și celor care nu-l cunoșteau ceilalți le spuseseră repede că e unul din cei mai buni companioni din Ocolul Franței, care a fost prim companion la Nâmes și demnitar la Nantes.

După efuziunile întâlnirii, nu mai puțin cordiale pentru Amaury din partea celor care-l cunoșteau, fură poftiți să stea la masă, iar Maica, stăpânindu-și tulburarea cu puterea pe care o dă obiceiul de a munci, începu să-i servească.

Huguenin observă că slujnica îi spune:

— Nu te osteni, stăpână; culcă liniștită băiatul, îi servesc eu pe tineri.

Observă și că Saviniana îi răspunde:

— Nu, am să-i servesc eu, culcă copiii.

Apoi își sărută fiecare copil și-i aduse Corintianului cina cu o grabă care trăda o atenție ascunsă. Îl servi și pe Huguenin cu grija, bunăvoința și curățenia care făceau din ea perla Maicilor, după vorba tuturor companionilor, dar o preferință de neînvins o făcea să treacă mereu pe lângă scaunul Corintianului. Nu se uita la el, nu-l atingea când se apleca să-l servească, dar îi da dinainte tot ce-i trebuia și se necăjea în sinea ei văzând că el se străduiește dar nu poate să mănânce.

— Dragi și credincioși companioni, zise *Lyonez Purtare Frumoasă,* umplându-și paharul, beau în sănătatea lui Villepreux, Prietenul Liniei, și a lui Nantez Corintianul, fără să le despart numele; căci inimile lor sunt unite pe viață. Sunt frați întru Solomon și prietenia lor amintește de cea a poetului nostru Nantez gata să-i facă orice serviciu iubitului său Percheron.

Și intonă cu voce bărbătească cele două versuri ale poetului tâmplar:

Cine n-are pe lume prieten Pe lume n-are bucurie.

— Bine spus, dar rău cântat, zise *Bordelez Inimă Iubitoare.*

— Cum rău cântat, protestă Lyanez Purtare Frumoasă. Vrei să-ți cânt:

Slavă lui Percheron-capitel Știința să i-o proslăvim…?

— Rău, din ce în ce mai rău, reluă Inimă Iubitoare: totdeauna cânți rău când cânți la timp nepotrivit. Și o privire spre Maica îl aduse la realitate pe cântăreț.

— Lasă-l să cânte, zise Saviniana cu blândețe. Nu-l necăji pentru atâta lucru. De altfel, când e cântată prietenia…

— Când începi, nu te mai poți opri, iar dacă ai luat hotărârea să nu cânți în neștire…

— Trebuie s-o ții, întrerupse Purtare Frumoasă. Așa e, vă mulțumesc, fraților, am greșit. Dar putem bea un pahar în cinstea prietenilor, chiar două…

— Nu mai mult de trei, după ce ți-ai stins setea, zise *Marsiliez Copil de Geniu;* așa-i regulamentul. Nu trebuie gălăgie aici. Ce-ar zice devoranții dacă ar auzi scandal la o Maică în doliu? De altfel, care dintre voi ar avea inimă s-o supere pe Maica noastră, pe Saviniana, cea frumoasă, cea bună, cea cinstită, cea gospodină, cea liniștită?

— Pentru ea beau al doilea pahar, exclamă Lyonez Purtare Frumoasă. Dumneata nu ciocnești, fârtate, adăugă el văzând că Amaury întinde paharul tremurând. Are friguri ***fârtatul***[11]?

— Despre asta, tăcere, zise *Morvandez Fără Teamă,* la urechea vecinului său, Purtare Frumoasă. Fârtatul ăsta a vrut pe timpuri să vorbească cu Maica; dar ea era femeie prea cinstită ca să-l asculte.

— Cred și eu, reluă Purtare Frumoasă. Măcar că e un companion chipeș, alb ca o femeie, cu păr frumos auriu, și cu bărbia ca o piersică, iar pe deasupra voinic și puternic. Se zice că are talent.

— Dacă nu mai mult, cel puțin tot atât cât Prietenul Liniei, și cum nu sunt rivali în dragoste așa nu sunt rivali nici la talent.

— Vorbiți mai încet, zise Copil de Geniu care, stând lângă ei, îi auzise; uite că vine demnitarul, și dacă se vorbește cu ușurință despre Maica în fața lui, s-ar putea să iasă rău.

— Nimeni nu vorbește cu ușurință despre ea, fârtate dragă, răspunse Fără Teamă.

Demnitarul intră. Recunoscându-l pe *Ramanet Sprijin Bun,* Pierre Huguenin se ridică și amândoi se retraseră în altă cameră ca să schimbe saluturile de rigoare; căci erau demnitari amândoi și deci pe picior de egalitate.

— Totuși gradul Prietenului Liniei nu mai era decât onorific. Este o cârmuire care nu durează mai mult de șase luni și pe care, de altfel, doi companioni n-ar putea s-o exercite în același timp într-un oraș. Autoritatea de fapt a lui Romanet Sprijin Bun se putea deci întinde, în

cadrul reședinței sale, asupra lui Pierre Huguenin, ca asupra unui simplu companion.

Când se întoarseră în sală, și când demnitarul din Blois îl zări pe Amaury Corintiamul. Se făcu palid și se îmbrățișară cu emoție.

— Fii bine venit, îi spuse tânărului demnitarul. Te-am chemat pentru concurs, și văd cu bucurie că ai acceptai, îți mulțumesc în numele societății. Fârtaților, tânărul acesta e unul din talentele cele mai plăcute pe care le cunosc; veți putea judeca. Fârtate Corintian, mai spuse el, adresându-se direct lui Amaury și străduindu-se să pară că nu dă prea mare importanță întrebării, știai că l-am pierdut pe taica Savinian, om atât de bun?

— Nu știam, și m-am întristat, răspunse Amaury pe un ton. Sincer care-l liniști pe demnitar.

— Iar dumneata, fârtate, reluă Sprijin Bun, adresându-se lui Pierre Huguenin, când te numești Prietenul Liniei, ești un savant prea modest. Dacă am li știut de unde să te luăm, te-am fi invitat la concurs; dar de vreme ce dovedești prin prezența dumitale că n-ai părăsit sfânta doctrină a libertății, te rugăm și te poftim să concurezi și dumneata. N-avem mulți artiști de talia dumitale.

— Vă mulțumesc din inimă, răspunse Huguenin, dar eu n-am venit pentru concurs. Am obligații care nu-mi îngăduie să stau aici. Am nevoie de ajutoare, și vin în numele tatălui meu, care a meșter patron, să angajez aici doi companioni.

— Poate că ai putea să-i angajezi și să-i trimiți în locul dumitale meșterului. Când e vorba de onoarea doctrinei libertății, sunt puține obligații la care să nu poți și să nu vrei să renunți.

— Ale mele sunt de așa natură, răspunse Pierre, că n-aș putea să mă sustrag. E în joc onoarea tatălui meu și a mea.

— În cazul acesta, ești liber, răspunse demnitarul.

Se lăsă tăcerea un moment. La masă erau companioni din cele trei grade: companioni admiși, companioni pregătiți, companioni inițiați. Mai erau și mulți simpli afiliați, căci la gavoți domnește un principiu adânc de egalitate. Toate gradele iau masa, discută și votează laolaltă. Iar printre toți tinerii aceștia, nu era niciunul care să nu fi dorit din răsputeri să ia parte la concurs. Cum alegerea trebuia să se facă printre cei mai pricepuți, nu sperau prea mulți să fie chemați. Și niciunul din ei nu putea înțelege că poate exista un motiv destul de puternic pentru a refuza o asemenea onoare. Se uitară unul la altul, mirați și chiar puțin scandalizați de răspunsul lui Pierre Huguenin. Dar demnitarul, care voia să evite o discuție de prisos, invită prin atitudinea lui adunarea să nu-și exprime nemulțumirea.

— Știți, spuse el, că adunarea generală are loc mâine, duminică. ***Rolarul***[12] v-a convocat. Vă rugăm să veniți cu toții, dragii mei. Iar dumneata, fârtate Villepreux, Prietenul Liniei, ne vei putea ajuta cu

sfatul dumitale; va fi și ăsta un fel de a servi asociația. Cât despre lucrătorii pe care îi ceri, o să ne gândim să ți-i procurăm.

— Vă atrag atenția, îi răspunse Huguenirt, coborând glasul, că am nevoie de lucrători de mâna întâi, căci lucrul pe care trebuie să li-l încredințez e foarte gingaș și cere cunoștințe destul de întinse.

— O! o! Zise rolerul râzând cu oarecare dispreț, din aceștia n-ai să găsești decât după concurs; căci oricine simte că are talent și curaj vrea să concureze și n-ai să poți să-i alegi pe cei mai buni, căci îi luăm pentru lupta noastră glorioasă.

Când se termină masa, companionii se grupară înainte de a se despărți pentru a vorbi între ei de lucruri care îi interesau personal.

Bordelez Inimă Iubitoare se apropie de Pierre Huguenin și de Amaury.

— E ciudat, îi spuse el celui dintâi, că nu vrei să iei parte la concurs. Dacă ești cel mai priceput dintre noi așa cum pretind mulți, ești de condamnat că dezertezi de lângă drapel în ajunul bătăliei.

— Dacă aș crede această bătălie folositoare pentru interesele și onoarea societății, răspunse Huguenin, mi-aș sacrifica poate interesele și chiar propria mea onoare.

— Te îndoiești? exclamă Inimă Iubitoare. Crezi că devoranții sunt mai pricepuți decât noi? Un motiv în plus ca să-ți arunci în balanță numele și talentul.

— Devoranții au lucrători pricepuți, dar avem și noi tot pe atâția, așa că n-am nicio părere preconceptă asupra rezultatului concursului. Dar chiar dacă ne-ar fi asigurată izbânda, tot m-aș pronunța împotriva concursului.

— Părerea dumitale e ciudată, reluă Inimă Iubitoare, și nu te-aș sfătui s-o spui atât de deschis unor fârtați mai puțin toleranți decât mine; ai fi ținut de rău și ți s-ar bănui poate motive nedemne de dumneata.

— Nu te înțeleg, zise Pierre Huguenin.

— Păi… reluă Inimă Iubitoare, orice om care nu dorește gloria patriei sale e un rău cetățean, și orice companion…

— Acuma te înțeleg, întrerupse Prietenul Liniei, dar dacă îți dovedesc că, orice s-ar. Întâmpla, concursul acesta va fi dăunător societății, înseamnă că mă port ca un companion bun.

Cum Pierre Huguenin răspunsese la observațiile acestea fără să se ferească, vorbele îi fuseseră auzite de câțiva companioni, care se adunară în jurul lui. Demnitarul văzând că se mărește adunarea și că se agită spiritele, risipi grupul spunându-i lui Pierre:

— Fârtate dragă, nu e ora și nici locul să vii cu o părere deosebită de cea a asociației. Dacă ai vreo idee bună în privința treburilor noastre, ai dreptul și libertatea s-o expui mâine în fața adunării; eu te convoc, convins dinainte că, dacă părerea dumitale e bună, o s-o

adoptăm, iar dacă e rea, o să-ți iertăm greșeala.

După această hotărâre înțeleaptă, se despărțiră. O parte din companionii prezenți locuiau la Maica. Pentru Huguenin și Amaury se pregătise o odăiță unde-i duse slujnica. Maica se retrăsese înainte de sfârșitul cinei.

Când cai doi prieteni se întinseră în același pat, după străvechea uzanță a oamenilor din popor, Huguenin, frânt de oboseală, era gata să adoarmă, dar frământarea prietenului său nu-i îngădui.

— Frate, zise tânărul, ți-am spus că va veni poate o zi când ți-aș putea încredința secretul meu. Ei bine, ziua aceasta a venit mai curând decât prevedeam eu. Sunt îndrăgostit de Saviniana.

— Am băgat de seamă, astă-seară, răspunse Pierre.

— N-am putut, reluă Corintianul, să-mi stăpânesc emoția când am aflat că e liberă, și o clipă de bucurie nebunească m-o fi trădat. Dar curând, glasul conștiinței mi-a reproșat simțământul vinovat, căci eram prietenul Lui Savinian. Omul acesta demn de stimă avea pentru mine o deosebită afecțiune. Știi că-mi spunea Prâslea, sfântul Ion Botezătorul, Rafael; nu era ignorant și avea expresii și imagini poetica Ce om de treabă! Mi-aș fi dat viața pentru el și-aș mai da-o și-acum ca să-l aduc iar pe lume, căci Saviniana îl iubea, iar el o făcea fericită. Era un om mai prețios și mai folositor decât mine pe lumea asta.

— Am înțeles tot ce se petrece în sufletul tău, spuse Prietenul Liniei.

— E cu putință?

— Se citește ușor în inima celor care-ți sunt dragi. Ei bine! Acum, ce nădejdi ai? Saviniana îți cunoaște dragostea și cred că răspunde la ea. Dar ești tu oare soțul pe care l-ar putea alege? N-o să te găsească prea tânăr și sărman ca să fii sprijinul casei sale și tatăl copiilor ei?

— Asta îmi spun și eu și asta mă și apasă. Totuși, sunt muncitor, nu mi-am pierdut timpul făcând Ocolul Franței, îmi cunosc meseria. Știi că n-am înclinări rele și o iubesc atât de mult încât nu-mi închipui că poate fi nefericită cu mine. Mă crezi nedemn de ea?

— Dimpotrivă, și dacă m-ar întreba pe mina, i-aș risipi temerile pe care le-ar putea avea.

— O! fă asta, prietene, exclamă Corintianul, vorbește-i de mine. Încearcă să afli ce crede despre mine.

— Ar fi mai bine să știu dinainte până unde merge legătura voastră, răspunse Pierre zâmbind. Rolul pe care mi-l încredințezi ar fi mai ușor și pentru ea și pentru mine.

— Am să-ți spun tot, răspunse Amaury cu sinceritate. Am petrecut aici aproape un an. N-aveam decât șaptesprezece ani (acum am nouăsprezece). Eram pe-atunci simplu afiliat, și am urcat la gradul de companion după o ședere scurtă, ceea ce le-a dat, lui Savinian și soției sale, o părere bună despre mine. Lucram la prefectură, care era în reparație. Le știi toate astea de vreme ce tu mi-ai făcut afilierea când

am sosit, iar după șase luni ai plecat. Am în minte toate datele acestea, căci în ziua plecării tale la Chartres mi-am dat seama de dragostea mea pentru Saviniana. Îmi amintesc ce frumos te-am petrecut noi pe șosea. Ne luasem bețele cu panglici și te urmam pe două rânduri, oprindu-ne la fiece pas ca să ben în sănătatea ta.

Rolerul îți ducea bățul și traista pe umăr. Eu intonam cântecele plecării, la care răspundeau în cor toți frații noștri. Solemnitatea acestei ceremonii, care face atâta cinste celui ce-i e sortită și al cărei erou mă mândream că ești tu, mi-a dat înflăcărare și curaj. Te-am îmbrățișat fără să mă emoționez și m-am întors în oraș cu însoțitorii, tot cântând și negândindu-mă la izolarea în care aveam să mă aflu, departe de prietenul care mă instruise și mă ocrotise. Cred că eram puțin cam făcut din pricina numeroaselor noastre pahare cu care nu eram deprins și cu care tare mă tem că n-am să mă deprind niciodată. Când s-au risipit aburii vinului și când m-am pomenit fără tine la Maica, sub tăblia plitei, în vreme ce frații noștri continuau să chefuiască în jurul mesei, m-a cuprins o jale adâncă. M-am împotrivit multă vreme tristeții, dar ea a fost mai tare și am izbucnit în plâns. Maica se afla atunci lângă mine, fiindcă pregătea cina companionilor. S-a înduioșat când m-a văzut plângând și, strângându-mi capul în mâini așa cum își mângâie copiii, mi-a spus: „Bietul băiat! Tu, Nantez, ai inima cea mai bună. Când ceilalți pierd un prieten, nu știu altceva decât să cânte și să bea până le piere glasul și nu se mai pot ține pe picioare. Tu, tu ai o inimă de femeie, și cea pe care-o vei alege într-o zi va fi iubită cum se cuvine. Până atunci, fii curajos, copile dragă, doar n-ai rămas singur pe lume. Toți companionii te iubesc, fiindcă ești un băiat de ispravă și un lucrător bun. Tatăl tău, Savinian, spune că ar vrea să aibă un fiu ca tine. Cât despre mine, sunt mama ta, auzi tu? Nu numai așa cum sunt pentru toți companionii, ci ca aceea care te-a adus pe lume. Să-mi destăinuiești mie toate greutățile, să-mi spui toate necazurile, și-am să încerc să te ajut și să te mângâi”.

Vorbind astfel, femeia asta inimoasă m-a sărutat pe cap și am simțit o lacrimă din ochii ei negri, frumoși, căzându-mi pe frunte. De-aș trăi cât Jidovul rătăcitor, și tot n-am să uit niciodată asta. Am simțit că mi se topește inima de dragoste pentru ea și, îți mărturisesc, nu m-am mai gândit aproape de loc la tine tot restul zilei. Mă uitam mereu la Saviniana. Mă țineam de ea pas cu pas. Mi-a îngăduit s-o ajut la treburile casei și dragul de Savinian spunea privind cum trebăluiesc: „Ce îndatoritor e băiatul ăsta, ce copil bun, ce inimă are!” Savinian nu bănuia că, din ziua aceea, eram rivalul său, eram îndrăgostit de soția lui.

N-a bănuit niciodată, și, cu cât eram mai îndrăgostit, cu atât mai mare încredere avea în mine. El, care avea vreo cincizeci de ani, nu-și putea desigur închipui că un copil ca mine se uită la Saviniana cu alți

ochi decât cei ai unui fiu. Dar uita că Saviniana ar fi putut să-i fie fiică, pe când mie n-ar fi putut să-mi fie mamă. Mama aceasta scumpă și-a dat seama de starea inimii mele. Eu n-am îndrăznit niciodată să i-o spun; simțeam că ar fi fost lucru vinovat, de vreme ce Savinian era așa de bun cu mine. Și-apoi știam cât e de cinstită; niciun companion, fie el dintre cei mai îndrăzneți, nu s-ar fi încumetat, chiar băut fiind, să fie necuviincios față de ea. Dar nu aveam nevoie să vorbesc, îi spuneau ochii mei, fără voia mea. Iubirea pentru ea. Cum terminam ziua de lucru, alergam la Maica, și soseam totdeauna primul. Țineam la copiii ei și-i îngrijeam ca o doică. În vremea aceea. Își înțărca băiatul. S-a îmbolnăvit și țipetele lui o împiedicau să doarmă. Nu voia să-l dea în grija slujnicii, fiindcă Fanchon are somnul greu și nu l-ar fi îngrijit cum trebuie, oricâtă bunăvoință ar fi avut. Mi-a îngăduit să iau copilul în pat la mine, noaptea. Nu puteam închide ochii, dar eram fericit să-l legăn și să-l plimb în brațe în jurul camerei, cântându-i cântecul cu găina care ouă un ou de argint pentru copilașii drăgălași. Asta a durat două luni. Maica se vindecase, iar micuțul se deprinsese să doarmă liniștit cu mine. Când a vrut să-l ia înapoi, n-a vrut el să mai plece. Cred că nu există legătură mai duioasă decât cea a unei femei cu persoana care-i iubește copilul și pe care copilul o iubește. Eram ca fratele cu sora, Saviniana și cu mine. Când îmi vorbea, când mă privea, era în glasul și în ochii ei dulceața paradisului, și mie nu-mi mai păsa de nimic, deși lângă noi era cineva care ar fi putut să ne facă multă amărăciune, lui Savinian și mie. Romanei, adică, Romanet Sprijin Bun, astăzi demnitar. Ce inimă bună, ce companion de treabă, măcar că o iubea pe Saviniana cum o iubesc eu, și tare mă tem că o s-o iubească toată viața. În vremea aceea Savinian avea greutăți. I se făcea credit, dar n-avea bani, și era obligat să plătească în fiecare an o parte din ce împrumutase pe cuvânt când își cumpărase prăvălia. Și cum nu câștiga mult (era prea cinstit pentru așa ceva), vedea cu groază cum se apropia momentul în care va fi silit să cedeze altuia hanul. Ce bucuros l-aș fi ajutat dacă aș fi avut ceva! Dar nu aveam decât haina de pe mine; iar câștigul zilnic abia îmi ajungea să mă achit față de Savinian, care îmi dăduse gratis la început hrana și locuința. Romanet Sprijin Bun era într-o situație mai fericită. El era bogat. Primise o moștenire de mai multe mii de scuzi. A vândut pământul și i-a dat banii lui Savinian, nevrând să primească nici polițe, nici dobândă, și spunându-i că o să-i restituie peste zece ani dacă nu poate mai curând. A făcut asta din prietenie pentru Savinian, nu zic nu, dar fără să se știrbească ceva din bunătatea inimii lui, se poate ușor ghici că Saviniana atârna greu în plăcerea cu care făcuse această faptă bună. Dar faptul c-o făcuse îl făcea pe bietul tânăr și mai timid față de ea decât mine, și, ca și mine, i s-ar fi părut o crimă să calce obligațiile de prietenie față de soțul ei. O iubeam așadar

amândoi, și ea se purta cu amândoi ca și cum am fi fost prietenii ei cei mai buni.

Dar Romanet, stingherit de modestia pricinuită de binefacerea sa, și locuind în oraș, o vedea mai puțin des decât mine. În sfârșit, dintr-o cauză sau alta, Maica mă prefera vădit pe mine. Îl venera pe Sprijin Bun ca pe un înger, dar pe mine mă răsfăța ca pe un copil; și nu existau pe lume patru făpturi mai unite și mai fericite decât Savinian, soția lui, Sprijin Bun și cu mine.

Dar a venit timpul când a trebuit să plec. Lucrările de la prefectură se terminaseră, iar companionii câți se aflau strânși la Blois puteau să ducă lipsă de lucru. Au sosit alți companioni tineri; trebuiau să le facă loc cei de gradul lor veniți mai demult. Eu eram printre aceștia. S-a hotărât că ni se va face însoțirea și că vom fi îndreptați spre Poitiers.

Atunci abia mi-am dat seama de adâncimea sentimentului meu. Eram ca nebun, iar durerea mea i-a spus Savinianei mai mult decât aș fi vrut eu să-i spun. Ea mi-a dat puterea să mă supun doctrinei, vorbindu-mi de onoarea ei și de a mea, iar în cursul acestui îndemn, am schimbat vorbe pe care n-am putut să le mai luăm înapoi după ce le rostisem. În sfârșit am plecat cu inima zdrobită, și niciodată n-am putut să iubesc sau să privesc măcar altă femeie decât pe Saviniana. Și astăzi sunt tot atât de neprihănit ca și în ziua când ai plecat tu din Blois și când Saviniana m-a sărutat pe frunte la gura sobei.

Înduioșat de relatarea acestei pasiuni naive și virtuoase, Pierre îi făgădui prietenului său să-i ocrotească dragostea, și se lega să nu plece din Blois înainte de a h descoperit intențiile Savinianei și de a fi lămurit tainele viitorului care-l aștepta pe Corintian.

Capitolul XII

Ziua următoare, o duminică bineînțeles, toți companionii și afiliații doctrinei libertății din Blois o întrebuințară dezbătând chestiunea concursului. Încăperea consacrată adunărilor fiind predată zidarilor pentru reparații urgente, întrunirea avu loc în ziua aceea în șura Savinianei. Membrii asociației se așezară toți cum putură, pe snopii de paie. Demnitarul avea un scaun cu o masă de scris în față, în jurul căreia ședeau secretarii și veteranii. Pierre ar fi dorit să-și termine treburile și să place chiar în dimineața aceea. Dar, pe lângă faptul că rolerul avusese dreptate și că nu putea găsi niciun singur lucrător bun care să nu fie interesat de concurs, considera ca o datorie să răspundă la apelul care îl convoca. După ce a fost propus obiectul de concurs și când urma să se procedeze la alegerea concurenților, ceru cuvântul, ca să poată pleca după aceea. I se acordă cuvântul, și, cu toată frământarea stârnită de problema principală, lumea se pregăti să-l asculte cu atenție. Plecare era curios să vadă ce poate obiecta un companion stimat de toți împotriva unui lucru atât de glorios și atât de sfânt ca lupta contra devoranților. Pierre începu să vorbească.

Arătă mai întâi că izbânda e totdeauna nesigură; că juriul cel mai integru și cel mai bine compus se poate înșela, că, în materie de artă, nu există sentințe da necontestat; că publicul însuși e deseori amăgit de oarecare tendință spre prost-gust, și că niciodată biruința unui artist nu e acceptată de către rivalii săi; că, așa stând lucrurile, onoarea pe care societatea voia s-o lege de concurs și gloria pe care spera s-o dobândească prin el nu erau decât iluzii și dezamăgire.

Mai vorbi și de cheltuielile care urmau să se facă pentru concursul acesta. Un număr de concurenți aveau să fie lipsiți de lucru. Trebuiau sa fie întreținuți o bucată de vreme și apoi indemnizați din fondul comun. Trebuiau de asemenea să fie hrăniți și plătiți, în cursul celor cinci sau șase luni cât avea să dureze confecționarea capodoperei, paznicii hotărâți ca să-i țină închiși pe concurenți. Asemenea cheltuieli aveau să înglodeze cu siguranță societatea în datorii pe mai mulți ani. Pierre își susținu afirmațiile cu cifre. Dar fu întrerupt de murmure. Se aflau acolo trufași gata să le sară țandăra, care nu admiteau să fie tratată cu ușurință priceperea lor științifică și artistică. Cum se întâmplă în orice adunare, oricare i-ar fi compoziția și țelul, exaltații și vanitoșii erau cu gura cea mai mare și reușeau să-i convingă pe toți că singurul lucru important e să fie ei admirați și să li se dea ocazia de a repurta succese. Când Pierre Huguenin le spunea:

— La ce-i va fi de folos societății că o jumătate de duzină din membrii săi au petrecut o jumătate de an lucrând la un fleac costisitor, la o lucrare menită să perpetueze amintirea nebuniei și vanității noastre?

Ei îi răspundeau:

— Și ce-ți pasă dumitale dacă societatea vrea să-și ia asupră-și această cheltuială? Dacă nu vrei să iei parte la ea, mulţumeşte-i ***asociației***[13]; ești liber, ți-ai încheiat Ocolul Franței.

Iar Pierre se străduia din greu să-i facă să înțeleagă că, dac-ar fi fost bogat, ar fi preferat să-și ia asupră-și toată cheltuiala decât să lasă societatea să se ruineze, să se îndatoreze pe douăzeci de ani poate.

— Societatea își va impune toate privațiunile, dacă e nevoie, răspundeau ei, onoarea e mai prețioasă decât averea. Lasă-ne să doborâm trufia devoranților, să le dovedim că numai noi ne pricepem la meserie, să-i silim să ne cedeze locul, și-ai să vezi, după asta, că nimeni n-o să se plângă.

— Nu voi aveți să vă plângeți, îi răspunse Pierre Huguenin la aceasta unuia dintre cei mai exaltați aspiranți la concurs; nu voi, care vă veți bucura de toată onoarea luptei, dacă izbândiți, și care, chiar în caz de înfrângere, veți fi indemnizați și răsplătiți pentru osteneală de către societate. Dar toți tinerii afiliați care vor veni, mai apoi, să admire în sălile de studiu capodopera concursului fi-vor ei oare despăgubiți prin vederea acestei izbânzi de lecțiile care le vor lipsi și

de avansurile care nu li se vor putea da? Întrucât mă privește, sunt de acord cu principiul întrecerii, dar cu condiția ca gloria unora să nu-i sărăcească pe ceilalți, și ca școlarii să nu plătească pentru a rămâne școlari, proclamând doar știința maeștrilor artei.

Aceste argumente sănătoase începeau să-i clatine pe oamenii dezinteresați. Pierre Huguenin încercă să-i îndepărteze de la țelurile lor ambițioase prin argumente mai puțin legate de concret, mai largi. Spuse tot ce avea pe inimă de atâta vreme, arătându-le ce neajuns moral pricinuiau asemenea lupte societăților, și de-o parte și de cealaltă.

— Nu făptuim oare, le spuse el, o mare nedreptate când spunem unor oameni muncitori și nevoiași ca și noi: orașul acesta nu ne poate cuprinde pe toți și nu ne poate hrăni cât cere trufia sau ambiția noastră; să-l tragem la sorți, sau să ne încercăm puterile; să învingă cei mai pricepuți, iar învinșii să pornească desculți pe drumul greu al vieții pentru a căuta un petec de pământ neroditor unde să nu se mai teamă că-i va urmări orgoliul nostru? Veți spune că pământul e destul de mare, și că se găsește peste tot de lucru. Da, loc și mijloace se găsesc peste tot pentru oamenii care se ajută între ei. Dar nu se găsesc, lumea nu e destul de mare pentru oamenii care vor să se izoleze sau să se împrăștie în grupuri mici, nutrind unele față de altele dușmănie și invidie. Nu vă uitați de loc la lumea bogaților? Nu v-ați întrebat niciodată cu ce drept se nasc fericiți, și pentru ce crimă voi trăiți și muriți în mizerie? Pentru ce huzuresc ei în tihnă, în vreme ce voi trageți din greu? Ce înseamnă oare asta? Preoții au să vă spună că așa vrea Dumnezeu; dar sunteți siguri de tot că Dumnezeu vrea într adevăr asta? Nu, așa-i? Sunteți siguri de contrariul, fiindcă altfel ați fi niște nelegiuiți și niște păgâni, crezând într-un Dumnezeu mai rău decât diavolul, dușman al dreptății și al neamului omenesc. Ei bine, vreți să vă spun cum s-a înscăunat bogăția și de ce durează sărăcia? Prin uneltirile unora și prin naivitatea altora.

De aceea au acceptat cei naivi înfrângerea lor și îndepărtarea de la toate bunurile și de la toate onorurile, fiindcă cei șmecheri le-au dovedit că așa trebuie să fie. Și uite că au fost atât de mulți naivi încât părinții voștri și voi ați fost condamnați să munciți pentru bogați fără să vă plângeți și fără să osteniți. Găsiți că ăsta-i un lucru foarte nedrept. De dimineață până seara aud asta, și o spun și eu. Ceea ce găsiți nedrept pentru voi găsiți oare că-i drept s-o impuneți altora?.

Uneori, cu toată sentința soartei, vă e îngăduit să ieșiți din mizerie; dar cu ce condiții? Trebuie să fiți foarte muncitori, foarte stăruitori și poate foarte egoiști; trebuie să vă ridicați prin câștig, prin zgârcenie și prin strășnicie în muncă deasupra tuturor celor de-o seamă cu voi; care dintre noi izbutește cu-adevărat să strângă oarecare avere și să deschidă un atelier? Doar cei care au o moștenire sau cei care sunt înzestrați cu o minte deosebită. Știu că inteligența merită să fie respectată; dar găsiți că e lucru drept, omenos, ca un om să zacă în mizerie și să moară pe paie pentru că Dumnezeu nu i-a dat atâta înțelepciune și atâta sănătate câtă v-a dat vouă? Care e spiritul societății noastre, care-i originea, care-i țelul ei? Necesitatea de a folosi inteligența și curajul unora pentru a stimula și a corecta nepriceperea sau moliciunea altora; iar pentru asta, trebuie să-i sprijinim și să-i ajutăm din câștigul nostru, adică din munca noastră, până ce au învățat ceva din lecțiile noastre și au recunoscut că e necesar să muncească și ei fără să se cruțe.

Ideea care stă la baza doctrinei libertății și, îngăduiți-mi să v-o spun, ideea care stă la baza diferitelor doctrine ale companionajului, este, așadar, măreață, morală, adevărată și conformă cu vrerile lui ***Solomon[14]***. Ei bine, ceea ce faceți când vă străduiți să alungați o societate e ceva cu totul opus acestei idei auguste și acestor vreri supreme. Dacă lucrătorii din Templu au crezut nimerit să se împartă în diverse triburi sub conducerea mai multor șefi, a fost din pricină că misiunea lor era să cutreiere lumea pe diverse drumuri ca să ducă în mai multe locuri deodată lumina și binefacerile meșteșugurilor. Fiți siguri că fiii lui Jacques și cei ai lui Soubise sunt ca și noi, copiii marelui Solomon.

Un murmur dezaprobator era gata să-l întrerupă pe Prietenul Liniei. El se grăbi să continue cu dibăcie (căci puțină alegorie era necesară față de minți mai puțin luminate decât a sa).

— Sunt niște copii rătăciți, e-adevărat, niște copii răzvrătiți, dacă vreți. În lunga și greaua lor pribegie, au uitat legile înțelepte și până și numele august al tatălui lor. Jacques a fost poate un impostor care le-a stricat judecata și care a făcut pe profetul ca să profite el de cultul față de adevăratul stăpân; de aceea ne dușmănesc atâta, de aceea ne provoacă și ne maltratează cu fanatism, încercând să se izoleze de noi și să ne ia lucrul, moștenire sfântă a tuturor companionilor. Le veți urma oare pilda și, pentru că ei sunt orbi și neomenoși, veți face ce fac ei? Veți primi provocarea la luptă? O, dragii mei! O, fraților, amintiți-vă marea învățătură pe care ne-a dat-o Solomon. Două mame se certau pentru un copil; el a poruncit să fie tăiat în două și să ia fiecare din ele o jumătate Mama neadevărată a primit împărțeala, dar mama adevărată a strigat să fie dat copilul întreg potrivnicei sale. Parabola asta e simbolul soartei noastre. Aceia dintre noi care cer împărțirea

pământului și a muncii n-au inimă și nu se gândesc că partea tăiată de sabia urii nu va mai fi pentru ei decât un leș.

Pierre le mai vorbi multă vreme încă. Nu știu dacă purta în el revelația unor vremuri și a unei societăți în care principiul libertății individuale va putea să se împace cu dreptul tuturor. Știu că mintea sa inteligentă ar fi putut să se ridice până la concepția aceasta, așa cum a pătruns ea astăzi în inimile și în spiritele alese. Dar trebuie să observăm că în vremea aceea principiul saint-simonisfinului (prima dintre doctrinele moderne câi s-au popularizat sub domnia Bourbonilor) nu se dezvoltase încă. Germenii unei filosofii sociale și religioase se coceau în concilii secrete sau se însăilau în meditațiile economiștilor. Pierre Huguenin n-auzise probabil niciodată vorbindu-se de ei; dar mintea dreaptă și destul de cultivată, sufletul aprins, imaginația poetică făceau din el o ființă misterioasă și ciudată, oarecum asemănătoare cu păstorii inspirați care se nășteau, în legendele de altădată, cu darul profeției. Puteai spune, cum spunea Saviniana, că e plin de harul Domnului, căci, în entuziasmul său candid, atingea cele mai înalte probleme omenești, fără să știe nici el pe ce culmi nebuloase îl dusese visarea. De aceea vorbirea sa, din care n-am putut «reda aci decât substanța uscată și grosolană, avea un caracter de predică și producea un mare efect asupra spiritelor simple și asupra imaginațiilor încă neîncercate.

Îi sfătui să încerce, în loc de o înfruntare cu rezultat îndoielnic, o pace onorabilă. Devoranții, obosiți de certuri, începeau să se îmblânzească. Era poate mai ușor decât se credea să fie convinși a recunoaște drepturile copiilor lui Solomon.

— Dacă aceștia din urmă sunt în stare să asculte glasul rațiunii, să înțeleagă dreptatea, de ce n-ar fi și devoranții în stare? Nu sunt și ei oameni și, cu riscul de a nu fi ascultați, n-ar trebui să încercăm a-i readuce la sentimente omenești, mai degrabă decât să le înveninăm ura, sfidându-le amorul propriu? În sfârșit, n-avem încă destul timp să ne întoarcem la hotărârea concursului, dacă ne vom convinge că e singurul mijloc de a evita noi lupte? Dar câte lucruri nu mai sunt de întreprins înainte de a părăsi posibilitățile de pace și de alianță! Le-ați întreprins oare? Dimpotrivă, nu v-ați gândit decât să răspundeți la ocară prin ocară, la înfruntare prin înfruntare. De bunăvoie v-ați aruncat în mii de primejdii, care îndeobște puteau fi evitate cu mai mult calm și demnitate. N-au fost provocați și dulgherii Drilli, chiar în dimineața asta, prin cântece de război și de blestem cântate în fața atelierelor lor?

Pierre asistase la acest fapt. Îl condamnă cu tărie, cu durere.

— Vă lăudați că sunteți nobilii, patricienii Ocolului Franței, le spusa el, atunci aveți cel puțin apucăturile alese care se cer când te consideri superior celorlalți oameni.

Când termină de vorbit se făcu tăcere pentru multă vreme. Lucrurile pe care le spusese erau atât de noi și atât de ciudate, încât ascultătorii crezuseră că visează, că sunt pe altă lume, și le trebui un timp ca să-și dea seama că se află pe pământ.

Dar puțin câte puțin patimele stăpânite își reluară avântul. Domnia lor nu era încă pe sfârșite, iar poporul de muncitori nu păstrase din marele principiu de egalitate frățească proclamat de Revoluția Franceză decât o lozincă, nu o credință, câteva cuvinte glorioase, adânci, dar devenite tot atât de misterioase pentru el ca și riturile companionajului. În curând, după adeziunea mută a unora, după uimirea adâncă a celor mai mulți, urmară murmurele; iar cei cărora inima le tresărise fără voie roșiră îndată că arătaseră asta. În sfârșit, unul din cei mai exaltați luă cuvântul.

— Frumos discurs, zise el, predică mai bine făcută decât putea s-o rostească un popă din amvon. Dacă tot meritul unui companion stă în faptul de a cunoaște cărțile și de a vorbi ca ele, atunci cinste ție, fârtate Villepreux, Prieten al Liniei, știi mai multe decât noi toți; și dacă ai avea de-a face cu femei, poate că le-ai face să plângă. Dar noi suntem bărbați, copii ai lui Solomon, și dacă gloria unui companion din doctrina libertății este să-și sprijine asociația, să se devoteze ei trup și suflet, să respingă ocara și să-și pună pieptul spre apărare, atunci rușine ție, fârtate Villepreux, căci rău ai vorbit și meriți să te mustram. Cum așa? Am ascultat, vasăzică, până la capăt, sfaturile prevederii lașe și nu ne-am indignat? Ni s-a spus că trebuie să ne renegăm onoarea, să uităm uciderea fraților noștri, să întindem obrajii ca să fie pălmuiți, să ne ștergem numele, pe cât se pare, din Ocolul Franței, și noi am ascultat cu răbdare toate astea. Precum vezi, fârtate Villepreux, suntem blânzi și cumpăniți cum nu se mai poate, precum vezi, avem respectul doctrinei și fraternitatea companionajului adânc înfipte în inimă, de vreme ce nu te-am obligat să taci ca pe un nebun și nu te-am zvârlit afară ca pe un trădător. Ai o reputație atât de frumoasă, ai fost investit cu demnități atât de mari în asociație, încât stăruim a crede că ai intenții bune și inima dreaptă. Dar mintea ți s-a rătăcit prin cărți, și asta trebuie să servească de învățătură tuturor celor care te-au auzit. Cine știe prea mult nu știe destul; și cine învață multe lucruri de prisos riscă să le uite pa cele mai necesare, pe cele mai sfinte.

Alți oratori mai vehemenți exagerară încă indignarea acestuia și în curând se încinse o discuție violentă împotriva lui Pierre Huguenin. El răspunse eu calm \ răbdă cu resemnarea unui martir și cu fermitatea unui stoic acuzațiile, reproșurile și amenințările. Spunea lucruri înțelepte, variindu-și argumentele și potrivindu-și limbajul după puterea de înțelegere a diverșilor săi interlocutori. Dar vedea cu durere că numărul mic al celor de partea lui scădea din ce în ce, și se

aștepta la insulte din partea adunării; căci ședința se transformase în învălmășeală, iar adevărul nu mai avea nicio putere asupra acestor suflete înăsprite sau exaltate. În sfârșit, după multe eforturi zadarnice, demnitarul obținu liniștea și luă apărarea intențiilor lui Pierre Huguenin.

— Îl cunosc prea bine, zise vorbitorul, ca să mă îndoiesc de el, și dacă mi-ar putea trece prin cap vreo bănuială față de cinstea lui, i-aș cere iertare în genunchi. Nu vor fi prin urmare mustrări aci decât împotriva acelora care și-ar îngădui să-l insulte. În toate privințele a vorbit după cum i-a dictat conștiința și, în multe privințe, sentimentele mele sunt de acord cu el. Totuși, cred că ideile lui nu se pot aplica pentru moment; de aceea propun să nu ținem seama de ele, dar cer, o dată pentru totdeauna, să fie respectată libertatea părerilor, iar acestea să fie combătute fără răutate și fără brutalitate. Să nu te mâhnească, fârtate Villepreux, opoziția cam violentă pe care ai întâlnit-o aici. Te-oi fi înșelat în unele privințe, dar ai spus anumite adevăruri care vor rămâne întipărite în multe inimi prietene, și într-a mea îndeosebi. Fii sigur că vor rămâne vreo câteva chiar în mintea celor mai porniți. Poate că ideile de pace și de unire generală pe care ai cutezat să le proclami vor fi mai bine ascultate în zile mai fericite. Eu găsesc că ai vorbit bine și că inima nu ți-a fost coruptă de știința din cărți. Ești liber să pleci, dacă discutarea intereselor așa cum le înțelegem noi pentru moment îți jignește credința. Dar te rugăm să nu pleci din oraș până nu se vede ce formă ia criza în care ne aflăm. Dacă va trebui să ajungem la noi lupte și dacă asociația îți va ordona să iei parte la ele, știm că ta vei purta ca un brav soldat din armata lui Solomon.

Pierre se înclină în semn de respect și de supunere. Apoi plecă, iar Corintianul îl urmă.

— Frate, îi spuse tânărul acesta plin de noblețe, nu fi umilit, nu fi trist, te rog mult; ceea ce a spus demnitarul e foarte adevărat, vorbele tale au găsit răsunet în inimi care-ți sunt prietene.

— Nu sunt umilit, răspunse Prietenul Liniei, iar simpatia ta ar fi ea singură de ajuns ca să mă răsplătească de pornirea celorlalți. Dar sunt îngrijorat, îți mărturisesc, și pentru un lucru cu totul personal. Demnitarul mi-a ordonat oarecum să rămân aici. Înțeleg că e o intenție delicată; vede că linii mă vor acuza de lipsă de curaj în ceasul bătăliei, și-mi dă ocazia să mă reabilitez în ochii lor. Dar eu nu țin la onoarea aceasta sălbatică și o voi primi cu durere. Un motiv nu mai puțin grav mă face să regret că am reluat relațiile cu asociația. I-am dat tatei cuvântul meu de onoare că sunt înapoi până în trei zile, iar tata și l-a dat la jindul lui că reia lucrările mâine. Fără mine nu poate s-o facă, fiindcă e bolnav, și poate i s-a agravat starea de când lipsesc eu. Are o fire aprinsă și o cinste desăvârșită. În clipa asta m-așteaptă la

șosea, și parcă-l văd chinuit de grijă, de nerăbdare, de fierbințeală. Bietul taica, avea atâta încredere în făgăduiala pe care i-am făcut-o! Va trebui așadar s-o calc.

— Pierre, răspunse Corintianul, simt că te afli între două datorii, sfânta datorie a libertății, și datoria filială care nu e mai puțin sfântă. Trebuie să împărți cu cineva povara asta. Vreau să iau eu o jumătate. Rămâi aici ca să te supui legilor asociației, și mă duc eu la tatăl tău. Am să născocesc un pretext ca să te scuz și-am să mă pun pe lucru în locul tău. Cu atenție, un ceas mi-e de-ajuns ca să-ți înțeleg instrucțiunile. Eu știu cum explici tu, iar tu știi cum ascult eu. Vino în grădină și pornesc la drum înainte de se lasă seara. Voi dormi la Picior de Lemn, iar în zori, voi lua diligența care trece pe-acolo. Mâine seară sunt la taică-tu, poimâine dimineață sunt în capela vechiului castel. În felul acesta, se aranjează toate și vei avea cugetul liniștit.

— Amaury dragă, răspunse Pierre Huguenin, nu așteptam mai puțin de la prietenia ta și de la o inimă ca a ta, dar nu-ți pot accepta devotamentul. Concursul va avea loc, probabil, și nu am dreptul, nici nu vreau să te las să pierzi ocazia de a te face cunoscut și de a dobândi faimă. Nu pentru că ești elevul meu, dar sunt sigur că ești cel mai tare dintre toți cei care se vor prezenta la concurs. Chiar dacă nu iei premiul compasului de aur, vei aduce atâtea dovezi de talent încât îți va merge vestea în Ocolul Franței. Asemenea ocazii se întâlnesc rar și adesea ele sunt hotărâtoare pentru întreg viitorul unui lucrător. Ferească Dumnezeu să te fac s-o pierzi pe cea care se poate ivi mâine!

— Iar eu vreau s-o pierd, răspunse Corintianul, și-am s-o pierd în orice caz. Mă crezi tare mărginit dacă îți închipui că de azi-dimineață nu mi-am schimbat ideile și sentimentele. Am deschis ochii, frate, și-am început să nu mai fiu omul orb și grosolan care te asculta cu uimire pe șoseaua Blois-ului. Cuvintele pe care le-ai rostit adineaori în fața adunării mi-au căzut în inimă ca sămânţa bună pe brazda roditoare. Mi s-a părut că s-a ridicat o ceață de la pământ dintre noi doi și că, până acum, te-am iubit ca printr-un văl. Da, prietene, nu-mi păreai altceva decât un tovarăș cultivat, cinstit și bun. Acuma, îmi dau seama că ești mai mult decât atât, mai mult decât un lucrător, poate mai mult decât un om. Să-ți spun drept, ascultându-te, mi l-am închipuit pe Cristos, fiul dulgherului, cel sărman și necunoscut, rătăcind pe pământ și vorbind cu niște amărâți de muncitori ca noi, fără bani, fără pâine aproape, fără școală (așa ne sunt ei zugrăviți). Mi-am amintit ce se povestește despre frumusețea, despre tinerețea, despre blândețea lui, despre preceptele de înțelepciune și de dragoste de oameni pe care le explica prin parabole, cum ai făcut tu azi. Nu vreau să-ți rănesc modestia comparându-te cu cel care e numit Dumnezeu; dar îmi spuneam: „Dacă s-ar întoarce Cristos printre noi, și dacă ar trece prin fața casei acesteia, ce-ar face?” Ar vedea-o în prag

pe Saviniana, cu aerul ei primitor și cu cei doi copii frumoși ai ei, și i-ar binecuvânta. Și atunci Saviniana l-ar ruga să intre în casă; i-ar spăla picioarele prăfuite și înfierbântate și, lăsând copiii între cutele vestmântului Mântuitorului, s-ar duce să-i aducă apă din cea mai proaspătă ca să-și potolească setea. Și în vremea asta, fiul dulgherului i-ar întreba pe copii și ar afla de la ei că sunt în hambar niște oameni care stau de vorbă și pun ceva la cale. Atunci dumnezeiescul om ar voi să cunoască inimile fraților, ale fiilor săi, muncitorii sărmani. Ar intra în hambar și nu s-ar codi să se așeze, ca și noi, pe un maldăr de paie, el, care s-a născut pe paiele dintr-un staul. Apoi ar asculta. Și visând astfel, îmi închipuiam chipul frumos al lui Isus, atent și zâmbitor, și ochii lui frumoși ațintiți asupra ta cu o expresie de bunătate și de duioșie… Iar când ai terminat de vorbit (fiindcă toate astea, Pierre, nu erau o simplă presupunere pe care o făceam în mintea mea, era ca o nălucire pe care o aveam dinaintea ochilor), când ai terminat de vorbit, l-am văzut apropiindu-se, aplecându-se spre tine, punându-ți mâinile pe umeri și spunându-ți ce spunea oamenilor sărmani din popor dintre care își lua învățăceii: „Vino cu mine, lasă-ți năvoadele și urmează-mă, vreau să te fac pescar de oameni”. Și mi s-a părut că o lumină mare a țâșnit atunci din fruntea lui Cristos și te-a învăluit în raza ei. Atunci mi-am spus în sinea mea: Pierre e un apostol, cum de n-am știut? El proorocește, cum de n-am înțeles? Și m-am ridicat și eu, minat de-un avânt fierbinte. Era să strig: „O, Cristoase, ia-mă și pe mine o dată cu fratele meu, nu sunt demn să-ți dezleg încălțările, dar te voi asculta și voi aduna firimiturile căzute de la masa ta…” Atunci, tovarășii s-au foit. Te-au contrazis, te-au condamnat. Nălucirea mea a pierit, dar mi-a rămas ca un tremur în tot trupul; mi-a fost foarte greu să mă stăpânesc: eram gata să plâng, ca pe vremea când Saviniana, cucernica femeie care ține atâta la Dumnezeu fără să țină la preoți, îmi citea cu glas dulce Sfânta Scriptură, dintr-o Biblie veche care se află în familia ei de vreo două-trei sute de ani. De aceea n-am să fiu niciodată necredincios, și chiar de m-ar râde lumea, eu n-am să rid niciodată de Isus, fiul dulgherului. Că-i Dumnezeu ori că nu e, că a murit de tot ori că a înviat, nu pot cerceta asta și nici nu-mi pasă. Unii spun chiar că n-a trăit niciodată. Eu sunt sigur că a trăit și sunt și mai sigur de când am înțeles ce gândești tu și ce vrei să faci pe ceilalți să înțeleagă. De ce ai fi tu primul lucrător care să fi avut asemenea idei? Nu înțeleg cum de nu le-am avut și eu mai devreme; și-mi spun că nu le-ai avea dacă niște oameni sau niște dumnezei ca Isus nu le-ar fi răspândit în lume. Iată de ce nu vreau să mai fac nimic, nici să gândesc, nici să lucrez, nici chiar să iubesc decât când îmi spui tu: așa e drept, așa e bine. Și nu voi pleca niciodată de lângă tine decât astă-seară, ca să mă duc să te aștept la taică-tu. Vezi, prin urmare, că nu mă mai interesează concursurile, gloria, capodoperele… avem altceva

mai bun de făcut: să muncim fără să dăunăm altora, fără să-i umilim, fără să ne certăm cu ei pentru lucruri care sunt ale lor, după cum sunt și ale noastre.

Saviniana, îngrijorată de faptul că Pierre și Amaury părăsiseră adunarea și se afundaseră în grădină discutând aprins, se luase după ei. Apoi se apropiase puțin câte puțin, și-i asculta rezemată de spătarul băncii pe care ședeau. Pierre o vedea, dar era bucuros că ea aude vorbele avântate ale Corintianului și nu voia să-i trădeze prezența. Când Corintianul tăcu, Saviniana îi spuse oftând:

— Mi-ar plăcea să mai fia aici Savinian ca să te audă, dar nădăjduiesc că te vede din cer și te binecuvântează. Corintiene, ai o inimă și o minte cum n-am cunoscut niciodată… decât la bietul meu Savinian, dar el mai avea multe lucruri de învățat, și-apoi, cum zic bătrânii, adevărul iese din gura copiilor.

Pierre zâmbi bucuros văzând că Saviniana îl înțelege pe Corintian. Văzu roșeața și emoția prietenului său, când Maica îi întinse mâna spunându-i:

— Suntem legați pe viață și pe moarte în ce privește stima, fiule Amaury.

— Și în ce privește prietenia? întrebă tânărul prinzând curaj și tulburat totodată.

— Prietenie însemna una între bărbaţi și alta între bărbați și femei, răspunse ea cu simplitate. Pe a mea o ai ca și când am fi doi bărbați sau două femei.

Amaury nu răspunse nimic. Rochia neagră a văduvei îi impunea tăcere. Ea se depărtă, iar Pierre reluă, uitându-se la prietenul său care o urma din ochi:

— Și-acuma, frate, tot mai vrei să pleci? Nu te ține aici ceva mai scump și mai important decât gloria?

— În ajun de a mă căsători cu ea să fiu, răspunse Corintianul, și tot aș pleca pentru a-ți salva onoarea. Dar n-am ajuns acolo. Nu pot rămâne aici: nu știu unde aș găsi puterea de a nu spune niciodată ce gândesc; iar ce gândesc eu nu se cuvine să audă o femeie în doliu. Aș fi lipsit de respect față de mine și față de memoria lui Savinian; aș pierde stima Savinianei, și toate astea fără voia mea. Spune-mi să plec, Pierre, îmi faci un serviciu, poate mai mult decât ție.

Pierre simți că prietenul său are dreptate.

— Bine, eu, unul, primesc, zise el, dar tare mă îndoiesc de aprobarea asociației. Modest din cale-afară cum ești. Uiți că, dacă are loc concursul, va fi nevoie de tine, mai mult decât de oricare altul, și că n-au să te lase să pleci astfel. Oricare ar fi rezultatul conflictelor noastre cu devoranții, prezența ta aici e considerată necesară de vreme ce ai fost convocat.

— Pierre, Pierre, exclamă Corintianul, ai și uitat ce-mi spuneai ieri

pe drum! Nu ți-e silă de prejudecata care ne leagă de toanele și de prejudecățile unor oameni neștiutori și porniți? Le datorăm ajutor când se află la necaz sau în primejdie, căci sunt frații noștri. Dar când sunt beți de trufie și de răzbunare, le datorăm oare o supunere oarbă? Nu, iluzia asta dispare pentru mine. Iar adineaori, când i-am văzut întorcându-se împotrivă-ți, mi-au părut atât de vinovați, încât jurămintele de devotament s-au frânt fără voie în inima mea. Haide, să ne întoarcem în adunare. Am să le cer să mă lase să plec, am să le spun să nu se bizuie pe mine pentru concurs; iar dacă refuză, îi mulțumesc asociației, îmi reiau libertatea.

— În fața lui Dumnezeu n-ai dreptul s-o faci. Rătăciți sau vinovați, sunt frații noștri. Situația lor e grea și primejdioasă. Nu suntem numeroși aici, iar dușmanii noștri sunt mai tari, mai porniți. Dacă stăruie să ne gonească din Blois prin violență, va fi desigur mai bine să ajungem la soluția concursului decât a bătăii. Să avem așadar răbdare. Voi căuta să mă resemnez mai departe. Dacă, într-un fel sau altul, onoarea mea tot trebuie să fie compromisă, îmi voi sacrifica interesele pentru ceilalți; iar dacă taică-meu mă osândește, conștiința mea o să mă dezvinovățească.

Capitolul XIII

După ce se termină adunarea, gavoții se așezară la masă. Concursul fusese votat, iar Corintianul se afla printre concurenții aleși. Vestea aceasta îi pricinui o emoție în care bucuria, trebuie s-o mărturisim, era mai mare decât părerea de rău. Deși era sincer în devotamentul său față de Pierre Huguenin și în hotărârile virtuoase față de Saviniana, inima-i tânără tresări fără voia lui la gândul că va petrece mai multe luni alături de cea care-i era dragă și că e dezlegat, prin vrerea soartei, de ceea ce ar fi fost o vină în alte împrejurări. Trebuie să mai spunem că, ce-i drept, Corintianul simțise de mai multe ori furnicăturile ambiției. Avea prea mare talent ca să nu fie puțintel sensibil față de glorie; și dacă, într-o pornire de entuziasm generos, se întorcea la gândurile evanghelice în care îl formase cucernica Saviniana, curând după aceea, ademenirile artei și ale renumelui își reluau puterea firească aproape asupra acestui suflet de artist și de copil, curat, aprins și fugar ca norii ușori pe cerul frumos al dimineții.

Primi vestea alegerii sale cu o resemnare nepăsătoare. Dar, fără voia lui, veselia comunicativă a tovarășilor săi îi aducea puțin câte puțin roșeața în obraji, iar vederea Savinianei îi umplea inima de o speranță plină de frământări și de lupte. Nu-și amestecă glasul cu vorbele vesele de la masă: dar în gravitatea sa era o expresie de bucurie adânc; și serioasă, care nu-i scăpă lui Pierre. Din timp în timp, privirea Corintianului părea ca cere iertare austerului său prieten; apoi ochii i se îndreptau fără să-i poată stăpâni spre Saviniana și erau îndată tulburați de un nor de voluptate pătimașă.

— Bagă de seamă, copile, îi spuse Pierre, în vreme ce larma comesenilor le acoperea vocea. Nu uita că adineaori voiai să pleci ca să fugi de primejdie. Acuma, când trebuie s-o înfrunți, nu fi temerar.

— Nu vezi că-mi tremură mâna în care țin paharul? răspunse Corintianul Ce mai, sunt mai mult de plâns decât de condamnat. Simt că soarta e mai puternică decât mine, și-l rog pe Dumnezeu să-mi dea ceva din tăria ta ca să prind putere.

În clipa aceea, mai mulți tineri din asociație se întoarseră din oraș, unde fuseseră după adunare. Povestiră că văzuseră un ospăț mare de dulgheri Drilli într-o cârciumă. Trecând prin fața ușii, aruncaseră o privire în sală și observaseră că stăteau și niște militari la masă cu ei. Le ajunseseră până la urechi cântecele de război ale devoranților:

Gavot afurisit, În veci nesuferit, De tine nu ni-i milă! Etc.

Atunci unul din tinerii gavoți, scos din fire de indignare, mersese până în pragul cârciumii, și scrisese pe ușă cu creionul lui alb: „Lașilor, lașilor!”

Această faptă de-o îndrăzneală nebunească avu soarta ciudată de a nu fi observată de către nicio persoană din sală. Comesenii erau pare-se prea absorbiți de plăcerile mesei, iar cei care îi serveau prea ocupați, ca să dea atenție la ce se întâmpla sub ochii lor. Ceilalți gavoți nu așteptară ca temerara inscripție să atragă privirile; nu pierdură timpul nici cât s-o șteargă de pe ușă. Văzând că Marsiliez Hotărâtul (așa se numea colegul lor) avea să se arunce în văgăuna leilor ca un martir din primele secole ale creștinătății, îl smulseră de la o moarte sigură trăgându-l aproape cu forța. Povestiră ce făcuse el, lăudându-l pentru curaj, dar condamnându-i nesocotința. Demnitarul Iu de aceeași părere și-i reproșa că n-a știut să-și stăpânească o pornire de mânie care putea să aducă noi dezastre societății.

— Dea Domnul, spuse el, să nu fie nevoie de sânge pentru a șterge ce-ai scris adineaori.

Pe la sfârșitul cinei, se vorbi de obiectul concursului. Era un model de amvon, care trebuia să reunească toate calitățile științei și toate frumusețile artei. Pierre, supunându-se hotărârii adoptate, își dădu părerea fără îngâmfare și în chip firesc. Orice supărare era uitată între el și tovarășii lui. Ambițioșii pe care-i jignise, nemaiavând a se teme de fel de opoziția lui, nu se rușinau să-l asculte; căci despre meseria lui Pierre discutau fără nicio părtinire. Gavoții se și legănau în visuri ademenitoare; se credeau asigurați de izbândă, iar amvonul cel frumos se înălța ca un monument gigantic în imaginațiile aținate de fumurile gloriei, când niște bătăi violente zguduiră ușa hanului.

— Cine oare își anunță venirea atât de brutal? zise demnitarul ridicându-se. Nu poate fi unul din frații noștri.

— Oricum, să deschidem, răspunseră companionii, o să vedem noi dacă intră cineva aici fără să dea bună ziua.

— Nu deschideți, strigă servitoarea, care se uitase pe fereastra etajului de sus, nu sunt prieteni, sunt înarmați. Vin cu gânduri rele.

— Sunt dulgherii lui taica Soubise, zise un companion care se uitase prin gaura cheii; să deschidem! E o delegație care vine să discute.

— Nu! nu! Zise fetița Manette înspăimântată; sunt niște oameni lungi și urâcioși, cu mustăți; sunt hoți. Și fugi în brațele mamă-sii, care păli și se lipi instinctiv de scaunul Corintianului.

— Ei, să deschidem oricum, exclamară companionii, dacă sunt dușmani, au să vadă cu cine au de-a face.

— Un moment, zise demnitarul; să dăm fuga să ne luăm bâtele ca să-i primim; nu se știe ce se poate întâmpla.

Loviturile fiu mai zguduiau ușa; dar se auziră afară Voci amenințătoare. Cântau un verset din cântecul sălbatic al secolului al XVI-lea:

Ticăloșii de gavoți În iad au să se ducă Și-n flăcări au să piară toți Diavoli și nălucă.

Companionii se ridicară cu zgomot. Unii voiau să apare ușa, pe care cei de-afară încercau iar s-o spargă, în vreme ce alții aveau să strângă arme. Dar mai înainte de a ști ce se întâmplă, fu spartă o fereastră, ușa zbură în țăndări, și dulgherii năvăliră în sală cu strigăte îngrozitoare. A avut loc atunci o scenă de furie și de învălmășeală cu neputință de descris. Fiecare se înarma cu ce-i cădea în mână. La groaznicele bâte ferecate ale devoranților și la săbiile soldaților din garnizoană, dintre care mulți se lăsaseră atrași în rândurile Drillilor, în urma unei orgii, gavoții răspundeau cu bucăți de sticle cu care-i loveau în obraji pe năvălitori, cu mese sub care îi răsturnau, cu frigări pe care le mânuiau ca pe niște lănci și cu care unul din cei mai voinici își lipi la perete adversarul. Apărarea lor era legitimă; ea fu dârză și ucigătoare. Pierre Huguenin se aruncase la început între combatanți, sperând că va fi ascultat și va împiedica măcelul. Dar fu împins cu violență și trebui în curând să se gândească a-și apăra viața și pe cea a fraților săi. Saviniana se repezi pe scara dinspre camera ei și o urcă cu forța și cu repeziciunea unei pantere, ducându-și copiii în brațe. Îi împinse în pod, arătându-le cu energie un coridor pe unde puteau fugi spre hambar, ca să fie în siguranță. Apoi, se întoarse și, plină de indignare, de curaj și disperare, coborî scara și se aruncă în învălmășeală, închipuindu-și că vederea unei femei va dezarma furia năvălitorilor. Dar aceștia nu mai vedeau nimic și loveau la întâmplare. Saviniana primi o lovitură care, fără îndoială, nu-i era destinată și căzu însângerată în brațele Corintianului. Îngrozit de ce vedea, acesta se bătuse fără tragere de inimă până atunci. Lua parte pentru prima oară la dramele acestea cumplite și simțea un dezgust atât de mare, încât părea că vrea mai curând să se lase ucis decât să se apere. Dar când o văzu pe Saviniana rănită, îl apucă furia; și, ca și tânărul ***Renaud***[15]

al lui Tasso, dovedi că, deși frumos ca o femeie, era puternic și viteaz ca un erou. Netrebnicul care vărsase câteva picături din sângele prețios al Maicii îl plăti cu tot sângele lui. Căzu cu fața spintecată și cu capul zdrobit, și nu se mai sculă da jos.

Răsplata aceasta groaznică îi întoarse pe toți devoranții împotriva Corintianului. Până atunci s-ar fi zis că le e milă de tinerețea lui, că nu vor s-o bage în seamă sau că vor s-o cruțe; dar când îl văzură înălțându-se, cu ochii aprinși și cu brațele însângerate, între Maica leșinată și cadavrul de la picioarele lui, se iscă un tărăboi general și se ridicară douăzeci de brațe ca să-l nimicească. Pierre abia avu timp să i se așeze în față, ca un zid de apărare. Căpătă mai multe răni, și ar fi pierit amândoi cu siguranță, copleșiți de număr, când garda orașului, atrasă de zgomot, pătrunse în casă și, cu mare greutate, îi despărți pe combatanți. Cu toate că pierdea sânge, Pierre își păstră toată forța și toată prezența de spirit; o duse pe Saviniana în camera ei și, după ce o întinse pe pat, îl sili pe Corintian, care-l urmase, să se ascundă în hambar ca să scape de arestare, fiindcă începuseră arestările. îl ascunse în paie, îi aduse pe copii, care erau morți de frică, lângă mama lor și coborî apoi în sală destul de iute ca să mai ajute la fuga câtorva companioni din doctrina sa. Fuseseră prinși cei mai îndârjiți la luptă; erau duși la închisoare. Alții se risipiseră la timp, lăsându-și dușmanii să se descurce cu garda. Pierre avea la început intenția să se predea singur forței publice, ca să stea pe față mărturie de nevinovăția lui și a prietenilor. Dar, când văzu casa plină de soldați, de morți și de răniți, se gândi ce singură va fi Saviniana în împrejurarea aceasta nefericită, și stătu deoparte până ce plecă garda, care-i ridică pe morți și-i luă cu ea pe prizonierii din ambele părți, ducându-i pe unii la spital și pe ceilalți la închisoare. Îi porunci atunci slujnicei să spele sângele de care era plină casa, și fugi să cheme un doctor pentru Saviniana; dar degeaba alergă în dreapta și în stânga, fuseseră destui răniți de îngrijit și de transportat, ca să aibă de lucru toți doctorii care se găsiseră. Se întoarse foarte îngrijorat, dar o găsi pe Saviniana în picioare, ca pe femeia vitează din Biblie. Își spălase și-și pansase singură rana, care din fericire nu era gravă și care nu lăsă decât o ușoară cicatrice pe fruntea ei mare și senină. Își liniștise și-și culcase copiii, iar acum o ajuta pe slujnică să facă rânduială prin casă, sfântă și gravă preocupare spre care tind fără încetare toate silințele și toată grija femeii din popor. Inima îi era însă frământată de chinuri mari, nu știa ce se întâmplase cu Corintianul și care dintre prietenii săi pieriseră.

Se gândea la pedepsele nemiloase cu care legea avea să lovească poate atât pe vinovați cât și pe nevinovați: și, pradă acestor temeri, palidă ca moartea, cu inima strânsă, cu mâinile tremurând, se ostenea, în mijlocul nopții, să adune cioburile risipite ale casei sale călcate, ale

căminului său pustiit, fără să verse o lacrimă, fără să scoată un geamăt.

Când îl văzu pe Pierre Huguenin întorcându-se, n-avu curajul să-i pună întrebări; dar îi zâmbi cu o minunată expresie de bucurie, care părea că acceptă cele mai mari nenorociri în schimbul salvării unui asemenea prieten. El o luă de mână și alergă cu ea la hambar, unde îl ascunsese și-l închisese pe Corintian. În timpul acestei izolări forțate, tânărul, disperat, pradă nenumăratelor temeri, încercase la început să se întoarcă în casă cu orice risc, ca să știe ce s-a întâmplat cu tovarășii lui, și mai ales cu Maica. Dar emoția și oboseala îi luaseră puterea de a forța ușile pe care Pierre, temându-se de imprudența prietenului, le baricadase în urma sa. Era atât de abătut încât fu cât pe ce să leșine văzându-și iubita și prietenul în afară de primejdie. Îi cercetară și-i pansară rănile, care erau destul de grave. Îi făcură cu saltele și pături un pat improvizat într-o cameră ea însăși improvizată din maldăre de paie puse unul peste altul în podul hambarului. Trebuia neapărat să fie ținut ascuns, căci era unul din cei mai compromiși în toată povestea și nici Pierre, nici Saviniana nu erau de părere că se puteau bizui pe integritatea justiției pentru a-i deosebi pe provocatori de cei provo cați. După ce Pierre se gândi la toate și-și istovi forțele rămase, Saviniana mai avu încă putere pentru a-l îngriji. Era și el rănii și se simțea slăbit, dar, mai ales, împrejurarea aceea îl lovise până în adâncul sufletului. Cât trebuie să fi suferit, în adevăr, omul acesta care aspira mereu spre ideal și era mereu zvârlit în cea mai brutală realitate! Rând rămase singur, se simți cuprins de disperare și, amintindu-şi de loviturile pe care fusese obligat să le dea, cum mintea îi era tulburată de toate fantomele insomniei și ale febrei, își dori moartea și-și frânse mâinile, pradă unei dureri cumplite și fără margini. Somnul îi veni în sfârșit în ajutor, și rămase cufundat într-o toropeală aproape letargică, din zorii zilei până seara.

Saviniana abia dacă se odihni două-trei ceasuri. Își împărți îngrijirile, tot restul zilei, între fetița ei, care se îmbolnăvise și ea din pricina spaimei, Corintian și Prietenul Liniei.

Demnitarul și companionii care reușiseră să scape la timp după încăierare veniră s-o vadă și s-o liniștească. Mai mulți dintre răniți erau în afară de pericol. Îi ascunseră cât se putu agonia și moartea altor câțiva. Dar se temeau de consecințele urmăririi judiciare. Il și îndepărtaseră pe un companion care, ca și Amaury, ucisese pe unul din dușmani, și-l sfătuiră pe Pierre să fugă și el cu Corintianul. De îndată ce acesta putu să meargă, adică în noaptea următoare, Pierre îl însoți la cabana veteranului Vaudois, unde Corintianul urma să stea până ce-ar fi putut lua diligența ca să se ducă la Villepreux. Om cumsecade, dulgherul îl ascunse în chițimia lui și-l îngriji cu prietenie. Pretindea că a devenit și el doctor, tot având de-a face cu doctorii.

Începu să-l doftoricească, iar Pierre, liniștit în privința lui, se înapoie la Blois, hotărât să nu-și părăsească frații prizonieri, atâta vreme cât intervențiile și mărturia lui puteau servi la eliberarea și la justificarea purtării lor.

Se întorcea în fapt de ziuă, mergând pe malurile înverzite ale Loarei, năpădit de o mare tristețe, de un dezgust adânc. Fatala necesitate de a purta un război îndârjit împotriva unor oameni din popor, împotriva odraslelor muncii și ale sărăciei, pe care le considera cu evlavie ca pe frații săi și pe care ar fi vrut, cu prețul vieții, să-i împace și să-i unească într-o singură familie, era pentru el o remușcare în fața lui Dumnezeu, un chin, o rușine în fața lui însuși. Și totuși, ce putea face? Avea oare să-și reproșeze că neglijase ceva pentru a salva pacea? Nu fusese oare ținut de rău de către propriii săi tovarăși, voind să dovedească acestora că devoranții erau oameni ca și ei? Și iată că devoranții avuseseră un nou acces de furie și că gavoții, persecutați fiindcă își apărau convingerile, fuseseră iarăși zvârliți, pe multă vreme, fără îndoială, într-un fanatism care le era necesar pentru a-și apăra independența, într-o dușmănie aproape îndreptățită după asemenea violențe.

Pierre nu era destul de luminat (deși era poate mai mult decât spiritele cele mai pregătite din vremea aceea) ca să facă deosebirea între principiu și fapt. Acceptarea curajoasă a faptelor și credința statornică în principii care ne ajută să trăim cu gândul la un viitor mai bun e o noțiune încă foarte nouă pentru noi și cu care se deprind greu mințile noastre neliniștite și tulburate. Am fost atât de multă vreme crescuți în obiceiul de a judeca ceea ce trebuie să se facă după ceea ce se face, și ceea ce poate fi cu ceea ce este, incit, văzând că prezentul ne dezminte așa de des speranțele, cădem în fiece clipă în descurajare.

Asta pentru că nu înțelegem încă destul cum funcționează legile vieții în evoluția omenirii. Ar trebui să studiem societatea așa cum îl observăm pe om în dezvoltarea sa fiziologică și morală. Astfel, țipetele, plânsetele, lipsa de judecată, instinctele fără măsură, ura față de constrângeri, tot ceea ce caracterizează copilăria și adolescența omului, nu sunt oare tot atâtea crize dureroase, dar inevitabile și necesare pentru înflorirea și ajungerea la maturitate a acestui germen care crește cu suferință ca tot ce se naște în univers? De ce n-am aplica ideea aceasta la omenire? De ce ne-ar face prezentul să renunțăm la idealul nostru? De ce, de vreme ce asistăm la manifestarea ideii în lume, n-am accepta slăbiciunile ei, așa după cum savanții observă fără să se sperie scăderile luminii la aștrii fără de moarte? Dar, copii noi înșine și ignoranți cum suntem, ne închipuim că sorii se vor stinge fiindcă trec nori peste focarele lor.

Dacă Pierre Huguenin ar fi putut să-și dea seamă de trecutul și de viitorul poporului, nu s-ar fi speriat atâta de prezent. Și-ar fi spus că

principiul fraternității și al egalității, aflat mereu în caznele nașterii în sufletul oropsiților, trecea în momentul acela printr-o criză necesară; și că companionajul, care este una din formele încercate de către instinctul fraternității, se menținea atunci prin luptele acestea, prin încăierări, prin sângele care se vărsa, prin orgoliul nemăsurat al membrilor săi. Într-o vreme când spiritul claselor luminate nu se gândise încă la adevărul cel mal important, la inițiativa cea mai necesară, providența conserva în popor spiritul acesta de asociere mistică și de entuziasm republican, în pofida vanităților de familie, a invidiilor profesionale, a prejudecăților de sectă și a eroismului brutal al spiritului de tagmă.

Proletarul filosof se zbătea zadarnic în această problemă obscură a noțiunii de bine și rău, deosebire care e fictivă în ordinea abstractă, în prezența ideii eterne, și adevărată numai în ordinea lucrurilor create prin manifestări temporare. Se lăsa așadar abătut de necazuri trecătoare; și, în nevoia lui de adevăr și de dreptate, ajungea până la nelegiuirea de a roși de frații săi. Era aproape gata să-i urască, să-i părăsească și să-și îndrepte în altă parte credința, iubirea și zelul. Dar cui să le consacre de aci înainte? „Nefericitule, îșI spunea sieși, cui îi ești de trebuință, ofilit cum ești de lipsuri și înlănțuit de robia muncii? Ești tu măcar în stare să înțelegi limba pe care o vorbesc clasele acestea luminate, civilizate, spre care te poartă deseori o atracție tainică, iar ele, la rându-le, s-ar putea oare deprinde cu limbajul tău necioplit? Negreșit, printre tinerii aceștia care învață în școli, printre industriașii puternici și mândri care luptă împotriva nobilimii și a clerului, printre militarii plini de curaj care conspiră pretutindeni, pe cât se spune, împotriva tiraniei, există voințI generoase, principii curate, sentimente democratice și, în vreme ce alde noi, orbi nefericiți, ne istovim energia în lupte criminale împotriva propriei noastre semințII, acești agitatori luminați lucrează pentru noi, conspiră pentru noi, urcă pe eșafod pentru noi. Da, pentru noi, pentru popor, pentru libertate, mor oameni ca Borie, ca Berton și atâția alții, al căror sânge a curs odinioară fără ca poporul să fi înțeles de ce curge, fără ca poporul să se fi cutremurat. O! Da, sunt eroi aceștia, sunt martiri, iar noi, popor ingrat și neghiob, n-am smuls victimele acestea din mâinile călăului, n-am fărâmat porțile temnițeI lor, n-am răsturnat eșafoadele. Unde eram, doamne, când se întâmplau toate astea, și ce facem astăzi de nu ne gândim să-i răzbunăm?”

— Îți cer iertare că ți-am tulburat visarea, spuse în momentul acela o voce necunoscută la urechea lui Pierre Huguenin, dar e multă vreme de când te caut și trebuie să sparg gheața dintr-o dată, căci timpul e prețios și sper că n-o să ne trebuiască mult ca să ne înțelegem.

Uimit de această ciudată introducere, Pierre îl privi din cap până în picioare pe cel care-i vorbea astfel. Era un bărbat foarte tânăr, foarte

bine îmbrăcat și cu o figură destul de plăcută. În felul lui de a fi deslușeai un amestec de bunăvoință și de asprime care plăcea la prima vedere. Avea sau se prefăcea că are ceva milităresc în ținută, deși purta haine civile; vorbea repede, scurt, hotărât, și, cum îl pronunța cam din gât pe r, părea să fie parizian.

— Domnule, răspunse Pierre după ce-l cercetă, mă tem că mă iei drept altul, fiindcă n-am nicidecum cinstea să te cunosc.

— Ei bine, eu te cunosc, replică străinul, și te cunosc atât de bine încât îți citesc gândurile în clipa asta, așa cum văd până în fund prin apa limpede care curge la picioarele noastre. Ești necăjit și într-atât de preocupat, încât merg pas cu pas de un sfert de ceas în urma dumitale, și n-ai băgat de seamă. Ai o supărare adâncă, ți se citește fără voie pe față. Vrei să-ți spun la ce te gândești?

— Mi-ai face plăcere, zise zâmbind Pierre Huguenin, care începea să creadă că are de-a face cu un nebun.

— Pierre Huguenin, reluă străinul cu o siguranță care îl făcu să tresară pe eroul nostru, te gândeai la inutilitatea străduințelor dumitale, la înăsprirea inimilor pe care vrei să le influențezi, la tăria piedicilor care-ți paralizează energia, zelul și intențiile mărețe.

Pierre fu atât de impresionat văzând în fața lui un om care părea că iese din pământ și-i reflectă ca o oglindă cele mai tainice gânduri, încât îi veni cât pe ce să creadă într-o apariție supranaturală și n-avu puterea să răspundă un singur cuvânt, atât se simți de tulburat, aproape înspăimântat, de ce auzea.

— Pierre dragă, mai spuse străinul, ai dreptate să fii abătut și dezgustat de treaba pe care o faci, când vorbești unor surzi și întinzi făclia adevărului unor orbi. N-ai să scoți niciodată nimic din sufletele astea mărginite; n-ai să poți îndrepta moravurile astea sălbatice; ești un om superior, totuși nu vei face o asemenea minune. Nu-i nimic de așteptat de la companionii dumitale.

— Ce știi dumneata, de-mi vorbești cu atâta siguranță, despre ceea ce presupui dar nu știi? îi cunoști pe muncitori ca să te pronunți astfel împotriva lor? Ești de-ai noștri? Porți steagul nostru?

— Port unul mai frumos, răspunse străinul: pe cel de slujitor al omenirii.

— Pesemne că ești un slujitor tare ocupat, zise Pierre dând din cap cam a batjocură, fiindcă noua sa cunoștință începea să-i inspire mai mult neîncredere decât simpatie.

Străinul, continuându-și ghicitul, îi spuse cu un zâmbet binevoitor:

— Dragă meștere Huguenin, în clipa asta te întrebi dacă nu sunt cumva omul poliției, un agent provocator.

Încremenit de această nouă minune, Pierre își mușcă buzele.

— Dacă așa gândesc, răspunse el, nu ești gata pregătit să suferi consecințele, dumneata, care intri în vorbă în chip atât de ciudat, și pe

care nu te cunosc?

— De ce ți se pare, reluă străinul, că o faptă atât de simplă ca cea de a intra în vorbă cu dumneata pe drum ascunde motive misterioase? Ești oare dintre aceia care tremură numai cât aud cuvântul de conspirație și care se tem de umbra lor ca de un jandarm?

— N-am a mă teme de nimic și nu sunt fire temătoare, răspunse Pierre.

— Atunci poartă-te deschis cu mine, reluă străinul, căci ai în fața dumitale un om care călătorește pentru a studia și a cunoaște oamenii. Pătruns de o fierbinte iubire de oameni, extind la toate clasele societății zelul investigațiilor mele; și, în toate, caut sufletele nobile, mințile luminate. Când îmi ies în cale, simt nevoia să fraternizez cu ele.

— Vasăzică, spuse Pierre zâmbind, dumneata faci meseria de filantrop; dar dacă procedezi doar așa cum ai spus acum, asta nu-i o meserie atât de folositoare cum o credeam eu; căci, dacă nu-i cauți decât pe oamenii aleși, aceia neavând nevoie să fie transformați, rezultă de aici că, dacă în drumul dumitale ai de-a face cu ei, călătorești numai și numai de plăcere. În locul dumitale, mi s-ar părea că-mi întrebuințez mai bine timpul căutându-i pe oamenii rătăciți, pe cei cu mintea necultivată, ca să-i îndrept sau să-i cultiv.

— Văd că-ți meriți faima, reluă străinul râzând și el, ești un om cu judecată și cu logică, și cine vorbește cu dumneata trebuie să ia seama la tot ca spune.

— O! să nu-ți închipui, zise Pierre cu blândețe, că am pretenția să discut cu dumneata; nu, nu, domnule, când întreb ceva, întreb ca să învăț ceva.

— Ei bine, prietene, eu mă preocup de toți oamenii. Pentru unii am respect, pentru alții milă, pentru toți devotament și fraternitate. Dar nu ți se pare că, în vremurile pe care le trăim, având de luptat împotriva tiraniei și a corupției legate de ea, împotriva spiritului popesc și al fanatismului pe care-l ațâță, lucrul cel mai urgent este să reunim spiritele luminate și să ne înțelegem cu ele ca să pregătim calea liberalismului?

— Nu-mi închipui, zise Pierre zâmbind, că pentru asta vii dumneata la mine. Eu am totul de aflat și nimic de învățat pe alții.

— Am să-ți dovedesc că poți fi de mare folos vederilor mele regeneratoare. Dumneata cunoști elementul popular în sânul căruia trăiești, deși te desprinzi de el prin superioritate intelectuală. Îmi poți da sugestii bune asupra mijloacelor de a răspândi lumina și de a difuza doctrinele politice sănătoase în acest mediu.

— Asemenea întrebări aș vrea eu să vă pun. E cu putință să mă așteptați pe mine ca să începeți o misiune atât de largă și de grea? O! Dumneata vrei să-ți bați joc de mine. Știi doar că un biet muncitor nu-

ți poate deschide nicio cale spre acest țel imens, că ar merge, cel mult, spre el, tremurând, și în urma oamenilor luminați care ar voi să-l călăuzească.

— Încep să văd că, deși ești excesiv de modest, ne înțelegem destul de bine. Am să vorbesc deci mai limpede! Dacă vrei să te asociezi la marea operă de eliberare fizică și morală a popoarelor, ți se vor întinde cu simpatie brațele și, în loc să fii lăsat în locul obscur în care pari că te-ai retras, ți se va ușura nobilul țel, se va găsi o întrebuințare înaltă facultăților dumitale pline de energie. În puținele zile pe care le-am petrecut la Blois, mi-am folosit destul de bine timpul. Am și aflat tot ce se poate aștepta de la dumneata. Am legat în jurul dumitale relații pe care le vei cunoaște curând; te-am văzut, și te-am studiat. Știu că ai, pe lângă un curaj de neclintit, un spirit de conciliere care, din nefericire, nu poate duce decât la eșec în luptele obscure ce te preocupă, dar care va aduce servicii imense patriei când vei intra pe o cale mai largă, mai rodnică și mai demnă de dumneata. Nu vreau să-ți spun mai multe deocamdată. Nu poți acum să-mi acorzi încrederea deplină pe care o pretind și pe care voi ști în curând s-o cuceresc. De altfel, am ajuns în oraș, și pentru mine e important să nu fiu văzut cu dumneata. Un singur lucru îți recomand: să te informezi despre mine pe lângă persoanele aici notate, să binevoiești a veni la întâlnirea indicată pe acest carton. Îți va servi ca permis de intrare. Să vii luând anumite măsuri de prevedere care-ți vor fi indicate și să aduci, dacă vrei, pe aceia dintre prietenii dumitale de care poți răspunde ca de dumneata însuți. Rămas bun, și la revedere.

Străinul strânse cu putere mâna muncitorului și se depărtă cu pași repezi.

Capitolul XIV

Pierre n-avu răgazul să se gândească multă vreme la această întâlnire ciudată. Avea multe de făcut; căci, cu toată descurajarea sa lăuntrică, nu înceta să-i ajute din toate puterile pe nefericiții săi tovarăși. Își dădea atât de bine seama cât de sfântă e datoria aceasta, încât nu mai luă în seamă îngrijorarea și nerăbdarea tatălui său și își stăpâni cu eroism supărările personale. Alergă toată ziua, împreună cu demnitarul și cu membrii principali ai asociației, de la închisoare la spital, de la locuința autorităților la cea a avocaților. Reuși să obțină eliberarea unora dintre tovarășii săi care fuseseră arestați fără motive suficiente. Activitatea lui, aerul de sinceritate și elocința sa naturală făcură asupra magistraților o asemenea impresie, încât nu îndrăzniră să-i stăvilească zelul. A doua zi, avu o datorie mai tristă de împlinit: să aducă ultimele onoruri unuia din tovarășii săi mort în încăierare. Ceremonia aceasta, la care asistară toți gavoții din Blois, și pe care o prezida demnitarul, se îndeplini după riturile doctrinei libertății. Când sicriul fu coborât în groapă, Pierre îngenunche și rosti o scurtă și

frumoasă rugăciune către Ființa Supremă, conform textului din cărțile sfinte, apoi se ridică și, întinzând mâna unuia din companioni, care-și luă aceeași atitudine, își plecă fața spre a lui ca să schimbe cuvintele misterioase care nu se rostesc cu glas tare; după aceea se îmbrățișară, iar toți ceilalți companioni îndepliniră solemn aceeași formulă, depărtându-se doi câte doi de groapă, după ce aruncaseră în ea câte trei lopeți de pământ fiecare.

În momentul când gavoții plecau din cimitir, sosea alt cortegiu, și falangele dușmane se întâlniră într-o tăcere posomorită pe pământul de odihnă, în locul de adăpost al liniștii veșnice. Erau dulgherii devoranți, care veneau și ei să-și îngroape morții. Gânduri amare aveau fără îndoială în suflet, și o remușcare în zadar înăbușită, iar jandarmii care îi supravegheau de la distanță n-avură nevoie să mențină ordinea între cele două tabere. Împrejurarea era prea lugubră ca să se gândească cineva, de-o parte sau de alta, să treacă la represalii. La plecare, gavoții auziră urletele stranii ale dulgherilor devoranţi, uh fel de bocet sălbatic cu care-și însoțesc solemnitățile și ale cărui internări ritmate au un înțeles ascuns.

În seara acestei zile triste, Pierre se duse să-l vadă pă Corintian și se bucură mult găsindu-l pe jumătate vindecat. Datorită bunei îngrijiri și rețetelor pricepute ale lui Picior de Lemn, Amaury putea spera să plece curând, iar Pierre îi explică în amănunt cele ce erau de făcut la castelul Villepreux. Apoi îl lăsă, făgăduindu-i să vorbească serios despre el cu Saviniana, de îndată ce va găsi prilejul potrivit.

Prilejul se ivi chiar în seara aceea. Rămas singur cu ea, după ce adormiră copiii, pe care o ajută să-i îngrijească, intră în materie în chip firesc; căci ea nu uita să-l întrebe, grijulie, în fiecare seară ce mai e cu Corintianul. Pierre îi vorbi de prietenul său cu delicatețea pe care o avea în tot ce făcea. După ce-l ascultă cu atenție, Saviniana îi răspunse:

— Pot să-ți vorbesc sincer și să mă destăinui dumitale ca unui om deosebit de ceilalți, dragă fiule Villepreux.

E adevărat că am ținut la Corintian mai mult decât se cădea și decât voiam. N-am să-i reproșez nimic și nici conștiinței mele n-am să-i reproşez nimic făcut cu bună-știință. Dar, de la moartea lui Savinian, sunt mai înspăimântată de prietenia asta decât eram când trăia el. Mi se pare că săvârșesc o greșeală mare gândindu-mă la altul decât la el, când pământul care-l acoperă e încă proaspăt. Mă învinovățesc lacrimile copiilor mei și-i cer tot timpul iertare lui Dumnezeu de nebunia mea. Dar, de vreme ce acuma voim să lămurim totul și plecarea dumitale apropiată mă silește să vorbesc de lucrurile astea mai curând decât aș fi vrut, am să-ți spun tot. Mi-au venit uneori, în timpul vieții lui Savinian, gânduri foarte vinovate. Negreșit, mi-aș fi dat viața ca să nu plece de pe lumea asta, dar, în sfârșit, cum era mai

în vârstă decât mine iar doctorii îmi spuneau de doi ani că are o boală foarte gravă, îmi trecea fără voie prin gând că, dacă mi-aș pierde bărbatul scump, datoria mea ar fi să mă mărit din nou, și atunci îmi spuneam tremurând: „Știu eu pe cine aș alege”. Asemenea gânduri îi veneau și lui Savinian când se simțea mai rău ca de obicei, iar când căzu cu totul la pat, îi veniră atât de des, încât frînse la inimă îmi vorbi de ele. „Femeie, îmi spuse el eli câteva zile înainte de-a muri, nu mă simt bine, și mă cam tem că vei rămâne văduvă mai curând decât socoteam eu. Asta mă îngrijorează pentru tine și pentru bieții noștri copii; ești încă prea tânără ca să rămâi pradă tuturor declarațiilor de iubire pe care companionii au să ți le facă. Cum te știu femeie cinstită, ai să suferi că n-ai pe nimeni care să le impună celorlalți respectul și-ai să-ți lași poate hanul. Iar asta ar fi o adevărată nenorocire pentru copiii noștri, căci nu ești prea voinică, și ceea ce poate câștiga o femeie e atât de puțin, încât nu vei avea cu ce să dai învățătură micuților. Știi, pe de altă parte, că singurul meu gând era să poată ei învăța cititul, scrisul și socotitul, fără asta nu ești bun de nimic, și parcă vă văd pe toți trei zbătându-vă în lipsuri. Dacă aș fi putut să-i plătesc datoria lui Romanet Sprijin Bun, aș fi ceva mai liniștit, dar nu i-am putut întoarce nici măcar a treia parte din ce mi-a împrumutat, și sunt tare necăjit că mor platnic rău mai ales față de un prieten. Nu-i decât un mijloc de îndreptat lucrurile, să-l iei tu de bărbat pe Sprijin Bun, dacă mă prăpădesc eu. El te iubește cinstit, te socotește cea mai bună dintre femei, și are dreptate; ține la copiii noștri de parcă i-ar fi nepoți; o să-i iubească, dacă va fi bărbatul tău, ca pe propriii lui copii. Este omul în care am cea mai mare încredere pe lume. Hanul nostru e proprietatea lui, de vreme ce el l-a plătit în mare parte; o să-și recapete astfel banii și-o să vadă de negoțul nostru. O să dea învățătură copiilor, căci e instruit și știe ce lucru prețios e asta. În sfârșit, o să te facă fericită și-o să te iubească așa cum te iubesc eu. De aceea, vreau să-mi făgăduiți amândoi că aveți să vă căsătoriți, dacă voi fi silit să vă părăsesc”.

Cum bine îți închipui, am făcut tot ce-am putut ca să-i scot din cap gândul ăsta; dar cu cât simțea că se pierde, cu atât se gândea mai mult să se îngrijească de soarta mea În sfârșit, în ziua când a primit sfânta împărtășanie, l-a chemat pe Sprijin Bun și, pe patul morții, ne-a unit mâinile. Romanet făgădui plângând, eu plângeam prea tare ca să făgăduiesc. Savinian al meu își dădu sufletul, lăsându-mă îndurerată că l-am pierdut și foarte mâhnită că sunt legată de un bărbat pe care-l respect și pe care-l iubesc, dar pe care nu voiam să-l iau de soț. Și totuși simt că trebuie, că nu pot rămâne văduvă, că soarta copiilor mei și ultima dorință a soțului meu îmi poruncesc să-l iau pe acest om înțelept și generos care ne-a încredințat toată averea și căruia nu i-o pot da înapoi fără să-mi sărăcesc familia. Iată în ce situație mă aflu,

meștere Pierre, iată ce trebuie să-i spui Corintianului ca să nu se mai gândească la mine, după cum și eu îl voi ruga pe Dumnezeu să nu mă mai lase să mă gândesc la el.

— Tot ce mi-ai spus e vorbă de femeie virtuoasă și de mamă bună, răspunse Pierre; te aprob că lupți acum împotriva simțămintelor pe care le nutrești față de Corintian și am să-l sfătuiesc și pe el să nu se lase în voia unor speranțe prea mari. Totuși, Maică dragă, îngăduie-mi și îngăduie și prietenului meu să nu credem că totul e cu desăvârșire pierdut. L-am cunoscut destul de bine pe Savinian al nostru ca să fiu foarte sigur că, dacă ar fi putut citi în fundul inimii dumitale, cu Corintianul te-ar fi logodit. Ar fi avut încredere în viitorul acestui tânăr atât de inimos, de bun, de priceput în meserie și devotat lui însuși, văduvei și copiilor săi tot pe-atât cât și Sprijin Bun.

Il cunosc și pe Sprijin Bun; știu că are simțăminte prea înalte ca să primească sacrificiul vieții și al simțămintelor dumitale. O să fie înțelept în privința asta. O să sufere fără îndoială, dar e un om și un om de inimă. O să rămână prietenul dumitale și al lui Amaury. Cât despre datorie, te rog să nu te mai gândești la ea, Maică. Va trebui să dați înapoi lui Romanet tot ce a dat cu împrumut. Dacă, la timpul când se sfârșește doliul dumitale, Corintianul n-a putut, cu tot talentul și hărnicia lui, să completeze suma aceasta, e treaba mea s-o găsesc; și o să mi-o dea înapoi fiul dumitale când va fi bărbat și se va descurca în treburi. Nu-mi răspunde în privința asta. Avem destule griji pe cap și nu trebuie să ne pierdem timpul cu vorbe de prisos. N-am să-i spun Corintianului decât ce trebuie să știe, și am încredere în onoarea demnitarului ca să nu-ți adreseze cât va ține doliul niciun cuvânt care să te oblige la un legământ sau la o ruptură. Plânge-l pe bunul dumitale Savinian fără remușcări și fără amărăciune, femeie de treabă ce ești. Nu-l plânge însă atât încât să te îmbolnăvești; ai îndatoriri față de copii, iar viitorul te va răsplăti de curajul pe care-l vei avea.

După ce vorbi astfel, Pierre o îmbrățișă pe Saviniana, așa cum își îmbrățișează fratele sora; apoi se apropie de leagănul copiilor ca să-i sărute și pe ei.

— Binecuvântează-i, meștere Pierre, spuse Saviniana, îngenunchind lângă leagăn și ridicându-i perdeluța; binecuvântarea unui înger ca dumneata o să le poarte noroc.

Capitolul XV

Povestirea a ceea ce se petrecuse între Pierre și Saviniana îi dădu curaj Corintianului și-i grăbi vindecarea. Fixă pentru a doua zi plecarea la Villepreux și hotărî să-și merite fericirea prin cel puțin un an de curaj și de resemnare. Pierre, fără a înceta de a se ocupa de tovarășii săi care fuseseră închiși, trebui să se gândească să facă rost de un al doilea companion pentru a-l însoți pe Corintian la drum și a-l ajuta la lucru. Nu era neapărat necesar ca acest al doilea asociat la

lucrările din castelul Villepreux să fie un artist deosebit; talentul lui Amaury ajungea pentru doi. Trebuia doar un lucrător îndemânatic și harnic pentru a tăia cu ferăstrăul, a ciopli și a struji. Demnitarul îi prezentă un tânăr cumsecade din Berry, care nu era frumos, deși i se spunea, în batjocură, desigur, *Cheia Inimilor*. Era un băiat bun și pe care nu-l speria munca, după cât spuneau toți tovarășii săi. După ce Pierre îl găsi pe acest Berrichon care îi era de atâta folos, după ce îl angajă și-l puse la curent cu munca ce-o avea de făcut, acesta își făcu bagajul, ceea ce nu dură mult, fiindcă n-avea multe catrafuse; și după ce rolerul îi făcu descărcarea, adică după ce constată că meșterului de la care pleca nu-i datora nimic și că n-avea nici el nimic de luat, fu gata de plecare. Pierre mai făcu în ziua aceea, pentru tovarășii săi, mai multe intervenții care nu fură lipsite de succes; și cum orizontul începea să se lumineze de partea aceea, pomi la drum spre *Bolta înțelepciunii,* însoțit de Berrichon, și cu inima mai puțin grea decât în zilele trecute.

Pe drum îl preveni pe Cheia Inimilor de aversiunea pe care o avea tatăl său față de companionaj și încercă să-l facă să înțeleagă cum trebuie să se poarte cu meșterul Huguenin. Cheia Inimilor era, desigur, un lucrător foarte îndemânatic, dar un diplomat foarte stângaci. Această deplină simplitate se împerechea însă la el cu pretenția ciudată de a fi foarte viclean și de a ști să ducă la capăt cu meșteșug o afacere delicată. Pierre, care nu-l cunoștea, nu prea avu încredere în făgăduielile lui. Dar Berrichonul le repetă cu atâta siguranță, încât Pierre, privindu-l, își spunea în sinea lui: „S-au văzut uneori mult tact și multă deșteptăciune sălășluind, parcă din greșeală, în asemenea capete mari, cu ochi șterși și căscați care seamănă grozav cu ferestrele false zugrăvite pe pereții caselor cu puține deschizături”.

Noaptea se lăsase de tot când ajunseră la ușa Vaudois-ului. Era închisă cu grijă și trebuiră să-și spună numele ca să poată intra.

— Ce-i cu precauțiile astea? întrebă Pierre în șoaptă, îmbrățișând gazda. Nu cumva poliția e pe urmele Corintianului?

— Nu, slavă Domnului, răspunse înțelepciune, dar băiatul a ieșit din cotlon ca să răspundă invitației călătorului și trebuia să luăm măsuri de pază, fiindcă asta-i casa Domnului: oricine poate intra.

— Ce călător? întrebă Pierre mirat.

— Cel pe care-l știi, răspunse Vaudois, de vreme ce vii la întâlnire; te așteaptă aici cu oameni pe care-i cunoști.

Pierre nu înțelegea nimic din vorbele acestea. Intră în sală și-l văzu cu oarecare surprindere pe străinul misterios, care-l acostase cu trei zile în urmă pe malul Loarei, stând la masă cu demnitarul, cu unul din cei patru vechi meșteri lăcătuși din doctrina libertății și cu un tânăr avocat din Blois, pe care Pierre Huguenin îl cunoscuse la prima lui ședere în oraș. Acesta din urmă veni spre el, și, luându-l de mână cu

un aer afectuos, îl aduse Ungă masă.

— Am de ce să te dojenesc, meștere Huguenin, îi spuse el, n-ai venit să mă vezi de opt zile de când ești prin locurile astea și nu mi-ai încredințat mie apărarea tovarășilor dumitale inculpați în ultimul proces. Ai uitat, pare-se, că eram prieteni acum doi ani.

Primirea aceasta amabilă și cuvântul de prieteni miră puțin urechea lui Pierre Huguenin. Își amintea el că lucrase pentru tânărul avocat și că-l găsise afabil și binevoitor, dar nu-și amintea să fi fost tratat de el ca de la egal la egal, așa cum făcea acum. Nu-i răspunse la avansuri cu toată căldura pe care păreau s-o ceară. Fără voie, se uită mereu cu răceală spre străin, care se ridică văzându-l aproape și-i întinse o mină pe care Pierre șovăi s-o strângă.

— Sper că nu te mai ferești de mine, îi spuse străinul zâmbind. Ai luat probabil informații satisfăcătoare în privința mea, și mă găsești într-o tovărășie care trebuie să te liniștească pe deplin. Ia stai și bea ceva cu noi! Sper, în calitatea mea de comis-voiajor, să-i procur iubitei noastre gazde băuturi care să-i aducă mai mult câștig decât până acum.

Vaudois răspunse la această făgăduială printr-un zâmbet șiret, clipind din ochi, iar Berrichon, care avea obiceiul simpatic de a zâmbi de câte ori vedea pe cineva zâmbind, începu să imite, cât putu mai bine, zâmbetul și clipirea Vaudois-ului. Făcu această strâmbătură binevoitoare în momentul când străinul întreba din ochi figura aceasta necunoscută — și nu prea frumoasă, trebuie să mărturisim, deși blândă și plină de nevinovăție. Pretinsul comis-voiajor își închipui, așadar, după acest aer de complicitate, că Berrichon era pregătit pentru propunerile care aveau să i se facă, și-i întinse mina cu aceeași familiaritate ca și lui Pierre Huguenin. Berrichon strânse din toate puterile și fără urmă de neîncredere mâna aceasta protectoare, exclamând pe un ton convins:

— Așa zic și eu, uite domni care nu țin nasul sus!

— Îți mulțumesc, dragă, zise străinul, că ai binevoit să vii și să cinezi cu noi. Cordialitatea aceasta sinceră îți face cinste.

— Cinstea e pentru mine, răspunse Berrichon radios.

Și se așeză fără multă vorbă lângă străin, care începu să-l îmbie la băutură și mâncare.

Pierre vedea bine că e vorba de o neînțelegere și nu se sfii să profite de ea pentru a afla ceva fără să se compromită. Mai avea încă bănuiala că străinul putea fi un spion, un fel de agent provocator, cum ți se părea că vezi peste tot și cum în adevăr erau mulți în vremea aceea. Era în vara lui 1823. Numeroasele conspirații nereușite și crunt pedepsite nu descurajaseră încă societățile secrete. Se lucra poate în Franța cu mai puțină îndrăzneală decât în anii precedenți la răsturnarea Bourbonilor, dar se lucra cu mai multă speranță la

frontiera Spaniei. Ferdinand al Vll-lea era prizonier în mâinile partidului liberal și se mai spera încă într-o revoltă în sinul armatei franceze comandate de ducele de ***Angouleme[16]***. Totuși secretele carbonarismului cam răsuflaseră și, peste tot, agenții guvernului erau pe urmele lui. Pierre avea deci destul temei să nu aibă încredere în străinul recrutor care se străduia să-i câștige simpatia. Îi vedea cu spaimă pe Corintian, pe demnitar și pe meșterul lăcătuș având de-a face cu el. Era hotărât să-i ferească pe aceștia din urmă de cursa care le putea fi întinsă și-și ascunse la început temerile ca să-l cerceteze mai bine pe necunoscutul lângă care îl adusese iar întâmplarea.

Mai întâi, acesta nu se dezvălui, așteptând să vorbească Pierre Huguenin primul.

— Așa, vasăzică, spuse el, ai venit aici pentru treburi, nu-i așa?

— Desigur, răspunse Pierre, care voia să-l lase să înceapă.

— Și tovarășul dumitale la fel? întrebă comis-voiajorul, uitându-se la Berrichon, care zâmbea mereu.

— Da, răspunse Pierre; e un om foarte potrivit pentru tot felul de treburi.

Demnitarul și meșterul lăcătuș se întoarseră și se uitară cu uimire la Cheia Inimilor. Pierre abia își putu ține râsul.

— De minune, exclamă călătorul. Ei bine, copii, o să ne putem înțelege, și fără multă vorbă. Fără îndoială că v-ați văzut, adăugă el, uitându-se pe rând la demnitar și la Pierre Huguenin.

— Desigur, răspunse Pierre, ne vedem de dimineața până seara.

— Înțeleg, reluă călătorul, prin urmare, n-am să vă fac o introducere prea lungă.

— Îmi dai voie, zise demnitarul; n-am vorbit de dumneata cu fârtatul Villepreux.

— Atunci a vorbit prietenul nostru avocatul, reluă călătorul.

— Nici eu n-am vorbit, răspunse avocatul; dar ce importanță are, de vreme ce prietenul Pierre se află aici?

— Adevărat, zise călătorul, asta dovedește că e sigur de noi; iar întrucât ne privește, și noi suntem siguri de el.

Pierre îl trase pe avocat puțin mai la o parte.

— Îl cunoașteți pe domnul? îl întrebă el în șoaptă.

— Ca pe mine însumi, răspunse avocatul.

Pierre îi puse aceeași întrebare demnitarului care îi dădu cam același răspuns.

În sfârșit, îl întrebă pe meșterul lăcătuș, care îi răspunse:

— Nu mai mult decât îl cunoști dumneata, dar mi s-a garantat pentru el și mă trage inima să mă apuc de politică. Totuși aș vrea să știu mai întâi de ce e vorba.

Pierre îl cercetă din ochi pe Vaudois și se convinse în curând că între el și comis-voiajor există o legătură dacă nu de altă natură, mai

tainică, cel puțin de simpatie, începu deci să-și schimbe părerea în privința străinului și să-l asculte nu în silă, ca la început, ci cu mare interes.

Se pregătea să-l prevină despre nulitatea rolului lui Berrichon, când se auziră bătăi în ușă și două persoane în costume de vânătoare, cu pușca pe umăr și cu tolba la oblânc, intrară cu câinii și cu vânatul lor, pe care-l puseră pe masă, schimbând strângeri de mână afectuoase cu avocatul și cu comis-voiajorul.

— Așa, exclamă unul din ei, a cărui figură nu-i era necunoscută lui Pierre Huguenin, astăzi n-am tras în gol… și văd că vi se poate face același compliment, adăugă el coborând vocea și adresându-se comis-voiajorului, cu ochii la Pierre, la Corintian, la meșterul lăcătuș și la Berrichon, care se strânseseră din sfială la un capăt al mesei.

— Taică Vaudois, pune-ne la frigare iepuroiul ăsta, zise celălalt vânător, iar Pierre recunoscu în el pe unul din doctorii tineri care-i îngrijiseră la spital pe companionii răniți la Maica; l-au gonit câinii noștri, o să fie fraged ca o ciocârlie. Murim de foame și de oboseală și-avem mare noroc că nu suntem siliți să mergem până la Blois pentru cină.

— Strașnic s-a nimerit, exclamă comis-voiajorul, o să ne ajutați să gustăm mostrele de vinișor bun pe care le-am adus cu mine. Dumneavoastră, domnilor, o să-l sfătuiți pe taica Vaudois cum să-și completeze cămara, și cum aveți uneori de-a face cu ea, când vă duceți la vânătoare, veți fi siguri că n-o s-o găsiți goală.

Cei doi vânători se minunară de fericita întâmplare care-i făcea să se întâlnească cu prietenii lor. Dar Pierre, care-i observa cu atenție, nu se lăsă înșelat de această pretinsă întâlnire întâmplătoare. Surprinse schimburi de priviri care-i dovediră că atât el cât și meșterul lăcătuș constituiau obiectul unei cercetări serioase din partea domnilor acestora. Cel mai în vârstă din cei doi era un căpitan concediat din fosta armată, care locuia prin împrejurimi. Pierre avusese ocazia să-l întâlnească altădată la Blois, ba chiar să-i dea câteva lecții de geometrie, căci, în vremea aceea, căpitanul, înspăimântat de lipsurile pe care i le impunea înjumătățirea ***soldei***[17], dorise să se apuce de o meserie și să deschidă un atelier de tâmplărie în satul său natal. Dar Pierre găsise creierul acesta milităresc mai tare ca bronzul de tun și educația nu depășise primele noțiuni ale științei.

Simpaticul căpitan îl întâmpină pe fostul său profesor cu multă cordialitate. Ieșit din popor, nu-i venea greu să se întoarcă la popor. Doctorul se strădui să se poarte și el frățește cu muncitorul, dar nu reuși; vedeai îndată că joacă un rol forțat. Avocatul reușea mai ușor și cu mai multă pricepere, dar Pierre își amintea foarte bine că tânărul acesta plăcut nu avea obiceiul, cu doi ani înainte, să-i strângă mina, când venea la el cu socoteala zilelor de muncă.

Se așezară la masă cu toții împreună. Berrichonul se dusese, serviabil, să-l ajute pe Vaudois la întorsul frigării. Pierre îl uită cu atât mai repede cu cât îl interesa mai mult convorbirea; ea fu în curând îndreptată spre politică.

— Ce vești, domnule Lefort? îl întrebă căpitanul pe comis-voiajor.

— Vești din Spania, răspunse acesta, și vești bune. Totul merge bine pentru partidul cel bun. Cortes-urile adunate la Sevilla au hotărât plecarea lui Ferdinand la Cadix. Bătrânul viclean a încercat să reziste, dar detronarea lui s-a pronunțat în unanimitate și s-a constituit o regență provizorie, care e compusă din Valdes, Giscar și Vigodet.

Vestea aceasta păru să-i umple de bucurie pe prietenii călătorului; dar muncitorii n-o prea împărtășiră. Ceilalți își dădură osteneala să le explice importanța succeselor liberalismului în Spania și influența pe care izbânda acestui partid o va avea în Europa; în această privință, politica zilei fu dezbătută pe toate fețele. Achille Lefort (așa se numea comis-voiajorul) demonstră imposibilitatea suportării unei guvernări a Bourbonilor în Europa, și proslăvi efectul spiritului de propagandă care lucra simultan în mai multe focare la distrugerea guvernelor tiranice. Comesenii se însuflețiră, iar când fu adusă friptura de iepure fumegândă, comis-voiajorul scoase o mulțime de mostre de vinuri, pe care Pierre le găsi mult prea rafinate pentru a se putea crede că sunt destinate pivniței Vaudois-ului. Se feri de aceste stimulente la patriotism și văzu cu plăcere că și meșterul lăcătuș avea grijă să se păzească. Deși nu mai suspectau buna-credință a călătorului, n-aveau de gând niciunul, nici celălalt să se înroleze sub un steag care n-ar fi reprezentat adevăratele lor simțăminte.

După ce-și îndeplinise funcția de ajutor de bucătar, Berrichon se pregăti s-o îndeplinească pe cea de comesean, și veni să se așeze la dreapta domnului Achille Lefort, care, ca și avocatul, se străduí să-i placă; reușiră cu ușurință, căci nu eră om pe lume mai binevoitor ia masă ca Berrichon. Pierre căuta un pretext ca să-l îndepărteze, dar nu era ușor; căci mâncarea bună, împreună cu paharele care i se turnau din belșug din dreapta și din stânga îl înveseleau și nu-l îndemnau de loc să asculte de sfatul de a se duce la culcare. Nu era ușor nici să-i faci să înțeleagă pe cei de față că acest comesean vesel nu e un neofit înfocat, fiindcă se afla acolo pe răspunderea lui Pierre, iar acesta își amintea că, la plecare, călătorul îi spusese: „Adu pe cine vrei, dar să răspunzi de el ca de dumneata însuți”. Pe deasupra, Berrichon aproba voinicește tot ce spuneau generoșii săi amfitrioni. Ei voiau să-i cunoască părerile, iar el, dorind să placă și fiind viclean în felul lui, se ferea cât putea să arate că nu înțelege o iotă din întrebările care i se puneau. Răspundea la toate în doi peri, așa cum fac meseriașii din Berry; și de îndată ce prindea un cuvânt, îl repeta cu entuziasm bând în sănătatea pământului întreg. Bătrânul militar vorbea de Napoleon:

— A! da, micul caporal, striga Berrichon cât îl ținea gura, trăiască împăratul, eu sunt cu împăratul!

— A murit, îi spuse scurt Pierre.

— A! da, adevărat. Ei, atunci, trăiască fiu-său, trăiască Napoleon al ***II-lea!***[18]

După o clipă, avocatul vorbea de La ***Fayette***[19].

— Trăiască La Fayette! striga Berrichon, dacă nu cumva o fi murit și el!

În sfârșit, cuvântul de Republică scăpă din gura comisvoiajorului.

Berrichon strigă:

— Trăiască Republica! Și de fiecare urare trăgea câte-o dușcă.

Comis-voiajorul, căruia-i plăcuse foarte mult la început, începea să-l găsească nițel cam prostuț, și-l întrebă din ochi pe Pierre Huguenin; acesta nu răspunse decât umplând mereu paharul Berrichonului și îndemnându-l să bea, așa că, după cinci minute, Cheia Inimilor dădea să adoarmă pe masă. Pierre îl luă în brațele lui vânjoase și, cu toate că nu era o povară ușoară, îl duse în chițimie și-l puse pe patul Corintianului. Apoi se întoarse la masă și, liberat de orice grijă, luă parte la convorbire. Până atunci fusese o conversație generală, un fel de disertație în care se dezbătuseră, cu semn de întrebare, mai multe păreri. Se vorbea cu însuflețire, dar fără obidă, iar comesenii păreau de acord asupra unui punct principal pe care nu-l formulau, dar care părea să stabilească între ei o legătură de simpatie. Tonul acesta vioi și vesel îl atrăgea pe Pierre, curiozitatea îi era din ce în ce mai ațâțată, și, în curând, nu mai observă că el însuși era obiectul curiozității celorlalți. Totuși, nu prea se prăpădeau cu diplomația, iar comis-voiajorul, cel care părea a fi președintele improvizat al acestei adunări, era atât de puțin reținut, încât Pierre fu surprins de faptul că un om atât de tânăr și atât de zăpăcit are o misiune atât de primejdioasă. Dar tânărul se exprima cu o ușurință care-i plăcea și care exercita un fel de fascinație asupra demnitarului și asupra Vaudois-ului. Pierre se simți îmboldit să iasă din rezerva lui obișnuită și să pună, la rându-i, întrebări:

— Adineaori ai pretins, domnule, îi spuse el străinului, că există în Franța un partid puternic în stare să proclame Republica?

— Sunt sigur de asta, răspunse străinul zâmbind. Am străbătut destul Franța pentru a fi fost, datorită negoțului meu, în relații cu francezi din toate clasele. Pot să te asigur că, peste tot, am găsit sentimente republicane; și dacă cine știe ce catastrofă neprevăzută i-ar răsturna pe Bourboni, cred că partidul ultraliberal ar fi mai tare decât toate celelalte.

Bătrânul militar dădu din cap; medicul zâmbi. Fiecare dintre ei avea altă părere.

— Opinia mea le pare greșită domnilor de față, reluă voiajorul cu

politețe; ei, dar dumneata ce gândești, domnule Huguenin? Crezi că există în popor alt sentiment decât cel republican?

— Mă întreb cum ar putea exista altul, răspunse Pierre. Nu sunteți de aceeași părere, voi care reprezentați aici poporul împreună cu mine? Adăugă el adresându-se demnitarului și celorlalți lucrători.

Demnitarul își puse mâna pe inimă, iar tăcerea lui fu un răspuns elocvent. Vaudois își scoase boneta de bumbac și, ridicând-o deasupra capului, exclamă:

— N-aș vrea s-o moi în sângele nici unui francez, dar pentru a vedea-o arborată în Franța, mi-aș da și capul o dată cu ea.

Meșterul lăcătuș stătu câteva clipe pe gânduri, apoi spuse cu reținere:

— Republica nu ne-a adus tot binele pe care ni-l făgăduia; nu pot prevedea ce ar putea să ne aducă bun acum; dar cât privește sângele, adăugă el, cu o furie stăpânită, mi-ar plăcea să-l vărs. Aș vrea să-l văd curgând pe cel al dușmanilor noștri până la ultima picătură.

— Bravo, exclamă comis-voiajorul, da, ură față de străini, război cu dușmanii Franței. Și dumneata, meștere Huguenin, ce dorință ai?

— Eu aș vrea ca oamenii toți să trăiască laolaltă ca frații, răspunse Pierre; asta-i tot ce-aș vrea. Cu asta, s-ar putea răbda multe necazuri; fără asta, libertatea nu ne-ar da niciun folos.

— Vă spuneam eu, reluă comis-voiajorul, e un filantrop, un filosof din secolul trecut…

— Nu, domnule, nu, nu cred, răspunse iute Pierre. Cel mai liberal din toți filosofii aceștia era Jean-Jacques Rousseau, iar el a spus că nu poate exista republică fără sclavi.

— A putut spune așa ceva? exclamă avocatul, nu, n-a spus; e imposibil.

— Recitiți *Contractul social,* răspunse Pierre, și vă veți convinge.

— Vasăzică nu ești republican în felul lui Jean-Jacques?

— Bănuiesc că nici dumneata, domnule.

— Prin urmare, nici în felul lui Robespierre.

— Nu, domnule.

— Ei, atunci, ești în felul lui La Fayette. Este poziția oamenilor înțelepți, a dușmanilor anarhiei, a liberalilor adevărați, într-un cuvânt. O revoluție fără surghiunuri, fără eșafoade.

— O revoluție de care suntem departe prin urmare, răspunse Pierre, și totuși conspirăm…

Cuvântul acesta fu urmat de o tăcere generală.

— Cine conspiră? întrebă comis-voiajorul pe ton sigur și vesel. Aici, nimeni, pe cât știu.

— Ba nu, domnule, răspunse Pierre, eu conspir.

— Dumneata? cum? În ce scop? Cu cine? Contra cui?

— Singur, în taina gândurilor mele, visând mai totdeauna, plângând

uneori. Conspir împotriva tot răului care există, și în scopul, dacă nu cu speranța, de a schimba totul. Vreți să intrați în partidul meu?

— Eu, da, strigă comis-voiajorul cu un entuziasm cam afectat. Pari a fi șeful nostru, al tuturor, și-mi place sufletul acesta de tribun și de reformator, curajul ca al lui Brutus, fanatismul sumbru, fermitatea adâncă, demnă de Saint-Just și de Danton. Beau în amintirea acestor eroi ne slăviţi, martiri iluștri ai libertății.

Toastul comisului nu avu decât un singur ecou. Bătrânul meșter lăcătuș întinse paharul și-l apropie de al oratorului. Dar îl trase îndată înapoi, zicând:

— Nu ciocnesc paharul plin cu unul gol. M-am ferit totdeauna de asta.

— Nu ciocnești ca să le cinstești memoria? îl întrebă Vaudois, nehotărât, pe Pierre Huguenin.

— Nu, răspunse Pierre, sunt oameni și lucruri pe care nu le înțeleg încă bine și pe care mă simt prea mic ca să le judec.

Comesenii îl priveau pe Pierre Huguenin cu oarecare mirare; doctorul voi să-l silească să vorbească mai mult.

— Dumneata, deși ai rezerve demne de tot respectul, pari a avea și unele idei precise, îi spuse el. De ce ni le ascunzi? Nu suntem siguri aici unii de alții? Și, de altfel, ce altceva facem decât să vorbim ca să vorbim? Există două principii politice care s-au ivit și se dezbat în Franța în momentul de față: guvernarea absolută și guvernarea constituțională. Iată ce-i interesează astăzi pe francezii adevărați, fără să mai fie nevoie să ne referim la un trecut dureros de amintit pentru unii și primejdios de invocat pentru alții. Lucrurile și-au schimbat numele: de ce să nu ne conformăm limbajului pe care l-a adoptat Franța? Ceea ce părinții noștri numeau republică indivizibilă noi numim cartă constituțională. Să acceptăm această denumire și să ne înrolăm sub steagul acesta, de vreme ce e singurul desfășurat.

— Felul acesta de a vedea lucrurile simplifică mult problema, răspunse Pierre zâmbind.

— Și acum, că a fost pusă astfel, reluă doctorul, vrei să ne spui dacă ești pentru, sau contra cartei?

— Eu sunt, zise Pierre, pentru principiul înscris în fruntea cartei constituționale: toți francezii sunt egali în fața legii. Dar cum nu văd să fi fost pus în practică acest principiu în instituțiile consacrate de cartă, nu mă pot da în vânt după un guvern constituțional, oricare ar fi el, atâta vreme cât voi vedea textul acestei legi sfinte scris pe monumentele dumneavoastră, dar șters din conștiințele dumneavoastră. Cred că nu așa vedea lucrurile republica a cărei amintire o evocați; ea căuta să practice dreptatea și întrebuința în acest scop toate mijloacele. Dumnezeu mi-e martor că nu sunt un om sângeros, și totuși, mărturisesc că înțeleg mai bine asprimea sălbatică

față de puterile răsturnate, cărora li se spunea: „Cădeți la pace cu noi, sau vă așteaptă moartea”, decât un sistem vag, care ne-ar făgădui egalitatea fără să ne-o dea.

— Vă spuneam eu, exclamă comis-voiajorul pe tonul lui de bunăvoință ipocrit admirativă, e montaniard, iacobin curat de viță veche. Ei bine, asta-i frumos, e sincer, e îndrăzneț. Ce mai vreți? Trebuie să luăm oamenii așa cum sunt.

— Fără îndoială, răspunse doctorul; dar nu s-ar putea, pentru mai multă sinceritate și claritate, să încercăm să ne înțelegem cu meșterul Pierre? Un om ca el merită să te ostenești să-i arăți lucrurile în adevărata lor lumină.

— Asta cer și eu, zise Pierre. Ia să vedem, sunt bine închise ușile? E cineva printre dumneavoastră față de care să nu pot vorbi? Întrucât mă privește, n-am nicio temere și nicio greutate să vă spun ce gândesc. Conspirați sau nu conspirați, domnilor, puțin îmi pasă; dar exprimați dorințe, sentimente, și nu văd de ce nu mi-aș plăti și eu aceeași plăcere. N-am venit aici, îmi închipui, ca să fiu chestionat; fiindcă de la mine n-aveți ce învăța, și probabil că aveți cunoștință de tot ceea ce eu nu știu. Lăsați-mă așadar să vorbesc. E cât se poate de limpede că nimeni nu crede în dragostea Bourbonilor pentru instituțiile liberale. E foarte sigur că n-avem nici încredere, nici simpatie pentru cârmuirea aceasta și că, dacă am putea, am alege alta, chiar de mâine. Care cârmuire? Aici, noi. Oamenii simpli, stăm și aşteptăm răspunsul dumneavoastră. Găsim mai multe nume pe programul dumneavoastră, fiindcă citim uneori ziarele și vedem noi că liberalii nu mai sunt cu totul de acord între ei. Cred, de pildă, că, nu mai departe decât aci, s-ar găsi păreri foarte diferite. Domnul avocat ar fi pentru La Favette, dacă nu mă înșel, domnul doctor pentru altul pe care nu-l numește, domnul căpitan ar fi pentru regele Romei iar taica Vaudois poate că n-ar vrea să audă vorbindu-se de asta; și nici eu; cine știe? În sfârșit, toți aveți pe cineva în vedere și n-aș câștiga nimic aflând ce vrea fiecare dintre dumneavoastră; așa că nu asta vă întreb.

— Atunci ce întrebi? spuse medicul cu oarecare răceală.

— Nu întreb pe cine ați pune în locul regelui; eu întreb ce ați pune în locul cartei.

— Aha! carta nu-ți dă satisfacție, zise avocatul râzând.

— Se prea poate, răspunse Pierre, cu oarecare șiretenie. Dar dacă o parte a națiunii ar fi în același caz cu mine, ce i-ați răspunde pentru a-i da satisfacție?

— Ei, asta-i, prea greu nu o fi, zise vesel comis-voiajorul. Am spune celor care găsesc carta rău făcută: „Faceți-o mai bună”.

— Dar dacă noi am spune că o găsim pe de-a-ntregul rea și că vrem una nou-nouță? întrebă meșterul lăcătuș, care ascultase toată discuția

cu austeritatea înciudată a unui bătrân iacobin.

— În cazul acesta v-am spune, răspunse Achille Lefort: „Faceți repede alta, și să cântăm marsilieza”.

— Asta-i părerea voastră a tuturor? strigă bătrânul cu o voce tunătoare, rotind o privire întunecată asupra auditorilor încremeniți. În cazul ăsta, sunt cu voi și-mi tai vâna ca să semnez pactul cu sângele meu; altminteri, sparg paharul cu care am băut în sănătatea voastră.

Vorbind astfel, întindea brațul drept, suflecat până la cot și tatuat cu figuri cabalistice, în vreme ce cu mâna stângă lovea cu paharul în masa care se clătina. Fața lui tristă și aspră, sprâncenele-i albe și stufoase care fremătau deasupra ochilor înflăcărați, întreaga lui înfățișare brutală și impunătoare totodată făcu o impresie dezagreabilă asupra avocatului și a doctorului. La început, ieșirea acestui bătrân sanchilot îi făcuse să zâmbească disprețuitor, dar zâmbetul le pieri de pe buze când văzură cât de adâncă era convingerea lui și cu câtă patimă îi apostrofa. Vaudois, electrizat de exemplul lui, se ridicase și el, iar Corintianul, care ascultase totul fără să spună un cuvânt, urmând discuția cu o atenție melancolică și adâncă, întinse mâna peste cea a meșterului lăcătuș și o ținu neclintită și încleștată, cu inima strânsă și cu buzele albite de indignare. Prea modest sau prea mândru pentru a vorbi, simțise născându-se și crescând pe fiece minut în el o antipatie de moarte împotriva acestor conspiratori cu mâinile albe, și fiecare din cuvintele lor măgulitoare, fiecare din zâmbetele lor batjocoritoare lăsaseră o rană arzătoare în sufletul lui mândru.

Pierre îi privi pe cei trei proletari care stăteau în picioare în fața așa-zișilor revoluționari, formând oarecum grupul jurământului celor trei elvețieni. Zâmbi văzând cum atitudinea lor dârză și expresia lor hotărâtă îi descumpănise deodată pe oamenii aceștia șireți și politicoși. Simți, în același timp, o pornire vie de dragoste pentru cei ce-i erau frați; și, cu toate că n-avea nici pasiunea politică a celor doi bătrâni, nici ambiția tainică a tânărului, le jură în inima lui credință și tovărășie, lor și întregii lor spițe; căci de partea aceea era dreptul divin.

Între timp, comis-voiajorul își reveni din surprindere. Ca om deprins să înfrunte tot felul de împotriviri și să facă față la tot felul de opoziții, începu să-l ia ușurel peste picior pe bătrânul patriot.

— Ei, dar pe cine s-a supărat viteazul nostru? exclamă el voios. Ai zice că ne ia drept oameni care recrutează partizani politici, și că asistă la cina noastră ca la un complot. Dacă te-ar auzi cineva de-afară, jupâne, ștreangul ne-ar aștepta. Zău, nu e bine să nu știi să vorbești liniștit despre treburile publice. Nu-i liber fiecare să ante la cârciumă cântecul care-i place și să țină sărbătoarea sfântului la care se închină? Dacă al dumitale este sfântul ***Couthon***[20] sau sfântul

Robespierre, cine te împiedică să-i sărbătorești? Nu văd de ce te superi pe noi, afară doar dacă ne iei drept jandarmi. Slavă Domnului, ne aflăm într-o casă sigură și ne cunoaștem toți; altfel, ne-ai înspăimânta, ca gogorița pe copii. Haide, jupâne, golește-ți paharul în loc să-l crăpi. Am să-ți țin isonul în cinstea cui vrei, căci eu respect toate opiniile și salut toate gloriile Franței. Franța, dragii mei, când iubești Franța, nu poți înțelege cum de se pot certa adevărații ei copii între ei pentru niște nume proprii. Dar ajunge cu politica astă-seară, de vreme ce asta tulbură armonia adunării noastre. Taică Vaudois, să vorbim de treburile noastre. Îți trimit, vasăzică, două balerci din vinul cel alb… Vorbim numaidecât, căpitane, și de butoiașul dumitale de bourgogne; iar dumneavoastră, domnilor, dacă binevoiți să vă redactați notele de comandă, le înscriu imediat în registrul meu.

Doctorul și avocatul începură să vorbească temeinic despre vinurile lor, și orice alt subiect de conversație fu înlăturat, ca și când scopul principal al cinei ar fi fost o ședință de degustare. Apoi vorbiră de vânătoare; de port de armă, de câini și de potârnichi, și, în curând, nu mai fu vorba de nicio tentativă și de niciun proiect serios.

Demnitarul îl luă deoparte pe Pierre:

— Însoțitorul cu care ai venit aici, îi spuse el referindu-se la Berrichon, îmi dovedește că nu te așteptai să găsești anumite persoane. Păreau totuși să te aștepte. De unde această neînțelegere?

— M-am întrebat și eu la început ca și dumneata, răspunse Pierre, și-apoi mi-am amintit că mi se dăduse o întâlnire pe care o uitasem. N-am venit aici decât ca să-i pornesc la drum pe Corintian și Berrichon, așa cum ne-am înțeles.

— Nu ți se dăduse o notă? întrebă demnitarul.

— Ba da, răspunse Pierre, dar am fost prins cu atâtea alte griji, că nici măcar nu m-am gândit s-o deschid. Trebuie s-o mai am la mine.

Se căută prin buzunare și găsi într-adevăr nota misterioasă a străinului. O desfăcu, o apropie de lumina vetrei și citi numele demnitarului și al avocatului, precum și al mai multor alte persoane binevăzute și binecunoscute în orașul Blois.

— Sunt oamenii care trebuiau să-ți garanteze lealitatea negustorului, îi spuse Romanet: dar, de vreme ce nu i-ai consultat și ne aflăm aici, vom fi noi garanții lui față de dumneata, așa cum am fost ai dumitale față de el. Cât despre întâlnire, mai uită-te la notă, trebuie să fie fixată pentru astă-seară și pentru locul unde ne aflăm.

— Este, într-adevăr, răspunse Pierre după ce privi din nou hârtia. Dar pentru ce pretextul ăsta ciudat: în privința calității vinurilor, a se consulta domnii cutare și cutare etc? Pentru a le gusta, a merge la hanul etc.? E-adevărat că neglijența cu care am uitat de notă dovedește că lucrurile astea sunt ușor de pierdut.

— Și cum cel mai mic pretext poate da loc la urmăriri, ai face bine

s-o arzi, zise demnitarul.

Pierre îi dădu nota demnitarului, care se grăbi s-o arunce în foc:

— Ești cumva mai lămurit decât mine în privința oamenilor ăstora? întrebă Pierre, arătând, pe furiș, spre persoanele rămase la masă.

Felul încurcat în care Sprijin Bun răspunse că n-avusese niciodată decât treburi negustorești cu voiajorul ca și tăcerea pe care o păstrase în tot timpul discuției de la cină îi dovediră lui Pierre că e mai angajat decât poate mărturisi. Pretextul de care se servea pentru a motiva legătura sa cu agentul societăților secrete era prea neverosimil ca să lase cea mai mică îndoială în această privință. Pierre înțelese că nu trebuie să pună întrebări unui om legat prin jurăminte și, prefăcându-se că i ajunge ce pățise, îl lăsă, și se duse să-l ajute pe Corintian ca să-l trezească pe Berrichon, fiindcă se și auzea huruind în depărtare poștalionul care trebuia să-i transporte la Villepreux. Cu multă greutate, reușiră să-l scoale pe companion și, după ce-și luară rămas bun frățește, Prietenul Liniei și Corintianul se despărțiră, unul pornind la drum cu Berrichon spre Villepreux, celălalt apucând înapoi calea spre Blois împreună cu demnitarul și cu bătrânul meșter lăcătuș.

— Cred, spuse aceasta din urmă. Ieșind din cârciumă, că au mers cu noi mai departe decât voiau, sau că ne-au crezut mai proști decât suntem. N-are a face, anumite lucruri, pe jumătate ghicite, sunt tot atât de sfinte ca și când ar fi destăinuite cu totul; nu ești de părerea asta, fârtate Villepreux?

— E lege pentru conștiința mea, răspunse Pierre Huguenin. Demnitarul păstră o tăcere adâncă. Aderase de multă vreme și, în clipa asta, făcea poate reflecții care nu-i veniseră încă până atunci. Cei doi tovarăși avură delicatețea să-i vorbească de altceva.

În vreme ce ei mergeau spre oraș, Vaudois, căzut pe gânduri, își așeza farfuriile și sticlele cu un aer melancolic. Domnul Achille Lefort, pretinsul comis-voiajor, în realitate membru al comitetului de recrutare al carbonarilor, căpitanul napoleonist, avocatul laffayetist și doctorul ***orleanist***[21], strânși sub tăblia căminului, stăteau de vorbă cu glas scăzut.

DOCTORUL: Ei, ai văzut, dragă Achille, încă una din prostiile tale! A! Vrei să faci sanchilotism. Uite cum îți reușește.

ACHILLE LEFORT: E vina ta. Dacă eram singur, îi învârteam pe degete pe oamenii ăștia. Am crezut că o să le inspir mai mare încredere punându-i față în față cu persoane binevăzute; ar fi trebuit să-mi aduc aminte că persoanele astea nu sunt bune de nimic. Parcă voi știți să vorbiți poporului?

AVOCATUL (doctorului): Halal de-așa popor! Ca și cum nu cunoaștem noi poporul, noi care suntem tot timpul în relații cu el.

ACHILLE LEFORT: Voi nu-l vedeți decât bolnav, fie la trup, fie la suflet. Unul avocat, altul doctor: n-aveți de-a face decât cu rănile lui

morale și fizice. Nu cunoașteți poporul sănătos. Oare tâmplarul ăsta nu e un om inteligent și instruit?

DOCTORUL: Mult prea cârciogar și mult prea cultivat pentru un muncitor. Cu capetele astea îmbuibate de lecturi rău orânduite și de teorii rău digerate nu faci niciodată nicio ispravă. Dacă ar trebui să guverneze o națiune compusă din asemenea oameni, chiar Napoleon s-ar întoarce degeaba pe lume.

CĂPITANUL: Pe vremea lui, nu erau de-ăștia. Îi ducea la război și acolo n-aveau timp să taie firul în patru.

AVOCATUL: Erau și pe vremea lui; fiindcă totdeauna au fost. Tăiau firul în patru și la război și în timp de pace. Numai că marele om, căruia nu-i plăceau discuțiile filosofice, îi ruga să facă bine să tacă. Le spunea ***ideologi***[22].

CĂPITANUL: Așa v-ar fi spus și vouă. Zău așa, tare ciudați îmi păreți, cu teoriile voastre, cu constituțiile și deosebirile de guverne constituționale și absolute. Ce ne interesează ăsta? Trebuie să-l alungăm pe dușman, să purtăm război cu străinii și cu Bourbonii lor, cu regaliștii și cu popii lor. După aceea, o să vedem noi. Ce nevoie aveți să discutați cu niște bieți lucrători? Trebuia să le spuneți să pună fiecare mâna pe o pușcă militărească și pe douăzeci și cinci de cartușe, ăsta-i singurul limbaj pe care-l înțelege poporul francez.

ACHILLE LEFORT: Ați văzut bine că nu-i așa, și că astăzi vrea să știe încotro se îndreaptă. Mă pricep eu, am înrolat o mulțime, care, ca și mine, habar n-au de ce-o să se-aleagă din activitatea noastră peste douăzeci de ani. Dar ce-are a face? Să agităm lumea, s-o răscolim, s-o asociem, s-o înarmăm, cu asta ajungi oriunde.

DOCTORUL: Chiar la republică. Frumoasă concluzie și demnă de introducere!

ACHILLE: Și de ce, mă rog, n-am ajunge la republică?

AVOCATUL: Bineînțeles, republica. Se poate oare cere ceva mai bun, când e reprezentată de oamenii cei mai curați, cei mai integri și cei mai moderați?

DOCTORUL: Oamenii aceia sunt niște neghiobi, dacă-și închipuie că pot pune botniță poporului după ce l-au lăsat liber.

ACHILLE: Da de unde! Poporul e blând ca un copil, după victorie. Vă spun că nu-l cunoașteți. Eu mă prind să conduc zece mii ca cei pe care i-ați văzut adineaori.

DOCTORUL: Da, ca bătrânul lăcătuș iacobin, de pildă. Frumos exemplar! Mărturisesc că nu mă bat după băutorii de sânge. Cu asemenea mulțime dezlănțuită, n-o să mai putem ține hățurile; o s-ajungem de-a dreptul la anarhie, la barbarie, la teroare, la toate grozăviile lui ’93.

ACHILLE: Ei și? S-ajungem, dacă trebuie; tot e mai bine decât obscurantismul iezuiților și liniștea stătătoare a tiraniei. Să înaintăm,

să acționăm, oricum ar fi, numai să simțim că trăim, numai să știm că avem ceva măreț de făcut. Nu era frumos pa timpul lui Robespierre? O zi de glorie, o moarte ilustră, un nume nemuritor — numai cât te gândești și te înfierbânți.

AVOCATUL: Vorbești ca un mare amator de toată astea. Dacă-ți place martirajul, de ce nu te-ai dus să fii împușcat cu Caron?

ACHILLE: Ei, asta-i! Caron, Berton, niște netoți, niște nebuni, niște oameni nemulțumiți de situația lor, care ar fi stat liniștiți dacă le-ar fi satisfăcut curtea ambițiile personale.

CĂPITANUL: Spuneți mai curând niște eroi, pe care i-ați calomniat și i-ați părăsit cu lașitate. Mii de bombe! Dacă mă ascultau pe mine, la vremea aceea, n-ar fi pierit pe eșafod. Iată de ce mi-e scârbă de carbonarismul vostru. Mi-e rușine acum că fac parte din el. F/? I *ia pușca și se pregătește de plecare.)*

ACHILLE: Așa se întâmplă totdeauna. După o înfrângere, ne căutăm ceartă unii altora, până ce o victorie ne pune iarăși de acord. Știm noi „știm noi…

DOCTORUL (luându-şi pușca pentru a pleca): La drept vorbind, nu mai cred în victoriile voastre. Dacă liberalii sunt înfrânți în Spania, adio. Va trebui să căutăm ceva mai bun decât carbonarismul vostru, în care lumea nu stă mult, nu se cunoaște și nu se înțelege.

AVOCATUL: Bună seara, Achille. Oricum, noi amândoi suntem pe calea cea bună. Avem cu noi pe toți oamenii de talent, pe Manuel, pe Foy, pe Keratry, pe d'Argenson, pe ***Sebastiani***[23], pe Benjamin Constant, și pe bătrânul patriarh cu calul alb. Ce zici? Taica La Fayette, ăsta om.

ACHILLE: Bună seara tuturor. Nu mă iau eu după glumele voastre *(Avocatului.)* Bună seara, sămânță de Mirabeau. O să mai vedem noi multe până la moarte, fii pe pace.

AVOCATUL (lui Achille): Bună seara, ***Barnave***[24] dragă.

DOCTORUL (lui Achille): Bună seara, Taică ***Duchene***[25]. *ACHILLE:* Cum vreți voi; ori unul, ori altul, după cum va fi prilejul; ceea ce vreau e doar atât: să slujesc Franța.

CĂPITANUL (printre dinți): Toți flecarii ăștia nu merită decât să pui pușca pe ei!

Capitolul XVI

Instrucția judecătorească îndreptată împotriva instigatorilor încăierării de pomină dintre gavoți și devoranți avu ca rezultat disculparea totală a celor dintâi și scoaterea lor de sub acuzație. Pierre și Romanet, chemați ca martori principali, se remarcaseră prin curajul, sinceritatea și fermitatea lor. Capul frumos, aerul distins și limbajul simplu și ales al lui Pierre Huguenin atraseră asupra lui atenția liberalilor din oraș, care asistau cu ziariștii lor la ședința de la tribunal. Dar nu-i făcură noi avansuri, fiindcă el plecă de îndată ce

văzu că nu mai e de folos.

La ce se gândea și ce făcea taica Huguenin în timpul absenței fiului sau? Moșneagul se înciuda și se înfuria, dar, mai mult decât orice, se îngrijora. „E atât de punctual și de iute în tot ce întreprinde! Își spunea el. Trebuie să **i** se fi întâmplat o nenorocire". Și atunci îl cuprindea disperarea; căci niciodată ca în timpul acestei ultime despărțiri nu-și dăduse atât de bine seama de dragostea și de stima pe care le purta fiului său.

Febra îi creștea din cauza îngrijorării, așa cum se temuse Pierre, și bătrânul nu se putuse da jos din pat în ziua când, din fericire, sosiră Amaury și Berrichon. Pe drum, Corintianul repetase tovarășului său recomandările pe care Pierre le făcuse acestuia în privința părerii preconcepute a lui moș Huguenin față de companionaj; și cum îi venea cam greu s-o înceapă cu o minciună la noul său stăpân, îl însărcină pe Berrichon să vorbească primul. După ce coborâră din diligență, întrebară de casa tâmplarului și intrară înăuntru, unul cu ușurința unui nerod, celălalt cu rezerva unui om inteligent.

— Hei! ehei! Hei! Strigă Berrichon, lovind cu bățul în ușa deschisă; hei, ai casei, salut, bună ziua la ai casei. Nu stă aici taica Huguenin, meșter tâmplar?

În momentul acela, moș Huguenin odihnea în pat. Era așa de prost dispus, încât nu putea suferi pe nimeni în camera lui. Văzându-și singurătatea atât de brusc tulburată, sări în capul oaselor și, trăgând perdeaua de saia galbenă, văzu fața ciudat de veselă a lui Berrichon Cheia Inimilor.

— Vezi-ți de drum, omule, răspunse el răstit: hanul e mai departe.

— Da dacă noi vrem să luăm casa dumitale drept hanul nostru? reluă Cheia Inimilor, care, bizuindu-se pe plăcerea pe care sosirea lui avea s-o pricinuiască bătrânului tâmplar, găsea că-i nostim să glumească, înainte de a se prezenta.

— În cazul ăsta, răspunse taica Huguenin, începând să-și pună haina, am să-ți arăt că cine intră cu ușurință la un bolnav poate să iasă de la el și mai ușor încă.

— Iertați-l pe tovarășul meu, meștere, zise Amaury, arătându-se și salutându-l cu respect pe tatăl prietenului său, venim din partea lui Pierre, fiul dumneavoastră, ca să vă oferim serviciile noastre.

— Fiul meu, exclamă meșterul, da unde-i fiul meu?

— La Blois, reținut pentru cel mult două-trei zile, de niște treburi pe care o să vi le spună el; ne-a angajat și iată două vorbe de la el prin care ne anunță.

După ce citi biletul fiului său, taica Huguenin începu să se simtă mai liniștit și meu puțin bolnav.

— Foarte bine, zise el privindu-l pe Amaury, dumneata știi să te porți, fiule, și ochii dumitale îmi plac, dar ai un tovarăș cu apucături

ciudate. Ia spune, omule, zise el măsurându-l pe Berrichon cu severitate, ești mai de treabă la muncă decât în casă? Îți stă rău șapca, băiete.

— Șapca mea, zise Berrichon foarte mirat, scoțând-o din cap și uitându-se la ea cu naivitate. Ce să-i faci, nu-i frumoasă, jupâne, da purtăm și noi ce-avem.

— Ne-o scoatem însă dinaintea unui meșter cu părul alb, zise Corintianul, care înțelesese intenția lui moș Huguenin.

— A! ce să-i faci, n-am fost crescuți prin școli înalte, răspunse Berrichon punându-și șapca sub braț; dar muncim din toată inima, asta-i tot ce știm să facem.

— Bine, o să vedem noi, copii, zise taica Huguenin îmblânzindu-se. Veniți la timp, fiindcă lucrul ne dă zor, iar eu zac aici în pat, ca un cal bătrân pe paie. O să beți un pahar de vin la mine, și-am să vă duc la castel; căci, mort sau viu, trebuie să-i liniștesc și să-i mulțumesc pe clienți.

După ce-și chemă slujnica, bietul om încercă să se scoale, în vreme ce companionii onorau răcoritoarele. Dar era atât de bolnav, încât Amaury băgă de seamă și-l imploră cu blândețea lui obișnuită să nu se ostenească. Îl asigură că, datorită lui Pierre, e la curent cu lucrul ca și când l-ar fi început el însuți; și, ca să i-o dovedească, îi descrise forma și dimensiunea boltiturilor, a panourilor, a cornișelor, a piedestalelor de balustradă, a arcurilor cu curbură dublă, cu calote de asamblare etc., etc., până în cele mai mici linii, cu atâta exactitate și ușurință, încât bătrânul tâmplar îl mai privi o dată lung; apoi, gândindu-se la avantajele științei care fac atât de limpezi și întipăresc atât de bine în minte operațiile cele mai complicate, se scărpină după ureche, își puse iar pe cap scufia de bumbac și se urcă din nou în pat, zicând: „Cum o vrea Dumnezeu!”

— Aveți încredere în noi, răspunse Amaury, dorința pe care o avem de a vă mulțumi o să înlocuiască astăzi sfaturile dumneavoastră, și poate că mâine veți avea puterea să ne veniți în ajutor. Până atunci, trageți-i un somn bun și n-aveți nicio grijă.

— Nu, nu, să n-aveți nicio grijă, jupâne, exclamă Cheia Inimilor, dând repede de dușcă un ultim pahar de vin. O să vedeți că ați făcut păcat uitându-vă urât la doi companioni frumușei ca noi.

— Companioni? mormăi taica Huguenin, a cărui frunte se întunecă iar.

— A! zic eu așa ca să vă necăjesc, ripostă Berrichon râzând, pentru că știu că nu vă plac companionii.

— A! faceți parte din companionaj? Bombăni taica Huguenin, cu sufletul împărțit între vechea lui înciudare și un fel de simpatie subită.

— I-a, da, continuă Berrichon, se pricepea cel puțin să glumească pe socoteala sluțeniei lui, facem parte din doctrina băieților frumoși, iar

eu sunt portdrapelul regimentului ăstuia.

— Nu cunoaștem decât o doctrină aici. Zise Corintianul întorcând cuvântul, aceea de a vă sluji bine.

— Să v-audă Dumnezeu, replică taica Huguenin și se înfundă abătut sub pătură.

Dormi totuși liniștit, iar a doua zi se simți mai bine și se duse să-i vadă pe companioni. Îi găsi lucrând cu toastă inima, strunindu-i bine pe ucenici, și făcând treabă tot atât de bună ca Pierre Huguenin însuși. Liniștit în privința lucrării, împăcat cu domnul Lerebours, care stătuse îmbufnat până atunci, plin de nădejde, se întoarse în pat, și, în curând, fu pe picioare bine de tot, pentru a-și primi fiul, care sosi după trei zile, seara.

O liniște cerească era zugrăvită pe fruntea lui Pierre Huguenin. Avea conștiința împăcată, iar gravitatea lui obișnuită era temperată de o satisfacție interioară care se transmise, pe cale magnetică parcă, și tatălui său. Întrebat de acesta asupra cauzei întârzierii, îi răspunse:

— Îngăduie-mi, dragă tată, să nu pornesc la o justificare ce ne-ar lua timp. Am să-ți povestesc, când vei cere, ce-am făcut la Blois, dar fii bun și trimite-mă acum la tovarășii mei, mulțumindu-te cu cuvântul pe care ți-l dau. Da, pot să jur pe onoare că n-am făcut altceva decât să împlinesc o datorie, și că m-ai fi binecuvântat și aprobat dacă m-ai fi văzut.

— Ce mai, îmi răspunzi cum vrei tu, zise bătrânul tâmplar, și sunt momente când mă faci să cred că tu ești tatăl și eu fiul. E cam ciudat, dar așa e.

În ziua aceea se simți atât de bine încât putu cina cu fiul său, cu cei doi companioni și cu ucenicii. Începea să țină grozav la Amaury, a cărui blândețe și ale cărui atenții respectuoase îl încântau; și, cu toate că nu-i venea să-l întrebe anumite lucruri, își spunea în sine: „Dacă ăsta-i unul din companionii aceia turbați, trebuie să mărturisesc cel puțin că figura și vorbele lui sunt foarte înșelătoare”, începea să-și schimbe părerea și în privința lui Berrichon și să-i recunoască însușiri alese sub înfățișarea lui necioplită. Naivitățile lui îl făceau să râdă și era bucuros să aibă pe cineva de muștruluit și de cicălit, câci avea, s-a putut vedea, firea cicălitoare a oamenilor activi; iar demnitatea obișnuită a fiului său și a Corintianului îl cam stingherea.

În seara aceea, după ce Berrichon își potoli foamea dintâi, care, la el, era totdeauna aprigă, începu conversația cu gura plină și cu cotul pe masă:

— Tovarășe, îi spuse el Corintianului, de ce nu vrei să-i povestesc meșterului Pierre ce s-a petrecut adineaori în chestia lui cu prostănacul ăla de Poludore, Theodore, sau cum îi mai spuneți, ei, băiatul intendentului de la castel?

Nemulțumit de această indiscreție, Amaury dădu din umeri și nu

răspunse nimic. Dar taica Huguenin nu era dispus să renunțe la pălăvrăgeala lui Berrichon.

— Dragă Amaury, zise el, nu te sfătuiesc să-ți împărți secretele cu băiatul ăsta. E isteț și ușurel ca o grindă mare de schelărie când îți cade pe degetele de la picioare.

— Hai, zise Pierre Huguenin, de vreme ce a început, lasă-l să termine. Văd eu că e vorba de domnul Isidore Lerebours. Cum poți să-ți închipui, Amaury, că îmi pasă de ce-o fi spus împotriva mea? Ar trebui să fie cineva tare slab la minte ca să se teamă de părerea lui.

— Ei, în cazul ăsta am să-ți spun; zău am să-ți spun, meștere Pierre, exclamă Berrichon, clipind din ochi înspre Amaury, ca pentru a-l implora să nu-i închidă gura.

Corintianul îi făcu semn că poate vorbi, așa că-și începu povestirea în termenii următori:

— Mai întâi, o cucoană frumoasă, femeie strașnică, zău, mititică și roșie la față, a trecut și-apoi iar a trecut, și din nou a trecut și-ncă o dată a trecut, ca să se uite, chipurile, la ce lucram noi, dar, așa cum e adevărat că acuma mușc din pâine, trecea și ca să se uite la fârtatul Corintian.

— Ce vrea să spună cu fârtatul ăsta și cu Corintian? întrebă taica Huguenin, dinaintea căruia nu trebuia să se folosească denumirile companionajului.

Pierre îl călcă apăsat pe picior pe Berrichon, care se strâmbă urât, și reluă la repezeală:

— Când zic fârtatul, e ca și cum aș spune prietenul, tovarășul… Suntem dintr-un loc, el și cu mine; el e din Nantes, în Bretania, iar eu sunt din Nohant-Vic, în Berry.

— Foarte bine, zise taica Huguenin prăpădindu-se de râs.

— Iar când zic Corintian, continuă Berrichon, pe care-l călcau mereu pe picioare, ăsta-i un nume, așa, pe care i-l dau eu de plăcere.

— Ei, și cucoana se uita la Amaury? reluă taica Huguenin.

— Ce cucoană? întrebă Pierre, oare, fără să-și dea seama, începu să asculte cu atenție.

— O femeie înaltă și frumoasă, mititică, cum v-a spus el, răspunse Amaury râzând, dar n-o cunosc.

— Dacă e roșie la față, obiectă taica Huguenin, atunci nu e domnișoara de Villepreux, că aceea e palidă ca o moartă. O fi fost jupâneasa ei.

— A! se prea poate, răspunse Berrichon, fiindcă-i spuneau doamnă.

— Atunci nu venise singură să se uite la voi? întrebă Pierre.

— Singură-singurică, răspunse Cheia Inimilor, numai că era cu ea domnul Colidore.

— Isidore, întrerupse taica Huguenin, cu o voce groasă, ca să-l descumpănească.

— Da, Theodore, continuă Berrichon, care era și el mucalit. Ei, domnu Molitor ăsta i-a spus așa: „Aveți nevoie de ceva, doamnă marchiză?”

— A! o fi fost nepoata, conița de Franays, observă taica Huguenin… Ea nu e coconoasă și se uită la toată lumea… Se uita la Amaury, zău?

— Așa cum mă uit eu la dumneavoastră, exclamă Berrichon.

— O! nu, Într-altfel, răspunse bătrânul, râzând de căutătura strâmbă a lui Berrichon. Ei, și a stat de vorbă cu voi?

— Neam! a spus doar atâta: „Caut cățelușul, nu cumva l-ați văzut pe aici, domnilor tâmplari?” și se uita la fârtatul… la tovarășul Amaury, ce mai, se uita la el și parcă voia să-l mănânce din ochi.

— Lasă, nerodule, că la tine se uita, zise Amaury. Poți să mărturisești, că doar nu-i vina ta dacă ești băiat frumos.

— O! cât despre asta, văd că glumești, răspunse Berrichon. Niciodată, niciun fel de femeie nu s-a uitat la mine, nici bogată, nici săracă, nici tânără, nici bătrână, afară de Maica… adică Saviniana, până nu-l jelea pe răposatul.

— Se uita ea la tine? întrebă Amaury roșind.

— Da, cu milă, răspunse Berrichon, care nu era lipsit de bun-simț în chestiunile personale, și-mi spunea deseori: „Berrichon dragă, caraghios nas mai ai și caraghioasă gură. Taică-tu, ori maică-ta avea așa nas și așa gură?”

— Ei, s-auzim povestea cu cucoana, reluă taica Huguenin.

— Povestea s-a sfârșit, replică Berrichon; a ieșit cum a intrat, iar domnul Hippolyte…

— Domnul Isidore, întrerupse încăpățânatul moș Huguenin.

— Cum vă place, reluă Berrichon. Pe cât îi e nasul de frumos, pe-atâta și numele. Așa că s-a înfipt lângă noi, cu brațele încrucișate ca împăratul Napoleon când își ținea binoclul; și numai ce începe să spună că facem lucru prost, treabă de mântuială, ce mai! Și uite că deodată fârtatul… tovarășul Amaury nu i-a răspuns nimic, iar eu, pe loc, am continuat să-mi tai scândurile cu ferestrăul fără să spun nimic. Asta l-a supărat pe domnișorul. Ar fi vrut, fără îndoială, să-l întrebăm de ce nu-i place lucrul nostru. Și-atunci a luat o bucată lucrată spunând că e material prost, că lemnul e gata crăpat și că, dacă-i dă drumul din mână, se sparge ca sticla. Și uite că Corintianul (iertați, jupâne, m-am deprins eu să-i spun așa), Corintianul, zic, i-a răspuns: „încearcă, jupâne, dacă ai poftă”. Și uite că zvârle pe jos bucata de lemn din toate puterile, și uite că nu se sparge, că altfel îi spărgeam și eu capul cu ciocanul.

— Asta-i tot? întrebă Pierre Huguenin.

— Nu găsești că-i destul, meștere Pierre? Iartă și dumneata, zise Berrichon.

— Eu găsesc că e prea mult, zise taica Huguenin, care căzuse pe

gânduri. Vezi, Pierre, ți-am spus eu, băiatul lui Lerebours îți vrea răul și-o să ți-l facă.

— O să vedem noi, răspunse Pierre.

În adevăr, Isidore Lerebours, aflând în ce fel Pierre Huguenin îi criticase și-i refăcuse planul scării, nutrea împotriva lui o ură adâncă. În ajun, luase masa la castel, cu contele de Villepreux, fiindcă era duminică și, în ziua aceea, contele îi invita la masă, în afară de preot, de primar și de perceptor, pe domnul Lerebours cu fiul său. Principiul contelui era că, într-o comună, sunt totdeauna patru-cinci inși pe care trebuie să-i ai mereu în mină și pe care îi legi mai mult prin amabilitatea unei invitații la masă decât prin argumente sau prin drepturi. Domnul Isidore era foarte mândru de privilegiul acesta. Venea la castel cu hainele sale cele mai bătătoare la ochi și mai ridicole, spărgea de fiecare dată ceva farfurii și garafe, savura cele mai bune vinuri cu un aer de cunoscător, primea totdeauna de la stăpânul casei câte-o lecție bună din care nu știa să tragă folos, și-și permitea s-o privească cu nerușinare pe drăguța marchiză de Frenays.

Prima duminică îi prinse bine lui Isidore pentru a-și satisface setea de răzbunare. Bineînțeles, după masă, în timp ce contele își făcea partida de pichet cu preotul, se vorbi de lucrurile din capelă și bătrânul conte îl întrebă pe intendent dacă au fost în sfârșit reluate.

— Da, domnule conte, răspunse domnul Lerebours, lucrează, patru lucrători, și chiar astăzi sunt la lucru.

— Cu toate că-i duminică? observă preotul.

— Să le dai dezlegarea, părinte, zise contele.

— Mă tem, zise atunci Isidore, care aștepta cu nerăbdare momentul să-și plaseze insinuarea, că domnul conte n-o să fie mulțumit de cum lucrează. Întrebuințează lemn nu destul de uscat și nu se pricep de fai la treaba pe care o fac. Bătrânul Huguenin nu e nepriceput, dar e rănit; iar fiu-su e un ignorant și jumătate, un țăran palavragiu, un dobitoc într-un cuvânt.

— Mai lasă dobitoacele în pace, zise contele amestecând liniștit cărțile, că uitasem de ele.

— Să-mi permită domnul conte să-i spun că țărănoiul ăsta nu e potrivit pentru lucrările care i s-au încredințat. Ar fi bun, cel mult, la spart bușteni.

— În cazul ăsta, tu n-ai fi în siguranță, răspunse contele, care, în felul lui, era tot așa de batjocoritor ca și taica Huguenin. Dar cine oare l-a ales pe lucrătorul ăsta? Nu cumva taică-tu?

Domnul Lerebours se afla la celălalt capăt al încăperii, nemaiștiind ce exclamații de extaz să scoată în fața tapiseriei pe care o broda doamna de Frenays, și nu auzea insinuările fiului său împotriva lui Pierre Huguenin.

— Tata s-a înșelat în privința omului ăstuia, răspunse Isidore cu glas

scăzut. Îl lăudaseră unii și alții.

A crezut că face o afacere bună fiindcă-l plătea mai ieftin decât pe un om de talent adus din altă parte. Dar e o greșeală. Căci tot ce a fost făcut și tot ce o să mai fie lăsat să facă va trebui luat de la început. Să nu-mi spuneți mie pe nume dacă n-o să se întâmple așa cum zic eu.

— Să nu-ți spunem pe nume? reluă contele, jucând mereu cărți și bătându-și joc de el pe față fără ca nătângul să bage de seamă; ar fi mare păcat. Dacă aș avea norocul să mă cheme Isidore Lerebours, n-aș risca așa ceva.

Marchiza des Frenays, pe care domnul Lerebours o plictisea grozav cu complimentele lui, luă cuvântul cu o voce dulce și subțirică:

— Ești prea sever, domnule Isidore, spuse ea cu vorbirea ei copilăroasă și cochetă; eu am trecut din întâmplare prin bibliotecă și am găsit că noua lemnărie e tot atât de frumoasă și tot atât de bine făcută ca și cea veche. Tare frumoasă e lemnăria asta! Ai avut dreptate, unchiule, să pui s-o repare, o să fie de foarte bun-gust și foarte la modă.

— La modă? exclamă cu ascuțime Isidore; sunt mai bine de trei sute de ani de când a fost făcută.

— Te-ai gândit mult până să spui asta? întrebă contele.

— Păi, mi se pare… reluă Isidore.

— Așa e moda acum, întrerupse supărat preotul, pe care flecăreala lui Isidore îl făcea să nu fie atent la joc. Toate modele vechi se întorc… Da mai lasă-ne să jucăm, domnule Isidore.

Domnul Lerebours aruncă o privire cruntă fiului său, care, mulțumit că a putut să-i dea o primă lovitură lui Pierre Huguenin, se apropie de doamne. Domnișoara Yseult, care nu-și putea învinge repulsia față de el, se sculă și-și schimbă locul. Doamna de Frenays, care avea nervi mai puțin delicați, nu refuză să stea de vorbă cu salariatul de la poduri și șosele. Îi puse întrebări asupra bibliotecii și asupra acelui Pierre Huguenin, pe care-l vorbea așa de tare de rău; în sfârșit, îl întrebă care dintre lucrătorii pe care-i văzuse ea de dimineață, când traversase atelierul, era Pierre Huguenin.

— Este acolo unul care mi s-a părut că are o figură distinsă, zise ea cu mare nevinovăție.

— Pierre Huguenin nu era acolo, răspunse Isidore, iar cel de care vorbiți e un companion. Nu știu cum îl cheamă, dar are o poreclă caraghioasă.

— A! zău, ia spune-mi-o, că mă distrează.

— Tovarășul lui îi spune Corintianul.

— O! ce drăguț, Corintianul. Dar de ce, ce înseamnă asta?

— Oamenii ăștia au tot felul de porecle. Celălalt se numește Cheia Inimilor.

— O! Strașnică glumă! Bine, dar e de speriat, n-am văzut în viața

mea un om așa de urât.

Altul decât Isidore ar fi putut observa că, în calitatea ei de marchiză, doamna de Frenays se uitase poate prea mult la lucrătorii din bibliotecă și că nu justifica, în acest moment, sentința lui La Bruyere: „Doar o călugăriță poate considera bărbat pe un grădinar. Dar Isidore, care o știa pe marchiză cam cochetă, și care se credea foarte agreabil, se mărgini să-și închipuie că îi spune fleacuri și că se preface a se interesa de ele, pentru a-l ține lângă ea și a se bucura de conversația lui.

Marchiza de Frenays, născută Josephine Clicot, fiica unui mare fabricant de stofe din provincie, fusese măritată foarte tânără cu marchizul de Frenays, nepotul domnului de Villepreux. Marchizul acesta era un gentilom foarte autentic, ca aristocrat, dar foarte păcătos ca om. Fusese militar în timpul Imperiului, dar cum nu prea era capabil, iar purtări bune n-avea de loc, nu ieșise niciodată din gradele inferioare, în care își mâncase în mod destul de grosolan averea. În perioada celor o sută de zile, nu știuse să ia o hotărâre nici cu pricepere, nici cu curaj, adică îl trădase prea târziu pe împărat, și nu știuse să-și atribuie nici profitul trădării, nici meritul fidelității. Căzuse atunci iar pe brațele contelui de Villepreux, care, găsindu-i tovărășia cam supărătoare și datoriile cam numeroase, se gândise să se descotorosească de el pe spinarea familiei Clicot, însurându-l cu bogata moștenitoare Josephine. Familia Clicot știa dinainte foarte bine că marchizul nu e nici frumos, nici tânăr, nici plăcut, că moravurile îi sunt tot așa de zdruncinate ca și averea, într-un cuvânt că nu există, pentru nevasta lui, nicio perspectivă de fericire și de considerație veritabilă. Dar alianța cu *familia,* cum spunea foarte bine domnul Lerebours, le sucise capul, iar domnișoara Clicot se consolase de toate cu titlul de marchiză.

N-au trebuit mulți ani ca să-și piardă iluziile; marchizul tocă îndată, în chip trivial, zestrea neveste-sii. Familia Clicot, voind să-i păstreze acesteia din urmă ceva avere pentru viitor, propuse o separație prin bună înțelegere, fixă o pensie de șase mii de franci soțului, cu condiția s-o cheltuiască la Paris sau în străinătate, și-și luă fata înapoi. Bătrâna Clicot murise în timpul acestui aranjament, bătrânul Clicot se apucase iar de afaceri, ca să repare știrbirea adusă averii sale, iar Josephine venise să locuiască cu el și cu două mătuși bătrâne într-o hărăbaie de casă de țară foarte puțin nobilă, așezată lângă fabrică, pe malurile Loiret-ului, la câteva poște de Villepreux.

În mijlocul forfotei și al vieții industriale, înconjurată de oameni foarte prozaici și condamnată la o viață austeră (căci rudele o supravegheau ca pe vremea când era fetiță), biata Josephine se. Plictisi de moarte. Apucase să vadă un colț din lumea mare și deprinsese nevoia nemăsurată a vieții elegante și a agitației frivole. Un

an sau doi avusese la Paris echipaj, apartament frumos, lojă la Operă, un cerc de filfizoni, de modiste, de croitorese și de parfumieri. Zvârlită deodată într-o uzină plină de fum și de mirosuri urâte, înconjurată de lucrători cu intenții mai bune decât manierele, neauzind vorbindu-se decât de lâneturi, de războaie de țesut, de salarii, de vopsele, de prețuri curente și de furnituri, n-avea altă ieșire din disperare decât să citească romane seara și să doarmă o parte din zi, în vreme ce rochiile ei frumoase, penele și dantelele, ultime urme ale unui lux dispărut, se îngălbeneau în cutii, așteptând în zadar prilejul să mai iasă la lumină. Josephine primise o educație jalnică. Mamă-sa era mărginită și îngâmfată de banii ei, tată-su n-avea altă preocupare și altă ocupație decât să adune bani; fiica lor n-avea altă dorință și nu se pricepea la altceva decât să cheltuiască bani. De îndată ce nu mai avea toalete de comandat sau petreceri de pregătit, nu mai era bună de nimic. Avea cel mult douăzeci de ani și era tare frumușică, dar de o frumusețe din cele care vorbesc ochilor mai mult decât spiritului. Nemaiștiind așadar ce să facă cu frumusețea, cu tinerețea și cu gătelile ei, își avântase imaginația, vie și zâmbitoare ca și figura, și-și modelase caracterul în lumea romanelor. Își plăsmuia în singurătate aventuri și cuceriri minunate, dar, silită să recadă în realitate, era cu atât mai de plâns. Fusese cuprinsă de melancolie, ceea ce sugerase mătușilor ei precauția primejdioasă de a o sechestra încă mai mult; și biata minte a Josephinei, închisă în cazanul industrial, amenința să facă explozie, când un eveniment neașteptat veni să-i schimbe soarta.

Bătrânul Clicot căzu grav bolnav și, mișcat de îngrijirea atentă pe care o primea de la fiică-sa, jignit, pe de altă parte, de intențiile josnice pe care le lăsau să se întrevadă bătrânele lui surori, conspiră împotriva lor în momentul când le părăsea. Le asigură existența, dar le suprimă autoritatea, chemând la patul lui de moarte pe contele de Villepreux și punând-o pe Josephine și averea sa sub protecția lui. Contele își dădu foarte bine seama că, de vreme ce o nenorocise pe biata fată de familie burgheză, căsătorind-o cu pramatia lui de nepot, avea multe obligații față de ea. Își înțelese îndatoririle și, după ce o ajută să închidă ochii tatălui ei, se declară locțiitor de tutore până la majorat ceea ce avea să se întâmple curând. Avu grijă să se execute testamentul, adună consiliul de familie, le expulză din fabrică, după dorința răposatului, pe cele două mătuși bătrâne, încredință conducerea exploatării industriale unui director priceput și cinstit; apoi, o luă pe marchiză în propria lui familie și o tratâ cu afecțiune de tată. Primul lucru pe care-l făcu fu să-i pună în vedere marchizului de Frenays că-l va obliga să respecte separația convenită și că o va ocroti pe soția lui chiar împotriva lui însuși la nevoie.

În fața acestei purtări lăudabile, ramura familiei de care ținea marchizul de Frenays se dezlănțui împotriva domnului de Villepreux.

Ramura aceasta era ultraregalistă, ruinată și invidioasă, și-l acuza pe bătrânul conte că e spoliator, zgârcit și iacobin.

Scăpată de toți cei ce-o persecutau și o tiranizau, Josephine începu în sfârșit să răsufle. La început, intimitatea plăcută și cordială din casa unchiului său, prietenia delicată a lui Yseult, calmul binevoitor al manierelor și al obiceiurilor i se părură raiul după ieșirea din iad. Dar minții ei ațâțate i-ar fi trebuit ceva mai multă mișcare — fie ele petreceri sau aventuri — decât găsea în viața liniștită și rânduită a bătrânului conte. Yseult era de asemenea o tovarășă cam serioasă pentru romanțioasa Josephine. Fiind deprinsă să se izoleze cu mintea de cei care o înconjurau și să-și plăsmuiască o lume de himere în taina gândurilor sale, ea se prefăcu așadar că e la unison cu familia și, fără să se destăinuiască nimănui, își reluă firul obișnuit al visărilor sentimentale.

Capitolul XVII

Lui Pierre Huguenin îi venise inima la loc. Capela i se părea încă mai frumoasă decât în ziua când îi trecuse pentru prima dată pragul. Vindecarea tatălui său, tovărășia plăcută și ajutorul prețios al scumpului său Corintian îi împlineau fericirea. Își luă dalta și intonă cu voce proaspătă și limpede cântecul despre tâmplărie:

Crescu al nostru meșteșug în temple de când vremea,
Și ca dovadă că-i străvechi, Pe-altare și-a pus ***stema****[26]*.

Apoi, înainte de a da prima lovitură de daltă, îl îmbrățișă pe tată-su, strânse mina Corintianului și se apucă de lucru cu însuflețire. Berrichon lăsă nasul în jos.

— Și pentru mine, răbdări prăjite, spuse el îmbufnat, cu un aer trist și bun.

— Și pentru tine, inima și mâna, zise Pierre strângându-i mâna aspră.

Înveselit, Berrichon făcu o cruce cu dalta pe lemnul pe care se pregătea să-l lucreze, conform străvechii datini creștine din ținutul lui, și începu să cânte la rându-i un cântec de *Angevin înțelepciune,* unul din simpaticii poeți din Ocolul Franței.

Taica Huguenin, cu brațul legat, îi urmărea din ochi zâmbind. În momentul acela întră contele de Villepreux, urmat de nepoata lui, de marchiză și de domnul Lerebours. Contele, chinuit de gută, mergea sprijinit de-o parte într-un baston cu cârjă, de cealaltă de brațul lui Yseult, care-l însoțea neclintit în toate plimbările sale de proprietar. Domnul Lerebours îndrăznise să ofere brațul Josephinei care îl primise cu resemnare grațioasă. Contele se opri la intrarea bibliotecii ca să asculte cu curiozitate cântecul lui Berrichon.

Să alungăm necazul care pe oameni roade, Să-l luăm mai cu ușorul, Căci pentru noi trecutul nimica nu mai poate Și-n nori e viitorul.

— Rima nu e bogată, îi spuse contele nepoatei sale, dar ideea e cu

tâlc.

Și se apropiară fără a fi văzuți. Zgomotul ferăstrăului și al rindelei îl acoperea pe cel al pașilor și al vorbelor.

— Care dintre toți e pierre Huguenin? îl întrebă marchiza pe intendent.

— Cel mai înalt și mai voinic dintre toți, răspunse domnul Lerebours.

Ochii marchizei se plimbară de la Corintian la Prietenul Liniei, neștiind care e mai frumos, cel care semăna cu vânătorul din antichitate, prin bărbăția și forța lui elegantă, sau celălalt, care amintea de tânărul Rafael, prin grația lui visătoare, prin paloarea feței și pletele care-i încadrau chipul.

Bătrânul conte, oare avea gustul și simțul frumosului, fu și el impresionat de nobilul trio de capete grecești, pe care îl completa moș Huguenin cu fruntea lui mare, cu părul argintat, cu liniile accentuate ale profilului, cu ochii plini de flăcări.

— Se zice că poporul nu e frumos în Franța, îi spuse el nepoatei sale, întinzând cârja ca și cum i-ar fi arătat un tablou. Și ia te uită ce exemplare de rasă frumoasă.

— Adevărat, răspunse Yseult, uitându-se la bătrân și la cei doi tineri cu calmul cu care ar fi privit niște picturi.

Taica Huguenin, care nu lucra, veni să-i întâmpine pe nobilii vizitatori cu politețe neprefăcută. Aspectul contelui era în adevăr venerabil și oricine îl vedea era silit să renunțe în prezența lui la orice rezervă impusă de ideile democratice. Contele îl salută scoțându-și pălăria de tot și coborând-o foarte jos, de parcă ar fi salutat un duce-pair. El nu se luase după aristocrații destrăbălați și insolenți din vremea ***regenței***[27] care, familiarizându-se cu poporul, îl familiarizase cu ei; moștenise și păstrase tradițiile sănătoase ale marilor seniori ai lui Ludovic al XlV-lea care erau cât se poate de politicoși, deși erau convinși în sinea lor de inferioritatea poporului. Bătrânul conte aducea un sentiment nou în această amabilitate de mult dobândită; avea amintiri de pe timpul Revoluției care-l făceau să accepte jumătate ironic, jumătate sincer, principiul egalității; spunea chiar el că, de câte ori intra în vorbă cu un om din popor, murmura în sinea lui această formulă: „Popor suveran, tu ceri să fii salutat”.

Se informă mai întâi despre rana bătrânului tâmplar și-i spuse cu amabilitate cât de rău îi pare că a suferit accidentul lucrând pentru el.

— Adevărat că lucram cam repede, răspunse moș Huguenin. La vârsta mea n-ar trebui să fie cineva neprevăzător; dar domnul Lerebours mă zorea atâta, încât, ca să-l mulțumesc pe domnul conte, loveam cât puteam în lemn, și mi-am dat seama că am o daltă bună când a scrijelit și pielea mea bătrână, cam la fel de tare ca stejarul vechi.

— Mă faci, vasăzică, să trec drept un om foarte rău, domnule Lerebours, zise contele, întorcându-se spre intendent. Dar, pe cât știu, n-am schilodit niciodată pe nimeni.

Pierre Huguenin, nemișcat, cu capul gol, și cu o apăsare în piept, o privea pe domnișoara de Villepreux cu o emoție de nedescris. Își amintise, numai cât îi auzise numele, de veghile sale în cabinetul de studiu și de cultul pe care-l închinase zeității necunoscute a acestui sanctuar. Se simțea tulburat în prezența ei, de parcă o legătură misterioasă ar fi fost gata să se lege sau să se frângă la această primă întrevedere. Mai întâi se miră că n-o găsește chiar atât de frumoasă cum și-o închipuise. Era, într-adevăr, mai mult distinsă decât drăguță. Avea trăsături fine, fruntea netedă și plăcut desenată, capul elegant și cu ovalul frumos, dar nimic nu era impunător sau izbitor în persoana ei. Era cu totul lipsită de strălucire. Totuși, dacă o priveai bine vedeai că nu voia ea să facă impresie, căci ochii mici și negri ar fi putut să se însuflețească, gura să zâmbească și întreaga ei persoană delicată să dezvăluie grația pe care o ascundea. Dar parcă ținea cu orice chip să disprețuiască încercarea de a atrage. Era totdeauna îmbrăcată potrivit acestei intenții; rochiile ei erau de culoare închisă și fără nicio podoabă, iar părul îl purta cu cărare și pieptănat lins. Dar cu toată această înfățișare voit rigidă, avea un farmec pătrunzător pentru cine știa s-o înțeleagă; la prima vedere, lucrul era însă imposibil, și totdeauna destul de greu.

Pierre Huguenin o cerceta din ochi, dar deodată îi întâlni privirea. Privirea aceasta era aproape îndrăzneață, atât era de indiferentă și de calmă. Pierre roși, întoarse ochii și simți că toate închipuirile lui dăduseră greș; nu că ar fi găsit-o dezagreabilă sau antipatică pe eroina turnulețului, dar gravitatea ei, stranie pentru o fată atât de tânără, îi încuia toate închipuirile și-i răsturna toate visele. Nu știa dacă trebuie să o considere drept un copil bolnav, sau drept o ființă cu organismul atins pe veci de apatie și debilitate. Și apoi își spuse că n-o va cunoaște niciodată mai mult, că poate n-o va mai vedea, că nu va avea niciun prilej să mai schimbe o privire cu ea; și se simți trist, ca și când ar fi pierdut ocrotirea unei puteri ideale pe care se bizuise fără s-o cunoască.

Între timp, contele se apropiase de lucrări. Le cercetă atent pe toate părțile.

— Totul e perfect executat, zise el, și nu pot decât să vă aduc elogii; dar sunteți siguri, domnilor, de calitatea lemnului pe care-l folosiți?

— Fără îndoială, nu e, răspunse Pierre, ca cel din lemnăria veche. Va fi bun peste două sute de ani, iar cel vechi nu va mai ține poate. Dar ceea ce pot garanta e că lemnul pus acum nu se va mișca într-atâta încât să compromită ansamblul. Dacă se strânge vreo scândură, dacă vreun panou crapă, ceea ce nu e sigur, îl voi înlocui pe socoteala

mea și înainte de a deveni supărător la privire.

— Dar dacă v-ați înșelat în privința calității întregului material, întrebă contele, dacă toată lucrarea ar trebui refăcută?

— Aș reface-o pe socoteala mea, și m-aș angaja să pun lemn mai bun, răspunse Pierre.

— În cazul acesta, zise contele întorcându-se spre nepoata lui ca pentru a o lua de martoră, cred că trebuie să avem încredere și să ne bizuim pe conștiința și pe talentul oamenilor. Nici vorbă, lucrați foarte bine, domnilor, și n-aș fi crezut că se pot reproduce atât de aproape de original vechile modele.

— Meritul nu e mare, răspunse Pierre, e treabă de meșteșugar conștiincios și atent. Dar cel care a desenat modelul era un artist; acela avea gustul, inventivitatea și sentimentul astăzi pierdut al proporției elegante și simple.

Ochii contelui se însuflețiră; bătu ușor în podea cu cârja, ceea ce la el era semn de mirare și de satisfacție interioară. Taica Huguenin știa asta și băgă de seamă.

— Dacă înțelegi și te exprimi astfel, se cheamă că ești artist, zise contele.

— Titlul acesta ni-l luăm toți, răspunse Pierre, dar nu-l merităm. Pe când el, adăugă arătându-l pe Amaury, e un artist în toată puterea cuvântului. Practică tâmplăria — așa cum se lucrează astăzi — fiindcă trebuie să-și câștige existența, dar ar putea să plăsmuiască lucruri tot atât de frumoase ca cele de aci. Dacă ar fi la castel vreo cameră de împodobit, s-ar putea consulta desenele pe care le-a făcut în orele libere ca să se distreze, și s-ar găsi modele la care cunoscătorii n-ar avea ce critica.

— Așa, zise contele, privindu-l pe Amaury care, neașteptându-se la această dezvăluire, roșea până-n albul ochilor. E fratele dumitale?

— Nu, domnule conte, dar e ca și când ar fi, răspunse Pierre.

— Ei, atunci, o să-i folosim talentele, ca, de altfel, și pe ale dumitale, domnule. Încântat că te-am cunoscut, am onoarea să te salut.

Și contele se depărtă, după ce-l salută cu politețe și chiar cu oarecare deferență de Pierre Huguenin, minunându-se în șoaptă cu nepoata lui de bunul-simț și de modestia răspunsurilor acestuia.

Prima figură pe care o întâlniră ieșind din bibliotecă fu cea a lui Isidore, care pândise momentul și aștepta efectul delațiunii sale. Nu știa că bătrânul conte, care avea instinctul și gustul a ceea ce ***frenologii***[28] numesc astăzi *constructivitate,* se pricepea mult mai bine decât el să judece lucrările din atelier, și că nu era ușor să-l induci în eroare. Isidore se bizuise pe firea iute pe care i-o cunoștea și pe orgoliul cam supărăcios al lui moș Huguenin. Spera că primul va exprima vreo îndoială și că al doilea va răspunde fără respect și fără

măsură. Contele, care auzise de dimineață de la arhitect întâmplarea cu planul scării, își explica acum foarte bine purtarea lui Isidore, și o disprețuia din inimă.

— Sunt foarte mulțumit de ce-am văzut, îi spuse el ridicând vocea și privindu-l drept în față cu un aer sever; sunt lucrători buni, și-i mulțumesc mult tatălui dumitale că i-a folosit. Cine oare spunea aseară că lucrează prost? Oare arhitectul? Nu cumva dumneata. Isidore?

— Nu cred să fi spus arhitectul asta, răspunse domnul Lerebours, fiindcă el e foarte mulțumit de lucrul celor doi Huguenin.

— Atunci poate dumnealui, zise contele arătându-l malițios pe Isidore.

— Fiul meu n-a văzut ce fac ei; de altfel nu se pricepe la asta. Științele pe care le-a studiat el sunt de un grad mai înalt, iar proverbul care sună: „Cine poate mai mult poate și mai puțin", nu e totdeauna adevărat. Dar cine oare o fi încercat să-l stârnească pe domnul conte împotriva lucrătorilor mei? O fi părintele; are necaz pe mine fiindcă-l bat la biliard.

— O fi părintele, răspunse contele, e un prefăcut, o să-i spunem, când l-om vedea, să-și vadă de treburile lui.

Isidore nu înțelese lecția. Își închipui că bătrânul n-are memorie și făcu planul să profite de acest lucru pentru a mai da un atac. Făcea parte din acel soi de oameni care nu pot recunoaște niciodată față de ei înșiși că au greșit; prin urmare, era convins că planul scării făcut de el era bun și că cei al lui Pierre era greșit. Se mira cu candoare de părtinirea cu care judecase arhitectul, și aștepta să-și vadă adversarul la lucru pentru a-l umili. În zadar îl sfătuise prudentul autor al vieții sale să nu ia în seamă o înfrângere care avea să se uite sau despre care nu avea să se vorbească; Isidore se făcea că-i primește sfatul, dar nu renunța la proiectul de a se răzbuna.

Seara, pe când se lua cina în casa Huguenin, un servitor de la castel veni să-l roage pe Pierre să se prezinte la domnul conte. Mesajul fu transmis cu o politețe care îl impresionă pe taica Lacrete, prezent la cină.

— Nu i-am văzut niciodată pe lacheii lor atât de cuviincioși, îi spuse el în șoaptă cumătrului său.

— Îți spun eu că fiu-meu are ceva al lui, răspunse la fel taica Huguenin; le impune la toți.

Pierre se urcase în camera lui. Se întoarse îmbrăcat și pieptănat ca de duminică. Taică-su se gândi să-l ia peste picior, dar nu îndrăzni.

— Nu-i bai, zise Berrichon, de îndată ce Pierre pleca la castel. S-a făcut frumos jupânașul nostru. Dacă merge tot așa, vai de dumneata, fârtate Corintian, n-o să te mai mănânce din ochi baroniță.

— Destul cu gluma în privința asta, zise taica Huguenin pe un ton

sever. Flecărelile nu poartă noroc, iar astea ar putea să-i aducă necazuri lui fiu-meu. Dacă nu-ți plac, Amaury taică, nu-l lăsa s-o ție așa.

— Vorbele de pomană îmi plac tot așa de puțin ca și dumitale, meștere, răspunse Corintianul, așa că, Berrichon dragă, nu mai vorbim de asta, așa-i?

— Gata, zise Cheia Inimilor, mie-mi place să fac lumea să râdă; dacă nu mai râde nimeni…

— Știm noi că ești deștept, băiete. O să ne faci să râdem de altceva.

— Oricum, zise Berrichon, mie-mi plac ăștia de la castel; nu se țin mândri, iar domnișoarele sunt grozav de drăguțe.

Când Pierre văzu deschizându-se în fața lui ușa cabinetului domnului de Villepreux, se simți cuprins de o neliniște groaznică. Nu vorbise niciodată cu oameni atât de sus-puși în viața socială. Burghezii cu care avusese de-a face nu-l intimidaseră niciodată; se simțise totdeauna egalul lor, chiar în felul de a se purta. Dar își spunea că bătrânul senior deține fără îndoială altă superioritate decât cea a rangului. Știa că va fi foarte politicos, dar după un cod al etichetei căruia va trebui și el să i se supună, chiar dacă nu se potrivește cu ideile lui. Codul acesta e atât de straniu, încât un om din popor care s-ar purta ca un om din lumea mare ar fi considerat obraznic. Nu se cade, de pildă, ca un lucrător să salute prea adânc; ar însemna să ceară un salut asemănător, la care n-are dreptul. Pierre citise destule romane își comedii, ca să știe ce forme de politețe existau în lumea aceea, pe care n-o văzuse. Dar care vor fi aceste forme față de el, și cum trebuia să le răspundă? Ca un egal? Însemna să treacă drept prost. Ca un inferior? Însemna să se umilească. Îngrijorarea aceasta cam copilărească nu l-ar fi cuprins poate dacă n-ar fi deslușit, la lumina lămpii care lumina slab cabinetul bunicului, pe domnișoara de Villepreux scriind după dictarea contelui. Și toate gândurile astea năpădindu-l deodată îi strânseră inima, fără să știe cum și fără să pot nici eu bine să vă spun pentru ce.

La intrarea lui, Yseult se ridică. Pentru a-l saluta oare, sau pentru a-i face loc? Pierre își scoase șapca fără a îndrăzni să se uite la ea.

— Șezi, te rog, domnule, zise. Contele, arătându-i un scaun.

Pierre se tulbură și puse mâna pe un scaun plin de cărți și de hârtii. Yseult îi veni în ajutor, așezând alt scaun lângă masă, apoi se depărtă puțin. Pierre nu-și dădu seama unde se așezase ea, atât îi era de teamă să nu-i întâlnească privirea.

— Te rog să mă ierți că te-am chemat, zise contele; dar sunt prea bătrân și plin de gută ca să mă deplasez. Am văzut azi de dimineață că reparația lemnăriei merge foarte repede, și aș vrea să-mi spui dumneata dacă te poți angaja să faci sculpturile ornamentale.

— Nu e specialitatea mea, răspunse Pierre, dar cu ajutorul

tovarășului meu, pe care l-am văzut executând ornamente foarte fine, cred că le voi putea copia de aproape pe cele de care e vorba.

— Vasăzică, vrei să-ți iei sarcina asta? zise contele. Aveam la început intenția să aduc sculptori în lemn, dar după câte mi-ai spus azi-dimineață, și după lucrurile pe care le-am văzut făcute, mi-a venit ideea să-ți încredințez și sculptura. De aceea am vrut să te văd singur, ca să nu-l jignim pe tovarășul dumitale în cazul când conștiința te-ar face să consideri această lucrare peste puterile lui.

— Cred că veți fi mulțumit de el, domnule conte. Dar trebuie să vă spun dinainte că lucrarea aceasta va cere mult timp, fiindcă nu ne-ar putea ajuta niciunul dintre ucenici.

— Ei bine, luați timpul care vă trebuie. Îmi poți făgădui că nu te vei lăsa întrerupt de alte lucrări decât cele din casa mea?

— Pot, domnule conte. Dar mă reține un scrupul. Aș îndrăzni să vă întreb dacă v-ați gândit mai înainte la vreun sculptor căruia să-i încredințați lucrarea.

— La niciunul. Mă gândeam să-i cer arhitectului meu de la Paris să-mi trimită pe cei considerați de el mai potriviți. Dar pot să te întreb, la rândul meu, de ce îmi pui această întrebare?

— Pentru că este împotriva spiritului din meseria noastră și a bunei purtări, în general, cred, să ne angajăm la o lucrare care nu intră în atribuțiile noastre obișnuite, când ne găsim în concurență cu cei pe care ea îi privește în mod exclusiv. Ar însemna să încălcăm drepturile altora, și să lipsim unii lucrători de un câștig care li se cuvine în chip firesc, mai mult decât nouă.

— Scrupulul acesta îți face cinste și nu mă miră din partea dumitale, răspunse contele. Dar poți fi liniștit, nu mă adresasem nimănui, și, de altfel, voința mea e liberă în această privință. Deplasarea unor lucrători străini de ținut mi-ar mări mult cheltuielile. Ia în considerație motivul acesta, dacă-ți trebuie tonul. Întrucât mă privește, eu am altul: plăcerea de a-ți încredința o lucrare care-ți place probabil și a cărei frumusețe dumneata o simți atât de bine.

— Nu voi începe totuși, răspunse Pierre, înainte de a vă prezenta o mostră de cum știm să lucrăm, ca să vă puteți schimba hotărârea dacă nu ne pricepem bine.

— Ai putea să mi-o aduci peste câteva zile?

— Cred că da, domnule conte.

— Iar eu, zise domnișoara de Villepreux, pot să-ți fac o rugăminte, domnule Pierre?

Pierre tresări pe scaun auzind că i se adresează lui vocea aceasta. Își închipuise că dacă vreodată s-ar putea întâmpla asemenea lucru, ar fi datorită unor împrejurări bizare, ca în romane. Ceea ce e foarte firesc nu satisface o imaginație înfierbântată.

Se înclină fără să poată rosti un cuvânt.

— E vorba, reluă Yseult, de ușa cabinetului meu, care ar trebui pusă la loc. Domnul Lerebours a cerut-o de mai multe ori, dar e rătăcită, pe cât pretinde el. Mi-ar face mare plăcere dacă ai căuta-o și ai pune-o la loc. În orice stare s-ar afla.

— Așa e, e-adevărat, zise contele. Îi place cabinetul și nu poate sta în el.

— Se va face mâine, răspunse Pierre.

Se retrase foarte abătut și foarte înspăimântat de tristețea care-l cuprindea iarăși. „Sunt un nebun, își spuse el pornind spre casă. Ușa va fi pusă la loc mâine, neapărat, și va trebui să stea pe veci închisă între ea și mine”.

Capitolul XVIII

Când Pierre, care, acasă la el, ca și în călătorie, își împărțea patul cu Amaury, ca frații de arme de odinioară, îi povesti prietenului său propunerea făcută de conte, tânărul artist fu cuprins de un sentiment puternic de speranță și de bucurie. Simțise întotdeauna că dibăcia fină a mâinilor și gustul rafinat al plăsmuirilor îl împingeau spre sculptură, dar cum începuse meseria de tâmplar și se afiliase la un companionaj din această ramură, se temea să nu-și întârzie cariera îmbrățișând o cale nouă. Îi lipsiseră încurajările. Singur Pierre îl sfătuise să meargă la Paris pentru a se familiariza cu noțiunile artei sale preferate. Dar, în perioada aceea, Corintian era reținut la Blois de dragostea sa pentru Saviniana. Renunțase așadar la visul său și-și mărginise pretențiile la sculptura ornamentelor pe care le comportă tâmplăria de interior. După cum recunoșteau toți companionii, excela în părțile grele ale calotelor cu ornamente din firide, și nimeni nu știa să decupeze ca el frunzele dantelate de acantă ale unui capitel grecesc. Chiar din cauza acestei specialități i se dăduse porecla elegantă pe care o purta.

— Ah, prietene, exclamă el, ce bună-i soarta că trimite tristeții mele această schimbare. N-am avut puterea să-ți vorbesc despre admirația mea pentru îmbrăcămintea de lemn atât de frumoasă a capelei și despre impresia pe care mi-a făcut-o când am privit-o prima dată. De la început, am admirat mult frumoasa repartizare atât de bine chibzuită a planurilor, de care mi-ai vorbit la Blois. Am observat și impresia de spațiu pe care o dau chiar detaliile de cea mai mică dimensiune. Da, am înțeles ceea ce îmi explicai odinioară: că măreția au constă în întindere, din proporții, și că se poate construi în chip meschin un colos de arhitectură, în timp ce se poate da aparență de înălțime și de forță unui model de câțiva centimetri. Dar îți mărturisesc că privind arabescurile acestea semănate cu atâta bogăție și sobrietate totodată (căci și asta ține de aceeași chestiune: mijloace puține, efecte mari), și văzând medalioanele acestea încrustate în panouri și din care ies ca dintr-o fereastră micuțele capete de sfinți frumos lucrate, ou expresiile și cu pieptănăturile lor felurite; unele

grave ca de filosofi bătrâni, altele zâmbitoare și ironice ca de călugări șireți; ici, un ostaș mândru cu coiful tras pe ochi, colo o sfântă drăguță încununată cu flori și cu perle; dincolo un serafim frumos cu păr buclat pe umeri; mai încolo, o sibilă bătuină cu vălul pe jumătate căzut întinzându-și gâtul slab și colțuros; iar jur împrejur păsări zburând printre ghirlandele de flori, diavoli urmărind suflete înspăimântate prin rețeaua de frunze de iederă, și capetele mari de leu care par că mârâie pe la toate colțurile, și toate basoreliefurile, toate figurinele, toate festoanele, și toată mișcarea aceasta de ființe de tot felul care par că trăiesc, că aleargă, că fug, că dansează, cântă sau meditează pe lemnul neînsuflețit… O! La vederea tuturor acestor minuni dintr-o vreme când arta înnobila meseria, m-am simțit transportat în altă lume, și era gata să-mi curgă lacrimi cât pumnul din ochi. „Fericit, de trei ori fericit, gândeam eu, lucrătorul care a putut, după voia lui, să însuflețească aceste lambriuri cu propria lui viață, și să scoată din trunchiul grosolan al stejarului poporul scump al visurilor sale”. Și cum umbrele serii începeau să se lase, mi s-a părut că văd forfotind în jurul meu legiuni de mici fantome care se târau pe panouri, se agățau de cornișe și se băteau cu străvechile creații ale artistului. Arhanghelii duceau trâmbița la gură, păcatele capitale și monștrii fantastici scotoceau prin acanta cu spini, iar frumoasele fecioare creștine se jucau printre crinii pașnici, în vreme ce călugării, uitându-și datoria și amețiți de vin ca niște satiri, îi trăgeau de barbă pe teologii gravi. Eram beat eu însumi, eram nebun. Cu cât încercam să-mi vin în fire, cu atât prindea viață și se însuflețea nălucirea mea, iar tâmplele mi se înfierbântau. Mi se părea că toți gnomii și toți spiridușii aceștia ieșeau din capul, din mâinile și din buzunarele mele. Îmi venea să alerg după ei, încercând să-i prind, să-i rânduiesc iar, să-i încrustez în lemn, să-i așez respectuoși și muți în locurile goale și în firidele părăsite, scobite de timp. Alături de strămoșii lor, când glasul lui Berrichon m-a smuls din halucinația aceasta. El m-a tras de-acolo și mi-a pus pe umeri ferăstrăul și rindeaua, unelte grosolane ale unei munci și mai grosolane. M-am resemnat și am muncit după cerințele datoriei, dar nu și ale vocației. Și vezi acuma, Pierre, că visul acela era ca un avertisment profetic al soartei mele fericite. Iată că voi putea, în sfârșit, spune la rându-mi: „Și eu sunt artist, voi face sculptură, voi crea ființe, voi da viață, iar închipuirea mea, care mă chinuia, îmi va dărui bucurie și putere!”

Delirul Corintianului îl miră întrucâtva pe prietenul său. Pierre nu cunoștea încă toată exaltarea acestei minți tinere care devorase multe cărți și țesuse multe vise de aur în cursul călătoriilor sale. Îi îmbrățișă cu o admirație plină de îndoioșare, și-l îndemnă să se liniștească pentru a se odihni puțin. Dar Corintianul nu putu dormi și fu în picioare înainte de a se lumina. Nu se gândi să mănânce, și când

prietenul său sosi la atelier, îl găsi sculptând o figură.

— Am început cu ce-i mai greu, îi spuse el, pentru că de rest n-am grijă. Dar o să-mi reușească oare capul ăsta? Știu eu că n-o să fie aidoma cu modelul. Dar dacă va avea adevăr, expresie și grație, va fi demn să dăinuiască. Ce admir eu la lemnăria asta e că nu există două ornamente sau două figuri asemănătoare. Varietate și fantezie necuprinsă alături de armonie și de ordine. O, prietene, da-aș putea să găsesc și eu frumusețea! De-aș putea să aduc la lumină ce am în suflet și să exprim ceea ce simt!

— Dar unde ai învățat arta desenului? îl întrebă Pierre, mirat de a vedea ieșind un cap omenesc de sub dalta Corintianului.

— Nicăieri și pretutindeni, răspunse tânărul. Am fost totdeauna împins de un instinct de neînfrânt către statui și către basoreliefuri. N-am trecut niciodată prin fața vreunui monument fără să mă opresc pentru a-i privi multă vreme toate ornamentele și toate sculpturile. Dar mai ales în muzeele clin orașele mari am petrecut în ascuns ceasuri de lungi contemplări și am sorbit bucurii pe care n-am îndrăznit să le spun nimănui. Ne ducem toți să vedem colecțiile acelea, cum te duci să privești obiecte noi și stranii. Ne alegem cu oarecare noțiuni de istorie, de mitologie și de alegorie. Dar cea mai mare parte dintre noi se duc pentru a-și satisface o curiozitate fără țel; pe când eu, pot spune că mă duceam să-mi potolesc pasiunea. Am făcut chiar câteva desene după modele. La Arles, am încercat să copiez statuia antică a lui Venus și am schițat conturul câtorva vase și câtorva sarcofage pe care mă gândeam să le fac din lemn și să le așez ca ornament în vreo lucrare decorativă. Dar știam oare ce făceam? Și acum, știu oare ce-am făcut? Poate că niște caricaturi grosolane. Proporțiile le-am calculat geometric, dar grația, finețea, mișcarea, frumusețea, într-un cuvânt… Cine-mi va spune dacă mina mea ascultă de gând, cine-mi va dovedi că nu m-au înșelat ochii când li s-a părut că regăsesc pe hârtie ce descoperiseră și observaseră în piatră și în marmură? Mă frământ poate zadarnic, în deșert. Am văzut copii desenând pe ziduri fețe grotești, fără nicio noimă, pe care ei le credeau conforme legilor naturii; se înșelau și erau totuși mulțumiți de opera lor. Am văzut însă alți copii conturând în chip firesc, și ascultând parcă de un imbold misterios, figuri însuflețite, atitudini firești, trupuri bine așezate și bine proporționate. Aceștia nu știau dacă au lucrat mai bine ca ceilalți. Iar eu, în ce categorie să mă așez? Nu știu. Nu-mi poți spune tu, Pierre dragă?

În timp ce vorbea astfel, Corintianul lucra cu ardoare. Ochii îi erau strălucitori și umezi, fruntea scăldată în sudoare. Era în adâncul sufletului său o puternică neliniște, nespus de plăcută. Pierre o împărtășea. Când termină figura, Amaury, văzându-i sosind pe ucenici și pe taica Huguenin, își șterse fruntea și ascunse într-un colț opera și

uneltele de care se servise ca s-o facă. Se temea de judecata nepricepuților și nu voia să fie descurajat prin vreo vorbă batjocoritoare. Nu voia nici măcar să se uite pe furiș la ceea ce făcuse, de teamă să nu-și dea seama că nu s-a priceput și să nu-și piardă prea repede speranța fermecătoare în reușită. Când lucrătorii ieșiră la amiază să prânzească, el nu-i urmă și-l rugă pe Pierre Huguenin să-i aducă o bucată de pâine. Dar când acesta i-o aduse, nici nu se gândi să se atingă de ea.

— Pierre, exclamă el, cred că am reușit, dar mă tem să-ți arăt ce-am făcut. Dacă nu-ți place, nu-mi spune încă, te rog. Lasă-mă să mai sper până diseară.

Seara, înfășură figurina în batistă și, dându-i-o lui Pierre, îi spuse:

— Ia-o și așteaptă să fii singur ca s-o privești. Dacă o găsești proastă, sfărâm-o și nu-mi mai vorbi niciodată de ea.

— Nici nu mă gândesc, zise Pierre; eu nu pot judeca valoarea unui asemenea lucru, dar știu pe cineva care trebuie să se priceapă, și până într-un ceas îți spun dacă trebuie să continui sau să te lași. Du-te de m-așteaptă acasă și mănâncă, că n-ai pus nimic în gură toată ziua.

Pierre nu se gândi să-și ia hainele cele bune. Nici măcar nu-și aminti cât de încurcat se simțise în ajun, când se prezentase în fața contelui și a nepoatei sale. Nu se gândi decât la neliniștea prietenului său și ceru să vorbească cu domnul de Villepreux. Fu poftit ca și în ajun în cabinet. Yseult nu se afla acolo. Pierre intră fără teamă.

— Iată, zise el, ce a încercat prietenul meu. Mi se pare că-i ceva bun, dar nu mă pricep destul ca să hotărăsc.

— Cum? o figură? Exclamă contele. Dar nu cerusem așa ceva, sau, mai bine zis, nu mă așteptam la așa ceva, adăugă el, privind figura cu mirare.

— Nu face parte din ornamentele pe care domnul conte voia să mi le încredințeze?

— Ce să zic, nici nu m-am gândit să-ți spun că am de gând să trimit la Paris câteva modele ca să fie copiate de artiști de meserie. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că prietenul dumitale se va încumeta să întreprindă un lucru atât de important îndrăzneala lui mă miră puțin, mărturisesc… dar ceea ce mă miră mult e reușita, fiindcă obiectul mi se pare remarcabil; totuși, cum nu sunt nicidecum mai bun cunoscător decât dumneata, îl voi arăta copilei mele care desenează foarte bine și care are mult gust.

Contele sună.

— Nepoata mea este în salon? îl întrebă el pe lacheu.

— Domnișoara e în cabinetul său din turnuleț, răspunse lacheul.

— Roag-o să vină până la mine, reluă contele.

„În turnuleț, gândi Pierre Huguenin, era acolo adineaori când mă aflam în atelier, iar eu habar n-aveam. Și totuși ușa n-a fost încă pusă

la loc…”

Inima îi bătu cu putere când intră Yseult.

— Uită-te la asta, copila mea, zise contele arătându-i capul sculptat. Cum ți se pare?

— E un lucru tare frumos, spuse domnișoara de Villepreux. E o figură din vechea lemnărie, care a fost curățită?

— Nu e una din cele vechi, răspunse Pierre cu o siguranță voioasă; e opera tovarășului meu.

— Sau a dumitale, spuse ea privindu-l.

— Eu n-am atâta îndemânare, răspunse el, nu m-aș încumeta să încerc. Aș putea face frunze și borduri, câteva animale, cel mult; dar personajele nu pot ieși decât de sub dalta prietenului meu. Binevoiți să vă spuneți părerea, domnule.

În tulburarea lui, Pierre nu nimeri să spună „domnișoară” adresându-se lui Yseult, și rușinarea îi crescu când o văzu zâmbind de greșeala lui; dar ea își reluă îndată aerul serios și zise:

— Știi, bunicule, că obiectul acesta e foarte curios și cu totul deosebit? Se află în el un sentiment natural care prețuiește mai mult decât arta; iar un artist de profesie n-ar fi înțeles niciodată stilul, așa cum a făcut lucrătorul acesta. Artistul ar fi venit să corecteze, să înfrumusețeze. Ceea ce e o calitate principală — lipsa de tehnică — i-ar fi părut un defect. Ar fi chinuit și ar fi meșteșugit lemnul fără să scoată din el forma aceasta simplă, adevărată, plină de grație în stângăcia ei. S-ar zice că a ieșit, ca și modelul, din mina unui lucrător din secolul al XV-lea: același caracter, aceeași naivitate, aceeași ignoranță a regulilor, aceeași sinceritate în intenție. Te asigur că e frumos în genul de care-ți vorbeam, și că nu trebuie să cauți în altă parte sculptorul care va repara întreaga lemnărie. Și va trebui bine răsplătit, meritată, fiindcă e o lucrare care dovedește multă inteligență. Întâmplarea te-a servit totdeauna, bunicule, iată încă o dovadă.

Pierre asculta cuvintele lui Yseult, care-i răsunau în urechi ca o muzică. Laudele pe care le aducea prietenului său și expresiile de care se folosea i se păreau că vin dintr-un vis. Nu se mai gândea să vadă altceva în ea decât femeia inteligentă și de gust, a cărei cameră de studiu îl umpluse de entuziasm înainte de a o cunoaște. În timp ce vorbea cu bunicul ei, îndrăznise s-o privească și o găsea, în momentul acela, foarte frumoasă, așa cum și-o închipuise. Din pricină că vorbea cu însuflețire de lucruri care umpleau inima și gândul Prietenului Liniei și prietenului Corintianului. O simțea egala lui, atâta vreme cât o vedea prețuind lucrurile artistic lucrate.

„Putem, așadar, însemna ceva în ochii ei, gândea el, iar dacă are gândul josnic de a dispreți hainele și felul nostru necioplit de a fi, e silită cel puțin să înțeleagă că există un anumit geniu care înnobilează munca mâinilor noastre”.

Mai mândru și mai fericit de laudele aduse Corintianului decât dacă le-ar fi meritat el însuși, Pierre simți deodată că i se risipește timiditatea.

— Aș vrea să fie aici Corintianul, zise el, și să audă cum se vorbește de lucrarea lui. Aș vrea să pot ține minte cuvintele care au fost rostite pentru a i le transmite; mă tem, însă, că nu le-am înțeles destul ca să i le repet.

— Ce să zic, abia dacă le înțeleg și eu, zise bătrânul conte râzând. Limba se îmbogățește pe zi ce trece cu subtilități încântătoare. Vrei să-mi explici mie tot ce ai spus, drăguță?

— Bunicule, răspunse Yseult, nu-i așa că există lucruri care arată cu atât *mai bine* cu cât nu sunt cu desăvârșire *bine*? Oare zâmbetul naiv al unui copil nu e de o mie de ori mai încântător decât amabilitatea studiată a unui prinț? În orice artă, lucrul cel mai greu de păstrat e grația naturală și tocmai asta ne atrage în operele din trecut. Desigur, nu sunt toate bune, iar sculpturile în lemn din capela noastră vădesc o ignoranță desăvârșită a principiilor și a regulilor. Cu toate astea, e cu neputință să le privești fără plăcere și fără interes. Din cauză că lucrătorii din epoca aceea, și îndeosebi lucrătorul necunoscut care le-a făcut, avea sentimentul frumosului și al adevărului. Sunt acolo, ce-i drept, capete prea mari. Brațe și picioare greșit lucrate, dar capetele acestea au toate o expresie vie, brațele au grație, picioarele merg. Totul e plin de forță și de mișcare. Ornamentele sunt simple, fără întortocheri. Într-un cuvânt, se vede acolo creația talentelor înnăscute și cu adevărat inspirate ca și acea sfântă încredere care face farmecul copilăriei și forța artistului.

Bătrânul conte se uită la nepoată-sa și, fără voia lui, se uită și la Pierre, simțind nevoia de neînvins de a împărtăși cuiva plăcerea pe care o avea auzind-o ce frumos vorbește. Un zâmbet de fericire și de înțelegere înfrumusețea fața, și așa frumoasă, a tânărului meseriaș. Băgă oare de seamă și domnișoara de Villepreux? Contele văzu că ceea ce spusese ea fusese deplin înțeles și nu mai avu nicio îndoială asupra acestui lucru când Pierre exclamă:

— Voi fi în stare să-i spun totul, cuvânt cu cuvânt, Corintianului.

— Corintianul își justifică porecla, zise contele. Mă interesează băiatul ăsta. Unde a fost crescut?

— Ca noi toți, pe drumuri, răspunse Pierre. Lucrăm și studiem oprindu-ne din oraș în oraș. Avem atelierele și școlile noastre, și suntem unii elevii altora. Cât privește însă înclinarea deosebită pe care o vădește această lucrare, nimeni n-a cultivat-o la Corintian. I-a venit singură, într-o bună dimineață.

— Nu cumva e fiul vreunui artist sărăcit? întrebă contele.

— Tată-su era lucrător tâmplar, ca și el, zise Pierre.

— Și e sărac băiatul ăsta?

— Nu, nu chiar; e tânăr, voinic, harnic, și plin de speranță.

— Dar n-are nimic.

— Nimic decât brațele și uneltele sale.

— Și geniul, zise Yseiult privind capul sculptat; fiindcă are geniu, vă asigur.

— Ei, atunci ar trebui să-l cultivăm, reluă contele, să-l trimitem la Paris, într-un atelier de desen, și apoi să-l plasăm la un sculptor bun, cine știe? Ar putea să învețe a face statui și să ajungă, într-o zi, un mare artist. O să ne gândim la asta, nu-i așa, drăguță?

— Din toată inima, răspunse Yseult.

— Îndeamnă-l să continue, îi spuse contele lui Pierre Huguenin. Am să vin să-l văd lucrând; asta o să mă distreze, iar pe el o să-l încurajeze, poate.

Pierre relată cuvânt cu cuvânt prietenului său toată această convorbire; iar Amaury visă toată noaptea la arta de a face statui. Cât despre Pierre, el o visă pe domnișoara de Villepreux. O văzu în toate chipurile, când rece și disprețuitoare, când binevoitoare și familiară; și nu știu cum se făcea, dar imaginea ușii din turnuleț era mereu amestecată cu viziunea aceasta. La un moment dat, i se păru că tânăra castelană, în picioare, în pragul cabinetului, îl cheamă și că el urcă până la această ușă fără scară, doar prin puterea voinței. Ea îi arată o carte mare pe care erau desenate figuri și litere misterioase. Dar, în momentul când el încerca să le descifreze, încurajat de zâmbetul inspirat al tinerei Sibile, ușa i se închidea în față cu violență, iar pe panoul acestei uși vedea figura lui Yseult, care nu era acum decât o figură de lemn sculptat, și își spunea: „N-am fost eu nebun să iau sculptura asta drept o ființă vie?”

Când se trezi din somnul acesta dureros, nemulțumit de tulburarea care-i năpădise fără voie gândurile altădată atât de senine, se hotărî să pună capăt visurilor și să așeze ușa la loc. Prima lui grijă fu s-o scoată din colțul unde o ascunsese. Balamalele erau încă bune și, cum i se poruncise s-o pună la loc în orice stare s-ar afla, apropie scara pe roate de perete și începu lucrul.

În timp ce ciocănea cu putere, întors cu fața spre atelier, domnișoara de Villepreux intră în cabinet să caute o însemnare cerută de bunicul ei, iar când Pierre se întoarse, o văzu în picioare, lângă o masă, frunzărind niște hârtii fără să-i dea nicio atenție lui. Era imposibil totuși să nu-i fi observat prezența, fiindcă el făcea zgomot mare cu ciocanul.

Gălăgia pe care o făcea se opri o clipă. Trebuia să măsoare o bucată care lipsea sus, la plintă. În momentul acela, Pierre era cu fața spre cabinet. Era pe palier și se simțea mai puțin timid. Avu curiozitatea să se uite la domnișoara de Villepreux, fiind sigur că ea n-o să bage de seamă. Stătea cu spatele la el, dar el îi vedea talia subțire și grațioasă

și minunatul păr negru de care era atât de puțin făloasă încât îl purta răsucit strâns, deși în vremea aceea femeile adoptaseră moda buclelor înfoiate, semețe și amenințătoare. În lipsa de cochetărie e ceva mișcător, care nu putea scăpa spiritului delicat al lui Pierre; și se opri din lucru privind-o, iar domnișoara de Villepreux fu sustrasă de la preocuparea ei de această tăcere, așa cum se întâmplă când adormi în zgomot și te trezești dacă zgomotul încetează.

— Te uiți la policioară, îi spuse ea cu multă naturalețe în glas și fără să-i vină în gând că ea e obiectul unei asemenea atenții.

Pierre se tulbură, roși, se bâlbâi și, vrând să răspundă da, răspunse nu.

— Ei, atunci, privește-o mai de-aproape, zise Yseult, care nu-i ascultase răspunsul și începuse să-și rânduiască hârtiile.

Pierre făcu câțiva pași în cabinet cu curajul disperării.

„N-am să mai văd niciodată locul unde am petrecut atâtea ore prețioase, gândea el, trebuie să-mi iau rămas bun privindu-l pentru ultima dată”.

Yseult, care se așezase în fața mesei, îi spuse fără să ridice capul:

— Nu-i așa că-i frumoasă?

— Fecioara aceasta de Rafael, zise Pierre cu totul tulburat și fără să se gândească la ce spune, o! da, e foarte frumoasă.

Yseult, mirată că gravura îl interesa pe tâmplar mai mult decât policioara, ridică ochii la el și-i văzu emoția, dar fără s-o înțeleagă. O atribui timidității, pe care o mai observase la el, și, dintr-un obicei de amabilitate binevoitoare învățată de la bunică-su dori să-l liniștească:

— Dumitale îți plac gravurile? îl întrebă ea.

— Îmi place mult aceasta, zise Pierre, și dacă tovarășul meu ar vedea-o, ar fi tare fericit.

— Vrei să ți-o împrumut ca să i-o arăți? zise Yseult. Ia-o!

— N-aș îndrăzni să-mi îngădui… bâigui Pierre încremenit de această bunătate familiară la care nu se aștepta.

— Ba da, ba da, scoate-o din cui, zise Yseull ridicându-se. Scoase chiar ea gravura din perete și i-o dădu. Ai putea copia rama? Adăugă ea, atrăgându-i atenția asupra ramei de lemn sculptat care încadra madona.

— E luciu de tâmplărie fină, răspunse el, dar cred totuși că aș putea face una la fel.

— În cazul acesta, ți-aș cere mai multe. Am aici câteva gravuri vechi foarte frumoase.

Și, în timp ce vorbea, deschise mapa în care se aflau și i le arătă lui Pierre.

— Iată cea care-mi place mai mult, zise el oprindu-se la un Marc-Antoniu.

— Ai dreptate, e cea mai bună, răspunse Yseult, care observa cu

plăcere sinceră bunul-simț și gustul subțire al meseriașului.

— Doamne, cât e de frumoasă! reluă el; nu mă pricep dar simt că e un lucru minunat. Fericit cine poate privi des lucruri frumoase.

— Sunt rare peste tot, zise Yseult, cu dorința de a îndepărta amărăciunea tainică dezvăluită de această exclamație.

Pierre se uita mereu la gravură. O admirase fără îndoială, dar se gândea la altceva. Fiecare secundă care se scurgea în această aparență <je intimitate cu ființa care începea să-i răscolească sufletul trecea peste el ca un secol de fericire pe care-l savura tremurând. Timpul nu mai avea valoare reală în acel moment, sau, mai bine zis, momentul acela se desprindea pentru el de viața reală, așa cum ni se pare că se întâmplă în vis.

— Dacă-ți place așa de mult, zise Yseult mișcată în sufletul ei de artistă, ia-o, ți-o dăruiesc.

Pierre ar fi preferat să-i spună: „Te rog”. O sili să i-o spună, refuzând cu oarecare mândrie.

— Îmi vei face mare plăcere primind-o, reluă Yseult. Voi găsi alta pentru mine. Să nu te temi că-mi va lipsi.

— Ei, atunci, zise Pierre, am să vă fac o ramă în schimb.

— În schimb? zise domnișoara de Villepreux, care găsi cuvântul cam familiar.

— De ce nu? zise Pierre care, în ocaziile delicate, regăsea în mod firesc tactul și siguranța firilor nobile. Nu sunt obligat să primesc un cadou.

— Ai dreptate, răspunse Yseult cu o pornire de nobilă sinceritate. Primesc rama, chiar cu foarte mare plăcere.

Și adăugă văzând mândria plăcută care strălucea pe fruntea meseriașului:

— Dacă bunicu-meu s-ar afla aici, ar fi încântat să vadă gravura asta în mâinile dumitale.

Poate că această convorbire nevinovată și primejdioasă s-ar fi prelungit, dar o întrerupse micuța marchiză de Frenays. Ea începu printr-un foarte ciudat strigăt de mirare.

— Dar ce ai, draga mea? o întrebă Yseult, cu un sânge rece care o descumpăni deodată.

— Mă așteptam să te găsesc singură, răspunse marchiza.

— *Și cum? nu sunt singură?* Zise Yseult coborând vocea, pentru ca lucrătorul să nu audă acest cuvânt înfiorător. Dar el îl auzi; inima prinde uneori mai bine decât urechea. Groaznicul răspuns îi răni de moarte sufletul învăpăiat de dragoste și de fericire. Aruncă gravura în fundul mapei și mapa pe un scaun, cu o mișcare îngrozită care nu putu scăpa domnișoarei de Villepreux; și, luându-și ciocanul, termină de așezat ușa cu cea mai mare iuțeală. Apoi, depărtându-se fără să salute, fără să întoarcă ochii spre cele două doamne, ieși din atelier plin de ură pentru idolul său și plin de dispreț și pentru sine însuși, fiindcă se lăsase legănat de închipuiri nebunești.

Capitolul XIX

Când tinerele doamne rămaseră singure, avu loc între ele o convorbire destul de ciudată.

— Ai spus o vorbă grea de tot pentru bietul tânăr, zise marchiza, văzându-l pe Pierre Huguenin plecând.

— N-a auzit-o, răspunse Yseult, și de altfel n-ar fi putut-o înțelege.

Yseult simțea că se minte pe ea însăși. Observase foarte bine indignarea meseriașului și, cum în ciuda prejudecăților pe care i le putuseră da convenienţele din lumea mare, era profund bună și dreaptă, simțea o remuşcare adâncă și un fel de neliniște. Dar era prea mândră ca să mărturisească.

— Poți spune ce vrei, reluă Josephine, băiatul ăsta a fost rănit în inimă, era ușor de văzut.

— S-ar înșela dacă ar crede că m-am gândit să-l umilesc, răspunse Yseult, care căuta să se scuze în propriii ei ochi. Dacă m-ai fi găsit singură cu orice alt bărbat afară de bunicul sau fratele meu, aș fi putut să-ți răspund la fel.

— Da de unde, replică marchiza, nu mi-ai fi răspuns la fel, verișoară; ar fi însemnat să sfidezi pe altcineva decât pe un biet meseriaș; dar cum știi că din partea unui asemenea om n-ai a te teme de nimic, ai fost vitează și crudă, neavând a te teme de urmări.

— Ei, atunci, dacă am greșit, e vina dumitale, Josephine, zise domnișoara de Villepreux cam supărată. Dumneata ai provocat răspunsul meu prostesc printr-o exclamație deplasată.

— Ei, Doamne, ce-am făcut așa de revoltător? Fapt e că am fost mirată găsindu-te stând cu însuflețire de vorbă cu un lucrător tâmplar. Cine n-ar fi fost mirat în locul meu! Am țipat fără voia mea, și când l-am văzut pe băiatul acela roșind până-n albul ochilor, mi-a părut rău

că am intrat așa de brusc. Dar cum puteam prevedea…

— Draga mea, zise Yseult cu o înciudare pe care nu-și amintea s-o fi simțit vreodată, dă-mi voie să-ți spun că explicațiile, reflecțiile și expresiile dumitale sunt din ce în ce mai ridicole, și că toate astea vădesc proastă creștere. Fă-mi plăcerea și vorbește de altceva. Dacă l-aș lua pe bunicul de judecător în afacerea asta, el ar ști poate mai bine decât mine la ce te gândești, dar nu știu dacă ar vrea să mi-o spună.

— Îmi dai o lecție foarte, jignitoare, răspunse Josephine, și e prima dată că-mi vorbești astfel, dragă Yseult. Am spus probabil ceva foarte necuviincios, de vreme ce am putut să te ating așa de tare. De vină e proasta mea educație. Dar dumneata, care ești atât de inteligentă, verișoară, mă mir că nu ești mai indulgentă față de mine. Dacă te-am ofensat, iartă-mă.

— Eu te implor să mă ierți, zise Yseult cu voce înăbușită, sărutând-o tare pe Josephine, eu sunt vinovată în toate chipurile. O greșeală o atrage pe alta; am spus adineaori o vorbă urâtă și, pentru că sufăr din cauza ei, te fac acuma și pe dumneata să suferi. Te asigur că eu sufăr mai mult în clipa de față.

— Să nu mai vorbim de asta, zise marchiza sărutând mâinile verișoarei sale; o vorbă din partea dumitale, Yseult, mă va face totdeauna să uit totul.

Yseult se strădui să zâmbească, dar îi rămăsese o greutate pe inimă. Își spunea că dacă meseriașul auzise cuvântul crud pe care și-l reproșa, nu va putea niciodată să i-l șteargă din amintire; și, fie din mândrie nemulțumită, fie din dragoste pentru dreptate, își simțea conștiința rănită; nu era deprinsă să nu se înțeleagă cu ea însăși.

Marchiza încerca s-o distreze.

— Vrei, o întrebă ea, să-ți arăt desenul pe care l-am făcut ieri? ai să mi-l corectezi.

— Bucuros, răspunse Yseult.

Când avu desenul în fața ochilor spuse:

— Ai avut o idee bună să desenezi capela înainte de a-și fi pierdut aspectul ruinat și părăsit. Îți mărturisesc că voi regreta dezordinea pe care eram deprinsă s-o văd înăuntru, culoarea întunecată pe care i-o dădeau praful și vechimea. Și-mi pare rău de pe-acum după vuietele jalnice pe care le făcea vântul pătrunzând printre crăpăturile zidurilor vechi și prin ferestrele fără geamuri, după țipetele bufnițelor, și după pașii mărunței și tainici ai șoarecilor, asemenea unui dans de spiriduși sub clar de lună. Atelierul va fi foarte comod pentru mine, da, ca tot ce tinde spre confort și util, își va fi pierdut poezia romantică după ce-l vor termina lucrătorii.

Yseult cercetă desenul verișoarei sale, îl găsi destul de plăcut, corectă câteva greșeli de perspectivă, o îndemnă să-l coloreze cu tușuri diluate în apă, și o ajută să-și așeze șevaletul pe palierul tribunei.

Spera poate că, venind din când în când să stea lângă ea, va găsi prilejul să fie amabilă cu Pierre Huguenin și să-l facă să uite ceea ce, în sinea sa, numea obrăznicia ei. E sigur că dorea s-o facă și că, din ziua aceea, nu-l mai vedea trecând fără să simtă oarecare rușine. Era în suferința aceasta o nevinovăție desăvârșită, un fel de scrupul religios în care cazuistul cel mai auster n-ar fi găsit nimic de reprobat, dar de care unele femei din lumea mare ar fi râs, sau, poate, s-ar fi scandalizat.

Nu găsi însă prilejul pe care-l căuta Pierre, de cum o zărea, ieșea din atelier, sau stătea atât de departe și se cufunda în așa fel în lucru, încât nu era cu putință să schimbi cu el un cuvânt, un salut sau măcar o privire. Yseult înțelese supărarea lui și nu mai îndrăzni să vină pe palier cât desenă Josephine. Astfel, lucru ciudat, exista un secret dintre cele mai delicate între domnișoara de Villepreux, fiica seniorului, și Pierre Huguenin, lucrătorul tâmplar, un secret care se ascundea în fibrele inimii mai curând decât se formula în gânduri, și de care fiecare știa că celălalt e probabil preocupat, deși niciunul din ei n-ar fi admis să-și dea seama de simpatia aceasta dureroasă.

În mintea marchizei se petrecea, însă, altceva; și nu știu de unde s-o apuc, o, respectabilă cititoare, ca să te fac să ghicești. Desena, și desenul ei nu se mai termina. Yseult, care se consacra mult lecturii și redacta rezumate analitice după unele lucrări destul de serioase pentru sexul și vârsta ei, stătea o parte din zi în cabinet, a cărei ușă rămânea deschisă între ea și verișoară-sa, dar a cărui tapiserie o ferea de privirile lucrătorilor. Nu mai venea pe palier și privea desenul Josephinei doar când aceasta i-l aducea. Iar Josephine i-l arăta din ce în ce mai rar și până la urmă nu i-l mai arătă de loc. Yseult se miră, și-i spuse într-o seară:

— Ei, verișoară. Ce se-aude cu desenul tău? Trebuie să fie o capodoperă fiindcă lucrezi de opt zile la el.

— E groaznic, răspunse repede marchiza, înfiorător, stricat, mâzgălit. Nu-mi cere să-l vezi, că mi-e rușine de el; vreau să-l rup și să-l fac din nou.

— Admir curajul tău, reluă Yseult, dar dacă nu-ți cer un sacrificiu prea mare, eu te-aș implora să te mulțumești cu atât. Zgomotul lucrătorilor și praful pe care-l fac mă supără mult. M-am deprins să lucrez aici și cred că n-aș fi în stare să lucrez în altă parte. Va trebui să renunț dacă tu continui să-mi lași ușa deschisă.

— Am să desenez atunci cu ușa închisă, propuse marchiza cu timiditate.

— Nu prea știu cum să justific ce am să-ți spun, răspunse Yseult după o clipă de tăcere, dar mi se pare că asta nu s-ar cuveni pentru tine; tu ce crezi?

— Nu s-ar cuveni! Cuvântul mă miră din partea ta.

— O, știu că ți-am spus că ești singură când se află în cameră un lucrător, dar era o idee greșită și o vorbă necuviincioasă, și tu știi că mi-o reproșez. Nu, n-ai fi singură în mijlocul a șase lucrători.

— În mijlocul lor, spui? Doar n-o să mă așez, Doamne ferește, chiar în mijlocul atelierului! N-ar fi de loc perspectiva cea mai bună pentru desenat.

— Știu și eu că tribuna se află la șase metri jumătate deasupra podelei și că e ca și când te-ai afla în altă încăpere decât cea în care lucrează ei, dar, în sfârșit… știu eu… Te întreb pe tine, Josephine. Trebuie să știi mai bine ca mine ce se cade și ce nu.

— Am să fac ceea ce dorești, răspunse marchiza cu un botișor care nu o urâțea de loc.

— Asta pare să te necăjească, drăguța mea? reluă Yseult.

— Mărturisesc, desenul ăsta mă amuza. Era ceva bun de scos de aici, și-aș fi reușit până la urmă.

— Nu te-am văzut niciodată așa de pasionată după desen, Josephine.

— Iar pe tine nu te-am văzut niciodată așa de englezoaică Yseult.

— Ei bine, dacă ții atâta, continuă. Am să îndur mai departe zgomotul ciocanului, care-mi sparge creierul, și nenorocitul de ferăstrău, care-mi dă dureri de dinți, și blestematul de praf care-mi strică toate cărțile și toate mobilele.

— Nu, nu, nu vreau asta! Dar ce diferență găsești tu dacă suntem despărțite de o ușă sau de o tapiserie?

— Eu? nu știu; am impresia că, datorită tapiseriei, nu pari singură, iar cu ușa închisă ar fi cu totul altceva.

— Crezi oare că oamenii aceia mă bagă în seamă, de la distanța la care sunt față de tribună? Mai mult chiar: crezi oare că eu *însemn ceva pentru ei*?

— Josephine, zise Yseult râzând și roșind totodată, ești o prefăcută. De ce ai țipat, când l-ai găsit pe Pierre Huguenin aici, stând de vorbă cu mine, acum opt zile?

— Nu mai știu nici eu, zău, habar n-am, Yseult, era o prostie din partea mea.

— Și poate că era una din partea mea să consider fără însemnătate convorbirea aceasta în doi; m-am gândit de-atunci. Un bărbat rămâne un bărbat, orice s-ar spune. N-aș sta de vorbă în cabinetul meu singură cu Isidore Lerebours, de exemplu.

— Pentru că e prost, îngâmfat, necuviincios!

— Un meseriaș, ca Pierre Huguenin, de pildă, care nu e nici necuviincios, nici îngâmfat, nici prost, e prin urmare mult mai mult un bărbat decât domnul Isidore?

— O! nici vorbă.

— Și cu toate astea nu te-ai duce să desenezi într-un atelier unde ar

fi adunați mai mulți de-alde Isidore, nu-i așa?

— O, nu! desigur. Totuși m-aș crede acolo singură de tot, și dacă aș fi condamnată să trăiesc într-o insulă pustie cu cel mai desăvârșit dintre ei…

— Ai face mai curând portretul dobitoacelor celor mai urâte, decât al lui, îmi închipui… Dar ce-i cu personajul pe care-l văd aici?

În timp ce vorbea cu verișoara ei, Yseult deschisese mapa cu desene, și-l găsise pe cel al atelierului. Aruncase ochii pe el fără ca Josephine, cu gândul în altă parte, să apuce s-o împiedice, și observase o figurină drăguță așezată grațios pe un trunchi de coloană gotică.

Josephine scoase un țipăt ușor, se repezi la desen, și voi să-l smulgă din mâinile verișoarei sale, care îl ferea alergând în jurul camerei. Jocul acesta dură câteva clipe; apoi Josephine, care era foarte nervoasă, se făcu roșie toată de dudă și smulse desenul din care o jumătate rămase în mâinile lui Yseult, tocmai jumătatea unde figura personajul.

— N-are a face, zise Yseult râzând, e tare drăguț, zău. De ce te superi așa? Uite că ai ochii plini de lacrimi, ce copilă ești! Țineai să rupi desenul? Uite că l-ai rupt. Îți pare rău? Mă oblig eu să ți-l lipesc la loc; nici n-o să se mai cunoască. La drept vorbind, ar fi păcat, e tare drăguț.

— Nu e frumos ce faci, Yseult. Eu nu voiam să-l vezi.

— Ești orgolioasă față de mine, dar nu ești oare eleva mea acuma? De când își ascund elevii lucrările de profesor? Dar ia spune-mi, Josephine, cine e personajul acesta?

— Vezi și tu, o figură imaginară, un paj din evul mediu.

— Ce vorbești? e un anacronism. Dacă s-ar fi păstrat bine capela, pajul ar fi la locul lui; dar când e ruinată, nu se potrivește. E puțin probabil ca bietul tânăr să fi rămas acolo neatins și cu aceleași haine de acum trei sute de ani.

— Vezi cum îți bați joc de mine? de asta mă temeam.

— Dacă te superi, n-am să mai îndrăznesc să-ți spun nimic. Și totuși…

— Ei, dacă ai pornit, spune mai departe.

— Josephine, pajul ăsta seamănă cu Corintianul ca două picături de apă.

— Corintianul cu o tunică despicată și cu o tocă de paj? ești nebună!

— Tunica e rudă bună cu surtucul, iar cât despre tocă, e vară primară cu cea o Corintianului, care nu e de loc urâtă și care îi stă foarte bine. Poartă părul lung și tăiat întocmai ca cel de aici: în sfârșit, are o figură încântătoare ca pajul acesta. Ei, lasă, trebuie să fie strămoșul lui, să nu mai vorbim de asta.

— Yseult, zise marchiza plângând, nu te credeam răutăcioasă.

Tonul cu care fură rostite aceste cuvinte, ca și lacrimile care căzură

din ochii Josephinei o făcură să tresară de uimire pe Yseult. Lăsă desenul din mână, crezând că visează, și se străduí s-o mângâie pe verișoara ei, dar fără să-și lămurească în ce fel o putuse jigni; căci n-avusese altă intenție decât să facă o glumă foarte nevinovată și care nu era cu totul nouă între ele. Nu îndrăzni să-și oprească gândul asupra descoperirii pe care lacrimile acestea lăsau s-o presimtă, și respinse foarte repede ideea, ca fiind absurdă și jignitoare față de verișoara sa. Aceasta, văzând candoarea lui Yseult, își șterse lacrimile, și cearta lor se încheie, cum se încheiau toate, cu alintări și cu hohote de râs.

Ei, da, ai ghicit, o, cititoare plină de pătrundere, biata Josephine, care citise multe romane (și asta să-ți fie de bună învățătură) simțea nevoia de neînfrânat să introducă în viața ei un roman având-o pe ea drept eroină; iar eroul era gata găsit. Se afla acolo, tânăr, frumos ca un semizeu, inteligent și mai neîntinat ca niciunul din cei cărora li se deschid porțile romanelor celor mai cuviincioase. Numai că era lucrător tâmplar, ceea ce contrazice, mărturisesc, uzanțele din lumea bună, dar era încununat, pe lângă părul lui frumos, cu aureolă de artist. Geniul acesta născut ca prin minune era răsfățat și lăudat în fiecare seară în salon de către bătrânul conte, care se amuza și se mândrea de faptul că îl descoperise, iar această situație interesantă făcea ca tânărul să fie foarte la modă la castel. Rolul ar fi astăzi răsuflat; am văzut atâția tineri minune că am obosit; și-apoi e neîndoielnic că s-a ajuns să se recunoască faptul că poporul este marele focar de inteligență și de inspirație. Dar în zilele acelea faimoase ale Restaurației, de care vă vorbesc, era o noutate să-ți dai seama de el, o îndrăzneală să nu-l negi, și o generozitate seniorială să-i ajuți dezvoltarea. Amintiți-vă că în vremea aceea, care pare atât de depărtată de anul 1840 prin moravurile și ideile sale, oamenii *bine* nu admiteau ca poporul să învețe să citească, și știau ei de ce. Bătrânul conte de Villepreux trecea ca fiind de un liberalism deșucheat în ochii boernașilor vecini, iar acest liberalism părea plin de originalitate și de gust ales tineretului cult din regiune. Era natural ca romanțioasa Josephine să se molipsească de acest entuziasm la modă, fără să-i înțeleagă însă consecințele. Ea vedea în eroul ei un Giotto sau un Benvenuto în devenire; și, pe deasupra, nu-l chema nici *Trandafirul,* nici *Laleaua,* nici *Bucuria,* nici *Făclia Dragostei;* oricare dintre poreclele acestea ar fi sunat prost și l-ar fi depoetizat, cum se spune azi, ci avea o poreclă plăcută și cu care cădeai bucuros de acord: se numea Corintianul.

De ce a fost Corintianul luat în seamă și nu Pierre Huguenin? Acesta din urmă nu avea nicidecum mai puțin succes în salonul de la castel. În sensul că, de câte ori era pomenit Corintianul în convorbirile de seară, jumătate din laude erau totdeauna pentru Pierre. Contele îi

admira prestanța, aerul distins, felul de a se purta, remarcabil prin demnitatea lui firească, limbajul onest, inteligent, plin de bun-simț, și, mai ales, prietenia lui fierbinte și poetică pentru tânărul sculptor. Atâta doar că sculptorul era înzestrat cu focul sacru care se răsfrângea, probabil, și asupra prietenului său, tâmplarul. Când se spuneau aceste lucruri, fruntea marchizei se însufleţea; greșea cărțile când juca *reversi* cu unchiul ei, sau dădea pe jos ghemurile de mătase când broda la gherghef; apoi risca o privire timidă spre verișoară-sa. Își închipuia că va surprinde mai curând sau mai târziu un roman asemănător între verișoara ei și Pierre Huguenin, și această năzărire a imaginației îi dădea curaj. Dar Yseult, liniștită cum era ea, îi vorbea de Pierre cu atâta calm și sinceritate, încât nu era rost de iluzii de partea aceea.

Deși Josephine înțelegea că Pierre era demn de toată considerația, ea îi acordase totuși lui Amaury preferința. Te puteai familiariza mai ușor cu acesta, care era socotit oarecum ca un copil. Îi spuneau sculptorașul; vorbeau despre viitorul pe care i-l preziceau; se duceau să-l vadă lucrând în fiecare zi; contele îl tutuia, îl numea băiatul lui, și-l lua pe după cap când îl prezenta persoanelor care veneau să-l viziteze și pe care le ducea în atelier. Remarcau cât de largă și de înaltă îi era fruntea. Un doctor din partea locului, partizan al lui Lavater și Gali, voia să-i facă un mulaj al craniului. În sfârșit, avea un succes mai strălucit decât meșterul Pierre, cu care nu te puteai juca la fel. E trist de spus, dar majoritatea femeilor din lumea mare așteaptă aprecierea saloanelor ca să dea preferință unui bărbat; și cel mai apreciat e, după ele, cel mai desăvârșit. Josephine plecase prea mult urechea la atracțiile vanității ca să nu fi luat puțin acest defect. Se entuziasmase așadar după băiatul cel frumos, și nu mai putea să se ascundă. Lucrurile ajunseseră până acolo încât glumeau deschis pe socoteala ei în familie, iar ea primea glumele cu foarte mare plăcere. Le provoca chiar, la nevoie; ceea ce era o manevră destul de bună pentru ca cele observate să nu fie luate în serios. Iată de ce verișoara ei își îngăduia uneori să râdă cu ea de asta, neînchipuindu-și nicidecum că s-ar putea întrista de ceea ce îi părea un joc; și iată și motivul pentru care a fost atât de mirată când a văzut-o plângând cu acest prilej. Dar nici lacrimile acestea n-o lămuriră, căci Josephine le explică prin amorul ei propriu de artistă, printr-o migrenă, prin tot ce-i veni în minte.

Toate alintările de la castel nu ameţiseră încă mintea Corintianului. Entuziasmul bătrânului conte pornea desigur dintr-o bunăvoință și o generozitate adâncă; dar era foarte imprudent, căci putea duce la rătăcire judecata unui tânăr smuls din obscuritatea lui liniștită pentru a fi aruncat dintr-o dată pe drumul succesului și al ambiției. Din fericire, Pierre Huguenin veghea asupra lui ca o providență, nelăsându-l să se abată, prin sfaturile lui înțelepte, din făgașul

bunului-simț. De partea lui, taica Huguenin, deși admira sincer îndemânarea și gustul tânărului sculptor, îl sfătuia părintește să se păzească de laude. N-avea a se plânge încă de noua direcție pe care avea s-o ia munca lucrătorului; căci acesta, respectându-și cuvântul, nu se ocupa de sculptură decât duminicile sau seara, un ceas, două după-masă, făcând încercări, iar în toate zilele săptămânii lucra la terminarea lemnăriei pentru care se angajase. Avea să se țină de sculptură numai după ce își împlinea toate obligațiile față de meșter. Dar dacă bătrânul tâmplar nu condamna încercarea aceasta îndrăzneață (la care îl vedea chiar cu plăcere pe fiul său asociindu-se, căci în direcția aceasta înceta orice gelozie profesională, orice concurență a talentelor), nu aproba întru totul relațiile frecvente și amicale care se stabiliseră între salon și atelier.

— Nici vorbă, zicea el, n-am a mă plânge de contele cel bătrân; e un om drept și înclinarea lui spre economie se schimbă în dărnicie când dă de cineva cu merite. Se poartă ca un om foarte cumsecade. Nepoată-sa e și ea îndatoritoare și bună sub înfățișarea ei potolită și nepăsătoare. Tânărul (vorbea de Raoul, fratele lui Yseult) e cam mărginit, leneș și, cum spune Berrichon al nostru, *bun de nimic,* dar la urma urmei, nu e un copil rău. Și când câinii lui ne mănâncă găinile, își bate câinii fără cruțare. În sfârșit, se vede după cum se poartă intendentul cu noi că stăpânu-său i-a poruncit să fie politicos și oman os cu *necăjiții.* Dar, ou toate astea, eu nu mă pot apuca să-i iubesc pe oamenii ăștia, cum aș iubi alți oameni de felul nostru, îl văd pe moș Lacrete că nu e mulțumit, fiindcă purtările lui cam otova și dorința lui foarte firească de a câștiga cât mai mult nu sunt binevăzute la castel. Orice ar face domnul conte, n-o să mă facă el pe mine să cred că iubește poporul, deși trece drept un liberal strașnic și deși dobitocii îl fac iacobin. Își scoate el pălăria în fața unuia mai deștept dintre noi, dar ia să-ți dai nițel drumul în fața lui, și-ai să vezi cum se *îmbățoșează* iar, și-i strivește pe țărănoi. Scoate el din buzunar un ludovic de aur ca să bea un amărât în sănătatea lui, dar ia să încercăm să bem pentru republică, și-o să vedem ce mai lăutari ne plătește.

O văd eu pe domnișoara de la castel făcând pomeni, mergând de la un bolnav la altul ca o soră de caritate, stând de vorbă cu un om sărac ca și cu unul bogat și purtând rochii mai puțin frumoase ca cele ale fetei ei din casă: nu se poate spune că se uită de sus la săteni sau că refuză vreodată să facă un serviciu: dar ia să-i propui să se mărite cu fiul unui mare fermier; chiar dacă n-are educație mai proastă și bani mai puțini decât ea, o să spună că nu-și poate călca demnitatea de boieroaică. N-o țiu de rău: burghezii nu fac mai multe parale decât nobilii. Dax țineți minte, copii, că cei mari vor fi totdeauna cei mari, iar cei mici totdeauna cei mici. S-ar părea că încearcă să vă facă să uitați asta; dar ia luați-o de bună și-o să vedeți cum o să vi se aducă

aminte! O, o! N-am trăit atâta vreme fără să învăț cât cântăreşte un țăran în mâna boierului său.

Un lucru, mai ales, nu-i plăcea lui moș Huguenin: asiduitatea cu care marchiza venea să se instaleze pe tribună pentru a desena, în timp ce lucrătorii lucrau în fața ei. Părea a se teme ca fiu-su să nu-i dea prea mare atenție. Ce caută acolo cucoana asta frumoasă? Spunea el în șoaptă după plecarea ei. E locul unei marchize să stea acolo sus cocoțată ca o găină, în vreme ce flăcăi ca alde voi îi privesc vârful piciorului? Nu zic că n-are picior mic; și durdulia de Marton ar avea picioare mici, dacă în loc să poarte galenți, și le-ar fi strâns toată viața în pantofi de lux, măcar că eu nu văd ce-i frumos în asta: ce, mergi mai bine, sau sari mai sus? Și, la urma urmei, cui vrea ea să placă, cu cine vrea să se mărite? Nu e măritată? Și dacă n-ar fi, ar lua cumva pe-un meseriaș? În sfârșit, ce tot stă cocoțată acolo sus? Stă ca să ne supravegheze sau ca să ne facă portretul? Grozave modele mai suntem, îmbrăcați în halate și în cămașă! Se zice că la Paris sunt oameni plătiți ca să-și lase barbă mare și să fie puși în tablouri. Dar asta-i o meserie de trântor, nu-i a noastră.

— Ce să zic, spunea Berrichon, eu n-aș câștiga mult cu meseria asta, frumos cum sunt; doar dacă ar fi nevoie de vreun maimuțoi de pus în vreo pictură, altfel n-aș avea mulți clienți. Dar să știi, jupâne, că are noroc baronița sau contița, sau cum îi spune, că are de-a face cu băieți de treabă ca noi, care nu spunem niciodată vorbe urâte, și care nu cântăm decât cântece cuviincioase; căci, la urma urmei, sunt mulți lucrători care n-ar răbda să se zgâiască cineva la ei așa și care ar face-o să plece spunând dinadins măscări în fața ei.

— Asta noi n-o să facem niciodată, nădăjduiesc, zise Amaury; datorăm respect unei femei, fie că-i cerșetoare, fie că-i marchiză, și, de altfel, ne respectăm prea mult pe noi înșine ca să rostim cuvinte urâte. Suntem aici ca să lucrăm, și lucrăm; doamna aceea lucrează și ea, nu știu dacă la ceva frumos sau folositor; pesemne că da; altfel ce plăcere ar avea să-și lase lumea ei pentru a noastră?

Marchiza nu-i făcea cine știe ce impresie lui Amaury: băgase el de seamă că e drăguță, tot auzind spunându-se asta, dar nu voia să creadă că vine acolo pentru el, cum gândeau Berrichon și ucenicii. De altfel, nu avea în minte decât sculptura, și în inimă numai chipul Savinianei.

Capitolul XX

Bătrânul conte nu era prea cunoscut la Villepreux, în comuna lui. Nu intrase în posesiunea domeniului decât după Revoluție și nu venise aci decât rareori, nerămânând mai mult de trei luni de fiecare dată. Era cea mai neînsemnată dintre reședințele lui și cea mai retrasă dintre moșii așa cum era situată spre interiorul pașnic al Franței. În vremea aceea, provincia Sologne nu era presărată, ca azi, de păduri

tinere și frumoase, nici tăiată de drumuri bune. Ținutul acesta unde mai este încă atâta de făcut era un pustiu în care populația nevoiașă de la țară abia își putea duce viața, dar în care capitaliștii puteau încerca să aducă terenurilor ameliorări reușite. Sub pretext că se consacră agriculturii, bătrânul senior își prelungise șederile în ultimii doi ani, iar de data asta venea să se instaleze aici cu toate pregătirile cerute de un plan de ședere lungă. Reparațiile pe care le poruncise și numărul mare de cufere, de cărți și de servitori care erau văzuți sosind în fiecare zi anunțau o înscăunare în regulă; lucrul acesta dădea loc, cum bine vă închipuiți, la multe comentarii, căci în provincie nimic nu se poate petrece în chip firesc, se caută pentru orice o explicație misterioasă.

Unii spuneau că bătrânul senior vine aici ca să-și scrie memoriile, ceea ce părea să reiasă din lungile dictări pe care i le făcea nepoatei sale și din viața studioasă pe care o ducea alături de ea. Alții înclinau a crede că aceeași copilă, la care părea să țină atât de mult, își băgase în cap probabil, la Paris, vreo dragoste nefericită, de care voiau s-o îngrijească și s-o tămăduiască prin singurătate și reculegere. Paloarea obișnuită a acestei tinere fete, aerul ei grav, deprinderea de a sta retrasă, veghile ei lungi erau lucruri destul de ciudate în ochii locuitorilor din ținut pentru a cere o explicație de roman.

Vorbele acestea din urmă ajungeau uneori la urechile lui Pierre Huguenin, căruia nu-i păreau lipsite de temei. Domnișoara de Villepreux era în adevăr atât de diferită de tinerele fete de vârsta ei, prospețimea și vioiciunea verișoarei sale formau un asemenea contrast cu ea, și apoi se exagera atât de mult când era vorba de obiceiurile ei excentrice, încât nu știa la ce părere să se oprească. Dar ce-i păsa lui de toate astea? Așa își spunea lui însuși și totuși, când auzea vorbindu-se de presupusa ei pasiune, simțea că i se strânge inima în chip ciudat, și făcea sforțări zadarnice să gonească o asemenea preocupare, care îi părea dăunătoare și bolnăvicioasă.

În puțină vreme, contele de Villepreux se făcu popular în comună cum nu se mai poate; dădea mult de lucru și plătea cu o dărnicie pe care nu i-o cunoșteau oamenii. Îl ținea în mână pe preot și, tot făcându-i daruri pentru pivniță și pentru biserică, îl silea să fie tolerant și să lase lumea să danseze duminica; ținea piept prefectului în privința recrutărilor, influențând pe doctorii care făceau controlul în consiliile de revizie, în sfârșit lăsa deschis parcul duminica pentru toți locuitorii din comună, ba chiar plătea lăutarul să le cânte la jocul din răspântia crescătoriei de iepuri, la umbra unui stejar bătrân numit Rosny, ca toți copacii seculari onorați de această origine ilustră.

Lucrătorii lui moș Huguenin se îmbrăcau cât puteau mai frumos în ziua aceea și le jucau, mai degrabă decât pe țărance, pe fetele din casă, grozav de gătite, de la castel. Berrichon își desfășura toate

grațiile iar sărituriile lui complicate nu erau lipsite de succes. Corintianul se deda și el acestei petreceri, dar fără să se ocupe de o dansatoare anume, ci doar ca să-și satisfacă oarecare cochetărie copilărească, căci era atât de grațios în bluza lui de pânză cenușie brodată cu verde, iar toca lui bearneză, pe care o adusese din călătorie, îi ședea atât de bine, încât atrăgea toate privirile și fetele tânjeau după cinstea de a dansa cu el.

Bătrânul conte venea cu familia, la ora când soarele coboară, și aerul se răcorește, ca să privească aceste dansuri țărănești și să-i deprindă pe oameni cu prezența lui seniorială. Lumea era măgulită de faptul că asta-i făcea plăcere ca și de lucrurile agreabile pe care știa să le spună fiecăruia. Era, sub stejar, o ridicătură de pământ acoperită cu iarbă, unde nimeni n-ar fi îndrăznit să se așeze alături de el sau de nepoata lui, dar lângă care el știa să-i atragă pe bătrânii din partea locului ca să stea de vorbă cu ei, chiar pe taica Huguenin, care în zadar își da aere bățoase de republican și care se lăsa ademenit, ca oricare altul, deși n-o recunoștea niciodată.

La început, tânărul Raoul de Villepreux dansa cu cele mai frumoase fete și nu pregeta să le sărute, ceea ce nu le plăcea de loc pretendenților lor, care se uitau urât, mulțumindu-se cu atât; așa încât, într-o zi, taica Lacrete, care se afla în apropierea băncii verzi, strânse pumnul cu un aer pe jumătate glumeț, pe jumătate fioros, și se jură pe toți Dumnezeii de care-și aduse aminte că, pe vremea lui, el n-ar fi lăsat să-i sărute cineva iubita, de-ar fi fost chiar și Delfinul Franței. Taica Lacrete avusese un cont achitat, de arhitectul castelului și, nemulțumit de sumă, făcea opoziție deschisă împotriva familiei.

Contele, care nu voia să-și compromită popularitatea, nu stărui asupra vorbei bătrânului lăcătuș, dar nici n-o lăsă fără urmare, și tânărul senior nu mai apăru la jocul de sub stejar.

Domnul Isidore dansa și el, și încă cu câtă îngâmfare ridicolă, cu ce aere de semeție obraznică, numai Dumnezeu știe! Pe fetele din sat le zăpăcea cu aerele lui, dar fetele din casă, care se pricepeau la maniere distinse, ca și fata ajutorului de primar, care făcea pe prințesa, îl găseau prea familiar. Doamna de Frenays dansase la început cu vărul său, Raoul, și catadicsise să pună mânuța ei în cea a țăranului care-i stătea în față la șirul englezesc.

Dar mâna aceasta era acoperită de mănușă, ceea ce părU foarte jignitor celor mai mulți dansatori, și ceea ce îi făcu să n-o mai invite, deși ea murea de pofta de a fi invitată, căci dansa minunat; piciorușele ei abia atingeau iarba, iar o femeie frumoasă care se vede admirată nu ține seama dacă dansează cu un țărănoi.

După ce Raoul se făcu nevăzut de la balul câmpenesc, în urma ordinului primit de sus, marchiza, nemaiputând răbda, acceptă invitația lui Isidore. Dar după Isidore nu se mai prezentă nimeni și ea

se plânse de asta, cu toată naivitatea, unchiului său, când el o întrebă de ce nu dansează.

— Vezi ce înseamnă să fii o cucoană frumoasă? zise contele. Ia să vedem dacă nu-ți găsesc eu un dansator. Vino încoace, băiete, îi spuse el Corintianului, care era la doi pași. Văd că mori de poftă s-o inviți pe nepoata mea și nu îndrăznești; eu te asigur că va fi încântată să danseze. Haide, dă-i mâna și luați-vă locurile pentru contradans, am să comand eu figurile.

Corintianul era prea răsfățat la castel ca să fie mirat sau rușinat de o asemenea onoare. „E prima dată că dansez cu o marchiză, își spunea în sinea lui. Ce-are a face, am s-o joc ca pe oricare alta, și nu văd de ce m-aș zăpăci pentru atâta lucru”.

Așa răspundea în sinea lui ochilor holbați ai lui Berrichon, așezat în fața lui, și năucit de întâmplare.

Tot sărind ușurel pe pajiște cu dansatoarea sa, Corintianul care, cu tot curajul lui lăuntric, nu îndrăznise încă s-o privească în față, băgă de seamă că regina aceasta a balului era atât de tulburată, încât se încurca în figurile dansului. La început, nu înțelese nimic, și, voind s-o ajute să-și reia locul fără să fie atinsă de aprigele zvârlituri de picioare ale lui Berrichon, îndrăzni, dar fără alt sentiment decât cel al unui respect firesc, să-și pună mâna sub cotul marchizei, ca s-o împiedice să cadă. Cotul acesta gol, între o mânecă scurtă și o mitenă de mătase neagră, era atât de rotund, de micuț și de moale, încât Corintianul nu-l simți deodată; văzându-l însă pe Berrichon avântat într-o învârtitură fără putință de oprire, iar pe marchiză clătinându-se, îi strânse cotul ca să-i redea echilibrul. Dar strângerea aceasta fu ca un curent electric. Josephine se făcu roșie ca o cireașă, iar Corintianul avu dintr-o dată un acces de timiditate și fu cuprins de o tulburare greu de îndurat. Se grăbi s-o ducă la loc de îndată ce se termină contradansul și să se depărteze cu un fel de spaimă. Dar nu apucă vioara să dea semnalul contradansului următor că se și pomeni, ca printr-o vrăjitorie, lângă doamna de Frenays, iar mâna acesteia se afla într-a lui. De ce formulă se folosise pentru a o invita din nou și cum de îndrăznise? N-a ştiut-o niciodată. În jurul lui plutea un nor iar el mergea ca în vis.

Din ziua aceea, Corintianul dansă cu marchiza în toate duminicile, și nu câte-o singură dată. Exemplul lui îi încurajă pe ceilalți, și Josephine nu mai scăpă niciun contradans. Când n-o invita, Corintianul era totdeauna în fața ei la dans, iar mâinile li se atingeau, respirațiile li se contopeau și privirile lor se căutau. Toate aceste mici minunății se petrec de la sine când îți place dansul, de nici n-ai timp să le bagi în seamă.

Yseult nu dansa niciodată, deși bunicul ei o îndemna deseori, iar marchiza, cam rușinată de plăcerea pe care ea însăși o simțea, ar fi

vrut s-o atragă în vârtejul jocului câmpenesc. Era oare, din partea tinerei castelane, dispreț sau nepăsare? Pierre Huguenin, stând veșnic la mare distanță de ea și ascuns, fie în spatele unor grupuri de oameni, fie de tufișuri, în dosul cărora se plimba încet, avea deseori ațintiți ochii asupra ei, și se întreba ce gânduri erau sub fruntea ei de nepătruns, care ascundea atâta energie sub o înfățișare atât de plăpândă. Domnișoara de Villepreux avea întotdeauna aerul unei persoane obosite care își îngăduie să nu-și folosească puterile până în momentul când le va îndrepta spre noi acțiuni hotărâtoare. Pierre Huguenin o studia ca pe o carte scrisă într-o limbă necunoscută, în care speri să dai de un cuvânt care să te facă să-i ghicești înțelesul. Dar cartea aceasta era pecetluită, și nicio silabă nu-i dezvăluia taina.

Yseult nu părea totuși să se plictisească. Din când în când se adresa sătencelor, vorbindu-le cu o familiaritate politicoasă, a cărei nuanță era foarte greu de prins. Părea că evită bunătatea ostentativă, pe care o dezvăluia fiecare gest al bunicului ei, dar, în același timp, avea o bunăvoință gravă și liniștită. Nu intimida niciodată pe cei cu care stătea de vorbă, și era cu neputință să constați cea mai mică deosebire în atitudinea și trăsăturile ei, fie că vorbea cu bunicu-său sau cu verișoara ei, fie că vorbea cu taica Huguenin sau cu copiii din sat. Deși bietul Pierre avea pe inimă o jignire care i se părea de neșters, își spunea uneori că ea *ațe* sentimentul sau instinctul egalității în gradul cel mai vădit și mai desăvârșit. Dar oamenii din sat n-o judecau cu tot atâta înțelepciune. N-o urau pe „domnișoara”, cum îi ziceau, dar nici n-aveau pentru ea afecțiunea pe care știuse să le-o inspire bătrânul conte. „Nu arată, ziceau ei, dar parc-ar fi făloasă pe dinăuntru”.

Într-o zi, Amaury găsi un volum pe care marchiza „care nu mai venea să deseneze în atelier, îl lăsase în parc:

Îl duse prietenului său Pierre, știind cât li plăceau acestuia cărțile.

În adevăr, vederea unei cărți îl făcea întotdeauna pe Pierre să tresară de interes și de bucurie. De foarte multe zile nu mai citise nimic, și Amaury își închipuia că această, recreare preferată va goni gândurile triste care-l bântuiau…

Era un roman de Walter Scott, nu mai știu care; dar unul din cele în care eroul, simplu țăran de la munte sau biet vântură-lume, se îndrăgostește de vreo doamnă, regină sau prințesă, e iubit de ea într-ascuns și, după o serie de întâmplări încântătoare sau înfiorătoare, sfârșește prin ai deveni iubitul sau soțul ei. Intriga aceasta, simplă și mișcătoare totodată, este, după cum se știe, tema favorită a regelui romancierilor. El este poetul lorzilor și al monarhilor, dar și poetul țăranului, al soldatului, al proscrisului, și al meseriașului. Credincios predilecțiilor sale aristocratice, e-adevărat, și prea englez pentru a fi îndrăzneț până la deznodământ, le descoperă întotdeauna nobililor săi vagabonzi o familie ilustră, o moștenire bogată, sau îi face să urce,

treaptă cu treaptă, scara onorurilor și a averii, pentru a-i aduce la picioarele iubitelor lor, fără să le expună pe acestea la mezalianță printr-o căsătorie făcută numai din dragoste. Dar e tot atât de sigur că trebuie să-i fim recunoscători fiindcă ne-a zugrăvit poporul în culori poetice, și fiindcă din sinul lui a creat figuri mărețe și impunătoare, al căror devotament, vitejie, inteligență și frumusețe rivalizează cu strălucirea eroului principal, deseori până la a-l întrece și a-l lăsa deoparte. Nici vorbă că artistul a înțeles și a iubit poporul, nu din principiu, ci din instinct, și n-a fost orbit de prejudecățile senioriale.

Romanele acestea, cu toată castitatea lor delicată și încântătoare, sunt primejdioase pentru capetele tinere și subversive pentru vechea ordine socială, atâta cât trebuie să fie romanele pentru a fi romanțioase și pentru a fi citite cu aviditate de toate clasele societății. Lui Sir Walter Scott, prin urmare, trebuie să-i atribuim dezordinea care se organizase, dacă se poate spune așa, în mintea Josephinei. Ea visa că e o doamnă din secolul al XV-lea sau al XVI-lea, pe care o curtează un tânăr meseriaș, copil pierdut din vreo familie nobilă, lansat de curând pe drumul talentului și al gloriei, și care trebuia să-și recapete titlurile sau să le dobândească prin meritele și reputația sa. Cea mai mare parte dintre marii maeștri ai artei au ieșit doar din plebe; și care marchiză, chiar având arbore genealogic, n-ar fi fost măgulită să fie idolul și iubita ideală a unor proletari iluștri ca Jean Goujon, Puget, ***Canova***[29] și mulți alții pe care-i numără istoria artelor în toate ramurile ei?

Volumul fu devorat într-o singură seară de cei doi prieteni și le dădu o asemenea dorință de a cunoaște restul romanului, încât, neîndrăznind să-l ceară cu împrumut de la castel, îl închiriară de la librarul orașului vecin. Lectura aceasta le făcu o impresie la fel de adâncă, dar fiecăruia în alt sens: Pierre vedea în el idealizarea fantastică a femeii; Corintianul vedea realizarea posibilă a propriului său destin, nu ca moștenitor necunoscut al vreunei mari averi, ci ca cuceritor predestinat gloriei artistice. Îi mărturisea cu simplitate lui Pierre ambiția și speranțele sale.

— Ești fericit, îi răspundea prietenul său, că ai în minte asemenea dulci iluzii. Și, la urma urmei, de ce nu s-ar realiza? Artele sunt astăzi singura carieră în care titlurile și privilegiile nu sunt absolut necesare. Muncește, așadar, frățioare, și nu te descuraja. Dumnezeu ți-a dat mult: geniul și dragostea. S-ar zice că ți-a pus pe frunte semnul unei vieți strălucite; căci, la vârsta când cei mai mulți dintre noi ne mai zbatem într-o ignoranță grosolană, întrebându-ne cu tristețe neputincioasă ce viitor ne așteaptă, tu ești sigur de vocația ta, ești remarcat de oameni în stare să te aprecieze și să te ajute. Și asta încă nu-i tot, ești iubit de femeia cea mai frumoasă și cea mai nobilă poate din lume.

Când Pierre vorbea de Saviniana, Amaury cădea într-o melancolie pe care prietenul său se străduia în zadar să i-o spulbere:

— Cum poți să te mâhnești atât de adânc de o absență a cărei durată o cunoști, îi spunea el, și în timpul căreia te susține siguranța că ești iubit cu statornicie și cu curaj. Eu mă pomenesc uneori că-ți invidiez nefericirea.

Amaury avea obiceiul să răspundă la aceste mustrări că viitorul e acoperit cu un văl de nepătruns și că speranța în care se legănase e poate prea frumoasă ca să se realizeze.

— Crezi tu, oare, zicea el, că Romanet va renunța ușor la comoara la care râvnesc și eu? Vreme de un an cât va petrece lângă Maica, văzând-o în fiecare zi și dându-i în fiecare zi dovezi de devotament și de pasiune, crezi că ea nu va avea gânduri mai înțelepte decât cele pe care ți le-a mărturisit ție, într-un moment de tulburare și de înflăcărare? Când a vorbit cu tine, eram toți înfierbântați. Eram după multe emoții puternice, după o încăierare în care, pentru a o răzbuna, făptuisem un omor; un omor a cărui amintire fatală mă urmărește fără încetare și aruncă o pată întunecată asupra gândurilor mele de dragoste. Poate că astăzi îi și pare rău de ce ți-a spus și, înainte ca doliul să i se sfârșească, va regreta poate că, prin această destăinuire, s-a legat oarecum față de mine, așa cum regreta atunci că soțul ei o făgăduise lui Sprijin Bun.

Aceste îndoieli, care nu se potriveau cu firea îndrăzneață și încrezătoare a Corintianului, îl mirau pe Pierre, cu atât mai mult cu cât păreau să crească pe zi ce trece, până într-atât încât el atribui mâhnirea aceasta omorului involuntar înfăptuit de prietenul său. Încercă să alunge neliniștea adusă de amara amintire și să-l justifice pe Corintian în propriii săi ochi.

— Nu, n-am remușcări, îi răspunse tânărul. În fiecare dimineață și în fiecare seară îmi înalț sufletul către Domnul și știu că în fapt e alături de el, căci urăsc violența, nu sunt nici dușmănos, nici nestăpânit, nici răzbunător, iar certurile companionajului îmi stârnesc acuma groază și milă. Am văzut-o pe femeia iubită căzând de o lovitură pe care am crezut-o ucigătoare, și l-am nimicit pe ucigașul ei, cu un gest de apărare, mai îndreptățit decât cel al soldatului în vreme de război. Dar sângele acesta care a curs între Saviniana și mine va lăsa urme dureroase, e un semn nespus de rău, la care nu mă pot gândi fără să nu mă înfior.

— Gândul ăsta ți-l face și mai cumplit absența ei. Dacă Saviniana ar fi aici, fericirea de-a o privi și de-a o auzi te-ar face să uiți imaginile sinistre care-ți plutesc în amintire.

— Asta-i sigur; dar atunci aș fi și mai vinovat decât sunt. Pierre, îmi spuneai nu de mult că ești dezgustat de companionaj și că simți nevoia să închei cu tot ce se leagă de luptele acestea criminale și nebunești.

Eu am astăzi și mai multe motive decât aveai tu atunci să simt același dezgust. Nu pot îndura ideea să mă mai cufund în ele și, mai ales, s-o las să trăiască în mijlocul lor pe soția pe care mi-am visat-o. Ar trebui ca Saviniana să se poată lăsa de meseria asta păcătoasă. Aș vrea s-o smulg din locul acela primejdios unde nu voi mai putea să calc fără să mă treacă sudori reci și fără să simt un fior de moarte.

— Sper, răspunse Pierre, că timpul va potoli impresia asta, a cărei amărăciune o înțeleg prea bine, dar de care te lași stăpânit poate mai mult decât ar trebui. Amintește-ți zilele fericite pe care le-ai petrecut în casa aceea primitoare, pe care Saviniana o sfințește prin prezența ei. Mai statornică și mai tare decât tine, ea și-a păstrat în furtună credința și îndurarea, gata să ajute victimele pe care noi mânii ar mai putea să le zdrobească de pietrele vetrei ei. Rolul ei e măreț, te asigur; și cu cât o văd mai înconjurată de pericole, cu atât o găsesc mai demnă de respect și de dragoste pe femeia aceasta, neprihănită în mijlocul dezmățului și calmă în mijlocul furiilor care vuiesc în jurul ei. Cred că îndeplinește acolo o datorie mai augustă decât cea a unei regine în mijlocul curții sale și că, dacă ar căuta o viață mai liniștită și mai elegantă, ar renunța la o misiune pe care i-a încredințat-o cerul.

— O! Pierre, zise Corintianul mișcat, spiritul tău înnobilează lucrurile cele mai josnice și le divinizează mai mult încă pe cele mai înalte. Da, Saviniana e o sfântă, dar n-o pot iubi fără să nu doresc s-o smulg din iadul acela.

— O vei face într-o zi, răspunse Pierre. Când vei fi cucerit cu sudoarea frunții o viață mai ușoară, îți va fi îngăduit s-o faci să se bucure de ea pe tovarășa ta. Atunci, biata femeie va fi muncit îndeajuns și va fi suferit îndeajuns pentru numeroșii ei copii din Ocolul Franței, și schimbarea aceasta va fi răsplata și nu renegarea datoriei ei.

— Și peste câți ani se va întâmpla asta? exclamă Corintianul cu o expresie de sfâșiere care-l impresiona mult pe Pierre.

— O, băiete dragă, nu te-am văzut niciodată așa de grăbit să trăiești. Cum de-ți lipsește curajul tocmai în ceasul vieții tale când ai mai multă forță și mai multă putere?

Corintianul își ascunse fața în amândouă mâinile. Cei doi prieteni stăteau astfel de vorbă de o oră, șezând pe un copac răsturnat din parcul castelului. Era duminică și lăutarii care se duceau la răspântie pentru balul câmpenesc treceau de-a lungul zidului exterior, cântând din instrumente, în mijlocul râsetelor și cântecelor tineretului din sat care se ținea după ei.

Corintianul se ridică brusc:

— Pierre, zise el, destulă tristețe pe ziua de azi, hai să mergem la joc sub stejarul Rosny, vrei?

— Eu nu joc niciodată, răspunse Pierre, și-mi prinde bine, căci mi se

pare că-i un leac păcătos împotriva necazului.

— După ce vezi asta?

— După aerul cu care mă poftești.

— F. O plăcere ciudată, într-adevăr, zise Corintianul așezându-se iar. E ca vinul care ți se urcă la cap și care-ți alungă necazurile, ca să ți le aducă înapoi, mai grele încă, a doua zi.

— Hai, zise Pierre, ridicându-se la rândul lui. Toate mijloacele sunt bune dacă te țin în viață; e bine să uiți, căci e bine să-ți amintești după aceea. Primul lucru e plăcut, al doilea e sănătos. Hai să te duc la joc.

— Ar trebui mai degrabă să nu mă lași să mă duc, Pierre, răspunse Corintianul fără să se ridice. Nu știi ce mă sfătuiești, nu știi unde mă duci.

— Mi-ai ascuns oare ceva? întrebă Pierre așezându-se iar lângă prietenul său.

— Și tu n-ai ghicit oare nimic? răspunse Amaury. N-ai văzut oare că se află acolo, sub stejar, o femeie pe care n-o iubesc, desigur, căci n-o cunosc, dar de la care nu-mi pot lua ochii, pentru că e frumoasă, iar frumusețea are o putere căreia nu i te poți împotrivi? Oare arta nu înseamnă cultul frumosului? Cum aș putea vreodată să întâlnesc privirea a doi ochi frumoși și s-o întorc pe-a mea de la ei? Una ca asta nu-i cu putință, Pierre, și totuși n-o iubesc, n-o pot iubi, nu-i așa? Toate lucrurile astea sunt așadar tare nesăbuite.

— Dar ce vrei să spui? Nu te înțeleg, cine e femeia asta? Cum îți poate părea frumoasă altă femeie decât Saviniana? Eu, dacă aș iubi pe cineva și aș fi iubit, cred că pentru mine n-ar mai fi decât o femeie pe lume, de celelalte nici n-aș ști că există.

— Pierre, tu nu înțelegi nimic din toate astea. N-ai fost niciodată îndrăgostit. Crezi poate într-o putere supraomenească, pe care n-o are dragostea. Ascultă, am să-ți deschid inima mea; am să-ți spun ce se petrece în mine, și, dacă vezi mai limpede decât mine, am să-ți urmez sfaturile. Ți-am spus că se află acolo o femeie pe care o privesc cu tulburare și la care mă gândesc cu și mai mare tulburare când n-o văd. Adu-ți aminte de ce-mi spuneai în atelier, acum cinci-șase zile, în legătură cu o figurină pe care am săpat-o într-unul din medalioane.

— Era capul, pieptănătura, dacă nu chiar trăsăturile unei doamne…

— Nu e nevoie să-i spui pe nume. Nu sunt decât două: una e întruchiparea indiferenței, cealaltă e întruchiparea vieții. Tu ai pretins că am vrut să fac portretul acesteia din urmă; eu am protestat. Nu voiam să-l fac, în adevăr; dar, fără voia mea, ceva din forma ed grațioasă a răsărit sub dalta mea. Tu ai insistat, l-ai luat de martor pe Guillaume. Vorbeam cu toții cam tare, poate, și nu știu dacă din cabinetul turnului nu se aude ce se vorbește în atelier. Am ieșit, și apoi, seara, am intrat iar să iau cartea pe care o lăsasem acolo. Tu mă așteptai acasă ca s-o terminăm. M-ai așteptat destul de mult. Ți-am

spus că am umblat puțin prin parc, ca să-mi treacă durerea de cap. Nu te-am mințit; aveam capul în flăcări și am mers mult când am ieșit din atelier.

— Dar ce s-a petrecut acolo? Nu sunt în stare să-mi închipui. O doamnă? O marchiză?… Tu, un lucrător! Un companion!… Corintiene, n-ai visat, dragă?

— N-am visat, și nu s-a petrecut nimic prea romanțios. Ascultă, totuși. Intru în atelier fără luminare; n-aveam nevoie ca să găsesc cartea, știam exact locul unde o lăsasem; văd fundul atelierului luminat, și o doamnă care se uita la sculptura mea, tocmai la căpşorul care-i seamănă. Când m-a văzut, a scos un țipăt și a scăpat sfeșnicul din mână. Acum eram în întuneric amândoi; n-o recunoscusem bine, nu știu de ce mă apropii pe dibuite întrebând: „Cine e acolo?” Întindeam mâinile și, deodată, mă pomenesc mai aproape de ea decât credeam; ea nu răspunde, deși o iau în brațe. Îmi pierd capul, întunericul mă face îndrăzneț, mă prefac că mă înșel; îmi apropii buzele tremurătoare chemând-o pe nume pe domnișoara Julie; ating părul, al cărui parfum mă îmbată… Sunt împins înapoi, dar nu prea tare și mi se spune: „Nu e Julie, eu sunt, domnule Amaury, nu te înșela”. Ea nu încerca cu tot dinadinsul să scape, iar eu nu mă puteam hotărî s-o las să fugă. „Cine, dumneata? Zic eu, nu-ți cunosc vocea”. Atunci, ea scapă, căci nu mai îndrăzneam s-o țin și începe să fugă pe întuneric. Eu nu mă țineam după ea; se lovește de o masă de lucru și cade scoțând un țipăt. Eu mă reped, o ridic, credeam că s-a rănit. „Nu, nu-i nimic, îmi spune ea, dar m-ai speriat groaznic, și era să mor”. „Cum ați putut să vă speriați de mine, doamnă?” „Dar cum de nu m-ai recunoscut, domnule?” „Dacă doamna marchiză și-ar fi spus numele, nu mi-aș fi îngăduit să mă apropii.” „Credeai c-ai s-o găsești pe Julie în locul meu? Trebuia să vină aci?” „Nicidecum, doamnă; dar credeam că fata din casă a dumneavoastră îmi face vreo șolticărie, și… eram atât de departe să-mi închipui…” „Căutam o carte pe care credeam că am lăsat-o în tribună și pe care am zărit-o lângă sculptura dumitale”. „Cartea e a doamnei marchize? Dacă aș fi știut…” „O! Ai făcut foarte bine că ai citit-o dacă te-a ispitit. Vrei să ți-o mai las?” „O citește Pierre. A „Și dumneata, dumneata n-o citești?” „Ba da, și eu citesc mult.

Atunci, ea mă întreabă ce cărți am citit, și uite ce se apucă să stea de vorbă cu mine de parcă eram la contradans. Venea ceva lumină pe fereastra deschisă, o vedeam lângă mine ca o umbră albă, și vântul i se juca în păr, care mi s-a părut că-i despletit. Redevenisem atât de timid încât abia îi răspundeam. Mă simțisem mai îndrăzneț când fugea de mine, dar când a început să-mi pună întrebări, am simțit că-mi piere avântul, am roșit de neștiința mea, m-am temut să nu mă exprim în mod grosolan, am fost atât de laș că mi-era rușine. Mi se părea că

trebuie să mă disprețuiască, dar ea nu pleca, i se schimbase mult vocea și, punându-mi întrebări ca unui copil pe care-l ocrotești, părea atât de tulburată, încât i-am spus, ca să schimb vorba: „Sunt sigur că v-ați lovit când ați căzut”. Știu și eu că trebuia să spun: „Doamna marchiză s-a lovit”. N-am vrut să spun așa. Nu, pentru nimic în lume n-aș fi spus așa. „Nu m-am lovit, a răspuns ea, dar m-am speriat atât de tare că îmi bate și acum inima. Am crezut că e unul din lucrători care aleargă după mine”.

Vorba asta m-a mirat mult, Pierre. Ce voia să spună?

Ce, eu nu sunt un lucrător? A crezut că mă măgulește spunându-mi că mă socotește altfel, sau poate e un gând disprețuitor care i-a scăpat fără voie? De altfel, mă recunoscuse foarte bine de vreme ce, la început, îmi spusese pe nume. Ea s-a ridicat prima. S-a ridicat ca să plece, și i s-a agățat rochia de un ferăstrău care se afla acolo. A trebuit să-i ajut să se desprindă, și rochia aceea de mătase, care era așa de moale, m-a făcut să tresar până în vârful degetelor. Am fost ca un copil care ține un fluture și se teme să nu-i strice aripile. Ea a căutat apoi să se îndrepte spre scara de scânduri, ca să urce la tribună, iar eu nu îndrăzneam nici s-o urmez, nici să mă depărtez. Când a ajuns pe primele trepte, a mai scos un mic țipăt și am auzii scândurile pârâind. Am crezut că iar cade și, din două sărituri, am fost lângă ea. Râdea, spunând că s-a lovit la picioare și mai spunea că nu îndrăznește să urce, de teamă să nu vină jos de-a dura. I-am propus să mă duc după luminare.

— O! nu, nu, a exclamat ea, nu trebuie să mă știe lumea aici! Și și-a luat inima în dinți să urce. Aș fi fost tare mojic, nu-i așa? Dacă n-aș fi ajutat-o. Era în adevăr în primejdie urcând pe întuneric pe scara aceea care n-ar fi la îndemână nici ziua nămiaza mare, pentru o femeie. M-am urcat cu ea prin urmare, și ea s-a sprijinit pe mine. Și uite că la ultima stinghie iar a dat să cadă, și iar am fost silit s-o iau în brațe. Când a trecut primejdia, mi-a mulțumit pe un ton atât de dulce și cu o voce atât de mângâietoare, încât m-am simțit înduioșat. Și când a închis ușa turnului în urma ei, am avut ca un acces de nebunie, mi-am proptit brațele de ușă, de parcă voiam s-o forțez… dar am fugit îndată prin parc, și tare mă tem că nu mi-am venit încă în fire din ziua aceea. Totuși, sunt momente când lucrurile îmi apar altfel. Am impresia că trebuie să fie foarte cochetă o femeie ca să dorească a suci capul unui bărbat pe care n-ar îndrăzni să-l iubească. Ar fi ceva foarte laș; și dacă marchiza a avut gândul ăsta, nu e o femeie care se respectă… Răspunde-mi, Pierre, tu ce crezi?

— E o chestiune foarte delicată, răspunse Pierre, pe care povestirea aceasta îl tulburase mult; o femeie în situația ei, care ar iubi de-a binelea un om din popor, n-ar fi oare foarte nobilă și foarte curajoasă? n-ar fi condamnată tare de unii și de alții și, în iubirea asta, n-ar fi

silită să facă ea, oarecum, primii pași? Căci ce om din popor ar îndrăzni s-o iubească primul, și n-ar avea, ca și tine, unele îndoieli? Vezi, prin urmare, că n-o pot ține de rău pe doamna aceea, dacă te iubește. Dar, nu știu de ce, n-am mare încredere în sinceritatea acestei iubiri. Marchiza asta, deși e fiică de burghez și poate alege între cei de-o seamă cu ea, s-a lăsat măritată cu o secătură fără pereche fiindcă el avea un titlu de noblețe. S-a înjosit prin căsătoria asta, crezând că se va depărta și mai mult de poporul din care ieșise.

— Nu s-ar putea răspunde, zise Amaury, că era o copilă pe atunci? Că nu știa ce face, că părinții au sfătuit-o râu? Și nu se poate ca acum să se fi gândit mai temeinic, să se fi căit de greșeala ei și, primind de la soartă o lecție crudă, să fi revenit la sentimente mai nobile?

— Da, se poate, răspunse Pierre. Mi-e plăcut să ascult tot ce poate scuza sau justifica o femeie nefericită și mă străduiesc să cred că-i așa; dar ce importanță are să știm dacă e sinceră sau cochetă? Te-ai putea opri un moment la gândul de a răspunde la asemenea avansuri? O! Dragul meu, dacă o dragoste nepotrivită și fără sorți de izbândă ar pune stăpânire pe tine, poți fi sigur că viitorul ți-ar fi compromis, iar sufletul, într-un fel, veștejit. Ferește-te, așadar, de visuri primejdioase și de rătăciri ale imaginației. Nu știi cât suferă cel ce a lăsat, fie și o singură dată, să-i treacă prin minte linele năluciri înșelătoare care nu se pot statornici în viața noastră de mizerie și de lipsuri.

— Vorbești de iluziile astea ca și când mintea ta puternică și înțeleaptă le-ar putea cunoaște, răspunse Amaury, impresionat de tonul plin de amărăciune cu care prietenul său rostea aceste cuvinte. Ai mai văzut până acum vreun exemplu de asemenea iubiri nepotrivite pe care le condamni?

— Da, am văzut unul, răspunse Pierre cu emoție, și am să ți-l povestesc poate într-o zi, dar acum îmi vine prea greu; e o rană proaspătă de tot, făcută în inima unui om cinstit, care n-o merita, fără îndoială; dar îi va servi de învățătură, și-i mulțumește pentru asta lui Dumnezeu.

Amaury înțelese pe jumătate că Pierre vorbește de el însuși și nu îndrăzni să-l întrebe mai departe. Dar, după câteva clipe de tăcere, nu se putu opri să-i pună întrebarea dacă marchiza e amestecată sau nu în exemplul citat de el.

— Nu, dragul meu, răspunse Pierre, o cred pe marchiză mai bună decât persoana la care mă faci să mă gândesc. Dar oricum ar fi ea, Amaury, să nu-ți închipui că marchiza asta fără soț, fără legătură conjugală, fără prevedere și fără putere asupra ei însăși poate fi o ființă la fel de frumoasă, la fel de curată și la fel de prețuită în ochii Domnului ca vrednica Saviniana, însuflețită de resemnarea, de hotărârea, de curajul ei, de cinstea ei fără pată și de dragostea ei de mamă. O rochie de mătase, picioare mici, mâini moi, păr pieptănat ca

cel al statuilor grecești, iată, mărturisesc, ispite mari, mai ales pentru noi, care nu vedem asemenea frumuseți așa de gătite decât agățate sus, deasupra noastră, ca Sfintele Fecioare bogat împodobite din biserici. Vorbe frumoase, un aer de bunătate suverană, un spirit mai fin, mai cultivat decât al nostru, și asta ne poate ameți și ne poate face să ne îndoim dacă asemenea femei sunt din același aluat cu mamele și surorile noastre; căci acestea stau sub ocrotirea noastră, pe când în fața celorlalte stăm noi ca niște copii. Dar, fii sigur, Amaury, femeile noastre au mai multă inimă și prețuiesc mai mult decât cucoanele astea mari care ne disprețuiesc măgulindu-ne și ne calcă în picioare întinzându-ne mâna. Trăiesc în aur și în mătase. Un bărbat trebuie să se prezinte în fața lor ferchezuit și parfumai, ca și ele; altfel nu e un bărbat. Noi, cu hainele noastre grosolane, cu mâinile aspre și cu părul ciufulit, suntem niște mașini, niște animale, niște dobitoace de povară; iar cea care ar putea-o uita o clipă, în clipa următoare ar roși de noi și de ea însăși.

Pierre vorbea cu amărăciune și, puțin câte puțin, ridicase vocea. Se întrerupse deodată, căci i se păru că se mișcase frunzișul în spatele lui. Corintianul fu și el impresionat de fâșâitul acesta misterios. Se temea ca marchiza sau vreuna din servitoarele de la castel să nu-i fi auzit destăinuirile. Lui Pierre îi venise alt gând; dar îl goni și nu vorbi de el. Își ținu pe loc prietenul care voia să se repeadă în desiș ca s-o urmărească pe căprioara curioasă și făcu haz de nebunia lui. Dar bănuielile lor se întăriră când, după ce făcură câțiva pași, zăriră o siluetă zveltă și ușoară lunecând ca o fantomă pe sub bolta unei alei și pierzându-se în amurg.

Se duseră sub stejar ca să vadă ce persoane de la castel se aflau acolo înaintea lor. Marchiza tocmai sosise cu fata ei din casă, Julie, tânără gâsculiță spălătică, cum îi spunea în batjocură moș Lacrete, destul de cochetă și oarecum drăguță. Contele de Villepreux nu venise, și nici nepoata lui. Se putea prea bine să fi fost ea cea care traversase tufișurile în momentul când Pierre rostea împotriva ei, fără să-i spună numele, un fel de imprecație. Pierre știa că se interesează de botanică și o văzuse uneori intrând în desiș ca să culeagă mușchi și jungermanns. Dar și marchiza se putuse strecura acolo ca să asculte ce vorbesc. Erau amândoi intrigați de întâmplare, când Corintianul, fie pentru a căuta prilejul să dezlege misterul, fie târât de o atracție de neînfrânt, lăsă deodată brațul prietenului său și se duse s-o invite pe Josephine. Pierre încercă un sentiment de stânjeneală văzând cât de puternică era această atracție reciprocă. Se trase deoparte ca să-i observe și își dădu curând seama că o mare primejdie amenință mintea și liniștea Corintianului. Marchiza nu-i păru mai puțin de plâns. Părea amețită și uluită totodată. Când tânărul sculptor era lângă ea, nu-l mai vedea decât pe el; dar de îndată ce se depărta, arunca în

jurul ei priviri speriate și rușinate. „Trebuie să-l iubească mult, își spunea Pierre, ca să vină aci, aproape singură, și să danseze cu țăranii, oameni de treabă, dar care nu sunt desigur în ochii ei decât niște neciopliți”. Pierre se înșela în această privință. Neciopliții aveau ochi; ei admirau prospețimea strălucitoare a Josephinei Clicot și grația ușoară a mișcărilor ei. Și-o spuneau unii altora. Corintianul auzea aceste laude naive iar Josephine vede bine că el nu le aude fără emoție. Dorea deci să placă tuturor dansatorilor, ca să-i placă și mai mult celui pe care-l prefera.

Capitolul XXI

Pierre se străduí în zadar să-l smulgă pe Corintian de la joc.

— Lasă-mă să-mi istovesc nebunia, îi răspunse tânărul. Te asigur că sunt încă stăpân pe mine. De altfel, e ultima dată când voi înfrunta primejdia asta. Dar privește! Uite-o singură printre sătenii de aici, dintre care unii sunt băuți. Flecușteața de Julie nu-i e de nicio apărare, iar dacă a venit cumva, cum crezi tu, pentru mine, să se expună la neplăceri în mijlocul acestei mulțimi cam necioplite, nu e de datoria mea să veghez asupra ei și s-o ocrotesc? O femeie rămâne o femeie, Pierre, iar sprijinul unui bărbat, oricare ar fi el, îi e totdeauna de trebuință.

Prietenul Liniei fu nevoit să-l lase pe Corintian să facă ce vrea. Se simțea din ce în ce mai trist la priveliștea acestei fericiri pline de primejdii și de beție, care îi răscolea în mod dureros suferința lui ascunsă. Se întreba chiar dacă are dreptul să condamne o slăbiciune căreia fusese gata să-i cedeze în taina gândurilor lui și de care n-ar fi putut, fără să mintă, să se declare vindecat cu desăvârșire. Se afundă în parc, sfâșiat de o neliniște ciudată.

Umbla la întâmplare de câtăva vreme, când se pomeni, la cotitura unei alei, nu departe de două persoane care mergeau înaintea lui. Recunoscu rochia de culoare închisă și vocea cam deosebită a domnișoarei de Villepreux. Era un timbru elegant și curat, dar de obicei lipsit de inflexiuni și nu prea vibrant. Glasul acesta era în armonie cu înfățișarea ei. Dar cine era oare bărbatul care-i dădea brațul? Purta o manta care se chema pe atunci ***quiroga***[30] și o pălărie zisă î Ia *Morillo.* Mersul lui sigur, ca și costumul, arătau că nu e contele de Villepreux. Nu era nici tânărul Raoul, pe care Pierre tocmai îl văzuse trecând în costum de vânătoare și cu pușcă, pentru a se duce să pândească iepuri. Putea fi vreo rudă de curând sosită la castel. Pierre continuă să meargă în urma lor, la distanță, întunericul din alei îl împiedica să-i vadă bine; dar când traversau vreun luminiș, se puteau vedea gesturile însuflețite ale bărbatului cu *quiroga.* Vorbea ou înflăcărare și câteva note ale unei voci răsunătoare, care nu-i părea necunoscută lui Pierre Huguenin, ajungeau din timp în timp până la el.

Intrigat, frământat, Pierre nu putu rezista plăcerii de a grăbi pasul pentru a-i auzi mai de-aproape. Dar, în momentul când traversa un loc întunecat, băgă de seamă că cei doi care se plimbau se întorceau înapoi și se apropiau de el din ce în ce mai mult. Consideră că n-are de ce să-i evite, și curând, adunându-și amintirile, recunoscu vocea, ținuta și vorba scurtă și sacadată a domnului Achille Lefort, recrutorul patriotic.

În timp ce trecea foarte aproape de Pierre, Achille rosti aceste cuvinte cu un accent foarte însuflețit:

— Nu, nici vorbă, nu voi renunța la speranța mea, și sunt sigur că domnul conte…

Se întrerupse zărindu-l pe Pierre Huguenin care mergea prin aleea laterală.

Domnișoara de Villepreux se aplecă înainte plecând puțin capul, în atitudinea cuiva care caută să recunoască pe cineva în întuneric.

— Uite, zise ea oprindu-se, iată persoana pe care doreai s-o întâlnești. Vă las împreună.

Își trase brațul, răspunse salutului tăcut al lui Pierre, și voi să se depărteze.

— Oricâtă plăcere am de a-l fi întâlnit pe meșterul Pierre, zise comis-voiajorul pregătindu-se s-o urmeze, nu mă pot hotărî să vă las să vă întoarceți singură la castel.

— Dumneata uiți că am trăit la țară, răspunse ea, și că sunt deprinsă să mă lipsesc de cavaleri? Mă duc la bunicul, care trebuie să-și fi terminat siesta. La revedere.

Apoi trecu parcă dinadins de partea opusă lui Pierre, și alergă câțiva pași, dar curând, stăpânindu-și accesul acesta de vioiciune care nu era în firea ei, se depărtă cu pași ușori, dar egali și măsurați.

Răscolit de această dublă întâlnire, Pierre urmărea cu urechea zgomotul slab al nisipului care scârțâia sub picioarele ei și nu auzea cuvintele prin care Achille intrase în subiect. Când ieși din preocuparea lui, își dădu seama că tânărul îi spune lucrurile cele mai amabile din lume, și își reproșă că răspunde cu atâta răceală. Dar, fără voia lui, când îl văzuse căzând încă o dată din cer și ieșindu-i în fața ochilor singur cu Yseult, simți față de el mai puțină simpatie ca oricând.

— Ei, dragul meu, îi spunea Achille, ai și uitat întâlnirea noastră veselă de la *Bolta înțelepciunii?* De treabă om taica Vaudois, plin de inteligență, de patriotism și de curaj. Dă-mi vești, rogu-te, despre bătrânul lăcătuș iacobin care l-a scandalizat atâta pe fostul dumitale elev, căpitanul, și despre demnitarul vostru, pentru care nutresc stimă și respect de fiu. Vorbește-mi de toți prietenii noștri. Despre Corintian nu te întreb nimic, mi s-a vorbit acum la castel despre el cu atâtea laude, încât n-aș fi mirat să-l văd făcând neîntârziat o carieră

strălucită. Toată familia Villepreux moare după el. Mi s-au și arătat sculpturile lui. Care m-au încântat mai mult decât m-ai surprins. Presimțeam în el, când l-am văzut, un mare al tist, un om de geniu.

— Aveți, răspunse Pierre, un exces de bunăvoință pe care l-am lua drept ironie, dacă nu ne-am spune că nu meritǎm osteneala. Lăsați puțin complimentele, și spuneți-mi de îndată dacă vă pot fi de folos prin locurile» astea în vreo chestiune personală. Nu-mi închipui că v-ați întrerupt plimbarea de adineaori ca să vorbiți cu mine despre lucruri neimportante; cât privește politica, știți că nu mă pricep la ea.

— Mânuiești gluma de minune, meștere Pierre, și dacă aș fi copil m-aș lăsa descumpănit. Dar sunt deprins să citesc în conștiințe, sunt un soi de duhovnic și pot să, spion că am spovedit inși mai bănuitori ca dumneata. Pretinzi că nu pricepi de fel politica? Desigur, dacă o judeci pe cea de azi după divagațiile stranii pe care le-am auzit ultima dată la cina noastră de la Vaudois, trebuie să-ți fie milă de noi toți. Sper totuși că. N-ai să mă confunzi întru totul cu ceilalți.

— Ceilalți sunt prietenii, asociații, aș spune *complicii* dumitale, dacă aș fi regalist. Cum de poți vorbi cu atâta dispreț de ei, cu mine, pe care nu mă cunoști?

— Te cunosc bine, dimpotrivă. N-am căutat să intru în relații cu dumneata până nu ți-am studiat caracterul și sentimentele și până nu mi s-a povestit în amănunțime purtarea pe care-ai avut-o la Blois, cu frații dumitale gavoți. Știu că, în adunările pe care le-ați avut, ai fost mare orator, mare. Filosof, chiar mare om politic; și aș putea să-ți reproduc în parte discursurile pe care le-ai ținut tovarășilor dumitale ca să-i faci să renunțe la concurs. Ei bine, meștere Pierre, ți s-a întâmplat acolo ceea ce ar putea să mi se întâmple și mie, dacă aș fi, cum presupui dumneata, înrolat în vreo doctrină politică. Te-ai pomenit singur cu părerea dumitale, singur cu bunul-simț și cu bunele dumitale intenții, în mijlocul unor oameni demni de stimă, de altfel, și demni de toată prietenia dumitale, dar plini de credințe greșite, de prejudecăți și de patimi contradictorii. Iată răspunsul meu la ceea ce-mi spuneai adineauri referitor la pretinșii mei complici.

— Ascultă, domnule, zise Pierre, după ce tăcu un moment, ce spui dumneata e adevărat poate. Dar dacă vrei să stăm de vorbă, să-mi vorbești fără ocolișuri. Nu mă crezi atât de prost ca să consider avansurile dumitale ca o chestiune de pură simpatie din parte-ți. Laudele nu m-au făcut niciodată să-mi pierd capul. Nu te întreb de numele asociaților dumitale; bănuiesc că, așa cum e și cu noi în asociațiile noastre, ești legat de ale dumitale prin anumite făgăduieli. Să zicem că persoanele cu care m-ai pus în legătură nu se ocupă de comploturi. Dar vreau să-mi spui ce pui la cale dumneata personal… căci, sau mă iei drept un nătărău care se va lăsa dus cu ochii legați (și în cazul acesta trebuie să-ți spun că te înșeli), sau știi că nu sunt în

stare să fac meseria infamă de denunțător, și în cazul acesta nu trebuie să-mi vorbești în enigme. N-aș avea timpul să le dezleg.

— Fie, dragul meu! Voi vorbi cât de limpede vrei. Nu te întreb dacă poți garanta că nu vei avea un moment de zăpăceală sau de ușurință, care mi-ar putea compromite libertatea și viața; sunt convins dinainte că nu, fiindcă te știu omul cel mai serios și poate cel mai scrupulos din lume. De altfel, acolo unde nu risc decât capul meu, n-am obiceiul să-mi neglijez datoria din prudență.

— Opinia dumitale adevărată, domnule, principiile dumitale, credința politică, asta vreau să știu. Nu-ți cer socoteală de acțiunile prin care îți servești cauza; știa că nu le poți dezvălui; dar vreau să-ți cunosc țelul. Fără asta n-ai să mă clintești, așa cum nu se clintesc munții.

— Credința mută munții din loc, tovarășe dragă. Așa încât sunt sigur că te voi clinti, căci credința mea e și a dumitale: sunt republican.

— Ce înțelegi prin asta?

— Ciudată întrebare! Ceea ce înțelegi și dumneata!

— Dar eu ce înțeleg? dumneata știi?

— Presupun, și de altfel ai să mi-o spui.

— Nicidecum, am să aștept să-mi spui dumneata ce plan de republică ai; căci sunt sigur că ai. Altfel nu te-ai fi pus pe treabă; pe când eu, care nu fac altceva de dimineață până seara decât să tai scânduri și să le dau la rindea, s-ar putea să nu mă fi gândit niciodată să refac societatea.

— Mă întrebi într-un fel cam perfid, amice, bagă de seamă. Dacă suntem de acord asupra fondului, ne putem înțelege dezvăluindu-ne unul altuia. Dacă nu suntem, vei păstra dreptul să pui bețe în roate proiectelor mele, pe câtă vreme eu n-am nicio putere față de ale dumitale.

— E-adevărat, de vreme ce eu n-am proiecte. Atunci, ce e de făcut? Dacă îți spun ideile mele, iar dumneata vrei să te folosești de mine, vei putea să-mi răspunzi că sunt și ale dumitale.

— Am să-ți spun ce-mi spuneai dumneata la început: sau ai încredere în mine, sau…

— Dar de ce aș avea încredere în dumneata? Te-am căutat eu? Mă gândeam eu la dumneata când m-ai oprit pe malul Loarei? Umblam eu după republică în momentul când m-ai oprit pe aleea asta? Insist eu acum să fiu inițiat în secretele dumitale? Ai nevoie de mine, sau n-ai nevoie? Poți să vorbești și poți să taci…

— Ai o logică necruțătoare, și văd că am de-a face cu un adversar tare. Ei bine, voi vorbi, căci altfel discuția ar deveni comică, și ca s-o încheiem conform pretențiilor noastre reciproce, ar trebui să ne apucăm să vorbim amândoi odată, ceea ce n-ar fi mijlocul cel mai bun

de a ne înțelege. Încep: am pronunțat cuvântul de republică, și iată că, de la început, trebuie să ne oprim. Ce înseamnă republica? E vorba de cea a lui Platon? De cea a lui Isus Hristos? De cea din vechea Romă sau din vechea Spartă? De cea din cele Treisprezece Cantoane? De cea din Statele Unite? În sfârșit, de cea a Revoluției Franceze, în care se pot număra vreo cincisprezece-douăzeci de forme de republică pe rând încercate, depășite și răsturnate?…

Aici, Achille Lefort se opri ca să-și tragă răsuflarea. Bietul tânăr era cam încurcat de definiția pe care trebuia s-o dea, și spera să-și zăpăcească adversarul prin erudiția lui. Dar Pierre îl urmărea foarte bine, și nimic din ce auzea nu-i era necunoscut.

— Nici vorbă că dumneata n-ai adoptat niciuna din formele acestea, replică el. Ai prea multă judecată ca să nu știi că republica lui Platon, ca și cea de la Roma sau din Sparta, e de neînchipuit fără iloți; că cea din cele Treisprezece Cantoane e de neînchipuit fără munți; că cea din Statele Unite e tot așa fără sclavia negrilor, și că toate cele ale Revoluției noastre sunt de neînchipuit fără temniceri și fără călăi. Rămâne prin urmare cea a lui Isus Hristos, asupra căreia nu mi-ar displăcea să-ți cunosc părerea.

— Ar fi poate cea mai populară, dacă s-ar înțelege bine Evanghelia, răspunse Lefort, dar aceea e de neînchipuit fără preoți. Astfel că toate ridică pentru noi o piedică din cele mai mari, și trebuie să găsim una nouă.

— Am ajuns unde trebuia, zise Pierre, așezându-se pe marginea unui șanț și încrucișându-și brațele. Și își spunea lui însuși: „Acum am să știu dacă omul ăsta e un înțelept sau un netot”.

Achille Lefort nu era niciuna, nici alta. Era omul timpului său, unul din miile de tineri curajoși, întreprinzători, devotați, dar ignoranți și temerari, din care Franța avea cu duiumul în pântecele ei frământat de muncile facerii. Dominat de o mare idee patriotică, aceea de a-i alungă pe Bourboni și de a aduce instituțiile la ian liberalism mai sincer, tineretul acesta curajos lucra la întâmplare, fără preocuparea de a formula teorii imediat aplicabile, nevăzând în orice împrejurare decât faptul în sine, pe care-l împodobea în vremea aceea cu numele de principiu (neștiind ce este cu adevărat un principiu), și ascultând totuși de legea progresului, care-i antrena pe toți membrii săi laolaltă, fiecare cu micul său bagaj de filosofie școlărească și de pasiune politică: Voltaire, Adam Smith, ***Bentham***[31], Constituanta, Convențiunea, Carta, ***Brissot***[32], La Fayette, ducele de Orleans și *tutti quanti*; ca să-și înmulțească rând urile, tinerii aceștia ajunseseră la ideea de a iniția în societățile lor secrete pe nemulțumiții din partidul imperial, falangă eroică prin inimă și mărginită prin minte, care a jucat oarecum rolul lui Bertrand din fabula cu castanele și care se răzbună astăzi îndreptând tunurile și puștile ordinei represive

împotriva Republicii răsculate. Exista deci în vremea aceea un schimb inevitabil de mici șiretenii, de făgăduieli înșelătoare și de tranzacții nițeluș iezuitice între conspiratorii de diverse opinii și de diverse nuanțe. Totul se făcea cu intenții bune și dacă astăzi ne e permis să glumim pe socoteala acestor episoade, nu trebuie să uităm a ține socoteală de finețea zeflemistă și de îndrăzneala veselă a spiritului francez[33] încolțit de spiritul neclintit, de conștiința nepătată și de setea arzătoare de adevăr care-l împingeau pe omul din popor să dorească a cunoaște soluția viitorului, Achille Lefort ieși din încurcătură cât putu mai dibaci și, cu tot bunul simț neînduplecat al lui Pierre Huguenin, care nu era nici el lipsit de agerime, reuși să iasă din încolțirea lui fără prea mare rușine nici pierderi. Făcându-se că se întreabă pe sine în toată conștiința (iar prilejul fiind bun, Achille Lefort luă jocul în serios), îl aduse pe nesimțite pe Pierre să-i spună ce repulsii, ce simpatii și ce dorinți are, și să scoată la lumină o lume întreagă de probleme pe care muncitorul și le pusese lui însuși și care rămăseseră fără răspuns, dar care nu erau mai puțin importante, și singure demne de o inimă mare, plină de aspirații și de un spirit înalt, pornit pe căutare. Aceste fulgerări care țâșneau din sufletul lui aruncară lumină în cel al tânărului cărbunar. Bietul băiat, plin de defecte, de încredere în sine, de prost-gust și de îngâmfare. Era totuși una din conștiințele cele mai curate care se puteau întâlni. Mintea lui, plină de entuziasm și avidă de emoție, se înflăcără m contact cu acest om obscur care îi ridica într-un ceas mai multe probleme fundamentale, decât îi ieșiseră în cale de când era pe lume. Înțelese că avea de-a face cu ceva măreț, iar prietenia lui prefăcută pentru adeptul pe care voia să-l cucerească se schimbă într-o afecțiune veritabilă, într-o încredere fără margini.

De partea lui, Pierre își dădu seama că dacă nu întâlnise pe filosoful care putea să-i răspundă la întrebări, avea cel puțin de-a face cu o fire bună și generoasă. Îi văzu și defectele și îndrăzni să i le spună. Achille nu îndrăzni să se supere. Se înclină în fața superiorității meseriașului fără s-o admită totuși în sinea lui, căci îl oprea amorul propriu; și. În timp ce-i declara că-l socotește magistrul său, recunoscându-l chiar ca atare în conștiința sa, în anumite privințe, mai căuta încă mijloacele de a-i lua ochii demonstrându-i forța sa morală și făcând caz de virtutea sa civică.

Convorbirea lor se prelungi atât de mult, încât lăutarii plecaseră, satul se culcase, iar luminile de la castel pieri seră una câte una și orologiul cel mare bătea ceasurile două din noapte când se gândiră să se despartă. Își făgăduiră să se revadă a doua zi. Achille o luă spre castel, și Pierre îl însoți până la ușa unui turn unde i se pregătise un apartament. Abia atunci îndrăzni să-l întrebe cu ce titlu și în ce situație se afla în familia Villepreux.

— Îi cunosc de mult pe alde Villepreux, răspunse Achille, cu tonul familiar care-i era propriu; sunt prieten cu bătrânul.

— Și l-ai cunoscut în calitate de cumpărător-vânzător de vinuri? Dumneata chiar vinzi vinuri?

— Fără îndoială, altfel cum aș avea liberă trecere peste tot și cu ce garanție aș călători fără să se ia poliția după mine? Vând vinuri și de toate soiurile. Cu cel de Xeres și cu Malvoisie, pătrund în castele, cu rachiu și cu rom, în cafenele, și tot așa, până în cârciumile de prin sate. Altfel cum l-aș fi cunoscut pe Vaudois?

— Nu te întreb asta. De multă vreme vii dumneata la castel?

— De cinci-șase ani; eu le-am asortat pivnița.

— Și la Paris, ai păstrat relații cu familia Villepreux?

— Bineînțeles. Nu-ți pare un lucru firesc?

— Ei, doamne, ba da, răspunse Pierre cu oarecare ironie, nu e nevoie de inventat altceva.

— Cum, de inventat, ce vrei să zici? Bănuiești că sunt în raporturi politice cu bătrânul conte? Ar fi un lucru foarte neverosimil și, de altfel, nu s-ar cădea să-mi pui întrebări asupra unui punct în care nu e vorba numai de mine.

— Nici nu mă gândeam. Dar fiindcă am văzut că ești bine cu domnișoara de la castel…

— Ei și! Dar termină! Ce anume bănuiai? E inteligentă, fetița Yseult, nu-i așa? Mi-a spus că a stat de vorbă cu dumneata, și nici nu mai știu câte lucruri bune mi-a spus despre dumneata, în trei vorbe scurte și precise, cum îi e obiceiul. Curioasă fată, o găsești drăguță?

Felul acesta de a caracteriza și de a analiza persoana la care Pierre nu îndrăznea să se gândească fără să tremure îl răscoli într-atât, încât nu putu răspunde timp de câteva clipe. În sfârșit, cum Achille insista în mod ciudat, răspunse că n-a privit-o.

— Ei, atunci, privește-o, reluă Achille, și-apoi îți voi spune ceva.

— Ei, nu, spune-mi acuma ca să-mi aduc aminte s-o privesc, răspunse Pierre, a cărui curiozitate era viu și dureros ațâțată, dar care nu voia să arate nimic.

Achille îl luă de braț și, depărtându-se de castel, îl duse la oarecare distanță cu un aer înveselit și misterios care-i pricinui mii de chinuri lui Pierre Huguenin. Când se depărtară cât trebuia întrebă încet:

— N-ai auzit nimic despre ea?

— Absolut nimic, răspunse Pierre, dar, cum se temea că celălalt nu-și va continua flecăreala, adăugă îndată ca să-l facă să vorbească: A! ba da, am auzit că are o mare pasiune pentru un tânăr pe care nu vor să i-l dea de bărbat.

— Zău? adevărat? Exclamă Achille. N-am auzit niciodată vorbindu-se de asta; s-ar putea… de ce nu? Dar eu nu știam nimic.

— Și ce voiai să spui?

— Un lucru foarte curios. Știi a cui fată zice lumea că e?

— Nu știu.

— A împăratului Napoleon, nici mai mult nici mai puțin.

— Cum e cu putință?

— Foarte bine. Tată-su, fiul bătrânului conte, se căsătorise cu o tânără doamnă de onoare a împărătesei Josefina, astfel încât primul copil din această căsătorie s-ar fi născut, după cât spune lumea, ceva mai devreme decât trebuia, și ar avea în liniile profilului o oarecare asemănare cu vulturul corsican. Ce zici de asta?

— Nimic. N-am băgat niciodată de seamă așa ceva. Totuși, firea ei mândră mă face să cred că ar putea avea în vine sângele vreunui despot.

— E disprețuitoare, sau batjocoritoare?

— Te întreb eu pe dumneata. O cunoști bine, iar eu, de loc. În situația mea față de ea, nu pot…

— Dar trece aci drept disprețuitoare?

— Cam.

— Iar dumitale cum îți pare?

— Ciudată.

— Da, ciudată, nu-i așa? fantastic de serioasă, cu un bun-simț care e o enigmă: rece, orgolioasă, un adevărat caracter de prințesă.

— Ai studiat-o mult…

— Eu? Nu mi-am dat osteneala. Știi, dragul meu, eu n-am timp să mă usuc pe lângă o femeie. Viața pe care o duc mă silește să nu acord niciodată mare atenție acelora dintre ele care nu fac nimic ca să mă atragă. Fiica lui Napoleon nu face pentru mine o ceapă degerată, dacă, în loc să caute să-mi placă, încearcă să-mi ia ochii. Se află, în schimb, pe-aici, o mică persoană care mi-ar suci capul, dacă nu m-aș ține bine. Drăguța de marchiză. Dar, ce să fac, aș fi silit s-o las și să plec după opt zile. E mai bine să-mi văd de treabă, nu-i așa? Dumneata, care ești virtuos…

— Iar dumneata ești un lăudăros, zise Pierre pe un ton hotărât, a cărui sinceritate îl făcu pe comis-voiajor să izbucnească în râs.

Genul acesta de conversație frivolă îi displăcea meseriașului, care avea firea gravă și pasionată; îi ură definitiv noapte bună noului său prieten și-și reluă prin parc drumul spre sat.

Dar îi fu cu neputință să iasă. Parcul era închis din toate părțile. Prea greu n-ar fi fost să sară zidul, dar Pierre se simțea cuprins de o asemenea lâncezeală încât îi era aproape indiferent că petrece noaptea în parc sau în pat. Putea în caz de furtună (timpul era amenințător), să se adăpostească în atelier, deoarece purta tot timpul una din chei la el. Simțindu-se împins de această toropeală neobișnuită mai mult spre visare decât spre somn, se afundă în partea cea mai deasă a pădurii și continuă să meargă la întâmplare, cu pași rari, aci așezându-se pe

mușchi, silit de oboseala picioarelor, aci reluându-și mersul, silit de neliniștea spiritului.

Capitolul XXII

La început, visarea sa fu nedesluşită şi melancolică. Ultima impresie cu care rămăsese, despărţindu-se de Achille Lefort, era aceea privind descoperirea sau născocirea ilustrei origini din flori a domnişoarei de Villepreux. Pierre nu se putea opri să nu-şi aducă aminte de toate romanele pe care le citise şi nu găsea niciunul atât de ciudat ca cel pe care-l plăsmuise în taina inimii lui, el, cel îndrăgostit şi aproape gelos de fiica Cezarului. „Stranie soartă pentru ea, îşi spunea el, dacă este şi dacă se simte oarecum croită din coasta colosului, să se afle între un meseriaş care îndrăzneşte s-o admire şi un comis-voiajor care-şi permite să n-o ia în seamă. Cât ar avea de suferit orgoliul ei, dacă i s-ar putea dezvălui ce se petrece în juru-i!”

Şi totuşi, cuvintele pe care le auzise ieşind din gura lui Achille în momentul când convorbirea acestuia cu domnişoara de Villepreux fusese întreruptă îi reveneau în minte şi-l nelinişteau. „Poate că e mai şiret decât îmi pare mie? Îşi spunea el, poate că pe el îl iubeşte în taină şi împotriva voinţei părinţilor? Poate că se preface că nu-i pasă de ea ca să-şi ascundă fericirea?” Şi îndată Pierre găsea mii de argumente temeinice ca să se convingă că aşa e. Dar cu ce drept căuta să pătrundă o taină care putea fi gravă şi demnă de respect? „Dacă iubeşte, îşi spunea, un om obişnuit şi fără avere, cum zice el că e, nu e oare un lucru foarte gingaş şi foarte romantic atitudinea ei aparent mândră, rezerva faţă de toată lumea, aerul de indiferenţă pentru toţi ceilalţi? În sfârşit, ceea ce pare straniu la ea nu devine oare poetic şi mişcător? Să nu-i iert oare răul pe care mi l-a făcut fără să vrea, fără să ştie poate?” Dar străduindu-se să participe la presupusa fericire a lui Achille Lefort, Pierre se simţea bolnav şi disperat. În cursul acestei nopţi de insomnie şi chin îşi mărturisi până la urmă că iubeşte cu pasiune şi avu deplina conştiinţă a nebuniei sale.

Totuşi, spaima pe care o simţi în urma acestei descoperiri se risipi curând. Aşa cum se întâmplă în crizele mari, când vederea lucidă a primejdiei înviorează forţele şi trezeşte prudenţa, simţi revenind puţin câte puţin în el voinţa şi puterea de a lupta împotriva nălucirii din imaginaţia sa. Hotărî să gonească năluca aceasta fără rost şi să-şi întoarcă gândul spre subiectele mai serioase despre care îi vorbise toată seara Achille Lefort.

Reuşi să se cufunde în aceste reflecţii noi; dar cu asta nu făcu decât să-şi schimbe suferinţa. Era o asemenea nelămurire în creierul cărbunarului, încât nu lăsase în cel al neofitului său decât incoerenţă şi confuzie. Încordarea intelectuală cu care Pierre încerca să descurce ceva în haosul de teorii pe care Achille le amestecase în faţa lui ca pe nişte cărţi de joc îi dădu febră; gândurile i se întunecară. Neliniştea pe

oare pare a o simți natura la apropierea zilei trecu în el; se aruncă pe mușchi cât era de lung, cu inima grea, doborât, simțind deodată în toată ființa durerile gingașe și adânci ale lui Rene și Childe Harold \ în care legea epocii venea să-l inițieze, pe el, simplu muncitor manual, cu atâta putere, de parcă societatea l-ar fi format pentru suferințele spiritului, în loc să-l menească numai celor ale trupului.

Când se făcu ziuă și când obiectele se luminară puțin, se simți, dacă nu ușurat, cel puțin nu atât de tulburat. Furtuna trecuse; aerul uscat și greu se umezea de răcoarea dimineții, iar adierile zorilor păreau că mătură grijile nopții. Oamenii crescuți în vigurosul mediu popular au simțurile mult dezvoltate și această însușire înseamnă o perfecționare a ființei când e unită cu cea a inteligenței, întunericul prelungit ore în șir contribuise mult la tristețea lui Pierre. Când lumina se răspândi asupra naturii, se simți renăscând și admiră, cu un fel de entuziasm de artist, parcul frumos, arborii uriași prin frunzișul și prospețimea lor, iarba netedă și verde în mijlocul verii ca în primele zile de primăvară, cărările fără bolovani, și fără spini, toată natura aceasta îngrijită, luxoasă și împodobită a grădinilor moderne.

Dar admirația lui îl readuse puțin câte puțin la problema care-l obsedase toată noaptea.

Citise în filosofii și în poeții secolului trecut că *coliba plugarului,* pășunea *smălțuită cu flori* și câmpul presărat cu femei care strâng spicele sunt mai frumoase decât rondurile de flori, aleile drepte, tufișurile tunse, iarba netedă și bazinele împodobite cu statui care înconjoară *palatele puternicilor,* și se lăsase amăgit, căci gândul acesta îi plăcea mult. Dar, silit să străbată Franța, pe jos și pe orice vreme, își dăduse seama că *Natura* aceasta, atât de lăudată în secolul al XVIII-lea, nu se afla în realitate nicăieri, pe pământul împărțit la infinit și chinuit în mod nemernic da nevoile individuale. Când, din vârful unui deal, contemplase cu încântare vreun ținut întins, asta se datorase faptului că, din depărtare, împărțirea se șterge și nu apare vederii. Reliefurile își reiau aparența de măreție și armonie; frumoasele forme inițiale ale pământului, culoarea bogată a vegetației pe oare omul n-o poate distruge precumpănesc și ascund, de la distanță, mutilarea nefericită pe care au suferit-o. Dar, apropiindu-se de detalii, pătrunzând în sânul perspectivelor, călătorul nostru încercase întotdeauna o dezamăgire adâncă. Ceea ce, din depărtare, părea o pădure virgină nu mai era de aproape decât un șir de copaci aliniați stângaci pe marginile dizgrațioase ale ocolurilor. Arborii aceștia, ei înșiși, erau lipsiți de ramurile cele mai frumoase și nu mai aveau nicio formă. Pitorețtile colibe erau murdare, înconjurate de apă stătută, lipsite de adăposturi naturale împotriva vântului sau a soarelui. Niciun lucru nu era la locul lui. Casa bogatului distrugea simplitatea peisajului de țară: coliba săracului îi lua castelului orice caracter de

izolare și de măreție. Cea mai frumoasă livadă, lipsită de șuvița de apă pe care oamenii n-aveau dreptul sau mijlocul s-o tragă de la râuleț vecin, era adesea lipsită de iarbă și de prospețime. Nicio armonie, nicio estetică și, mai ales, niciun belșug adevărat. Pretutindeni pământul dat în mâna ignoranței și a lăcomiei se istovea fără să dea belșug, sau, lăsat pe seama neputinței săracului, se ofilea într-o ariditate seculară. Iar pentru călător, nicio potecă pe care să nu trebuiască s-o caute, să și-o aducă aminte, prin care să nu se strecoare repede, căci totul e închis, totul e apărat, totul e plin de țepi și înconjurat de șanțuri și de garduri. Cea mai mică bucățică de pământ e o fortăreață, iar legea face un delict din fiecare pas al unui om pe proprietatea aprigă și sălbatică a altui om. „Asta e, prin urmare natura, așa cum am făcut-o noi, gândea Pierre Huguenin, când străbătea pustietățile acestea create de omenire. Oare Dumnezeu își mai poate recunoaște opera? Acesta e frumosul rai pământesc pe care ni l-a încredințat ca să-l înfrumusețăm și să-l lărgim din orizont în orizont, pe toată fața pământului?”

Uneori, străbătuse munți, mersese pe marginea torentelor, rătăcise prin păduri dese Doar acolo unde natura rezista cotropirii omului, opunându-se culturii, își păstra forma și frumusețea. „Care poate fi cauza, se întreba el, că mâna omului e blestemată și că numai unde nu domnește ea își regăsește pământul bogăția și se învestmântează în măreție? Se opune oare munca legilor divine, sau poate legea e să muncești cu tristețe, să nu poți crea decât urâciune și sărăcie, să usuci în loc să produci și să distrugi în loc să construiești? Este oare în adevăr lumea o vale a plângerii, cum spun creștinii, și nu suntem aruncați în ea decât pentru a ispăși crimele dinaintea acestei vieți nenorocite?”

Pierre Huguenin se pierduse deseori în gândurile acestea întunecate și nu putuse găsi o soluție. Căci dacă marea proprietate păstrează cel mai bine natura, dacă ea înfăptuiește cu mai multă lărgime și știință opera muncii omenești, nu-i mai puțin adevărat că prezintă la rându-i o încălcare monstruoasă a dreptului nepieritor al omenirii. Dispune în profitul câtorva de bunul tuturor; înghite cu nerușinare viața celor slabi și a celor dezmoșteniți, care se plâng zadarnic cerului.

„Și totuși, își spunea el, cu cât e mai mare împărțeala, cu atât se prăpădește mai mult pământul; cu cât e mai mult asigurată existența fiecărui membru al său, cu atât trupul omenirii lâncezește și suferă. Au fost dărâmate castelele, s-a semănat grâu în parcurile senioriale, fiecare a tras la el un petic din pradă și lumea s-a crezut salvată. Dar de sub fiecare piatră a ieșit un roi de săraci flămânzi, iar pământul se vădește astăzi prea mic. Zadarnic se ruinează și dispar cei bogați. Cu cât se frânge pâinea în mai multe bucăți, cu atât mai multe mâini se întind ca s-o capete, iar minunea lui Isus nu se mai întâmplă. Nimeni

nu e sătul; pământul se usucă și, o dată cu pământul, și omuL Industria desfășoară în zadar forțe miraculoase; creează nevoi pe care nu le poate satisface, scoate din belșug plăceri la care familia umană nu participă decât impunându-și, în alte domenii, privațiuni necunoscute până azi. Se recurge peste tot la muncă, și peste tot mizeria crește. S-ar părea că suntem în drept să regretăm feudalitatea care-l hrănea pe rob fără să-l istovească, și care, scăpându-l de chinurile unei speranțe zadarnice, îl punea cel puțin la adăpost de disperare și de sinucidere".

Aceste reflecții contradictorii, aceste nesiguranțe dureroase îi reveniră pe măsură ce vedea dezvăluindu-se în lumina dimineții frumusețile parcului seniorial de la Villepreux. Fără voia lui, compara grija și inteligența care orânduiseră această natură cu efectul educației asupra caracterului și spiritului omenesc. Prin tăierea crengilor inutile ale copacilor, li se dăduse acestora grația, sănătatea și statura maiestuoasă pe care le-o aduce clima sub latitudini mai prielnice decât a noastră. Tunzând des și stropind mereu iarba, i se dăduse admirabila prospețime pe care o primește de la căderile abundente de apă pe coasta munților. Se aclimatizaseră acolo flori și fructe din diverse regiuni procurându-le aer, umbră și lumină cât le trebuie. Era o natură artificială, dar studiată cu pricepere, așa încât să semene au natura liberă, fără a pierde însușirile de bunăstare, de protecție, de ondine și de farmec pe care trebuie să le aibă pentru a servi de adăpost omenirii civilizate. Se regăsea în ea toată frumusețea creației lui Dumnezeu și se simțea mâna omului, dominând cu dragoste, păstrând cu discernământ. Pierre recunoscu față de sine însuși că, în clima noastră, nimic nu seamănă mai mult cu adevărata natură divină, cu Natura într-un cuvânt, așa cum au definit-o filosofii care au luat drept drapel cuvântul de Natură, decât o grădină înțeleasă în acest chip; pe câtă vreme nimic nu se depărtează de ea ca lucrarea pământului așa cum o impun împărțirea terenurilor și îmbucătățirea micii proprietăți. În luminișurile destul de întinse și mereu vânturate, se semănaseră grâne a căror vigoare şi abundență erau înzecite prin cultura îngrijită.

Vânatul, ocrotit prin prevederea înțeleaptă a stăpânului, era destul de îmbelșugat ca să-i alimenteze masa fără a compromite produsele solului. Asta însemna, așadar, idealizarea și nu mutilarea naturii. Asta însemna producția bine înțeleasă, bine repartizată și îndeajuns ajutată. Asta era acel *utile dulci* al vieții patriciene, care ar trebui să fie viața normală a tuturor oamenilor civilizați.

Erai, așadar, obligat să recunoști că ai de-a face cu locuința și proprietatea unei familii care trăia în ea în mod simplu și nobil, într-un fel cu totul conform legilor providenței. Și totuși niciun sărac n-ar fi putut și n-ar fi trebuit să vadă așa ceva fără să simtă ură și invidie, iar dacă legea forței nu l-ar fi ocrotit pe cel bogat, orice sărac ar fi

găsit și ar fi simțit că violarea acestui adăpost și jefuirea acestei proprietăți sunt acte legitime. Cum să pui de acord deci cele două principii: dreptul omului fericit de a-și păstra fericirea, dreptul omului amărât de a pune capăt mizeriei?

Amândoi par deopotrivă odraslele Domnului, întruparea sa pe lume, mandatarii pe care i-a investit cu proprietatea și cu îngrijirea întregului pământ Bătrânul acesta bogat, oare-și odihnește capul albit și care-și crește copiii la umbra copacilor sădiți de el, n-ai săvârși oare o crimă dacă l-ai smulge de pe domeniul său și l-ai arunca pe drumuri, gol și cerșetor? Și totuși, pe cerşetorul acesta, și el bătrân, și el tată de familie, care întinde mâna la ușa boierului, nu e tot o crimă să-l lași să piară de frig, de foame și de durere, pe drumuri?

Se va spune oare că bogatul s-a bucurat prea destul de avere și că e rândul săracului să-l înlocuiască la ospățul vieții? Bucuria aceasta târzie va șterge oare la cel sărac urmele lungilor privațiuni pe care le-a îndurat? Va putea ea oare să-i plătească datoria din trecut, să compenseze necazurile pe care le-a suferit și să risipească tulburarea adusă minții sale de către nefericire?

Se va spune oare că săracul acesta a răbdat prea destul suferința și că e rândul bogatului să-i cedeze locul la ospățul vieții? Pentru că bogatul s-a bucurat de darurile Domnului, urmează oare că trebuie să fie smuls de la ele cu violență, pentru a recădea în mizerie? Nevoia de fericire, pe care cel Veșnic a sădit-o în inima omului ca un drept și, fără îndoială, ca o datorie, constituie oare o crimă, pentru care trebuie să-l pedepsești și a cărei ispășire au dreptul alți oameni să i-o impună?

De altfel, dacă cel sărac are dreptul la fericire, bogatul acesta pe care l-ați făcut sărac va avea și el îndată dreptul să ceară partea lui de fericire, iar dreptul noului bogat va fi întemeiat, ca și cel al predecesorului său, pe bunul plac și pe forță. Va trebui deci înăbușită plângerea și revolta noului sărac prin război, iar singurul sfârșit posibil al noului război va fi exterminarea bogatului deposedat. Să zicem că acceptați această soluție sălbatică; pământul tot n-a scăpat decât de o mică minoritate, e încă supraîncărcat de o mulțime de nevoi individuale pe care nu le poate satisface în condițiile de până acum. Cei pe care jaful îi va fi îmbogățit — și aceștia nu vor constitui decât tot o minoritate — îi vor auzi văitându-se și blestemând la ușile lor pe cei care nu vor fi apucat nimic din pradă, iar aceștia vor fi, ca și mai înainte, cei mai numeroși. Îi veți ține un timp în frâu prin forță, dar ei se vor înmulți ca boabele de grâu, se vor umfla ca valurile mării, așa încât fiecare generație va vedea schimbându-se stăpânii fără să vadă închizându-se nemăsurata prăpastie căscată din care va ieși mereu vocea omenirii suferinde, un strigăt prelung de disperare, de blestem, de ocară și de amenințare. Trebuie oare să ne aventurăm pe această pantă fatală, pe care ispășirile vor urma ispășirilor, dezastrele

dezastrelor și victimele victimelor? Sau trebuie să lăsăm lucrurile așa cum sunt, să perpetuăm nedreptatea dreptului exclusiv și a împărțirii inegale, să punem o castă privilegiată pe tronuri inamovibile și să condamnăm națiunile la mizerie, sau la eșafod și la ocnă?

Să ne întoarcem atunci la împărțirea la care au visat părinții noștri. Pământul a fost împărțit de ei; să-l mai împărțim încă; copiii noștri îl vor împărți la infinit, fiindcă se vor înmulți mereu, și fiecare generație va pretinde o nouă împărțire, care va îngusta mereu domeniul strimt al strămoșilor și moștenirea urmașilor. Cu timpul, fiecare om va ajunge deci să posede un fir de nisip, afară doar dacă foamea și toate cauzele de distrugere care provin din barbarie nu vor decima la timp populația în fiecare secol. Și cum barbaria este rezultatul inevitabil al împărțelii și al individualismului absolvit, viitorul omenirii e întemeiat pe ciumă, război, cataclisme, pe toate flagelurile care vor tinde să întoarcă omenirea la vremile copilăriei ei, să răărească speța umană, să aducă stăpânirea aprigă a naturii, risipirea și abrutizarea care se întâlnesc în viața sălbatică. Multe capete din secolul al XlX-lea, care nu trec drept neîndurătoare, nici descreierate, au ajuns la această concluzie absurdă și inumană, fiindcă n-au găsit alta mai bună, nici plecând de la punctul de vedere ***socialist***[34], nici plecând de la punctul de vedere individualist.

În mijlocul acestor ipoteze, bietul Pierre, neputând să considere niciuna fără spaimă și fără groază, fu cuprins de un acces de disperare. Uită timpul care trecea și soarele care, urcând la orizont, îl obliga să-și împlinească ceasurile de muncă. Căzu cu fața la pământ și-și frânse mâinile, vărsând torente de lacrimi.

Stătea așa de multă vreme când, ridicând capul ca să privească cerul cu îngrijorare, văzu dinainte-i o apariție pe care o luă în delirul său drept geniul pământului. Era o făptură aeriană, cu picioare ușoare, care abia atingeau iarba, și ou brațele încărcate de cele mai frumoase flori. Se ridică deodată, iar Yseult, căci ea era și-și făcea liniștită poetica recoltă de dimineață, lăsă să-i cadă coșul și se află în fața lui palidă și uimită, înconjurată de florile care căzuseră pe iarbă la picioarele ei. Venindu-și în fire și recunoscând-o pe cea oare-i făcuse atâta rău, Pierre voi să fugă, dar Yseult puse pe mâna lui o mână rece ca dimineața și-i spuse cu o voce mișcată:

— Dumneata ești foarte bolnav sau ai o mare supărare, domnule. Spune-mi ce necaz ți s-a întâmplat sau vino de i-l spune bunicului; el va încerca să-i găsească leac; îți va da sfaturi bune și prietenia lui îți va face poate bine.

— Prietenia dumneavoastră, doamnă! exclamă Pierre rătăcit încă și pe un ton amar; e de închipuit oare prietenia între mine și dumneavoastră?

— Nu-ți vorbesc de mine, domnule, răspunse domnișoara de

Villepreux cu tristețe, n-am dreptul să-ți ofer simpatia mea. Știu că nu ai accepta-o.

— Dar cui i-am spus eu că sunt nefericit? întrebă Pierre cu un fel de rătăcire pe care i-o risipeau puțin câte puțin rușinarea și mândria. Sunt eu nefericit?

— Fața dumitale e încă plină de lacrimi, și dacă am venit până aci e fiindcă ți-am auzit hohotele de plâns.

— Sunteți bună, domnișoară, foarte bună într-adevăr! Dar ne desparte o întreagă lume. Domnul conte, bunicul dumneavoastră, pe care-l respect din tot sufletul, nu m-ar înțelege nici el mai bine. Dacă aș fi făcut datorii, ar putea să mi le plătească; dacă aș duce lipsă de pâine, sau de lucru, ar fi în stare să-mi procure și una și alta; dacă aș fi bolnav sau rănit, știu că nobilele dumneavoastră mâini ar binevoi să-mi vină într-ajutor. Dar dacă mi-aș fi pierdut tatăl, al dumneavoastră n-ar putea să-l înlocuiască…

— O, Doamne! exclamă Yseult cu o căldură de care Pierre n-ar fi crezut-o în stare. A murit moș Huguenin, o, cât te plâng, sărmane, sărmane fiu!

— Nu, dragă domnișoară, răspunse Pierre cu simplitate și blândețe; tata e bine sănătos, slavă Domnului. Voiam să spun numai că dacă aș fi pierdut un prieten sau un frate, nu venerabilul dumneavoastră părinte ar putea să-l înlocuiască.

— Ei bine, te înșeli, meștere Pierre. Bunicul ar putea să devină cel mai bun prieten al dumitale. Dumneata nu ne cunoști, nu știi că bunicul me. U n-are prejudecăți și că, oriunde întâlnește un om cu merite, cu sentimente și idei înalte, îl consideră egalul său. Aș vrea să-l auzi vorbind de dumneata și de prietenul dumitale, sculptorul; n-ai mai avea neîncrederea și aversiunea față de clasa noastră pe care ți le ghicesc acum și care mă mâhnesc mai mult decât îți închipui.

În alte împrejurări, Pierre ar fi avut multe lucruri de răspuns; dar întâlnirea aceasta emoționantă și semnele acestea de simpatie într-un moment când inima îi era fărâmată de durere erau o mângâiere pe care n-avea puterea s-o respingă, un balsam pe care-l simțea fără voia lui ungându-i inima, Slăbit de lacrimi și aproape înspăimântat de bunătatea lui Yseult, se sprijini de un copac, abătut, neputându-se ține pe picioare. Ea stătea mereu în fața Lui, gata să se depărteze îndată ce l-ar vedea liniștit, dar neputându-se hotărî să-l lase singur după ce rostise niște cuvinte atât de amare. Și văzându-l cu ochii plecați, cu pieptul încă frământat, în atitudinea unui om zdrobit de oboseală, care n-are curajul să-și mai ia povara de jos și să pornească, adăugă la ce spusese:

— Văd eu că ești foarte nemulțumit, parcă aproape umilit de simpatia mea. Poate că eu sunt vinovată și mă tem că am meritat ceea ce mi se întâmplă.

Mirat de aceste vorbe, Pierre ridică ochii și o văzu când pălind, când roșind, pradă unei puternice lupte lăuntrice, cu orgoliul ei care nu voia să cedeze. Totuși, era atâta noblețe și atâta curaj în exprimarea căinței sale „încât Pierre simți că i se topește orice supărare; dar voi să fie sincer:

— Vă înțeleg, domnișoară, spuse el cu siguranța pe care i-o dădea întotdeauna sentimentul demnității. E foarte adevărat că ați rănit fără rost un suflet și așa suferind. Nu aveam nevoie să mi se amintească respectul pe care vi-l datorez, și răspunsul dumneavoastră către doamna de Frenays nu m-a convins că nu sunt o ființă omenească. Nu, nu, meseriașul și lemnul lucrat care iese din mâinile sale nu sunt chiar același lucru. Nu erați *singură* în ziua aceea, căci erați ou cineva care vă înțelegea bunătatea amabilă și care se închina în fața ei. Dar vă jur că amintirea aceasta dureroasă nu avea nimic de-a face cu accesul de durere și de nebunie pe care l-ați surprins.

— Și acum, zise Yseult, nu vrei să-mi ierți o greșeală care n-are nicio scuză?

Învins de atâta umilință, Pierre o mai privi o dată. Stătea în fața lui, cu capul plecat, și două lacrimi mari îi lunecau pe obraji. El se sculă în picioare, cuprins de un avânt generos.

— O, să vă iubească Dumnezeu și să vă binecuvânteze, așa cum vă stimez și vă iert eu, exclamă Pierre, ridicând mâinile deasupra capului aplecat al tinerei fete… Dar prea multe lucruri au venit deodată, adăugă el, căzând în genunchi și închizând ochii.

În adevăr, atâtea emoții îl zdrobiseră. Yseult nu putea ghici virtutea fanatică și dragostea exaltată care fierbeau împreună în sufletul lui entuziast. Scoase un țipăt când îl văzu pălind asemeni crinilor din coșul ei și căzându-i la picioare, sugrumat, beat de bucurie și de groază, leșinat la început, apoi îndată pradă unei crize nervoase care îi smulse strigăte înăbușite și noi torente de lacrimi.

Când își veni iar în fire, o văzu la câțiva f>ași pe domnișoara de Villepreux, mai palidă încă decât el, speriată și consternată totodată, gata să alerge după ajutor, dar țintuită pe loc fără îndoială de speranța că este mai curând utilă acestui suflet îndurerat prin mângâieri morale decât prin îngrijiri materiale. Rușinat de slăbiciunea pe care o arătase, Pierre o imploră, de îndată ce putu vorbi, să nu se mai ocupe de el. Fața lui avea o expresie de tristețe adâncă, privirea îi era aproape întunecată.

— Ești tare nefericit, repetă ea de mai multe ori, și eu, eu nu-ți pot face niciun bine?

— Nu, nu, nu puteți, răspunse Pierre.

Atunci Yseult făcu un pas spre dânsul și, după câteva clipe de șovăială, în timp ce el își ștergea obrajii scăldați de lacrimi și de sudoare îl întrebă:

— Meștere Huguenin, crezi, în sufletul și conștiința dumitale, că nu trebuie să-mi spui din ce cauză plângi? Dacă răspunzi că nu poți, n-am să te mai întreb.

— Vă jur pe cinstea mea că acum plâng fără vreo cauză anume, pe cât mi se pare. Nu știu zău de ce mă simt atât de copleșit și mi-ar fi cu neputință să vă explic.

— Dar adineaori, reluă Yseult cu o sforțare, te-am surprins în aceeași stare în care ai căzut din nou acum. Ce-aveai atunci? Ce fel de secret ai de nu mi-l poți destăinui?

— Aș putea și ați vedea că nu sunt gânduri nedemne de a vă preocupa și pe dumneavoastră.

— Dar nu vrei să destăinuiești aceste gânduri bunicului meu?

— Aș putea să le spun cu voce tare și în fața lumii întregi; dar nu știu dacă s-ar găsi în lumea întreagă un singur om care să le poată da răspuns.

— Eu cred că omul acesta există și că e cel de care-ți vorbesc. E cel mai drept, cel mai luminat, cel mai bun pe care-l cunosc; trebuie să ți se pară firesc că ți-l recomand. Știi ce, peste două ceasuri va veni să se așeze sub teiul acela pe care-l vezi la intrarea grădinii cu flori. Acolo vine în toate zilele pe vreme bună să-și ia cafeaua, să citească ziarele și să stea de vorbă cu mine. Nu vrei să vii să stai și dumneata de vorbă? Dacă te stingheresc, am să te las singur cu el.

— Mulțumesc, mulțumesc, răspunse Pierre. Vreți să-mi faceți un bine, sunteți miloasă, știu. Știu și că bunicul dumneavoastră este un savant, că e înțelept și generos, dar eu sunt poate prea nebun și prea bolnav ca să-mi libereze mintea de o îngrijorare crudă. De altfel, am un sfătuitor mai bun; îl întreb adesea și sper că până la urmă îmi va răspunde: pe Dumnezeu.

— Să-ți vină atunci într-ajutor, răspunse Yseult. Îl voi ruga pentru dumneata.

Și se depărtă, după ce-l salută cu timiditate; dar, plecând, se opri și se întoarse de mai multe ori, ca să fie sigură că nu-l mai cuprinde delirul. Văzând această atenție gingașă și sinceră, Pierre se ridică în picioare ca s-o liniștească și porni spre atelier. Dar îndată ce o văzu pe Yseult intrând în castel pe una din uși, se înapoie și adună câteva din florile pe care le lăsase ea pe iarbă. Le ascunse în sân ca pe-un lucru sfânt și se duse la lucru. Dar n-avea puteri. Pe lângă că era flămând, fiindcă n-avusese nici poftă nici curaj să se ducă să mănânce, își simțea oasele frânte și, dacă nu l-ar fi susținut beția unei iubiri de neînfrânt, ar fi fugit de atelier.

— Ce ai? îl întrebă moș Huguenin, care băgă de seamă că e schimbat la față și că lucrează fără niciun chef. Ești bolnav, trebuie să te duci să te odihnești.

— Tată, răspunse bietul Pierre, astăzi n-am putere nici cât o femeie,

și lucrez ca un rob. Lasă-mă să dorm puțin pe talaș, și până m-oi trezi poate c-o să-mi treacă.

Amaury, Berrichon și ucenicii îi făcură un pat din hainele și halatele lor, făgăduindu-i să câștige în locul lui timpul pierdut, și Pierre adormi în zgomotul ferăstrăului și al ciocanului, care-i era prea cunoscut ca să-i strice somnul.

Capitolul XXIII

Sunt unele împrejurări foarte simple care se leagă, în amintirea fiecăruia dintre noi, de unele crize ale vieții intelectuale, de unele transformări ale ființei morale și, oricât de robită ar fi existența noastră realității celei mai reci, nu există om care să nu fi avut ceasul său de revoluție și de extaz, când sufletul i-a prins noi puteri, când viitorul i s-a dezvăluit ca prin minune. Lumea lăuntrică din noi e plină de mistere și de oracole adânci. Citim în ea mai mult sau mai puțin vag, dar vine totdeauna o epocă, un ceas, o clipă poate, când, fie datorită credinței în Dumnezeu, fie când meditǎm asupra problemelor sociale, fie când suntem îndrăgostiți, o lumină dumnezeiască străbate ca un fulger întunericul inteligenței. La naturile alese și contemplative, criza aceasta e solemnă și revine în toate fazele importante ale existenței pentru a trage o linie de hotar între disperările din ajun și cuceririle zilei următoare. Metafizicianul și geometrul, pierduți în căutarea abstracțiilor, au avut momentele lor de revelație neașteptată și minunată, ca și credinciosul fanatic, ca și amantul și poetul. Cum să nu fie ajutat în strădania sa de către spiritul Domnului și omul care se gândește la ceilalți și se devotează lor, a cărui inimă și al cărui creier se muncesc să descopere adevărul, care plutește într-adevăr peste toate inimile, străbătând cu flacăra sa divină bolta temnițelor și a celulelor, acoperișul atelierelor și al mansardelor, ca și domul palatelor și al templelor?

Pierre Huguenin și-a amintit toată viața cu o emoție adâncă ceasul de somn pe talașul atelierului. Totuși, în jurul lui nu s-au întâmplat decât lucruri foarte obișnuite. Rindeaua și dalta s-au plimbat triumfătoare ca de obicei pe lemnul care se împotrivea și gemea. Brațele vânjoase ale lucrătorilor s-au acoperit de sudoare. Iar cântecul consolator a răsunat, dând muncii un ritm regulat, evocând poezia în mijlocul oboselii și a încordării spiritului. Dar, în vreme ce lucrurile acestea își urmau cursul firesc, cerurile se întredeschideau deasupra capului apostolului proletar, iar sufletul său își lua zborul prin ținuturile lumii ideale. Avu un vis ciudat. Se făcea că e culcat nu pe talaș, ci pe flori. Iar florile creșteau, se întredeschideau, deveneau din ce în ce mai suave și mai minunate și urcau desfăcându-se către cer. În curând deveniră arbori uriași care îmbălsămau aerul și, pe treptele unui noian de verdeață, ajungeau până la splendorile empireului. Purtat de flori, spiritul celui adormit urca o dată cu ele spre cer și se

înălța, fericit și puternic, împreună cu vegetația aceasta care n-avea răgaz, nici limite. În sfârșit, ajunse la o înălțime de unde descoperi toată fața «unui pământ nou; iar pământul acesta era, ca și drumul care-l dusese la el, un ocean de verdeață, de fructe și de flori. Tot ceea ce întâlnise Pierre mai poetic, pe vremea când călătorea pe pământul oamenilor, în munții sublimi și în văile încântătoare, era adunat acolo, dar cu mai multă varietate, bogăție și măreție. Ape năvalnice și limpezi ca cleștarul se revărsau de pe toate crestele, alergau și se încrucișau voioase pe toate povârnișurile și în toate adâncimile. Construcții de arhitectură elegantă, monumente admirabile, împodobite cu capodoperele tuturor artelor, se ridicau în toate colțurile acestei grădini universale, iar niște făpturi care păreau mai frumoase și mai pure decât spața umană, toate vesele și având de lucru, o însuflețeau cu munca și cu cântecele lor. Pierre străbătu toată lumea aceasta necunoscută cu iuțeala unei păsări și, oriunde îi poposea mintea, vedea rodnicia, fericirea și pacea înflorind în forme noi. Atunci, o ființă care zbura lângă el de multă vreme fără ca Pierre s-o recunoască îi spuse: „Iată-te, în sfârșit, în cerul pe care ai dorit atâta să-l ai, și te afli printre îngeri, căci vremurile s-au împlinit. O veșnicie urmează după altă veșnicie, și când vei reveni la sfârșitul acesteia vei mai vedea și alte minunății, alt cer și alți îngeri”. Pierre deschise atunci ochii și recunoscu locul unde se afla și pe ființa care-i vorbea. Era parcul Villepreux și era Yseult; dar parcul acesta ajungea la marginile cerului și ale pământului, iar Yseult era un înger strălucitor de înțelepciune și frumusețe. Și uitându-se bine la îngerii care treceau, recunoscu pe tatăl său și pe bunicul lui Yseult care mergeau ținându-se de braț; recunoscu pe Amaury și pe Romanet, care stăteau de vorbă ca doi prieteni; recunoscu pe Saviniana și pe marchiză, care culegeau în același coș flori și spice; îi recunoscu, în sfârșit, pe toți cei pe care-i iubea și pe toți pe care-i cunoștea, dar transformați și idealizați. Și se întreba ce minune se petrecuse cu ei de erau toți astfel învestmântați de frumusețe, plini de vigoare și iubire. Atunci Yseult îi spuse: „Nu vezi că suntem toți frați, toți bogați și toți egali? Pământul a redevenit cer, fiindcă am smuls toți țepii din șanțuri și toate pietrele de hotar, iar noi am redevenit îngeri fiindcă am șters toate deosebirile și am îndepărtat toate urile. Iubește, crede, muncește, și vei fi înger în lumea aceasta de îngeri”.

— Da ce-are de doarme așa cu ochii deschiși? Pare rătăcit în friguri. Trezește-te de-a binelea, Pierre băiete, o să-ți prindă mai bine decât să tremuri și să oftezi ca acum.

Așa vorbea taica Huguenin, și îl scutura pe fiu-su ca să-l trezească. Pierre ascultă în mod mașinal și se sculă; dar cerurile nu se închiseseră încă pentru el. Nu mai dormea, dar vedea trecând în jurul lui forme ideale, iar acordurile lirelor sacre îi răsunau la urechi. Era în picioare

și abia i se risipise vedenia. Era mai ales impresionat de parfumul florilor care-l urmărea până și în realitate.

— Nu simți mireasma trandafirilor și a crinilor? îl întrebă el pe tatăl său care îl privea îngrijorat.

— Cred și eu, zise taica Huguenin, ai cămașa plină de flori; parc-ai vrut să faci din pieptul tău un altar pentru Joia verde.

Pierre văzu într-adevăr florile lui Yseult ieșindu-i din cămașă și căzându-i la picioare.

— A! spuse el adunându-le, iată de ce am visat așa de frumos. Și fără să se plângă că a fost întrerupt, se apucă de lucru plin de forță și de ardoare.

Dar curând fu chemat la contele de Villepreux sub un pretext relativ la munca lui, și se duse fără a bănui via dorință pe care o avea bătrânul patrician de a sta de vorbă în tihnă și fără să se compromită cu omul din popor. Pentru a explica această fantezie a contelui, e bine să facem cunoscute cititorului antecedentele ciudatului bătrân.

Fiu al unuia dintre nobilii legați de situația și de complotul lui ***Philippe-Egalite***[35], participase indirect la toate fazele complotului acestuia în timpul Revoluției. Se ascunsese ca să nu aibă parte de soarta tatălui său, când acesta ispăși pe eșafod complicitatea cu prințul; ieși apoi binișor din încurcătură cu mare noroc și se refăcu pe nesimțite datorită lui 9 thermidor. Sub Imperiu, fusese prefect, dar nu dintre cei mai buni, în sensul că, fără să ridice obiecții față de decretele violente ale guvernului, fusese înclinat prin caracterul său blajin și ușor de înduplecat la mai multă indulgență și omenie decât cerea funcția pe care o îndeplinea. Destituit dintr-un post din sudul Franței, căpătase, prin protecția domnului de Talleyrand, care-i aprecia inteligența și care pusese în valoare moartea lui Eugene Villepreux (fiul bătrânului nostru conte și tatăl lui Yseult), ucis în războiul din ***Spania***[36], o prefectură mai importantă drept compensație. Averea i se mărise prin aceste slujbe și prin afaceri reușite care îi plăceau și la care se pricepea. Destituit la întoarcerea Bourbonilor, rău văzut de un partid care-i reproșa purtarea sa din vremea Revoluției și rolul jucat în timpul Imperiului, luă atitudinea de opozant liberal. Pierduse ocazia de a fi pair, dar disprețui acest titlu sau se făcu că-l disprețuiește și se alese deputat.

Nobilii din familia lui și din vecinătate îl acuzau de meschinărie, de perfidie și de ambiție, iar liberalii îi atribuiau o mare forță sufletească, o energie cu adevărat republicană și vederi adânci în materie de politică. Trebuie să spunem că bietul aristocrat bătrân, om de spirit și foarte plăcut orator de salon nu merita.

Nici prea mare cinstire, dar nici grea ***defăimare***[37].

Făcea o opoziție de bun-gust și fără scandal. Avea atâta sare și era atât de vesel încât era o plăcere să-l auzi zeflemisind puterea familiei

regale, pe favorite sau pe prelații cu trecere. Când o pornea astfel pe satiră, Voltaire reînvia întreg în trăsăturile și în persoana lui, și nu exista alegător liberal în stare să refuze votul unui candidat care îi dăduse o masă atât de bună și-l făcuse să râdă cu atâta poftă.

Acțiunea care dezvăluise cel mai mult poziția sa politică fusese cea care-l adusese la conacul din Villepreux în vremea când îl regăsim ocupându-se de literatură și de tâmplărie. Era al șaizeci și treilea deputat care, la 4 martie din același an, se ridicase de pe banca sa, în costumul de deputat, și părăsise Camera în momentul când ***Manuel**[38]* fusese *înhățat,* după expresia și la ordinul domnului viconte de Foucault. Semnase protestul depus la 5 martie pe biroul Camerei. Faptele acestea arată destul ce atitudine politică lua fățiș, dar nu vădesc doctrinele pe care le avea în realitate, nici măcar partidul ocult a cărui cauză o susținea sub forma vagă și foarte elastică a constituționalismului. Printre parlamentarii care au luat parte la actul onorabil amintit mai sus, se numără numele cele mai eminente și mai slăvite ale Franței în vremea Bourbonilor, păcat că nu le putem slăvi și în vremurile noastre. Dar, în mișcarea spontană care le-a făcut să protesteze împotriva măsurilor ilegale și violente ale guvernului din perioada aceea, era o diversitate de cauze pe care orice opoziție politică le adună sub steagul său. Stânga Camerei avea limbajul său mărturisit și oficial, dar sub limbajul acesta se ascundeau bineînțeles oarecare secrete, iar extrema stângă avea, pare-se, oarecare raporturi cu societatea secretă a carbonarilor, despre oare procurorul general Bellard spunea: „De acord asupra acestui prim punct: *distrugerea a ceea ce este*; dușmanii tronului sunt împărțiți între ei asupra celorlalte puncte și asupra a *ce va fi.* Napoleon al II-lea, un prinț străin, republica, și o *mulțime de alte idei* la fel de absurde și la fel da contradictorii, învrăjbindu-i pe reformatori în privința viitorului pe care ni-l rezervă, sunt de ajuns pentru a arăta, nu numai oamenilor noștri, dar și oamenilor de bun-simț, ce rară fericire ar ieși pentru Franța din această primă frământare, preludiu fatal al multor alte ***frământări”**[39]*. Cititorul va descoperi poate mai târziu de cine era apropiat contele de Villepreux, în taina gândurilor și faptelor sale: de Napoleon al Il-lea, de prințul străin de care vorbește domnul Bellard, de republică, sau de *un anumit* ***personaj**[40]* ascuns în mod atât de ciudat de domnul Bellard sub perifraza de o *mulțime de alte idei absurde;* dar noi nu ne ocupăm aci decât de caracterul și de ideile sale.

Om spiritual înainte de orice, meii degrabă isteț și perspicace în materie de fapte politice, decât profund în materie de teorie socială și pretinzând totuși că știe tot și înțelege tot, contele de Villepreux era poate expresia cea mai avansată a nobilimii din timpul său; îl iubea pe La Fayette, îl stima pe ***d’Argenson**[41]*, adusese servicii pe sub mână multor nobili proscriși; se entuziasmase chiar de sistemul lui Babeuf

fără să-i acorde încredere și fără să-l ia în serios. Era, în același timp, mare admirator și al domnului de Chateaubriand și al lui Beranger. Inteligența lui înregistra cu ardoare tot ce era frumos și măreț, fără ca sufletul lui frivol, ca al unui prinț, să se angajeze cu seriozitate la vreo concluzie. Credea în toate sistemele, însușindu-și-le cu o ușurință extraordinară timp de un sfert de oră și trecând de la unul la altul fără ipocrizie și fără inconsecvență; căci trăsătura lui dominantă și adevărată era cea de amator. Avea toate calitățile și toate defectele unui artist și ale unui mare senior; hapsân și blajin, entuziast și sceptic, după împrejurări, se înfuria adesea, dar nu ținea niciodată supărarea. Nimeni nu cunoștea viața mai bine ca el în ce privește plăcerile pe care le dă. Independența și bunul-simț practic care-l ocrotește pe individ fără să atingă prea mult societatea. La baza tuturor acestor trăsături era o bunătate adevărată, o politețe elegantă, o generozitate bine înțeleasă, dar, pe lângă aceste virtuți domestice, și o ușurință fără pereche, un egoism batjocoritor, ca și o deplină nepăsare, legate chiar de înflăcărarea lui aprinsă pentru toate principiile generale și pentru toate ideile sociale fără aplicații practice și fără consecințe.

Trecuse prin evenimente cu brațele încrucișate, cu epigrama pe buze și uneori cu lacrimile în ochi. Orice acțiune măreață îi câștiga simpatia, dar nicio doctrină nu-l captiva mai mult decât timpul cât îi trebuise ca s-o asculte și s-o cunoască. Citea în oamenii și faptele timpului său ca în niște cărți distractive și, după ce-și potolea curiozitatea, adormea zâmbind pe ultima pagină, fiind de acord ca fiecare să gândească cum vrea, cu condiția ca ordinea socială să nu fie prea zdruncinată, iar teoriile să n-aibă pretenția de a trece în practică.

Cu asemenea deprinderi și cu asemenea înclinări, deși, într-un fel, avea inimă bună și ținea la familie, își lăsase copiii să crească oarecum în voia lor, iar pe nepoți cu totul la întâmplare. Cu toate că se ocupase mult de ei și le dăduse din plin toate mijloacele de a se instrui, nu pusese nici consecvență, nici unitate, nici discernământ în noțiunile contradictorii cu „care le încărcase mințile tinere și. Când i se arătase uneori primejdiile unei asemenea educații, își băgase în cap că face asta în virtutea unui sistem. Sistemul, modificat oarecum după cel din *Emile* >, era lipsa de sistem; așa se scuza față de sine însuși, ca să-și ascundă incapacitatea de a face mai bine. De fapt, i-ar fi fost greu să pună în mintea elevilor săi unitatea și siguranța care nu se găseau în a lui. Când își dădea uneori seama de asta, se consola cu gândul că, cel puțin, nu ridică stavile pentru învățămintele viitorului.

Metoda aceasta produsese efecte contrare în două firi atât de opuse ca cea a lui Yseult și a fratelui său, Raoul. Una, concentrată, înțeleaptă, fermă, profund dreaptă și sensibilă, setoasă de instruire solidă și de cultură poetică, se formase mult și aștepta într-adevăr să

ajungă la concluziile impuse de timp și de împrejurări. Nu contractase multe prejudecăți în lumea mare cu care avea de-a face, și cea mai mică suflare de adevăr putea să i le alunge. Față de ea, educația de tip Jean-Jacques reușise de minune; și poate că nicio educație, chiar rea, n-ar fi putut corupe o fire atât de dreaptă și atât de deplin înțeleaptă.

Celuilalt, care vădise o minte foarte recalcitrantă față de studiu, i se dăduseră profesori doar ca să se respecte obiceiul; dar nu se împinseseră niciodată lucrurile până acolo încât băiatul să plângă. Bunicul avea indulgența egoistă care nu poate lupta împotriva revoltelor și lacrimilor de copil. Tânărul Raoul nu învățase așadar decât arta de a se distra. Știa să călărească, excela la tir, înot, vals ori biliard. Deși în aparență era foarte plăpând, era neobosit în toate exercițiile fizice și asta era mândria lui cea mai mare, după aceea a numelui, pe care o dobândise frecventându-i pe tinerii eleganți din lumea mare. În privința asta, bătrânul conte era cam înspăimântat de rezultatele planului său de educație liberă. Tânărul nu arăta nicio atracție pentru ideile liberale. Dimpotrivă, îmbrățișase genul *ultra* cu care-și dădeau aere tovarășii lui de petreceri. Era bine primit în lumea mare și felicitat că *gândește bine.* Se plictisea de moarte în societatea bunicului său, pe care-l acuza în sine că are relații proaste. Toată ambiția lui era să intre ofițer în garda regală. Dar aici bunicul se opusese și discuțiile dintre ei fuseseră destul de aprinse. Când interesul său era atins fățiș, contele nu era lipsit de mânie și hotărâre. Se temea ca, punându-și nepotul în serviciul casei domnitoare, să nu-și piardă popularitatea. De partea lui, tânărul era foarte nemulțumit că bunicul său, pentru a plăcea *mojicimii,* își permitea să afișeze o opinie care putea să-i taie orice acces la favorurile curții. Aștepta deci cu nerăbdare să devină major și să poată juca un rol cu totul opus; iar contele își bătea capul să-l rețină și nu vedea cum ar fi posibil. Țineau de fapt unul la altul, căci bătrânul avea inimă iubitoare și largă, iar Raoul nu era lipsit de însușiri bune. Era victima lipsei de principii care frângea legătura morală și politică din familia sa, dar ar fi fost capabil să primească o îndrumare mai bună, și avea o oarecare delicatețe de conștiință care îl mai reținea.

Yseult avea pentru conte o dragoste mai adâncă și mai conștientă. În sufletul ei nu-și găseau loc decât afecțiunile mari și, cum n-avea destulă experiență ca să-și dea seama de frivolitatea bătrânului, credea orbește în el. Îi lua în serios toate vorbele și toate opiniile, și, pentru a ieși din contradicțiile pe care nu le înțelegea bine, își situase convingerile între liberalismul aprins și respectul instinctiv față de legile societății. Câteodată însă, ridica în această din urmă privință obiecții pe care contele le asculta cu bunăvoință și pe care nu-i prea era la îndemână să le respingă. Atunci ieșea din încurcătură spunându-și că Yseult are logica rigidă a unei minți tinere și că nu vrea să taie

prea curând aripile acestor facultăți generoase. Răspunsul trebuia acceptat de bine de rău; iar biata Yseult, lăsată pe seama ei însăși, își făurea multe visuri fără să știe dacă-i va fi vreodată îngăduit să le realizeze.

Capitolul XXIV

Când Pierre Huguenin ajunse la nobilele sale gazde, contele ședea pe un scaun de grădină, la umbra, teiului său preferat. Își citea gazetele luând un dejun frugal, iar nepoata lui îi tăia cu vin cuțit de aur o broșură politică abia sosită; dinele favorit dormea la picioarele lor. Un lacheu bătrân se învârtea împrejur, având grijă să le ghicească dorințele. Yseult ținea ochii ațintiți pe aleea pe care sosi Pierre. O găsi timidă, tremurând aproape. El, exaltat și înviorat de cine știe ce forță necunoscută, se simțea plin de curaj și de seninătate.

— Apropie-te, apropie-te, dragă meștere Pierre, exclamă contele, punându-și ziarul pe masă și scoțându-și ochelarii. Îmi face mare plăcere să te văd, și-ți mulțumesc că ai răspuns invitației mele. Fii bun și șezi aci. Și îi arătă un scaun la stânga lui, Yseult fiind la dreapta.

— Veneam să ascult ordinele dumneavoastră, răspunse Pierre șovăind să se așeze.

— Nu e vorba de ordine, reluă contele, nu se dau ordine unui om ca dumneata; slavă Domnului, am renunțat la vechile formule ale calfelor. De altfel, nu ești și dumneata maestru în arta dumitale?

— Arta mea nu e decât o meserie neînsemnată, răspunse Pierre, care nu prea se simțea dispus la expansiuni.

— Dumneata ești bun de orice, reluă contele, și dacă ai vreo altă ambiție…

— Niciuna, domnule conte, întrerupse Pierre cu fermitate calmă.

— Trebuie totuși să ajungi la ce te doare, dragă tinere, și să te așezi lângă mine, ca să stai de vorbă fără neîncredere și fără răceală cu un bătrân care te roagă asta prietenește.

Învins de vorbele acestea afectuoase, poate și de atitudinea tristă și îngrijorată a domnișoarei de Villepreux, Pierre se lăsă să cadă pe scaunul din fața ei. Își închipuia că o să se scoale și o să plece, cum făcea de obicei când avea el de vorbit cu bunicu-său, dar de data asta ea rămase pe loc, și nici măcar nu-și trase scaunul de lângă masa îngustă, care nu lăsa între fața ei și cea a lucrătorului tâmplar decât o mică distanță, iar între genunchii lor un interval poate și mai mic. Pierre se feri să-și apropie cu totul scaunul de masă; se simțea calm și stăpân pe sine, dar avea impresia că, dacă ar fi atins doar rochia lui Yseult, i-ar fi fugit pământul de sub picioare și ar fi căzut iar pradă viselor.

— Pierre, reluă contele pe un ton de autoritate părintească, trebuie să-mi deschizi inima dumitale. Nepoata mea te-a întâlnit azi-dimineață în parc copleșit de durere, disperat, ieșindu-ți din fire. A venit la

dumneata, ți-a pus întrebări; bine a făcut. Ți-a propus, în numele meu, servicii și prietenie; î vorbit cum o îndemna inima. Dumneata ai respins propunerile acestea cu o mândrie care te face în ochii mei și mai demn de stimă și care mă obligă să-ți fiu de folos fără voia dumitale. Ia seama, așadar, să nu fii nedrept, Pierre. Știu dinainte tot ce a putut să-ți spună bătrânul republican, tatăl dumitale, ca să te pună în gardă împotriva mea. Il stimez nespus pe tatăl dumitale și nu vreau să-i jignesc convingerile lui, dar între el și mine există deosebirea că el e omul trecutului, iar eu, mai în vârstă decât el, sunt omul prezentului. Am pretenția că înțeleg mai bine decât el egalitatea; iar dacă refuzi să-mi dezvălui taina supărării dumitale, am să cred că înțeleg mai bine decât dumneata fraternitatea dintre oameni.

I-ar fi fost greu tinărului lucrător să refuze încrederea și admirația sa celui care folosea un asemenea limbaj. Se simți pătruns de recunoștință și de simpatie. În timp ce contele îi vorbea, Yseult împinsese o ceașcă de porțelan vechi până la mâna lucrătorului, iar contele îi turnase cafea cu atâta naturalețe și simplitate, încât Pierre înțelese că lucrul cel mai cuviincios posibil în această împrejurare era s-o accepte așa cum i se oferea, fără șovăială și fără vorbe mari. Dar se tulbură când Yseult se ridică pe jumătate ca să-i întindă zahărul. Avu doar puterea s-o privească și expresia de sensibilitate afectuoasă pe care o citi pe fața ei îi făcu și bine și oarecum rău. Roși ca un copil și începu să mănânce fără să-și dea prea bine seama ce face. Primea și înghițea tot ce-i oferea dânsa, neîndrăznind să refuze nimic și mai ales temându-se să schimbe vreo vorbă cu ea în momentul acela. Totuși, pe măsură ce mânca (și avea mare nevoie, fiindcă era flămând), simțea că-i reînvie prezența de spirit. Cafeaua, care era nespus de savuroasă și cu care nu era deprins, îi dezmorți pe loc și de-a binelea mintea. Simți că i se dezleagă limba, că-i circulă sângele în voie, că i se limpezesc ideile și că teama de ridicol cedează în fața unor considerații mai serioase.

— Vreți să vorbesc? îi spuse el contelui, după ce răspunsese negativ la toate presupunerile pe care le făcea acesta asupra cauzei durerii sale. Ei bine! Voi vorbi. Va fi fără îndoială o cuvântare de prisos, și cred că acest câine frumos de aci, a cărui trupeșie și curățenie ar invidia-o mulți oameni, ar fi cel dintîi s-o disprețuiască dacă ar putea-o înțelege.

— Dar noi nu suntem câini, replică râzând bătrânul conte, sper că vom înțelege și ne vom feri să fim disprețuitori, ca nu cumva să fim disprețuiți la rândul nostru. Haide, tinere trufaș, spune-ți gândul.

Atunci, Pierre începu să expună simplu toate ideile care-i veniseră în parc din zori până la răsăritul soarelui. O făcu fără emfază, dar fără codeală și fără sfială. Nu se temu să-i spună contelui tot ce găsea nedrept în bogăția lui, căci, în același timp, îi spuse tot ce găsea sfânt

în dreptul lui la fericire. Îi prezentă întreaga problemă socială care îl frământa cu o claritate și chiar cu o elocvență care-i arătară contelui că are de-a face cu un om puțin obișnuit și care-l siliră să se uite din când în când la nepoată-sa cu o expresie de mirare și de admirație pe care o împărtășea și ea în mod vădit. Nu știu dacă Pierre băgă de seamă acest ultim punct; cred că n-a vrut să se uite la Yseult de teama ca un aer de îndoială sau de milă să nu-i tăia puterea de a spune tot. Cred, de asemenea, că, dacă ar fi privit-o și dacă ar fi văzut-o zâmbind cu aprobare, cu ochii umezi de simpatie, și-ar fi pierdut capul sau cel puțin șirul vorbei.

După ce spuse tot, toată spaima și toată durerea pe care i-o pricinuiseră reflecțiile sale și vorbi de prăpastia de îndoială și disperare la care-l duseseră, destăinui că în momentul acela de sfâșiere simțise groaza de viață și nevoia de a fugi spre o lume mai bună. Mărturisi că se gândise la sinucidere, și că numai sentimentul datoriei de fiu putuse să-l mai țină legat de o existență care nu-i mai apărea decât ca o încercare copleșitoare într-un loc de chinuri și de nedreptăți.

Când pronunță aceste cuvinte cu vocea tulburată și pălind, Yseult se ridică deodată și parcurse de mai multe ori aleea, ca și când ar fi căutat ceva. Dar când se întoarse la locul ei, avea fața trasă și ochii lucioși; poate că plânsese.

Uimirea contelui de Villepreux era fără pereche. Se uita cu ochi pătrunzători la figura inspirată a tânărului proletar și se întreba unde putuse omul acesta, deprins să mânuiască rindeaua, să descopere și să dezvolte germenul unor idei atât de vaste și al unor preocupări atât de înalte.

— Știi dumneata, meștere Pierre, îi spuse el după ce-l ascultă până la capăt cu cea mai mare atenție, că ai putea fi un mare orator și poate un mare scriitor? Vorbești ca un apostol și judeci ca un filosof.

Deși această remarcă îi păru ușuratică, fiind vorba de o discuție atât de serioasă, Pierre fu măgulit fără voia lui de a fi astfel lăudat de față cu Yseult.

— Nu știu nici să vorbesc nici să scriu, răspunse el roșind și, cum n-am decât probleme de prezentat, aș fi un predicator prost, afară de cazul când ați vrea dumneavoastră, domnule conte, să-mi indicați concluziile și capetele de credință.

— Nu, zău așa, exclamă contele, bătând cu tabachera în masă și uitându-se la nepoata lui, ce ușor vorbește de asta. Răscolește cerul și pământul din adâncuri până în culmi, scotocește în tainele vieții omenești mai aprig decât toți înțelepții din antichitate, și-apoi vrea să cunosc eu secretele Tatălui din cer. Dar, ce, mă iei drept Diavolul sau drept papa de la Roma? Și-ți închipui că nu e nevoie de înțelepciunea a două mii de ani de aci înainte, adăugată la toată înțelepciunea

trecutului, pentru a răspunde la problemele dumitale? Mințile cele mai strălucite din secolul nostru nu vor putea să-ți spună altceva decât atât: „Ce te prăpădești cu firea? Caută să fii bogat și să te deprinzi să vezi săraci în jurul tău”. Ori așa: „Prietene dragă, ești nebun, trebuie să te îngrijești”. Da, pe cuvântul meu, dragă meștere Pierre, din o sută de mii de sisteme, care de care mai frumoase și mai imposibile ce ți s-ar putea prezenta, niciunul nu face cât cel pe care mi l-am luat pentru mine personal.

— Și care e acela, domnule conte? întrebă repede Pierre. Căci asta vă întreb și eu.

— Să admir ceea ce spui dumneata și să suport ceea ce se întâmplă pe lumea asta.

— Asta-i tot? exclamă Pierre ridicându-se în picioare cu un aer exaltat. Într-adevăr, nu era nevoie să mă întrebați dacă n-aveați nimic mai bun să-mi răspundeți. A! Vă spuneam eu, domnișoară, adăugă el, privind-o pe Yseult fără să simtă nicio tulburare de îndrăgostit, atât era de absorbit în gânduri mai înalte, vă spuneam eu că tatăl dumneavoastră nu poate face nimic pentru mine.

— Resemnarea nu e oare rezultatul experienței și ultimul cuvânt al înțelepciunii? răspunse Yseult cu o sforțare.

— Resemnarea pentru sine e o virtute pe care trebuie s-o ai și care nu e prea grea când te respecți puțin, răspunse Pierre. Întrucât mă privește, declar că sărăcia și neînsemnătatea mea nu mă apasă încă și că aș fi mult mai nefericit, mult mai tulburat în sentimentul meu de dreptate, dacă m-aș fi născut bogat, ca dumneavoastră, domnișoară. Dar să te resemnezi de nefericirea altuia, să rabzi jugul care apasă capete nevinovate, să privești liniștit mersul lumii fără să încerci să descoperi altă cale, alt adevăr, altă ordine, altă morală… O, e cu neputință… cu neputință! Poți din pricina asta să nu mai ai somn, să nu te mai distrezi, să nu mai cunoști o clipă de fericire, poți să-ți pierzi curajul, rațiunea sau viața.

— Ei, bunicule? exclamă Yseult ridicând spre conte niște ochi umezi, aprinși de speranță și de nerăbdare.

Așteptă în zadar un răspuns care să sublinieze printr-o judecată temeinică entuziasmul evanghelic al tânărului lucrător. Contele zâmbi, ridică ochii spre cer și o strânse lângă el pe fată, în timp ce întindea cealaltă mână lui Pierre.

— Tinere suflete generoase, le spuse el după o clipă de tăcere, o să mai țeseți încă multe vise de felul acesta până vă veți da seama că sunt paradoxuri imense și probleme sublime fără o rezolvare posibilă pe lumea asta. Nu vă doresc să cunoașteți prea curând descurajarea și dezgustul care sunt partea înțelepciunii cu păr alb. Făuriți dorinți, făuriți sisteme, făuriți-le cât veți vrea, și renunțați să credeți în ele cât mai târziu posibil. Meștere Pierre, adăugă el sculându-se în picioare și

scoțându-și tichia de catifea neagră în fața tânărului buimăcit, bătrânul meu cap se pleacă dinaintea dumitale. Te stimez; te admir și te iubesc. Vino cât mai des să stai de vorbă cu mine. Virtutea dumitale o să mă întinerească puțin și poate că, după multe visări, muntele care apasă pe idealul nostru va fi ușurat de imensa greutate a unui fir de nisip.

Vorbind astfel, își petrecu brațul sub cel al nepoatei și se depărtă, luându-și broșurile, ochelarii și gazetele, cu calmul unui om deprins să se joace cu ideile cele mai mărețe și cu sentimentele cele mai sfinte.

Pierre rămase la început descumpănit, apoi fu cuprins de o ironie amestecată cu indignare și cu milă. Se consideră ridicol că-și lăsase profanată taina celor mai înalte gânduri de suflarea înghețată a acestui bătrân deprins cu dezertările. Abia se stăpâni să nu-l acopere în sinea lui de cel mai adânc dispreț.

„Cum așa, își spunea el, să cunoști lucrurile astea, să n-ai nici mijlocul, nici dorința de a le găsi neadevărate, și să le ții pentru tine, ca o comoară inutilă, căreia nu-i înțelegi nici valoarea, nici întrebuințarea? Să fii un mare senior, bogat și puternic, să fi îmbătrânit în mijlocul luptelor sociale, să fi trecut prin republică și prin curți regale, și să n-ai totuși o credință temeinică, niciun sentiment stăpânitor, nicio năzuință, nici măcar o speranță generoasă? Și să ajungi la capătul vieții fără să fii în stare să exprimi altceva decât un regret steril, o simpatie neînsemnată, o descurajare ipocrită? Dacă așa arată unul dintre cei mai spirituali și mai instruiți din casta lui, apoi cum sunt ceilalți, și ce se poate spera de la niște cadavre care dețin cele mai frumoase insigne ale vieții: puterea și renumele?” în dreapta lui mânie, Pierre se înfurie în sine-și până la nedreptățire. Nu-și putea da seama de efectul primei educații și de prejudecățile supte o dată cu laptele. Nimic nu e mai greu decât să judeci dintr-un punct de vedere cu totul diferit de cel din care privești. Dacă Pierre ar fi cunoscut societatea, nu așa cum trebuie ea să fie, ci așa cum este, ar fi păstrat, cu toată impetuozitatea virtuosului său avânt, oarecare respect și multă afecțiune pentru acest bătrân, superior majorității celor de seama lui și remarcabil printre toți oamenii prin pornirile sale bune și prin simplitatea primelor sale impresii. Dar fusese adus către el de făgăduielile lui Yseult și, un moment, fiind ascultat cu atâta interes, se bizuise pe o soluție conformă dorințelor sale. Simțea o mare durere văzându-se lăudat și compătimit totodată, ca un apostol și ca un nebun.

Un singur lucru îi dădu puterea să se întoarcă la muncă, adică să reia cu răbdare jugul vieții, și anume, amintirea expresiei pe care o avea Yseult la plecare. I se păru că uimirea, dezamăgirea, consternarea pe care le simțea el în acel moment cuprinseseră sufletul nobilei fete ca și pe al său. Simțise întâlnindu-i ultima privire ceva solemn, ca un

legământ veșnic, sau ca un veșnic rămas bun. Amintindu-și comoția aceasta misterioasă, sufletul său se simțea încărcat de bucurie și de durere în același timp. Își dădea seama, în momentul acela, că iubește cu pasiune, și nu știa dacă tresăririle sufletului său se datorau disperării sau fericirii.

Capitolul XXV

În momentul când Pierre relua drumul către atelier, bătrânul lacheu al contelui îl chemă înapoi ca să-l roage să vină să repare masa pe care stăpânu-su își luase cafeaua. Era o mobilă mică și drăguță cu placaj de diferite culori, cu o tăblie pentru mâncare și alta pentru scris, și cu un sertar dedesubt. Pierre se întoarse ca să se-apuce cu resemnare de lucru și, cu ajutorul lacheului, răsturnă masa ca să vadă unde e stricată. Goliră sertarul, lacheul strânse într-un coș un pachet de ziare și de hârtii vechi, iar Pierre luă masa pe umăr ca s-o ducă la atelier.

După ce termină reparația, scuturară sertarul ca să-l curețe înainte de a-l pune la loc; și atunci zări un cartonaș intrat într-o crăpătură și care ieșea pe jumătate afară, îl scoase de tot și în clipa când era să-l arunce ca pe un lucru inutil, fu izbit de forma lui ciudată. Era doar o jumătate de cartonaș, dar cu marginile tăiate oblic de mai multe ori, într-un fel care părea anume făcut. Pierre, care-l știa pe conte foarte priceput în geometrie, căută să vadă dacă nu e vorba de vreo problemă din această știință; dar nu putu găsi nimic de acest fel și puse cartonașul în buzunar, gândindu-se că poate Yseult într-un moment de visare îl decupase la întâmplare: „Cine poate ști, se întreba el, ce gânduri au frământat-o tainic când s-a dedat acestei ocupații? Și cum, la urma urmei, nimic nu se datorează întâmplării, decuparea aceasta deține poate într-un chip simbolic toate secretele sufletului ei”.

Achille Lefort îl anunțase în ajun că va petrece câteva zile la Villepreux având niște socoteli vechi de încheiat ca economul, relativ la vinurile din pivnița castelului. Își dăduseră întâlnire seara în parc. Era încă ziuă când se duse la locul stabilit și, așteptându-l, începu să privească cu atenție cartonașul. Gânduri nedeslușite îi reveniră atunci în minte. Urmărise cu interes în ziare cu un an în urmă procesul sergenților din La Rochelle. Citise rechizitoriile fanatice sau declamatorii ale procurorului general Bellard și ale avocatului general Marchangy. Revelația a numeroase amănunte relative la secretele carbonarismului îl impresionase. Văzându-l venind către el pe Achille Lefort, avu deodată inspirația să-i arate cartonașul întrebându-l cu voce sigură:

— Cunoști asta?

— Cum? ce văd? Exclamă comis-voiajorul, eram *veri* și-ai ținut ascuns. Ei bine, grozav ți-ai mai bătut joc de mine. Dar cine putea ghici? Mă încercai, vasăzică, aveai așadar sarcina să mă supraveghezi, să mă sondezi? Erau bănuieli împotriva mea? Zău așa, parcă visez! Da

vorbește, răspunde-mi!

— Dacă nu suntem veri, suntem pe cale să devenim, răspunse Pierre, care, văzând uimirea naivă a lui Achille, abia-și putea ține râsul. Contele de Villepreux mi-a încredințat semnul acesta ca să mă pot înțelege cu dumneata.

— Dar dacă nu ești inițiat, zise Achille din ce în ce mai mirat, asta-i contrariu tuturor regulilor.

— Probabil, continuă Pierre, că are dreptul să facă asta.

— Nicidecum, exclamă celălalt; o fi el afiliat la Venta Supremă, dar nu-i e îngăduit să comunice astfel semnele și secretele noastre. Văd eu că fricosul de bătrân se lasă păgubaș sau că spaima îi tulbură creierul într-atât încât nu mai știe ce face. Trebuia să mă aștept la așa ceva după tot ce mi-a spus ieri. Vestea despre Trocadero l-a întors pe dos de-a binelea; crede că totul e pierdut. Era și-așa destul de îngrijorat la începutul războiului; n-a venit să se refugieze în donjonul lui străvechi decât ca să stea departe de evenimente, iar acum ar vrea să se ascundă cu huhurezii lui în crăpăturile zidurilor blazonate. Așa sunt oamenii, după ce-au avut un moment de curaj, au îndată lașități îndoite. Zău dacă înțeleg nebunia comitetului de conducere, care speră să scoată ceva de la nobilii lui bătrâni. Ca și când ei ar putea uita Teroarea și ca și când ar putea face altceva decât să ne stingherească planurile și să ne zădărnicească combinațiile. Iartă-mă, meștere Pierre, nu spun asta fiindcă n-am încredere în dumneata. Te știu cinstit și discret ca cel mai bun dintre noi. Dar, oricum, nu-i e îngăduit nici unuia dintre noi să-și bată joc de legămintele și secretele noastre.

— Liniștește-te și potolește-te, domnule Lefort, răspunse Pierre, nimeni nu mi-a dat cartonașul ăsta. L-am găsit în fundul unui sertar, iar dacă cineva mi-a dezvăluit secretele asociației, apoi acela ești dumneata, care mi-ai spus mult mai multe decât ceream.

— Așa, vasăzică îți râzi de mine, zise Achille cu ochii scânteind de ciudă și pe un ton care părea a voi să fie mai înțepat ca de obicei.

— Binișor, jupâne, răspunse Pierre Huguenin, ia-ți înapoi cartonașul; nu mi-e de niciun folos, iar secretele voastre nu mi se par prea compromise prin descoperirea fleacului ăstuia. N-aveți decât să vă distrați cu asemenea lucruri, nu eu am dreptul să rid de ele, eu, care sunt legat prin copilării de același soi de o societate mai secretă, mai largă, mai temeinică și mai credincioasă decât a voastră.

— S-ar părea că-mi dai lecții, meștere Pierre, reluă Achille, supărat de-a binelea. Oricâtă stimă aș avea pentru dumneata, nu-ți recunosc dreptul acesta. Dacă ai fi ignorant și grosolan ca majoritatea semenilor dumitale, aș putea să răspund prin tăcere și milă la glumele dumitale proaste. Dar din moment ce te consider egalul meu prin educație și judecată, îți declar că nu voi avea cu dumneata mai multă răbdare decât aș avea cu unul din tovarășii mei.

— Domnule Lefort, răspunse Pierre cu cel mai mare calm, îți mulțumesc pentru expresiile măgulitoare cu care-ți însoțești amenințările, dar prin ele văd ieșind la iveală orgoliul omului care-și pune mănușa înainte de b trage o palmă. Uite, am să fiu mai îndrăzneț decât dumneata, am să-ți întind mâna spunându-ți că regret faptul de a te fi jignit.

— Pierre, zise Achille strângând afectuos mâna lucrătorului, simt că te iubesc, dar fă, te rog, în așa fel ca prietenia asta să nu fia niciodată zdrobită de orgoliul unuia din noi.

— Și eu te rog același lucru, zise Pierre zâmbind.

— Rolul meu e mai greu decât al dumitale, reluă Achille. Dumneata ești poporul, adică stăpânul, suveranul, pe care noi, conspiratorii din starea a treia, venim să-l implorăm pentru cauza dreptății și a adevărului. Ne tratați ca pe niște subalterni, ne puneți întrebări cu dispreț și neîncredere, ne întrebați dacă suntem nebuni sau intriganți; ne aduceți mii de afronturi, recunoaște-o. Și când nu împingem spiritul de propagandă până la umilința creștină, când ne tresare sângele în vine și pretindem să ne tratați ca pe niște egali, ne spuneți că n-am fost sinceri, că avem în noi ură și orgoliu, într-un cuvânt, că suntem niște impostori sau niște lași, care ne coborâm să vă adresăm rugăminți pentru a vă exploata. Guvernul a adoptat acest sistem de calomnii pentru a ne discredita pe lângă voi, pentru a rupe poporul de adevărații și singurii lui prieteni, și astfel, căzând în cursa absolutismului. Ceea ce nu dovedește nici generozitate, nici înțelepciune.

— Din punctul dumitale de vedere, reluă Pierre, spui adevăruri foarte juste. Dar sunt multe de răspuns pentru a ne justifica. Chiar în ceea ce vă privește pe voi, cei sinceri, aș putea obiecta că n-ați primit din cer misiunea de a ne agita și de a ne răscula, voi, care nu v-ați gândit niciodată serios la condiția noastră și care, deși o deplângeți, nu cunoașteți nicidecum mijlocul de a o schimba. Aș mai putea să vă spun că, în meseria pe care o faceți (fiindcă e o meserie, iartă-mi expresia) contractați obiceiuri tot atât de iezuite, în felul lor, ca și cele pe care le atribuiți unui guvern corupător. Ne faceți cu ușurință făgăduieli pe care știți că nu le puteți ține; apoi ne examinați, pătrundeți printre noi, vă informați de slăbiciunile noastre, și, după ce ați suportat un timp contactul aspru cu poporul, cum nu sunteți într-adevăr pătrunși de spiritul caritătii și al apostolatului, cum sunteți niște frământați de idei doar politice și de loc morale, vi se face silă și vă depărtați de noi spunând: „Am văzut poporul, e sălbatic, e abrutizat, îi mai trebuie secole ca să fie în stare să se cârmuiască singur. Să luăm seama la popor, dragii mei, să nu mergem prea iute. Poporul e în urma noastră, gata să ne năpădească. Vai de noi, dacă dăm drumul fiarei turba te…”

— Nu spunem asta! exclamă Achille.

— O spuneți, nu vă puteți ține să n-o scrieți și să n-o publicați; ziarele voastre sunt pline de protestele avocaților și oratorilor voștri care ne reneagă și care ne disprețuiesc. Crezi dumneata că noi nu citim ziarele? „Poporul, spuneți voi, nu e mulțimea ticăloasă care urlă când se adună grămadă, care cere sânge și jaf, care cerșește cu bățul în mină, gata să ia viața cui nu-i dă punga. Poporul este partea sănătoasă a populației, care-și câștigă cinstit viața, care respectă drepturile dobândite, căutând să merite aceleași drepturi, nu prin violență și anarhie, ci prin stăruință în muncă, înclinare spre învățătură și respect față de legile țării". Iată cum definiți voi poporul și cum vă îmbrăcați cu hainele lui de duminică pentru a vă prezenta în fața tribunalelor, a Camerelor și în fața tuturor celor care au mijloacele să se aboneze la foile voastre. Dar haina grosolană pe care o poartă muncitorul în zilele de lucru, dar rănile sale groaznice, bolile lui rușinoase, și păduchii lui, dar indignarea lui adâncă, atunci când îl încolțește mizeria, dar preandreptățitele lui amenințări când se vede uitat și călcat în picioare, dar aiurelile lui îngrozitoare când regretul zilei trecute și spaima de ce va fi a doua zi îl silesc *să bea,* cum spune unul din poeții voștri, *uitarea* ***durerilor***[42], dar tot ce e turbare, lipsă de ordine și uitare de sine, starea de mizerie, de asta vă spălați pe mâini, de asta n-aveți cunoștință; v-ar fi rușine să justificați asta; spuneți: „Aceia sunt și ei dușmanii noștri: sunt spaima și rușinea societății", și totuși și aceia sunt poporul. Ștergeți-le petele, vindecați-le bolile și veți vedea că și turma asta ticăloasă a ieșit din sânul Domnului ca și voi. În zadar vreți să faceți deosebiri și categorii, nu există două feluri de popor, nu există decât unul. Cel care muncește în casele voastre, zâmbitor, liniștit și bine îmbrăcat, este același care urlă la porțile voastre, mânios, întunecat și îmbrăcat în zdrențe. Singura deosebire e că ați dat de lucru și pâine unora, și că n-ați găsit nimic de făcut pentru ceilalți. Pentru ce, de pildă, dumneata, domnule Lefort, mă pui mereu, când mă lauzi în afara familiei populare? Crezi că mă onorezi? Nicidecum, eu nu vreau așa ceva. Ultimul dintre cerșetori este semenul meu. Nu roșesc de el, ca mulți dintre noi cărora le-ați strecurat, o dată cu deprinderile voastre de bunăstare, ingratitudinea și vanitatea voastră. Nu, nu, ticălosul acela nu face parte dintr-o castă inferioară față de a mea; e fratele meu, iar ticăloșia lui mă face să roșesc de bunăstarea în care trăiesc. Să știi bine asta, domnule Lefort; atâta vreme cât vor fi ființe umane pline de lepra mizeriei, voi spune că n-ați făcut nicio ispravă cu conspirațiile, cu cartele burgheze și cu schimbările voastre de insigne.

— Dragă Huguenin, zise Achille cu emoție, ai sentimente înalte, dar prea te grăbești să ne acuzi. Crezi că-i așa de ușor să fii doctorul de morală al omenirii, și să găsești fără șovăială și fără greș leacul la

atâtea boli?

— Dar înseamnă oare a căuta leacul, când întorci ochii cu groază și-ți astupi nasul spunând că în infirmerie nu-i decât putreziciune și infecție? Ce-ai zice de un doctoraș care n-ar putea să vadă un picior gangrenat fără să leșine de scârbă? Ar însemna sista devotament? Ar fi măcar dragoste de știință? Cir fi semnul unei vocații reale? Ei bine, îndrăzniți de coborâți în leprozeriile morale ale omenirii, cum spui dumneata, îndrăzniți de sondați cu mâinile voastre adâncul bolilor noastre, și nu pierdeți timpul spunând că sunt groaznice la vedere; gândiți-vă să le lecuiți, fiindcă n-am văzut niciodată un doctor, oricât de leneș și de mărginit ar fi el, care să-și părăsească bolnavul sub pretext că e prea dezgustător ca să fie lecuit.

Acuma, dacă trec de la republicanii sinceri dar ușuratici la cei care nu sunt niciuna nici alta, unde să găsesc cuvinte cu care să-i înfierez? Află că am cunoscut vreo câțiva, deși n-am frecventat altă lume decât cea din ateliere. Doctorul acela cu care m-ai pus să cinez în cârciuma lui Vaudois nu e oare un om care, în caz de revoluție, are în buzunar un personaj puternic, poate chiar un prinț de sânge regal, pentru a-l înlocui cât mai repede pe cel răsturnat? Și fără să mergem mai departe, deputatul dumitale conspirator, afiliatul dumitale la Venta Supremă, bătrânul dumitale conte de Villepreux, cu care faci, sunt sigur, mai multă politică decât negoț, nu mi-ai făcut acum despre dânsul un portret fidel?

— Am mers poate prea departe, l-am acuzat, în furia mea, de o greșeală pe care n-a făcut-o.

— Nu încerca să-l reabilitezi în stima mea. Am stat de vorbă cu el timp de o oră astăzi. Am văzut cât de adâncă îi e conștiința. Nu se îneacă în conștiință, te asigur, nimeni din cei cărora le place să urmeze fără oboseală și fără pericol cursul evenimentelor.

Și Pierre povesti întrevederea lui cu contele, fără să spună totuși ce împrejurare romanțioasă provocase această apropiere. Povestirea lui îl făcu să reflecteze mult pe bietul Achille. Se întreba ce-ar fi putut răspunde la întrebarea pe care i-o pusese meseriașul bătrânului bogat și, pe de altă parte, nu putea obiecta nimic împotriva dreptului pe care-l avea meseriașul de a pune astfel problema proprietății.

— Neîndoios, spuse el, că e o chestiune foarte gravă și care va cere oamenilor timp și geniu.

— Și inimă, reluă Pierre; căci numai cu inteligența nu veți găsi niciodată nimic.

— Și fără ea, la ce-ar mai fi bun devotamentul? Nu trebuie oare ca oamenii superiori maselor prin știință și cugetare să vină în ajutorul poporului ca să-l lumineze asupra adevăratelor lui interese?

— Nu te sluji de cuvântul acesta, domnule Achille. Adevăratele noastre interese, Dumnezeule mare, știm noi ce înseamnă asta în

gândul viitorilor voștri legislatori.

— Și pe mine nu mă bănuiești, Pierre?

— Nu, desigur, dar nu cred în dumneata, fiindcă nu știi mai mult decât mine, care nu știu nimic.

— Să recurgem atunci la oamenii superiori și să avem încredere în ei.

— Unde sunt? ce-au făcut? Ce învățături au dat? Și cum? I-ai auzit, acționezi sub ordinele lor, lucrezi în folosul lor, și nu știi nimic, n-ai să-mi spui nimic din partea lor? Au un secret și nu-l încredințează adepților lor, nu-l lasă nici măcar să-l întrevadă poporul? Sunt cumva brahmani din India?

— Ai o logică crudă și descurajatoare, meștere Pierre. Ce crezi că e de făcut, dacă nimeni nu știe ce face și ce zice? Să ne încrucișăm brațele și să așteptăm ca poporul să se elibereze singur? Crezi că va izbuti fără sfaturi, fără călăuze, fără organizare?

— Va izbuti totuși. Și va avea toate astea. Organizarea și-o va face singur, călăuzele le va scoate din sânul său, sfaturile le va lua din duhul Domnului oare va coborî asupra lui. Trebuie să ne bizuim puțin și pe Providență.

— Așadar ai respinge orice fel de lumină venind de la șefii liberalismului? e de ajuns ca un om să aibă renume, talent și influență asupra claselor mijlocii, pentru ca poporul să nu aibă încredere în el?

— În ziua când un asemenea om va veni să ne spună: „mi se laudă meritele, mi se admiră știința, lumea se pleacă în fața puterii mele, dar ascultați ce vă spun, copii, știința mea, forța mea sau geniul meu nu constituie niciun drept dăunător vouă. Recunosc prin urmare că cel mai simplu dintre voi are dreptul, tot atât cât mine și ai mei, la bunăstare, la libertate, la cultură, că cel mai umil dintre voi are dreptul să-mi înfrâneze forța dacă abuzez de ea, și cel mai neînsemnat să-mi respingă părerea dacă e imorală; în sfârșit, că trebuie să dau dovadă de virtute și de caritate, ca să fiu în propriii mei ochi, ca și într-ai voștri, mare savant, mare suveran sau mare poet…” O! Să vină să ne spună asta cei care sunt socotiți oameni mari, și ne vom arunca la sânul lor, ca la sinul lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu nu creează numai prin știință și prin forță, creează și prin iubire. Dar atâta vreme cât, disprețuind neciopleala inteligenței noastre, ne vor închidă ca pe niște dobitoace într-un țarc unde nu e nici măcar iarbă de păscut, unde nu încăpem toți decât strivindu-ne și înăbușindu-ne unii pe alții și din care totuși nu putem ieși fiindcă au fost puși peste tot soldați care să păzească de mâinile noastre frumoasele roade ale pământului, le vom spune: „Tăceți, și lăsați-ne să ieșim de aici cum vom putea; sfaturile voastre sunt trădări și izbânzile voastre sunt jigniri. Nu călcați pe lanțurile noastre cu un aer trufaș și nu vă plimbați printre rândurile noastre necăjite cu vorbe de milă prefăcută. Nu vrem să

facem nimic pentru voi, nici măcar să vă salutăm, căci voi, care vă ploconiți în fața noastră când vă e teamă sau când aveți nevoie de noi, știți bine că n-aveți în inimă nici cea mai mică dorință să încredințați mâinilor noastre comorile pe care le stăpâniți, puterea și gloria voastră". Iată ce vom spune oamenilor dumitale inteligenți.

— Dar tot ce-ai pus în gura omului care vrea să obțină de la popor forța și celebritatea, simt și eu în inima mea. Dacă am asemenea sentimente, eu, slujitor obscur al cauzei, de ce nu admiți ca niște inteligențe alese să le poată avea în cel mai înalt grad?

— Pentru că, până acum, asta nu s-a văzut; pentru că am citit tot ce puteam citi și nici măcar n-am zărit ceea ce căutam, pentru că am găsit că sunt orgolioase, crude și neumane toate soluțiile date de marile spirite trecute și prezente ale dumitale.

— Vezi că și dumneata vorbești dintr-un punct de vedere prea ideal, ceri oamenilor mai mult decât pot face. Ai vrea niște conducători și niște sfătuitori care să rezume în ei îndrăzneala lui Napoleon și umilința lui Isus Hristos. Asta înseamnă a pretinde prea mult deodată de la firea omenească; și, de altfel, dacă s-ar ivi un asemenea om, n-ar fi înțeles. Dumneata stai și judeci lucrurile, dar poporul nu judecă.

— Poporul judecă mai bine decât crezi dumneata; și dovada e că nu poți reuși să-l agiți. Simte că nu i-a sosit încă ceasul. Preferă să-și rabde necazurile câteva zile mai mult decât să-și ridice coasta plină de vânătăi ca să se lovească de cealaltă parte când își va schimba poziția. Așteaptă să se înalțe bolta și să poată sta în picioare, și știi dumneata din ce e făcută bolta asta? Din burghezi jos și din nobili deasupra. Burghezilor, scuturați-vă de nobili dacă vă apasă prea tare, e treaba voastră. O să vă ajutăm dacă ni se dovedește într-o zi că asta ne aduce ușurare. Dar dacă atârnați greu ca și ei, vai de voi, o să vă scuturăm și noi la rândul nostru.

— Dar ce-o să faceți până atunci?

— Ceea ce ne sfătuiți. Vom munci din răsputeri ca să nu murim de foame, și vom mai găsi și mijlocul de a ne ajuta unii pe alții. Vom păstra companionajul nostru printre muncitori, cu toate abuzurile și excesele lui, pentru că principiul său e mai frumos decât cel al carbonarismului dumitale. Tinde să restabilească egalitatea printre noi, pe când al dumitale tinde să mențină inegalitatea pe pământ.

Capitolul XXVI

În ziua aceea, marchiza nu luase masa la castel. Se dusese în vizită la una din rudele sale stabilite într-un orășel din împrejurimi. Plecase de dimineață într-o caleașcă ușoară și descoperită, trasă de un singur cal, și însoțită de un singur servitor care conducea trăsura. Luase dinadins, sau mai degrabă după sfatul lui Yseult, echipajul cel mai modest de la castel ca să nu strivească amorul propriu al rudei sale, care nu era bogată. Măsura aceasta de prevedere nu-i împiedicase însă

pe micii burghezi din oraș să iasă pe la porți și pe la ferestre ca s-o vadă trecând, în timp ce-și spuneau unii altora cu acreală: „Ia priviți-o pe marchista asta, cu rădvanul *dumisale* și cu vizitiul *dumisale;* și nu-i alta decât fata lui moș Clicot, vopsitorul de postavuri.

Josephine fu oprită la masă de verișoara ei și nu putu relua drumul spre Villepreux decât pe seară. Observa cu oarecare îngrijorare, urcându-se în trăsură, că Wolf, vizitiul, vorbea tare, avea obrajii foarte aprinși. Îngrijorarea îi crescu când îl văzu cu ce iuțeală coboară strada prost pavată a orașului, hârșiind în treacăt bornele din fața porților, cu îndrăzneala și cu norocul rar pe care-l au deseori oamenii băuți. Fapt este că Wolf *întâlnise niște prieteni,* expresie consacrată la bețivi pentru a explica și justifica desele lor buclucuri. Oamenii ăștia au atâția prieteni că nu le știu numărul și nu poți merge nicăieri cu ei fără să nu întâlnească vreo câțiva.

După două sute de pași, Wolf, împreună cu caleașca și cu marchiza, scăpaseră ca prin minune de atâtea dezastre încât era de temut ca Providența să nu obosească. În zadar îi poruncea și-l implora Josephine să meargă mai încet; el nu se sinchisea și părea că-i dă aripi calului potolit pe care-l mâna. Din fericire, poate cerul îi inspiră gândul de a înlocui un șfichi la bici, și de a se opri în acest scop la ușa unei căsuțe așezate la ieșirea din mahalale și împodobite cu această inscripție: *Taica Labrique, potcovar, găzduiește oameni și cai, vinde tărițe, jin, ovăz etc.*

Seara continua să se lase și spaima Josephinei creștea. De îndată ce-l văzu pe Automedon coborât de pe capră și stând de vorbă cu oamenii casei, care-i aduceau o dată cu șfichiul de bici și un păhărel de rachiu, se hotărî să coboare din trăsură și să se întoarcă în oraș pentru a cere verișoarei sale un om care s-o ducă, sau găzduirea până a doua zi. Nu era de sperat ca Wolf, care avea, cum se întâmplă de obicei, pretenția că e absolut treaz, să consimtă a-i asculta doleanțele. Chemă așadar pe cineva să-i deschidă portiera.

— Domnule, strigă ea la întâmplare unui bărbat pe care-l oprise în mijlocul drumului, fii bun și ajută-mă să ies din trăsură.

Înainte de a-și termina fraza, portiera era deschisă și un cavaler respectuos și amabil îi oferea mâna. Era Corintianul.

— Dumneata aici! exclamă marchiza cu mai multă bucurie decât prudență.

— Vă așteptam să treceți, răspunse Amaury coborând vocea.

Marchiza, tulburata, se opri cu uii picior afară din trăsură și cu o mină în cea a lui Amaury.

— Nu știu ce vrei să spui, reluă ea cu voce tremurătoare. Cum și de ce mă așteptai?

— Venisem astăzi aici ca să fac unele cumpărături de-ale meseriei. M-am nimerit la masă în cârciuma asta în același timp cu domnul

Wolf, vizitiul dumneavoastră. L-am văzut bând așa de zdravăn că m-am îngrijorat de felul cum va conduce trăsura și așteptam aici ca să văd dacă merge drept și dacă nu-i primejdie să vă răsturnați.

— E într-un hal de beție de neîngăduit, răspunse marchiza, și dac-ai avea bunătatea să mă duci înapoi în oraș…

— Și de ce nu la castel? răspunse Corintianul. N-am condus niciodată o caleașcă, dar nu cred să fie mare lucru.

— Nu ți-ar veni greu să te urci pe capră?

— Mi-ar veni foarte greu în altă împrejurare, răspunse Corintianul zâmbind, dar în clipa de față nicidecum.

Josephine înțelese, și se simți împărțită între spaima de ceea ce se petrecea în ea, și dorința irezistibilă de a accepta oferta lui Amaury, spre care o împingea nu numai frica.

— Dar cum să facem, zise ea, nu e decât un loc pe capră, și Wolf n-o să vrea să se urce în spatele trăsurii. E plin de amor propriu, și nu se crede de fel amețit. O să facă scandal. Mi-e o frică groaznică de omul ăsta. Aș prefera să mă întorc pe jos la castel decât să las să mă ducă el.

— Aș prefera să trag eu trăsura, decât să vă las să faceți cinci poște pe jos, răspunse Corintianul.

— Ei, atunci, o să-l lăsăm aici, zise Josephine, căreia-i ardeau obrajii. Să fugim!

— Să fugim, zise Corintianul. Uite-l că intră în cârciumă; o să fim departe până se îndură el să iasă.

Închise repede portiera, se avântă pe capră, puse mâna pe bici și pe hățuri, și pomi ca o săgeată, fără s-o mai lase pe marchiză să stea la gânduri.

De unde îi venise atâta îndrăzneală? Știu și eu? Ți-e mai ușor dumitale, cititorule, să înțelegi, decât mie să-ți explic. Există firi timide, ca Pierre Huguenin; sau rezervate, ca Yseult. Există și firi spontane, ca marchiza, sau avântate cum era Corintianul. Apoi, mai e și tinerețea, frumusețea care caută și atrage frumusețe, dorința care nivelează rangurile și-și râde de ce se cade; mai e și ocazia care dă îndrăzneală, ca și noaptea care ocrotește.

Corintianul coborî dealul cu mai multă temeritate, nici vorbă, decât ar fi coborât Wolf, și totuși Josephinei nu-i era frică, iar bietul Wolf nu el era cel mai beat din toți trei.

Când ajunseră la poalele dealului, mai trebui urcată o coastă, timp în care îi era cu neputință calului să meargă la trap. De altfel, nu luaseră oare destul avans, ca să-l lase să răsufle pe bietul dobitoc? Dar marchiza tot nu era liniștită. Bețivul acela putea să alerge după trăsură și să pretindă a-și lua în primire capra și biciul, la care ținea tot așa de mult ca un rege la tronul și sceptrul său, ba chiar să le ia cu forța de la uzurpator. Marchiza se înfioră la gândul unui scandal și, fiind îngrijorată, era destul de firesc să se agite în trăsură, să nu-și

găsească locul, să se așeze chiar pe bancheta din față ca să vadă dacă nu vine cineva din spate. Era, de asemenea, lucru firesc ca, din când în când, Corintianul să se întoarcă și să se sprijine cu cotul pe speteaza banchetei din față a caleștii ca s-o liniștească pe marchiză și să răspundă la desele ei întrebări. În sfârșit, întâlnirea aceasta neașteptată, hotărârea bruscă și fuga grăbită erau destul de ciudate ca cei în cauză să-și exprime uimirea și să schimbe unele explicații.

Josephine, care nu putuse niciodată să se descotorosească de naivitatea burgheză numită purtare nelalocul ei în lumea mare, lăsă să-i scape o reflecție care, dintr-un salt, făcea să înainteze mult conversația.

— Dar, Doamne, exclamă ea, ce-o să zică lumea despre mine în oraș, când servitorul acela va striga în plină cârciumă și în toată mahalaua că am fugit fără el? Și ce-au să creadă cei de la castel când au să mă vadă sosind singură cu dumneata?

Într-o asemenea împrejurare, Pierre Huguenin ar fi răspuns cu oarecare amărăciune că nimeni nu se va gândi să se mire măcar. Mai puțin mândru și în același timp mai puțin modest, Amaury nu se gândi decât cum să îndepărteze îngrijorările marchizei.

— Am să vă conduc până la poarta castelului, răspunse el, și acolo am să fug fără să mă vadă nimeni. Dumneavoastră o să vă suiți pe capră, o să luați hățurile și o să le spuneți servitorilor care vor veni să deschidă că Wolf și-a făcut de cap la cârciumă, că aveați motive întemeiate să nu vă încredeți în el, și că ați condus singură trăsura.

— Nimeni n-o să creadă. Mă știu ei cât sunt de fricoasă.

— Frica poate da curaj. Între două primejdii o alegi pe cea mai mică. Vedeți, doamnă, vă spun la proverbe ca Sancho, ca să vă fac să râdeți, dar dumneavoastră nu râdeți, tot vă e frică.

— Dumneata nu poți înțelege asta, domnule Amaury, femeile sunt așa de nefericite, așa de robite, așa de ușor sacrificate în lumea în care trăiesc eu!

— Dumneavoastră nefericite, robite? Eu credeam că sunteți toate niște regine.

— Și ce te făcea să crezi asta?

— Sunteți toate atât de frumoase, atât de frumos gătite! Aveți întotdeauna aerul atât de voios, atât de fericit!

— Adevărat, găsești că am întotdeauna asemenea aer?

— V-am văzut totdeauna cu zâmbetul pe buze și tenul dumneavoastră e întotdeauna atât de curat, purtarea atât de grațioasă… vă spun asta, doamnă marchiză, fără să știu dacă mă exprim cum se cuvine, și așteptându-mă mereu să vă fac să râdeți, ca Sancho când îi vorbea ducesei.

— Nu-mi vorbi așa, Amaury, dumneata ai aerul că râzi de mine. Nu ești Sancho, iar eu nu sunt nici ducesă nici marchiză adevărată; sunt

fiica unui om muncitor și n-am pretenția să fiu altceva.

— Și totuși… Dar îmi interziceți să fiu Sancho și nu meii am voie să spun tot ce-mi trece prin cap.

— O! știu eu ce voiai să-mi spui; că m-am măritat cu un nobil, așa-i? Mi-au reproșat-o destul cei din lumea lui ca și din a mea. Și-am ispășit destul de crunt ca să mi-o ierte Dumnezeu.

Amaury făcuse sforțări ca să stea de vorbă pe ton vesel. Se simți prea mișcat ca să continue pe tonul acesta, dar nu destul de îndrăzneț ca să vorbească serios. Căzură amândoi într-o tăcere adâncă, și abia se înțeleseră mai bine. Ce-ar fi putut să afle unul de la celălalt? Nu-și destăinuiseră încă nimic, și știau totuși foarte bine că se iubesc. Amaury simțea că doar un cuvânt mai e de schimbat între ei, dar că pentru asta lipsește curajul și de-o parte și de alta.

— Doamne, domnule Amaury, spuse marchiza care se așezase iar în spatele trăsurii, mi se pare că am lăsat pe stânga drumul cel scurt. Trebuia s-o luăm la stânga. Dumneata cunoști drumul?

Și se așeză iar pe bancheta din față.

— Azi-dimineață l-am făcut pentru prima oară, răspunse Corintianul, dar cred că o să ne ducă de la sine calul, afară doar dacă n-o fi și el în situația mea.

— Chiar așa, e un cal care vine de la Paris; nu ne poate scoate din încurcătură.

— Cred că trebuie să mai mergem drept înainte.

— Nu, nu, trebuie să ieșim din șosea și s-o luăm prin landă. Am pierdut drumul, dar o să-l găsim pe-acolo.

Nimic nu era mai greu decât să te orientezi în landa aceea, după niște drumuri de căruță tăiate în toate direcțiile, toate la fel, și neoferind altă indicație călătorului decât câteva ridicături de teren cunoscute doar de localnici. Deși Josephine străbătuse deseori aceste cărări abia schițate, nu putea fi atât de sigură de ea, încât să nu confunde vreun tufiș sau vreun stâlp indicator cu cel pe care credea că-l recunoaște. Pe deasupra, se făcuse întuneric de tot; nori subțiri voalau slaba lumină a stelelor și, pe nesimțite, bruma albă care dormea peste bălțoace se răspândi pe toate lucrurile, așa încât nimic nu se mai văzu lămurit.

Mersul acesta nesigur în ceață nu era lipsit de primejdii. Provincia Sologne, landa aceasta vastă care se întinde de-a curmezișul celor mai roditoare și mai plăcute ținuturi din centrul Franței, este un pustiu străbătut în mod capricios de zone uscate în care înfloresc minunate buruieni și de zone umede în care zac, printre trestii, ape fără mișcare și fără culoare. O vegetație cenușie acoperă aceste bălți miloase, mai primejdioase decât torentele și decât prăpăstiile. Călătorii noștri rătăciră multă vreme prin acest labirint fără să găsească o ieșire. Înșelat de aparența unor drumeaguri, calul intra în niște fundături la

capătul cărora, oprit în loc de hârtoape, trebuia să se întoarcă înapoi. Din când în când, câte-o roată se scufunda în nisipul muiat pe care era cu neputință să-l prevezi sau să-l eviți; trăsura se pleca atunci pe-o rină într-un chip amenințător, iar marchiza, speriată, îl strângea de braț cât putea pe Corintian, scoțând țipete urmate curând de râsete, care îi ascundeau rușinea.

Amaury ar fi căutat accidentele acestea dacă le-ar fi putut prevedea; dar ele se înmulțiră într-atât, iar primejdia deveni atât de reală, încât trebuiră să renunțe a merge mai departe. Așa cerea marchiza, care începea să se înspăimânte de-a binelea, iar vizitiul nu mai îndrăznea să garanteze că nu se vor răsturna în vreo mlaștină. Calul, istovit de cele două ore de mers când prin buruieni cu spini, când prin noroi până la genunchi, se opri singur și începu să pască.

Marchiza spunea râzând că-i e foame, neștiind prea bine, cred eu, ce să spună.

— Am în traistă o pâine de secară, zise Amaury. Ce n-aș da s-o pot schimba în pâine albă ca să v-o ofer!

— Pâine de secară! exclamă Josephine. O, ce fericire! Mor după ea, și-i duc lipsa de-atâta vreme. Dă-mi puțină, asta o să-mi aducă aminte vremurile bune din viața mea, când nu eram marchiză.

Amaury deschise traista și scoase pâinea de secară. Josephine o rupse în două și-i dădu jumătate.

— Sper că ai să mănânci cu mine, îi spuse ea.

— Nu m-așteptam să cinez vreodată cu dumneavoastră, doamnă marchiză, răspunse Amaury, luând bucuros pâinea pe care o atinsese ea.

— Da nu-mi mai spune marchiză, zise ea cu o melancolie încântătoare. Suntem pe-un câmp pustiu, n-aș putea oare să-mi uit robia măcar un ceas? Ah! Dacă ai ști tot ce-mi aduce aminte mărăcinișul ăsta! Copilăria, jocurile dintâi, scumpa mea libertate pierdută, sacrificată la șaisprezece ani și pentru totdeauna. Eram o adevărată țărancă pe vremea aceea; alergam cu picioarele goale după fluturi, după păsări; eram mai prostuță decât fetițele care păzeau gâștele și cu care îmi făceam veacul; căci ele știau să toarcă și să împletească, iar eu nu știam nimic; și când mă înfigeam și eu să păzesc oile, eram așa de zăpăcită că totdeauna pierdeam câte una. Mă crezi că la doisprezece ani nu știam să citesc?

— Mă tem că eu nu știam să citesc la cincisprezece, răspunse Amaury.

— Dar câte lucruri ai învățat, în puțină vreme, dumneata. Unchiul meu spune că ești mai cult decât nepotu-su. Nici vorbă că ești mai cult decât mine. Văd eu, după câte am apucat să vorbim la dans, că ai citit enorm.

— Prea puțin ca să fiu cult, destul ca să fiu nefericit.

— Și dumneata ești nefericit? dar pentru ce?

— Nu erați mai fericită când erați o mică păstoriță cu galenți?

— Dar dumneata nu ți-ai pierdut libertatea!

— Poate că da, știu eu, dar la ce mi-ar folosi dacă aș regăsi-o?

— Cum așa? Lumea întreagă e a dumitale, viitorul îți surâde, dragă Corintiene, ai geniu, vei fi artist, vei fi bogat poate, și cu siguranță celebru!

— Și dacă toate visele acestea s-ar realiza, o să fiu oare mai fericit?

— A! văd eu, ai idei sociale, ca prietenul dumitale, Pierre. Unchiu-meu ne spunea aseară că Pierre are mintea plină de visuri filosofice; habar n-am ce-nseamnă asta! Vezi, Amaury, că n-am atâta cultură ca dumneata.

— Eu, idei sociale, visuri filosofice? zău dacă mă mai gândesc la așa ceva! Inima e cea care mă chinuie mai mult decât capul.

Urmă un moment de tăcere. Masa aceasta frățească șterse sese între ei multe distanțe. Rupând pâinea neagră a muncitorului, marchiza parcă luase cu ea împărtășania, și nicicând vreun elixir pregătit în modul cel mai iscusit nu produsese un efect mai magic asupra unor îndrăgostiți sfioși:

— Sunt sigur că vă este frig, zise Amaury., simțind-o tremurând pe marchiză, al cărei umăr îl atingea pe al lui.

— Mi-e doar cam frig la picioare, răspunse ea.

— Cred și eu, dacă aveți pantofi de mătase.

— De unde știi asta?

— N-ați scos piciorul din trăsură când v-am deschis portiera?

— Da ce faci?

— Îmi scot haina ca să vă învelesc picioarele. Altceva n-am.

— Dar ai să capeți guturai. Nu îngădui așa ceva. Cu ceața asta, nu, nu, nu vreau.

— Nu-mi refuzați favoarea asta, e singura probabil pe care am să v-o cer în toată viața mea, doamnă marchiză.

— Ah! dacă îmi mai spui așa, nici nu mai stau de vorbă.

— Dar cum pot să vă spun?

Josephine nu răspunse. Corintianul își scoase haina și, pentru a-i învеli picioarele, coborî de pe capră și veni la portieră.

— Dacă v-ați așeza pe bancheta din spate, îi spuse el, ați fi cel puțin adăpostită de coșul trăsurii, n-ați mai sta cu capul în ceață.

— Și dumneata, zise Josephine, ai să stai așa, cu umerii în frig și cu picioarele în iarba udă?

— Am să mă urc iar pe capră.

— N-o să mai putem sta de vorbă, ai să fii prea departe.

— Ei, atunci, am să mă așez pe scară.

— Nu, aşează-te în trăsură.

— Și dacă ne duce calul la helești?

— Agață hățurile de capră ca să le poți lua repede în mână la caz de nevoie.

— La drept vorbind e ocupat, zise Amaury, văzând că drăguțul de dobitoc păștea fără niciun gând rău.

— Paște ferigi, cum am mâncat eu pâine de secară, zise Josephine râzând; cu siguranță că landa îi amintește și lui de tinerețe și de libertate.

Amaury se așeză în caleașcă, în fața marchizei. Era ultimul act de respect care-i rămânea de făcut. Dar noaptea era atât de răcoroasă, iar el se dezbrăcase ca să-i acopere picioarele. Îi spuse să se așeze lângă ea ca să aibă măcar puțin adăpost împotriva ceții. Ceva îi spunea, nu-i vorbă, în fundul inimii, că asta însemna ultima lovitură dată unui om gata învins. Tânărul se apărase în mod curajos timp de două ore, iar ea nu avea, desigur, intenția să-l provoace. Își zicea că timiditatea unui bărbat de douăzeci de ani o va apăra până la capăt și că o dragoste curată și frățească va fi de ajuns pentru bucuria lor reciprocă. Dar în sufletul ei era spaimă din pricina lumii în care trăia, iar în sufletul Corintianului era remușcare din pricina Savinianei. Dragostea curată are nevoie de liniștea desăvârșită a conștiinței și niciunul, nici celălalt nu erau liniștiți. Un fior ciudat îi cuprinsese pe amândoi, Se străduiau să râdă și să stea de vorbă: nu mai găseau nimic să-și spună, iar Corintianul era de o tristețe care se transforma în amărăciune. Tăcerea, pe măsură ce se prelungea, devenea mai stingheritoare și mai înspăimântătoare, iar Josephine își dădea bine seama că trebuie să fugă sau să capituleze.

— Nu crezi, îl întrebă ea înfricoșată, că am putea porni iar la drum?

— Dar unde e drumul? zise Corintianul cu o furie tainică.

Marchiza îl văzu că suferă și fu învinsă.

— De fapt, zise ea, n-am face altceva decât să ne rătăcim și mai rău. E mai bine să stăm aici și să avem răbdare până dimineață. Nopțile sunt așa de scurte în anotimpul ăsta.

Își puse ceasul să sune: era miezul nopții. Și adăugă, pentru a scoate de la el un răspuns:

— O să se facă ziuă peste două ceasuri, nu-i așa?

— Vine curând ziua, n-aveți grijă, răspunse Amaury cu o voce disperată.

Sunetul vocii lui o făcu să tresară pe Josephine. O nouă tăcere urmă după furia mută a lui Amaury. Calul necheza în semn de plictiseală și de jale. Broaștele orăcăiau în baltă.

Deodată Amaury văzu că Josephine plânge. Se aruncă la picioarele ei și alte două ceasuri se scurseră într-o îmbătare atât de deplină, încât uitară de toate, și de lume, și de iubirile trecute, și de viitor, și de frică, și de zorile care mijeau, și de calul care pornise iar la drum.

Un strigăt de groază îi scăpă marchizei când văzu, la lumina zorilor,

un bărbat apropiindu-se de portieră. Era o spaimă firească și care îl smulse pe Corintian ca dintr-un vis, iar mai târziu când s-a gândit la asta, și-a spus că marchiza ar fi fost pe jumătate mai puțin înfricoșată și rușinată dacă ar fi fost surprinsă în brațele unui nobil.

Cât despre el, se simți și el rușinat în fața martorului fericirii sale: era Pierre Huguenin.

— Liniștiți-vă, doamnă marchiză, spuse acesta văzând paloarea înspăimântătoare și aerul rătăcit al Josephinei. Sunt singur și n-aveți a vă teme de nimic. Dar trebuie să vă întoarceți repede la castel. V-au așteptat până târziu de tot noaptea. Verișoara dumneavoastră a fost atât de îngrijorată, încât a trimis la oraș. Vă caută poate și în altă parte.

— Ascultă, Pierre, zise Corintianul. Uite ce să spui. Eu am petrecut noaptea în oraș, nu m-ai văzut; ai găsit-o pe doamna marchiză singură, rătăcită, dusă de cal, pe la miezul nopții…

— Ar fi cu neputință, am fost văzut la castel, nu-i nicio jumătate de ceas de-atunci.

— Dar unde ne aflăm?

— La un sfert de poștă, cel mult, de castel. Ce să spun?

— Că Wolf s-a îmbătat aseară, ceea ce-i adevărat; că era să se răstoarne de zece ori în zece minute; că a coborât la o cârciumă la ieșirea din oraș.

— Bine, zise Pierre; atunci calul s-a speriat și a alergat prin landă toată noaptea. Acuma, fugi, Amaury, ascunde-te în buruieni; și să nu te întorci decât către amiază. Sa cheamă că ai dormit în oraș.

Corintianul se grăbi să coboare și să se înfunde printre tufișuri. Marchiza n-avu puterea să spună nicio vorbă. Pe jumătate leșinată în fundul trăsurii, era într-o stare nervoasă care făcu foarte verosimilă povestea spusă de Pierre.

Acesta luă calul de hățuri și-l ajută să iasă din mlaștini, mergând înaintea lui și încercând cu piciorul soliditatea terenului pe unde-l ducea. Când ajunseră la castel, prima persoană pe care o văzură alergând fu Yseult, care nu se culcase și care, de la fereastră, cerceta toate drumurile de când se făcuse ziuă.

Pierre îi povesti că o găsise pe marchiză singură în trăsură, dusă de cal, care, după ce alergase toată noaptea, se întorcea la întâmplare; că, în primul moment, avusese puterea să-i spună cum se întâmplase accidentul; și relată, în această privință, povestea aranjată cu Corintianul. Apoi, o ajută pe domnișoara de Villepreux s-o transporte pe verișoară-sa în apartamentul ei, în timp ce servitorii cercetau hamurile calului, pe care Pierre avusese grijă să le miște din loc și să le rupă în mai multe părți, ca să se creadă într-o răzvrătire serioasă din partea lui. Bietul animal fu singurul năpăstuit în toată povestea. Nimeni nu bănui adevărul. Wolf, care nu văzuse nimic și care nici

măcar nu-și amintea cum se petrecuseră lucrurile, nu se putu dezvinovăți. Ar fi fost concediat dacă marchiza, după ce avu o criză de nervi, n-ar fi cerut stăruitor să fie iertat. Contele de Villepreux îi mulțumi lui Pierre în cei mai aleși termeni. Dar nimic nu prețuia pentru el cât un cuvânt din partea lui Yseult, și cum pe-acesta îl aștepta de mult, era să se întoarcă trist la atelier, când ea se apropie, îi întinse mâna și i-o strânse de față cu toată lumea, cu o prietenie sinceră, a cărei efuziune luminoasă i se citea și în ochi. Era altfel de fericire decât cea a Corintianului, dar poate că nu era mai mică.

Capitolul XXVII

Buletinele războiului din Spania soseau tot mai pompoase pentru armata franceză oficială, și tot mai alarmante pentru armata secretă a carbonarismului.

Capitularea orașului Malaga urmase curând după victoria de la Trocadero. ***Riego***[43] mai rezista încă, în așteptarea zilei când același rege care-i întinsese tremurând țigara aprinsă, avea să-l trimită la tortură călare pe un măgar. Ballesteros trata cu ducele de Angouleme. Liberalismul avea să fie zdrobit în Spania și era foarte descurajat în Franța.

Contele de Villepreux, pe care opoziția îl distrase timp de câțiva ani, începea să găsească prea serios jocul și se căia în ascuns că nu-și mărginise rolul politic la lupta parlamentară. Departe de a primi vizita lui Achille Lefort cu bunăvoința obișnuită, îl repezea acum deseori și încerca prin ironiile sale să-l dezguste de propagandă. Nu era lucru ușor. Cu toate demonstrațiile fără replică ale lui Pierre Huguenin, pe care le uita îndată după ce le ascultase, Achille ținea morțiș la ideea lui: sa organizeze o ventă la Villepreux. Avea vreo cinci-șase afiliați, îi mai trebuiau încă vreo nouă-zece ca să ajungă la cifra obligatorie; și tot trăgea nădejde să-i găsească curând, cu tot efectul sinistru al veștilor telegrafice. Era o fire din cele care se devotează orbește și se înfumurează de propria lor vitejie; care, de mult ce se bizuie pe ele, ajunge să nu se mai îndoiască de nimic. Cu cât vedea frica rărind rândurile din juru-l, cu atât spera să le împlinească cu noi campioni, mai bine călîți pentru a rezista. Se străduia așadar să recruteze la dreapta și la stânga mai mult cu zel decât cu înțelepciune, nu prea băgând de seamă, bietul tânăr, că-și servește mai puțin cauza prin declarațiile lui înfierbântate și prin graba lui zăpăcită decât ar fi făcut-o prin prudență și puțină dibăcie.

Bizuindu-se pe faptul că un afiliat la venta supremă n-ar îndrăzni să-l stingherească, Achille își stabilise deci cartierul general la castelul Villepreux, uzând și abuzând de pretextul că vinde vinuri și are socoteli de încheiat, răbdând cu eroism contrazicerile mușcătoare ale gazdei sale care începea să-l ia cam repede, și în fața căreia nu ridica vocea așa de mult cum făcea în parc, când își dădea drumul în fața lui

Pierre Huguenin împotriva *nătărăilor de la Cameră.*

Cu toată iritarea pe care i-o pricinuia, contele îl menaja totuși, căci secătura îl ajutase mult să-și creeze popularitate în regiune, și, când se temea că l-a jignit, îl împăca prin vorbe dibace de măgulire, rostite ca din partea unui părinte morocănos. Liberalii vechi le cântau în strună tinerilor din vremea aceea, până în ziua când, ajunși la rându-le pe băncile pairiei, aveau să-i trimită la închisoare pentru a ispăși crima de a face parte din societăți secrete, lucru considerat de ei sfânt și sfințit pe vremea Restaurației, dar ilegal și mârșav sub Ludovic-Filip.

Seara, după ce oaspeții obișnuiți și întâmplători de la castel se retrăseseră, Achille, întors din excursiile lui politice, venea să dea socoteală de treaba pe care o făcuse, îi făcea contelui onoarea de a-l privi ca pe un superior, iar contele era obligat să accepte acest rol. Yseult nu era exclusă de la convorbirile acestea. Pe lângă faptul că bunicu-său avea deplină încredere în ea, zarva din jurul diverselor procese intentate carbonarismului o inițiase în toate misterele conspirației permanente. De copilă încă, fusese aruncată în visurile luptei politice și, ca toate mințile tinere, mintea ei se exaltase până la bravura bărbătească, fără a pierde acea nuanță de ideal romanțios care caracterizează un temperament ales de femeie. N-aș putea să vă spun dacă era într-adevăr, cum pretindea lumea, fiica lui Napoleon, dar e sigur că avea ceva eroic în felul cum îi era croit spiritul, și o independență de caracter deosebit de originală.

Cu o fire ca asta, desigur că înclina spre părerea lui Achille Lefort, și-și întărea speranțele pe măsură ce creștea primejdia. Între bătrânul conte și tânărul carbonar, ea era ca oglinda curată a adevărului, în care fiecare dintre ei își putea privi petele sau erorile conștiinței, reflectate ca într-un cristal de nepătruns. Își asculta întotdeauna cu respect bunicul, dar când îl vedea slăbind, căuta cauza în altă parte decât într-o lipsă de curaj, iar candoarea ei îl intimida pe bătrân. Când Achille se lăsa furat de înfumurare, ea își închipuia că avusese vreun succes extraordinar în acțiunea lui, iar el, rușinat de încrederea ei, roșea simțind că încrederea aceasta nu era întemeiată. Contele ar fi preferat să nu fie ea de față când aveau de vorbit, dar Achille, știind ascendentul pe careul avea ea asupra bunicului ei, avea grijă să fie amândoi când dădea raportul, și atunci domnul de Villepreux nu îndrăznea să-și arate toată ciuda și toate repulsiile.

De mai multe ori, veni vorba de Pierre Huguenin. Achille spunea că ar fi una din cele mai frumoase cuceriri pe care le-ar putea face el pentru ventă, că ar fi greu să-i învingă cineva obiecțiile, dar că, o dată angajat, s-ar găsi în el un erou. Yseult spunea că are cea mai bună părere despre el și că s-ar bucura văzându-l intrând în relații frecvente cu bunicu-său și căpătând astfel cultura politică de care era însetată o inteligență atât de frumoasă ca a lui. Yseult tot își mai închipuia că

bunicul ei deține cine știe ce mare revelație asupra ideii sociale care-l frământa pe meseriașul filosof.

— Pierre Huguenin al vostru e un nebun, le spuse contele într-o seară, scos din fire; un cap aiurit și bun de pus sub aceeași căciulă cu exaltatul ăsta de Lefort. E bine, fără îndoială, ca oamenii din popor să-i citească pe J.J. Rousseau și pe Montesquieu. Nu râd de asta, auzi, fetițo, sunt sigur că o să iasă ceva bun de-aici. Dar să le dăm timpul să-i digere, ce dracu! Abia au înfulecat mana și li se și spune să găsească pământul făgăduinței. Poporului lui Moise i-au trebuit pentru asta patruzeci de ani, care înseamnă poate patruzeci de secole în limbajul biblic, să știți de la mine. Lăsați-i prin urmare să-și vadă de treabă; asta cer și ei. Sunt oare destul de avansați ca să facă politică? E treaba noastră să căutăm ce le convine și să le făurim o soartă cât mai bună cu putință fără să-i consultăm, căci ei nu se pot încă pronunța în propria lor cauză. Ar însemna să fie și judecător și parte.

— Nu suntem și noi în aceeași situație? întrebă Yseult.

— Dar noi avem educație; noi avem asupra dreptății idei sprijinite pe o anumită știință pe care ei n-o au încă și n-o vor avea prea curând. Să le dăm răgazul să urce până la noi. Nu trebuie să ne murdărim mâinile ca să le facem plăcere, trebuie să și le spele ei, pe-ale lor, ca să semene cu noi.

— Dar e necesară o criză politică imensă, ca să aibă timpul și pornirea de a se civiliza, exclamă Lefort.

— De aceea, dragă domnule, vom crea criza la timpul și locul cerut, dar fără ca ei să ne ajute în mod prea conștient; căci, în acest caz, a doua zi ne-ar porunci ei, și ar urma barbaria.

— Dar, bunicule, zise Yseult, cred că, până atunci, am putea să-i instruim și să-i ajutăm să se civilizeze.

— Nici vorbă! în tot ce nu se leagă direct de politică, trebuie să le întindem mâna, să-i încurajăm, să le procurăm de lucru și învățătură, să creștem în ei sentimentul demnității umane. Fac eu oare altceva? Nu-i tratez ca pe egalii mei? Îi oblig oare să-mi vorbească în picioare? Nu caut să dezvolt toți germenii de inteligență pe care-i descopăr la ei?

— Desigur, domnule conte, zise Achille, purtarea dumneavoastră personală este vădit liberală; dar de ce nu admiteți că oarecare inițiere în mișcarea politică e un mijloc de educare pentru proletarii inteligenți și curajoși?

Credeți oare că Pierre Huguenin nu înțelege tot atât de bine ca și mine acțiunea noastră?

— Asta nu înseamnă poate mare lucru, răspunse contele râzând; și nici aici n-a ajuns măcar; dovadă că te refuză și se lasă rugat.

Câteva zile după această convorbire, plimbându-se prin parc cu Achille, și vorbind tocmai de Pierre Hugueniri, Yseult îl văzu pe acesta

îndreptându-se spre atelier.

— Îmi vine să-i vorbesc, spuse ea, să văd dacă nu voi reuși mai bine ca dumneata. Aș fi mândră să determin această conversiune și s-o pot anunța diseară bunicului.

— Tare mă tem că domnul conte nu se mai interesează de nicio conversiune politică, răspunse Achille, care era și el cam descurajat în ziua aceea.

— Te înșeli, domnule, răspunse Yseult, care vedea mereu în bunicul ei un patriarh al revoluției. Îi cunosc mai bine decât dumneata dispozițiile. Are accese mari de tristețe, dar o vorbă bună, un sentiment generos, cel mai mic act de curaj și de patriotism, iată, adeziunea lui Pierre Huguenin ar fi de-ajuns ca să-i redea nobilul entuziasm pe care i-l cunoaștem. Vrei să-i vorbesc? Mă sfătuiești s-o fac?

— De ce nu? răspunse Achille, al cărui amor propriu era oarecum interesat să învingă refuzurile trufașe ale meseriașului. Elocvența unei femei poate face minuni.

Alergă să-l cheme. Dar în loc să-l aducă la domnișoara de Villepreux și să rămână și el pentru a lua parte la convorbire, cum credea ea, se depărtă, temându-se ca prezența lui să nu-i redea lui Pierre forța de argumentare și bizuindu-se pe tulburarea și pe stânjeneala provocate de o discuție în doi cu tânăra castelană.

Văzându-se până la urmă singură cu Pierre, Yseult fu ea însăși cuprinsă de o timiditate pe care nu și-o cunoștea, și rămase câteva momente fără să poată intra în subiect. Pierre, de partea lui, era atât de tulburat încât nu băgă de seamă și atribui țiuitului din urechile sale sensul întrerupt și greu de prins al primelor cuvinte rostite de Yseult. În sfârșit, reușiră să se liniștească și să se înțeleagă amândoi. Yseult îi vorbi cu exaltarea patriotică pe care o punea în mod obișnuit pe vremea aceea în frazele sale, mai scânteietoare prin cuvinte decât bogate în fapte și idei. Totuși, distincția pe care bunul-gust și grația spiritului știau s-o dea expresiilor, dicțiunea elegantă și melodioasă, vocea feminină emoționată și convinsă, sentimentul pur și profund pe care-l punea tânăra fată în actul acesta de prozelitism îmbrăcară în atâta farmec retorismul său, încât Pierre, învins și entuziasmat, își simți fața scăldată în lacrimi. Trebuie ținut seama și de ingenuitatea ascultătorului, și de dragostea care-și strecurase aici săgeata ei tremurătoare și gingașă. Nu putu să reziste împotriva unui asemenea asalt, nici să aibă neîncredere în fața unei asemenea convingeri, sau să dea dovadă de mândrie plebeiană, pentru a respinge o ademenire atât de mișcătoare. Rațiunea lui suferi atunci o lovitură puternică. Având experiență puțină, și fiind la vârsta când sentimentele domină toată ființa, ar fi fost cu neputință să nu se dea învins. Yseult, crezând orbește în toate teoriile cu două înțelesuri ale bunicului său, și

nevăzând decât latura frumoasă a intențiilor și a făgăduielilor, se străduia să risipească rezerva lui Pierre, convingându-l de un lucru pe care-l credea și ea, și anume, că bătrânul își ascunde cu prudență ardoarea republicanismului său, în așteptarea zilei când va putea să-l aplice.

"M-am înșelat, își spunea Pierre ascultând-o; am fost nedrept față de tatăl și învățătorul unei asemenea fete. Sufletul unui laș și al unui trădător n-ar fi putut-o forma pe eroina aceasta vitează ca Jeanne d'Arc și elocventă ca doamna de Stael. Da, am căutat să închid ochii în fața luminii, iar repulsia mea nu era decât orbirea orgoliului. Poporul are prieteni în clasele de sus, și el îi nedreptățește și-i respinge. Suntem surzi și grosolani, iar eu cel dintâi, pentru că n-am recunoscut vocea aceasta a cerului și m-am împotrivit puterii acesteia supraomenești.

Pierre Huguenin rostea vorbele care exprimau aceste gânduri fără ca el să-și dea seama de ce spune, atât îi era sufletul de exaltat și de scăldat în bucurie și dragoste.

— N-ai avut, așadar, încredere în noi? îi spunea tânăra patriciană. L-ai nedreptățit pe bunicul meu, omul cel mai sincer și mai ales. Dar nici în mine nu ai încredere, acum când îți vorbesc, meștere Pierre? Crezi că la vârsta mea știe cineva să înșele? Nu simți că în adâncul inimii mele este o sete nestinsă de dreptate și de egalitate? Nu știi că toate lecturile care ți-au format spiritul l-au format și pe al meu? Aș fi o ticăloasă ca, după ce i-am citit pe Jean-Jacques și pe Franklin, sii nu-mi dau seama de adevăr. Crezi că nu l-am ascultat pe bunicu-meu povestindu-mi marile momente ale Revoluției, în care oameni anume sortiți au urmat și au apărat principiul suveranității populare cu prețul vieții, al reputației și al propriei lor inimi, smulgându-şi din piept, printr-un efort sublim, orice sentiment omenesc pentru a salva omenirea? Da, bunicul meu înțelege toate astea și-i admiră pe toți acești oameni, de la Mirabeau până la Robespierre, de la Barnave până la Danton. Și, pe de altă parte, crezi că n-am tras nicio învățătură din creștinism? Noi, femeile, ne naștem și creștem în catolicism, oricare ar fi filosofia părinților noștri. Ei, bine! Evanghelia ne dă lecții înalte de egalitate frățească, pe care bărbații poate că nu le cunosc. Iar eu slăvesc în Hristos nașterea sa obscură, pe mărunții și umilii săi apostoli, sărăcia lui, detașarea de orice orgoliu omenesc, întregul poem popular și dumnezeiesc al vieții sale, a cărei încununare a fost chinuirea. Mă depărtez de Biserică doar pentru că preoții, făcându-se agenții puterii temporale și slujitorii despotismului, au trădat gândirea Domnului lor și au alterat spiritul doctrinei sale. Dar eu sunt gata să o practic în litera ei. Nu voi da înapoi din fața nici unei suferințe, nici unor lipsuri, nici vinei munci, dacă va trebui să împart durerile poporului. Nicio temniță, nicio tortură nu m-ar speria, dacă ar trebui să-mi proclam credința. Uite, Pierre, îți jur că nu m-am gândit niciodată serios la averea și la libertatea mea fără să am remușcări din cauza sărmanilor, care sunt uitați, și a prizonierilor, care sunt chinuiți. Am făcut câteodată greșeli de judecată, am cedat deprinderii cu luxul, am rostit formule consacrate în lumea mare datorită obiceiului și

prejudecăților. Dar dacă ar trebui să făptuiesc ceva măreț, dacă ar trebui să-mi dau viața pentru a ispăși orele acestea de nepăsare și de ignoranță, crede-mă, i-aș mulțumi lui Dumnezeu că mă eliberează de toate aceste lanțuri ticăloase în care sufletul meu tânjește și se rușinează de el însuși. Nu-ți spun toate astea ca să mă laud față de dumneata, ci ca să știi cum m-a crescut bunicul meu și ce sentimente mi-a sădit în inimă. Nu le crezi sincere?

Pierre era îmbătat, nu m-ai știa de el; febra din vinele lui Yseult trecuse într-ale im. Amândoi credeau că sunt înflăcărați doar de crezul lor și că nu sunt legaţi în acel moment decât prin virtute. Și totuși dragostea luase această formă, ea își luase sarcina să aprindă în ei flacăra entuziasmului revoluționar.

— Faceți ce vreți cu mine, zise Pierre. Îmi cereți viața? E prea puțin, dispuneți de conștiința mea, voi crede în dumneavoastră ca în Dumnezeu; mă voi lăsa condus cu ochii legați, fie numai și câteva cuvinte de veți binevoi să-mi spuneți, ca să-mi înviorați credința și speranța…

— Credință, speranță, caritate, răspunse Yseult, iată deviza asociației în care ești chemat. E vreo alta mai frumoasă?

Pierre făgădui tot; iar când Achille veni către ei, Yseult i-l prezentă ca pe un frate câștigat preasfintei cauze. Mari fură mirarea și bucuria comis-voiajorului când Pierre confirmă capitularea sa printr-o făgăduială categorică.

— Încep să cred că *domnișoara de Buonaparte* e o femeie și jumătate, exclamă Lefort frecându-și mâinile, după plecarea lui Yseult. Pe viul Dumnezeu, mi-am schimbat mult părerea despre ea, meștere Pierre; a fost admirabilă în toate asalturile pe care le-am dat bunicuțului; e o adevărată revoluționară; întreaga familie nu face cât degetul ei cel mic. Să mă ia dracu dacă, în locul dumitale, n-aș fi îndrăgostit de ea.

Prozaismul lui Achille, la acest capitol, îl necăjea mult pe Pierre Huguenin.

— Nu râde de mine, te rog, răspunse el, și nu vorbi cu ușurință de o persoană care e deasupra noastră a amândurora, prin inteligența și prin însușirile ei alese.

— I-auzi, nu credeam c-am nimerit-o așa de bine; reluă Achille, impresionat de emoția tânărului meseriaș. Dar de ce crezi că rid de dumneata, prietene Pierre? N-a intrat doar și secolul nostru pe calea rațiunii și a filosofiei? Nu crezi că o persoană atât de sincer republicană, ca domnișoara de Villepreux, trebuie să considere cu totul și cu totul egalul său pe un om ca dumneata? Eu îți garantez că te prețuiește întru totul și că nu are nici umbră de prejudecată, acum mai ales, când ești de-ai noștri și când carbonarismul o să vă pună înlătură în fiece moment și în toate chestiunile politice.

— Dumneata nu ești decât un exploatator, exclamă Pierre, adânc

iritat de ușurința cu care se juca Achille cu taina sufletului său; da, exploatezi totul, chiar și lucrurile cele mai sfinte. Ca să mă câștigi la cauza dumitale, nu ți-ar fi rușine să trezești în mine gândurile cele mai nebunești și cele mai absurde; dar cum îți închipui că sunt atât de prost ca să cad în cursă?

Achille nu se lăsă intimidat de mândria prietenului său și, fără să ia seama la rezistența lui, îl sili să asculte toate lucrurile bune pe care le spunea Yseult despre el.

Achille nu mințea, doar că povestea mojicește și interpreta faptele cu o îndrăzneală de necrezut. Pierre suferea ascultându-l, dar îl asculta. Și o bucurie de neînfrânt, o speranță nebunească veneau, fără voia lui, să dea ultima lovitură rațiunii sale. Petrecu noaptea și zilele următoare într-un fel de delir, iar Achille, care-și luase sarcina să-l îndoctrineze zi de zi, băgă de seamă că nu-l ascultă, că nu se mai gândește nici la filozofie nici la politică, ci că, stăpânit de pasiune, se lasă condus de el ca un copil.

Capitolul XXVIII

Neștiind cum să-și completeze venta, Achille pusese ochii și pe Corintian, dar acesta nu avea pentru el decât aversiune, iar Pierre îl sfătui pe propagandist să caute alt adept.

Corintianul, neînțelegând că poate exista vreo legătură politică între contele de Villepreux și Achille Lefort, și neînchipuindu-și că acesta din urmă se ocupa la castel cu carbonarismul, își vârâse în cap că e reținut acolo de ochii frumoși ai marchizei. E-adevărat că Achille, cu toate preocupările lui revoluționare, nu era atât de absorbit încât o rază a acestei frumuseți să nu-i fi atins și tulburat puțin mintea. Se ferchezuia pentru ea aproape tot atât de caraghios ca și Isidore, însă în felul lui. Își folosea părul dar și favoriții negri gen Bergami ca să-și facă un cap original: și cum de altminteri era bine făcut și putea trece în provincie drept băiat frumos, cum vorbea cu ușurință și cu o elocvență ce-ar fi fost de efect într-o pensiune de familie, în stare să impresioneze o persoană atât de nepricepută ca Josephine, n-am putea afirma că osteneala lui ar fi fost zadarnică dacă iar fi sosit la castel cu o săptămână mai devreme. Dar Josephine era într-o asemenea stare de spirit, că nu îndrăznea să ridice ochii din pământ. Îngrozită de păcatul ei, înspăimântată de orice, stătea mai tot timpul la ea în odaie de când cu aventura din cețuri, iar Amaury, pradă neliniștilor de tot felul, trecând de la recunoștință la ciudă, și de la speranță la gelozie, nu știa dacă-i va mai fi vreodată îngăduit s-o revadă. N-o mai zărea decât de departe, printre copaci. După-masă, familia lua cafeaua pe o terasă umbrită de portocali, pe care Amaury o putea vedea din atelier. La ora aceea, avea totdeauna ceva de lucrat pe la ferestre și, urcat pe o scară, se uita de sus pe terasă, urmărea toate mișcările galeșei marchize, și observa foarte bine atențiile amabile cu care o înconjura Achille

Lefort. Ar fi avut grozav nevoie să-și deschidă inima prietenului său Pierre, și să-i ceară sfatul, cu atât mai mult cu cât n-avea să-i dezvăluie nimic nou, de vreme ce întâmplarea îi făcuse cunoscută taina dragostei sale; dar Pierre părea că-i evită destăinuirile. Pradă el însuși unui vis din care se temea că va fi silit să se trezească, se cufunda în singurătate de îndată ce-și termina ziua de lucru. Rătăcea prin parc în aceleași locuri unde o întâlnise pe Yseult, neîndrăznind să spere că o va mai întâlni, și întâlnind-o aproape tot timpul, fie întovărășită de Achille Lefort și venind spre el fără ocol, fie singură, având aerul că nu-l caută și totuși ne evitându-l. Convorbirile lor se refereau totdeauna la idei generale. Nicio familiaritate exterioară nu se stabilise între ei; dar intimitatea inimilor creștea și se consolida. Exista între ei o stimă și o admirație care găseau zi de zi ocazii noi de a se alimenta și de a se justifica.

În partea aceea a parcului, vegetația era foarte deasă și nu era nicio primejdie să fii tulburat de interpretările răutăcioase ale curioșilor. Era un colț închis cu o mică barieră și consacrat cultivării frumoaselor flori la care ținea Yseult. Oaspeții, rudele și servitorii se deprinseseră să respecte acest parc rezervat și să nu intre niciodată în el, fie că bariera era deschisă, fie că nu. Se aflau acolo, în mijlocul unei peluze presărate cu ronduri de flori, o colivie mare de păsări și un havuz. De jur împrejurul peluzei, un șir dublu de copaci și de arbuști formau o alee circulară. Totul era închis cu un gard de zăbrele. Pierre o întâlnea de obicei pe domnișoara de Villepreux la mică distanță de această grădină împrejmuită. Când era cu Achille, îi băga înăuntru pe amândoi. Când era singură, se plimba de câteva ori cu Pierre în fața portiței; și când socotea că întrevederea durase destul, intra în grădină spunându-i bună seara cu o grație simplă și castă pe care Pierre o înțelegea și o respecta până la adorație. Se depărta atunci repede și se ducea s-o aștepte când va ieși, la capătul aleii, ascuns într-un tufiș. Era fericit să-i audă foșnetul rochiei pe iarbă. Pentru nimic în lume Pierre n-ar fi voit în momentul acela să se apropie de ea. Simțea prețul încrederii acordate de ea când intra totdeauna cu bunăvoință în vorbă cu el și înțelegea ce se cade și ce nu, mult mai bine decât unii oameni cărora viața de lume nu le dă nici tact, nici măsură. Astfel, făcea, în legătură cu plimbările și întâlnirile acestea, observații la fel de fine ca și un bărbat cu moravurile cele mai delicate. Băgă de seamă, printre altele, că domnișoara de Villepreux nu intra niciodată în grădină nici când era singură cu Achille. În zilele când sosea ultimul la aceste întâlniri nepregătite (ceea ce se întâmpla foarte rar), o găsea cu tânărul carbonar plimbându-se pe aleea exterioară; și după ce mai făceau câteva tururi câteșitrei, ea spunea voioasă: „Hai să vedem păsările”, și intrau în grădină, iar dacă Pierre se codea oarecum, ea insista să intre și el.

Într-o seară, Pierre, care fără voia lui mai, avea unele bănuieli de om gelos, se tupilă în refugiul lui obișnuit: un arțar gros și stufos, care ieșea dintr-un tufiș și se apleca peste alee. Când te suiai în copacul acesta, erai ascuns cu desăvârșire și puteai să vezi și să auzi tot. Îi văzu sosind pe Yseult și pe Achille, îi văzu trecând de mai multe ori pe sub el; îi auzi vorbind, ca și în celelalte zile, despre conspirație, revoluție și constituție. La un moment dat, Achille se opri sub arțar spunând:

— S-ar zice că n-o să-l vedem astă-seară pe prietenul nostru Pierre.

— E curios, răspunse Yseuit, fiindcă vine aproape în fiecare seară. E doritor să învețe de la dumneata.

— Sau mai degrabă de la dumneavoastră, domnișoară.

— O! ce pot eu să-l învăț? Am mai curând impresia că învăț eu multe, stând de vorbă cu omul acesta din popor, care-mi pare cu adevărat înțelept și în stare de lucruri mari. Nu ești de aceeași părere, domnule Lefort?

Achille ghicise taina lui Yseult. Și favoriza această înclinare misterioasă, făcându-se că nu bagă de seamă nimic. Bolul acesta îi plăcea nu numai pentru că era folositor carbonarismului, ci și din afecțiune adevărată pentru Pierre și, de asemenea, din atracția pe care o aventură de acest fel o exercită întotdeauna asupra spiritelor tinere. Și poate și din plăcerea de a se răzbuna oarecum astfel de disprețul tainic al bătrânului conte. Era ca un fel de intermediar sentimental înăuntrul romanului celui mai cast și mai serios și, în același timp, celui mai nebunesc și mai puțin realizabil. Privit din punctul de vedere larg al justiției naturale și al rațiunii filosofice, romanul acesta era cât se poate de moral și de nobil: privit prin ferestruica îngustă a regulilor și a convenienței sociale, era ceva absurd și revoltător. Achille îi vedea cele două fețe, admirând-o pe una și distrându-se de cealaltă, cu înciudarea adâncă pe care seminția burgheză o nutrește împotriva seminției aristocrate.

Nu pierdea așadar niciun prilej de a-i pune în legătură, pe castelană și pe meseriaș. La ora siestei cotidiene a bunicului, el o antrena pe tânăra fată, din argumente politice în argumente politice, până la aleea parcului rezervat. Datorită lui auzi deci Pierre cu câtă simpatie vorbea Yseult de el. Se miră de ardoarea cu care Lefort adăuga și el la elogii și observă că nu se mai duseră să viziteze păsările. Când se întunecă de tot și când pierdură speranța să-l mai vadă venind, se întoarseră la castel, iar Pierre, eliberat de gelozie, beat de bucurie, se duse să cineze acasă la tată-său cu Berrichon, pe care-l găsi spiritual, și cu moș Lacrete, care îi păru genial, atât de pornit era în seara aceea spre bunăvoință.

— Bravo, îi spuse taica Huguenin, uite că ești vesel și înțelegător. Știi, Pierre, că deseori te cam uiți de sus la familia ta? Stai prea mult

cu boierii, băiete, asta strică inima și mintea.

Ca străin nu era atunci la castel decât Lefort. Domnul Lerebours era ocupat la teasc, unde supraveghea fierberea strugurilor culeși. Raoul își trecea vremea în castelele vecine, unde se distra mai bine și unde nu era silit să se stăpânească pentru a nu *pălmui pe filosoful acela prăfuit,* pe *filantropul de drumul mare,* pe *legislatorul de cârciumă,* într-un cuvânt, pe *caraghiosul de Lefort.*

În viața de castel sunt perioade de libertate care par cu totul neverosimile. Cele două tinere doamne treceau printr-o asemenea fază, când totul pare a favoriza uitarea de lume și avântul imaginației. Într-o seară, Josephine plângea, cu cotul sprijinit de pervazul ferestrei. Dorea să-l revadă pe Corintian, dar nu îndrăznea, nu era sigură dacă lumea nu i-a ghicit întreaga taină, și se întreba ce să aleagă din două: disprețul lumii întregi, sau disprețul omului pe care-l lăsa în plata Domnului, după ce se lăsase în voia lui. Deodată, auzi un zgomot surd în dosul unei ușițe tăiate în lemnăria alcovului și care ocrotise poate dragostea vreunei castelane din vremea ***Ligii****[44]* cu vreun paj fericit, în absența soțului plecat la război. Ușa aceasta dădea într-un coridor care, prin grosimea zidurilor, făcea mai multe cotituri în castel și se termina într-o fundătură. Ieșirea misterioasă fusese zidită ca nemaifiind de folos. Dar o trapă așezată în lemnăria capelei îl dusese pe înflăcăratul Corintian din descoperire în descoperire și din moloz în moloz, până la coridorul de trecere. Tot calculând și orientându-se, ghicise că o anumită ușă secretă, situată în apartamentul marchizei, și de care domnișoara Julie, subreta ei, vorbea uneori la bucătărie ca de o vizuină de stafii, trebuia să iasă tocmai la locul unde se oprise el. Își luase o lampă, un clește și un ciocan și se înfundase în labirint. De trei zile lucra să găurească zidul. Zgomotul ciocanului era înăbușit de grosimea zidăriei. Era o acțiune grea și palpitantă, ca cea a unui prizonier care-și pregătește evadarea. Când zidul fu găurit, zgomotul se auzi; iar marchiza, care nu era mai puțin superstițioasă ca subreta ei, fu cuprinsă de o spaimă atât de mare, încât o luă la fugă pe scară în jos ca să ceară ajutor; dar cine știe ce instinct prevăzător o împiedică să cedeze fricii și să povestească întâmplarea în salon, unde se strângeau ai casei între zece și douăsprezece noaptea, după siesta contelui.

În timpul acesta, Amaury lărgise spărtura și se strecurase până la ușa secretă. O găsise încuiată pe dinăuntru, dar după ce o scuturase din țâțâni și se asigurase că zgomotul nu atrăgea pe nimeni, o deschisese cu un cârlig. Sigur acum de izbânda lui, încuiase ușa de două ori și luase cheia cu el.

Întors în atelier, se grăbi să repare panoul a cărui întrebuințare misterioasă o știa singur. Îl așeză el însuși la loc, ca nimeni să nu dea de el și să-i cunoască secretul; dar îl aranjă în așa fel ca să-l poată da

la o parte fără greutate și fără zgomot de câte ori ar voi; și după ce termină treaba, învingând în minte spaima marchizei și gândindu-se cu bucurie că Achille Lefort nu-l va putea înlocui sau măcar înșela, se duse la Pierre, în momentul când acesta primea pentru a suta oară de la tată-său sfatul de a nu se încrede în amabilitatea boierimii.

Din acel moment, Corintianul gustă o fericire strașnică și care fu hotărâtoare pentru restul vieții sale; la adăpost de riscuri, prin cucerirea trecerii secrete, cunoscu dragostea în toată puterea ei sălbatică și în toate rafinamentele ei voluptoase. Era prima dată când o iubea cineva pe Josephine și a fost singura dată când a iubit și ea pe cineva. Negreșit, pasiunea lor n-a avut idealul și castitatea cu adevărat îngerească a celei dintre Yseult și Pierre Huguenin. Pe câtă vreme aceștia dominau atracția și chiar ideea voluptății prin entuziasmul spiritului și austeritatea crezului lor, Corintianul și marchiza, subjugați de forța dorinței și de pornirea simțurilor, se îmbătau de tinerețea, de frumusețea lor la fel de mare. Dar era cel puțin o dragoste sinceră și curată într-un anumit sens, căci credeau unul într-altul, și credeau în ei înșiși; își jurau o credință de care erau convinși și trăiau momente de exaltare când marchiza visa că va avea curajul sublim de a-l recunoaște pe Amaury drept iubitul său în fața lumii, în ziua când marchizul de Frenays, ucis de infirmitățile premature care o amenințau, avea s-o lase liberă de a lega o nouă căsătorie. Amaury nu privea viitorul sub acest aspect; îi păsa prea puțin dacă marchizul de Frenays se va hotărî să trăiască sau să moară, dacă Josephine se va putea împăca cu societatea și cu Biserica. Puțin îi păsa că ea e bogată; avea un dispreț adânc pentru o avere pe care n-o dobândise prin el însuși, prin talentul lui. Nu vedea în ea decât femeia tânără, frumoasă, pasionată; o adora astfel și o implora să-l iubească mereu, jurându-i că va deveni în curând demn de fericirea pe care i-o dăduse ea și de încrederea pe care o avusese în steaua lui. Ideea de glorie se lega în sufletul lui de cea a dragostei sale; era în el un orgoliu plin de îndrăzneală și de recunoștință.

Negreșit, sentimentul acesta n-avea în sine nimic vinovat, nici nebunesc. Numai că avu în curând soarta tuturor bețiilor în care omul se cufundă fără vreun ideal de virtute sau de religie. Avem desigur toți dreptul de a fi fericiți, de a aspira la opere de geniu și la aprobarea oamenilor. Ne e îngăduit să fim mândri de ființa pe care o iubim, și să ne bizuim pe izbânzile voinței noastre lucide. Dar asta nu constituie toată viața omului; iar dacă iubirea de sine nu e legată de iubirea de oameni, ambiția aceasta care ar fi putut învinge totul dacă ar fi cunoscut devotamentul, suferă, se înăcrește și amenință să piară la fiecare pas când rămâne în starea de egoism. Dragostea, care lărgește acest egoism la două ființe contopite într-una singură, nu e de ajuns pentru a-l justifica. E frumoasă și divină ca mijloc, ca ajutor și ca scut;

e mică și păcătoasă ca țel și scop unic.

Corintianul nu era egoist, în accepțiunea meschină și uncioasă care se dă acestui viciu. Ca prieten, era iubitor și devotat, ca companion, se arătase totdeauna săritor și generos; ca amant, nu era nici ingrat, nici trufaș; rămânea respectuos și plin de căință în inima sa față de Saviniana. Dar sufletul lui era mai mult avântat decât statornic, răsuflarea lui mai mult lacomă decât puternică. Avea în el toate curiozitățile primejdioase, toate dorințele nesățioase ale tinereții. Pentru el a fost, așadar, o nenorocire că a întâlnit-o pe Josephine în vremea când i se dezvolta personalitatea, în ceasul vieții când primim de la împrejurări un impuls hotărâtor, fără a avea forța necesară de a-l cântări. De a-l dirija sau de a-l combate. Poate că virtuosul și integrul Pierre Huguenin n-ar fi fost mai oțelit pentru o asemenea încercare. Poate că n-ar fi iubit într-un fel mai delicat dacă, în loc să întâlnească un suflet apostolic ca cel al lui Yseult, ar fi fost dat pradă acelorași ademeniri ca prietenul său. Oricum ar fi, pe Corintian îl strică repede fericirea, iar biata Josephine, deși îi aducea încrederea și ingenuitatea firii sale blânde, fu pentru el mărul fatal, care, din grădina cerească a adolescenței, avea să-l trimită în exil în pustiul arid al vieții fără iluzii.

Achille părăsise pentru moment castelul. Găsise o ventă mai ușoară de organizat prin părțile provinciei Poitou și răspunsese la chemarea vreunui confrate tot atât de îndârjit ca și el în menținerea carbonarismului, care era pe ducă. Trebuia totuși să se întoarcă pentru a completa și a consfinți venta de la Villepreux, la care nu renunța câtuși de puțin și pe care voia s-o boteze, pentru a-i face plăcere domnișoarei de Villepreux, venta *Jean-Jacques Rousseau.*

Plecarea lui umplu de durere și de spaimă inima lui Pierre Huguenin, care-și închipui că nu va mai avea prilejul și pretextul s-o revadă pe Yseult în parc. Dar deodată, Providența, sau mai degrabă complicitatea pudică a dragostei, sugeră motive potrivite pentru noi întrevederi.

O furtună răsturnase colivia din parcul rezervat. Yseult păru că ține nespus de mult la păsările ei și-i ceru lui Pierre Huguenin să le construiască o nouă locuință. El desenă pe loc un templu mic și drăguț din lemn și sârmă, care trebuia să cuprindă bazinul și havuzul cu marginile lui mari de iarbă, de trestii și de mușchi pentru păsările de apă. Arbuști destul de măricei trebuiau să încapă întregi în cușca aceasta spațioasă; niște plante agățătoare aveau s-o înveselească într-o rețea exterioară de verdeață; în sfârșit o umbrelă mare de zinc avea să apere de ploaie și de soarele prea fierbinte păsările delicate din ținuturi străine.

Nerăbdarea pe care o manifesta Yseult de a vedea ridicându-se această construcție ornitologică îl făcu pe moș Huguenin să consimtă ca fiul său și Berrichon să lucreze acolo vreme de câteva zile.

Cincisprezece zile trebuiau să fie de ajuns pentru lucrarea aceasta, dar ea dură mult mai mult.

Mai întâi că Berrichon nu arăta nicio pricepere. În zadar afirmă el că Pierre e mai pretențios ca de obicei, și declară că e lucru nedrept să fie pus să facă din nou și în amănunțime niște piese pe care le lucrase dându-şi toată osteneala, căci Pierre, dovedindu-i cu blândețe, dar cu stăruință, că lucrarea aceasta era prea gingașă pentru el, îl folosi doar ca să-i pregătească piesele în atelier, și să alerge în toate părțile pentru a-i face o sută de comisioane pe zi. Îl trimise de trei ori în orașul vecin după sârmă. Prima era prea subțire, a doua prea groasă, a treia nu era nici destul de subțire, nici destul de groasă. Cel puțin așa-i afirma Berrichon, în nemulțumirea lui naivă, că stau lucrurile, lui Corintian, care făcea mare haz. Adevărul e că, de câte ori Cheia Inimilor lucra lângă Pierre ziua întreagă, domnișoara de Villepreux nu venea să vadă lucrarea decât o dată sau de două ori. Și când Pierre era singur, venea de trei sau patru ori, și stătea mai mult. La început nu era singură. O însoțea marchiza sau bunicu-său; aproape totdeauna grădinarul era în grădină. Dar puțin câte puțin, se deprinse să vină singură și să rămână chiar după apusul soarelui și după plecarea grădinarului. Pierre vedea că ea începe să se elibereze fără să-și dea seama de jugul convenienţelor, căruia până atunci i se supusese orbește. În vremea aceea îi fusese recunoscător de asta; căci înțelesese că ea nu-l trata ca pe un obiect, ci ca pe un bărbat, și că rezerva aceasta castă vădea nu neîncredere, ci un fel de respect pentru situația lui: era ca o satisfacție delicată și de durată pe care i-o dăduse pentru vorbele memorabile din turnuleț. Dar când ea uită hotărârea aceasta și nu se mai temu să rămână singură cu el în parcul rezervat, îi fu și mai recunoscător, căci asta era dovada unei încrederi pioase și a unei liniști sufletești aproape frățești. Departe de a suferi de aceste relații calme și pure, Pierre le binecuvânta și le iubea, căci nu visa la altele și nu aspira la fericirea primejdioasă care-l înfierbânta pe Corintian. Iubea prea mult ca să dorească. Yseult îi apărea ca o ființă cerească pe care s-ar fi temut că o profanează dacă i-ar fi atins fie numai și cutele rochiei. Tremura, ce-i drept, din tot trupul când o vedea venind la capătul aleii și mâna lui abia putea atunci să țină ciocanul sau dalta. Când îi rostea cineva numele, o roșeață fierbinte i se ridica în obraji, iar dacă uneori visele nopții îi aduceau viziunea ei într-un delir involuntar, a doua zi un fel de rușine dureroasă îi înclina fruntea și-l ținea cu ochii plecați în fața ei. Dar când ea îi adresa cuvântul. Îi răscolea tot sufletul, care **i** se înălța iarăși pe culmile entuziasmului, unde nu există nici tulburare, nici spaimă, ci numai sentimentul unei împreunări intelectuale pe cât de legitime pe atât de indisolubile.

Nimeni nu se gândea să condamne aceste relații, sau, mai degrabă, nimeni nu le observase. Contele, se știa, își crescuse nepoata în ideile

și deprinderile unei anumite egalități cu toată lumea. De altfel, apucăturile de independență pe care i le dăduse, educația filosofică pe care unii o numeau gen *englezesc* și alții gen *Emile,* și care făcuse din ea o persoană atât de puțin afectată și de calmă, îndepărtau orice presupunere neplăcută. Servitorii, ca și vecinii, aveau un respect sau o indiferență nesilită pentru dispoziția aceasta gravă și singuratică pe care n-o înțelegeau și pe care o atribuiau unei slăbiciuni organice. Paloarea ei făcuse să se spună de când se născuse: „Copila asta nu va trăi", și totuși nu fusese niciodată bolnavă, dar, ce-i drept, n-avusese veselia zglobie a copilăriei, după cum nimeni nu-și închipuia că va avea pasiuni avântate și că, uitând a fi copilă, îi va da în gând să fie femeie. Aceasta era părerea celor care, pentru că n-o cunoșteau, nu vedeau în ea decât pe așa-zisa fiică a împăratului; aceștia i-ar fi născocit bucuros romane mai frumoase, după părerea lor, decât o intrigă cu un lucrător tâmplar.

La sărbătoarea satului, se întâmplă că Pierre auzi câteva cuvinte, în această privință, din gura unor curioși indiscreți și nu se putu opri să nu-i pună la punct. A doua zi, pe când lucra la colivie, Yseult veni, ca de obicei, să se joace cu căpriorul ei domestic, care trăia în parcul rezervat, și să dea de mâncare puilor de păsări pe care-i creștea în cuști provizorii. După aceea, își luă cartea și se plimbă de câteva ori de-a lungul răzoarelor; în sfârșit, se întoarse la Pierre, căruia-i dăduse doar bună ziua, și se hotărî să înceapă convorbirea. Pierre vedea bine că e ceva neobișnuit în felul ei de a fi; căci ea avea obiceiul să-l întrebe ce face tată-său, să intre în vorbă de la început și să-i povestească noutățile din ziare, în vreme ce el o ajuta să dezlege căpriorul sau să închidă cuștile.

— Meștere Pierre, îi spuse ea, zâmbind șiret, astăzi am un capriciu: să știu ce se spune despre mine prin partea locului.

— Cum aș putea eu ști, domnișoară? răspunse Pierre mirat și intimidat de această întrebare.

— O! poți foarte bine, reluă ea veselă, fiindcă știi; și se pare chiar că ai amabilitatea să fii apărătorul meu. Julie i-a povestit verișoarei mele că le-ai închis gura, ieri, sub bolta de ramuri, celor doi tineri care vorbeau de mine în chip cam ciudat. Dar povestirea ei era așa de înflorită, că doamna de Frenays n-a înțeles aproape nimic. N-ai putea să-mi spui de-a dreptul ce se spunea despre mine și cu ce prilej te-ai făcut apărătorul meu?

— Poate că trebuie să vă cer iertare că am făcut-o, răspunse Pierre încurcat, căci unele persoane se află atât de mult deasupra jignirilor celor proști, încât ar însemna aproape să fii lipsit de respect, luându-le apărarea.

— Oricum ar fi, reluă domnișoara de Villepreux, știu că mi-ai pledat cauza cu zel și-ți sunt recunoscătoare. Dar vreau să știu de ce eram

învinuită. Zău, nu refuza să-mi satisfaci curiozitatea.

Pierre era din ce în ce mai tulburat și nu știa cum să povestească istoria. Yseult insista ou o veselie calmă, care ținea de felul ei de a fi și, pentru a asculta mai bine, se așezase liniștit pe un scaun de grădină, cu un aer și de soră și de regină, pe care doar ea pe lume știa să-l păstreze în cele mai mărunte acte ale vieții. Asaltat pe ultimele metereze și simțind că trebuie să-i dea socoteală de purtarea lui într-o împrejurare în care vorbise față de lume despre ea, Pierre se înarmă cu curaj; și, încercând să fie vesel, deși tremura și trecea prin mii de chinuri, povesti astfel întâmplarea din ajun.

— Stăteam sub bolta de ramuri, alături de Corintian și alți câțiva prieteni, când mai mulți tineri, secretari de notari ori băieți de fermieri din împrejurimi, au venit să bea bere alături de noi. Ei cei dintâi au intrat în vorbă și, după multe întrebări fără cap nici coadă, ne-au întrebat dacă tinerele doamne de la castel dansează când e sărbătoare în sat și dacă le pot invita. Tocmai trecuserăți pe lângă boltă cu domnul conte și cu doamna marchiză de Frenays. Corintianul și-a luat el sarcina să răspundă că nu dansați niciuna, nici alta. Nu știu dacă a făcu: bine și dacă nu era mai nimerit să spună că nu știe. Eu cel puțin așa aș fi răspuns în locul lui. Unul dintre domnii aceia a spus atunci că doamna de Frenays, dansează în toate duminicile în poiană cu țăranii, că e foarte sigur de asta, ba chiar i s-a spus că dansează minunat. Corintianului nu-i plăcea mutra domnului. Ce e sigur e că avea un ton cam obraznic și că, de câte ori se rezema cu cotul de masă, ne trăgea fața de masă și dădea ceva pe jos. Berrichon își ridicase de trei ori cuțitul și începea să-și piardă răbdarea încă mai mult decât Corintianul, iar cum domnul acela care e, mi se pare, geambaș, o ținea una și bună și spunea că Amaury i-a răspuns greșit, Berrichon s-a amestecat în vorbă și a susținut că dacă marchiza dansează cu oamenii din sat, asta nu înseamnă că trebuie să danseze cu străinii… dar, zău, domnișoară, nu văd întrucât vă poate interesa istoria asta.

— Mă interesează mult, dimpotrivă, și te implor să continui, zise Yseult.

Și cum Pierre șovăia, adăugă ca să-l ajute:

Domnișorii aceia au spus atunci că dacă nu dansăm cu străinii, asta-i pentru că suntem niște mironosițe obraznice… Haide, spune tot, vezi doar că asta mă amuză și nu mă poate supăra.

— Ei bine, fie, așa au spus de vreme ce vreți neapărat să știți.

— Și n-au mai spus nimic altceva?

— Nu-mi aduc aminte.

— A! mă înșeli, meștere Pierre; au spus despre mine, în mod deosebit, că nu e bine c-o fac pe prințesa, fiindcă toată lumea știe povestea mea.

— E-adevărat, zise Pierre roșind.

— Dar eu aș vrea să știu care-i povestea mea; asta mă interesează și asta n-a vrut de fel să-i spună verișoarei mele proasta aceea de Julie.

Pierre se perpelea. Povestea îl interesa mult mai mult decât pe Yseult. Ce n-ar fi dat să știe adevărul! Se ivise, în sfârșit, prilejul de a-l cunoaște după răspunsurile domnișoarei de Villepreux sau de a-l ghici după atitudinea ei; dar lui i se părea că relatând faptul va lăsa să **i** se vadă tulburarea inimii și că taina i se va citi pe buze sau în ochi. În sfârșit se hotărî, cu curajul disperării.

— Ei bine, fiindcă cereți, zise el, v-o spun: au pretins că ați vrut să vă măritați cu un tânăr savant care era profesorul fratelui dumneavoastră, și că tânărul acesta a fost gonit cu rușine, și că era să muriți de supărare…

— Și că dacă nu se întâmpla catastrofa asta, continuă Yseult. Care asculta cu un sânge rece neclintit, mi-aș fi păstrat culorile de crin și de trandafir care se văd strălucind pe obrajii verișoarei mele, nu-i așa?

— Cam așa ceva au spus.

— Și dumneata ce-ai răspuns la acest ultim cap de acuzare?

— Aș fi putut să le răspund că v-am văzut la vârsta de cinci sau șase ani, și că erați palidă ca și azi, dar nu m-am gândit să neg efectul, ocupat fiind să neg cauza.

— Ți-aduci cu adevărat aminte că m-ai văzut pe când eram copil, meștere Pierre?

— Prima dată când ați venit aici, aveați părul scurt ca un băiețaș, dar tot așa de negru ca acum; purtați tot timpul o rochie albă și un cordon negru, din cauză că erați în doliu după tatăl dumneavoastră; vedeți că am memorie bună.

— Și eu îmi amintesc că mi-ai adus niște porumbei sălbatici într-o colivie, și că făcuseși singur colivia. Eu ți-am dat o carte ilustrată, un rezumat de științe naturale.

— Pe care o mai am încă.

— O! adevărat? Dar asta a fost o digresiune care n-o să mă facă să pierd din vedere ceea ce voiam să știu. Ce le-ai răspuns domnilor acelora?

— Că nu știu ce spun, și că nu se pricep să inventeze romane.

— Și atunci s-au supărat?

— Puțin. Dar când au văzut că nu ne e frică de loc, au plecat de la masă spunând că vina e a lor, căci așa e când te-așezi lângă niște bădărani, trebuie să te-aștepți să fii împroșcat cu noroi. Dacă nu l-aș fi ținut cu forță pe Berrichon, cred că ieșea bătaie. Aș fi fost tare supărat dacă se întâmpla așa ceva în urma unei conversații în care se rostise numele dumneavoastră.

Yseult zâmbi a mulțumire și tăcu vreme de câteva clipe.

Nu se poate exprima cât suferi Pierre așteptându-i reflecțiile.

— Ia spune, meștere Pierre, de ce erai indignat de învinuirea ce mi se adusese? Faptul că am vrut să mă mărit ou un profesoraș ți-ar părea atât de rușinos și de vinovat încât să trebuiască, pentru a-l nega, să riști a spune o minciună?

Pierre păli și nu răspunse. Nu asculta nicidecum întrebarea limpede care i se pusese; nu se gândea decât la pasiunea aceea care părea mărturisită și care-l prăvălea de la cer la pământ.

— Haide, reluă domnișoara de Villepreux cu tonul scurt și cam poruncitor care amintea, după spusele unora, pe cel al împăratului, trebuie să-mi răspunzi, meștere Pierre. Țin la reputația mea, știi, și doresc să fie întemeiată lămurit în mintea persoanelor pe care le stimez. De ce ai negat că am iubit un profesor de latină? Spune!

— N-am negat. Am spus numai că ori ce fel de presupunere referitoare la anumite persoane e nepotrivită și deplasată din partea anumitor oameni.

— Asta-i cam aristocratic, domnule Pierre; dar eu nu merg atât de departe ca dumneata: eu sunt, știi doar, pentru libertatea presei, pentru votul liber, pentru libertatea de conștiință, pentru toate libertățile publice. Ar fi o inconsecvență prin urmare să cer o excepție în favoarea mea.

— Am greșit, fără îndoială, vorbind astfel; dar dacă ar mai fi cazul, n-aș fi mai înțelept. Îmi făcea rău să aud numele dumneavoastră în gura flecarilor acelora grosolani.

— Ei bine, te iert, dar ou condiția să-mi spui ce te întrebam adineaori, întrucât găsești de condamnat…

— Doamne, nu condamn nimic! exclamă Pierre, căruia jocul acesta făcea să-i sângereze inima. Dacă aveți intenția să vă măritați cu un savant, găsesc că asta ar fi tot un semn de orgoliu, ca și dorința de a vă căsători cu un general, un duce sau un bancher.

— Vasăzică nu ai fi apărătorul meu într-o asemenea împrejurare? Ci, dimpotrivă m-ai acuza?

— Să vă acuz, eu? Niciodată! Aveți destule calități mărețe în suflet ca să vi se ierte câte-un mic cusur al spiritului.

— Ei bine, îmi place răspunsul dumitale, și-mi place judecata dumitale asupra odiseei mele cu profesorul. Mi se pare că vezi lucrurile mai de sus decât le-ar putea vedea vreuna din persoanele pe care le cunosc. E ciudat, meștere Pierre, că, deși n-ai văzut niciodată ceea ce se cheamă lumea bună, o înțelegi mai bine decât oamenii care o alcătuiesc. Sprijinindu-te pe logica simplă și pe înțelepciunea cea mai firească, ai dat în vileag o mare greșeală în care cad majoritatea bărbaților și a femeilor din vremea noastră.

— Pot să vă întreb care? Fiindcă se pare că am făcut proză fără să știu.

— Ei bine, iată! Sunt la modă romanele. Femeile din lumea mea le

citesc și apoi le pun în practică cât pot mai mult, și nimic din toate astea nu e sentiment. Nu există o singură afecțiune adevărată în miile de aventuri atribuite iubirii celei mai învăpăiate. Se văd astfel răpiri, dueluri, căsătorii împiedicate de părinți și a căror încheiere scandalizează grozav; se văd chiar sinucideri, și în toate astea nu e mai multă pasiune decât am avut eu pentru profesorul fratelui meu. Vanitatea ia toate formele; te compromiți, te căsătorești sau te omori ca să se vorbească de tine. Crede-mă, adevăratele pasiuni sunt cele pe care le ascunzi, adevăratele romane sunt cele pe care nu le cunoaște lumea, adevăratele dureri sunt cele pe care le duci în tăcere și de care nu vrei să fii nici compătimit, nici mângâiat.

— Așadar, nu-i nimic adevărat în povestea cu profesorul? întrebă Pierre, cu o îngrijorare naivă care o făcu să zâmbească pe domnișoara de Villepreux.

— Dacă s-ar fi petrecut cum e povestită, reluă ea, îți garantez că lumea n-ar povesti-o. Căci dacă aș fi avut înclinare pentru tânărul acela, s-ar fi întâmplat din două una: sau ar fi fost demn de mine, și bunicu-meu nu s-ar fi împotrivit alegerii mele, sau m-aș fi înșelat, și bunicu meu mi-ar fi deschis ochii. În acest din urmă caz, aș fi avut, cred, tăria să nu arăt nici rușine prefăcută, nici disperare ridicolă, și lumea n-ar fi avut plăcerea să-mi vadă fața pălind. Dar cum e totdeauna ceva real în ceea ce născocesc oamenii, va trebui să-ți spun ce e adevărat în romanul acesta Fratele meu avea în adevăr un profesor de latină și de greacă, nu prea priceput, pare-se, la greacă și latină, dar care și-așa știa prea destul, da vreme ce frate-meu era hotărât să nu învețe niciuna, nici alta. Eu aveam cel mult paisprezece ani și, din când în când, de milă pentru bietul profesor care-și pierdea timpul la noi în casă, luam lecția în locul lui Raoul; după un an, știam mai mult decât dascălul meu, ceea ce nu însemna mare lucru.

Într-o bună zi, am băgat de seamă că, deși mânca cu foarte mare poftă, ofta adânc de câte ori îl rugam să se mai servească. L-ara întrebat dacă e suferind; mi-a răspuns că suferă groaznic, și am început să-i pun întrebări asupra sănătății, fără să bănuiesc că el îmi făcuse o declarație. A doua zi, am găsit în manualul meu un bilet ciudat, presărat tot cu semne de exclamație; și l-am dus bunicului, care a făcut mare haz și mi-a cerut să nu las să se vadă că l-am primit. A avut o convorbire destul de lungă cu profesorul și a doua zi acesta dispăruse. Nu știu ce doamnă din lumea mare sau ce slujnică a inventat apoi un scandal în casă, alungarea brutală și umilitoare a profesorului și disperarea mea. Adevărul e că bunicu-meu încredințase tânărului o mică misiune politică în Spania, pe care n-a îndeplinit-o mai rău decât altul, și că, la întoarcere, a fost primit la noi cu aceeași bunăvoință, de parcă nu s-ar fi întâmplat niciodată ceva pentru care să trebuiască să fie gonit. Între noi n-a mai fost niciodată vorba de trecut,

și el n-a mai scris bilete. Se pare chiar că l-a uitat cu desăvârşire pe cel scris atunci, căci l-am auzit foarte des bătându-şi joc fără milă de oamenii îngâmfaţi care se încumetă să cucerească femeile. E un băiat de treabă, de altfel, pe care-l stimez mult, deşi defectele lui mă fac să zâmbesc uneori, şi cred că asta-i şi părerea dumitale în privinţa lui…

— Cum, îl cunosc? întrebă Pierre uimit.

Yseult îşi petrecu degetele ştrengăreşte pe obraji, că pentru a desena forma favoriţilor negri ai lui Achille Lefort. Nu-l indică în alt fel şi-şi puse apoi degetul pe buze, cu un zâmbet plin de şiretenie şi de voie bună. În clipa aceasta de familiaritate şi de veselie, Yseult îi apăru lui Pierre învestmântată într-o frumuseţe pe oare nu i-o cunoştea, şi încrederea gingaşă pe care i-o dovedea ea îl pătrunse până în inimă.

Capitolul XXIX

Am ajuns în cursul povestirii noastre, la momentul hotărâtor, în care s-au prăbuşit societăţile secrete din vremea restauraţiei. Dacă cititorul a fost atent la silueta contelui de Villepreux pe care am schiţat-o, bănuieşte probabil de care din cele patru partide ale carbonarismului era legat bătrânul politician. Şi-şi poate explica în acelaşi timp cum se face că un personaj atât de dibaci, atât de uşuratic, atât de sceptic şi atât de fricos îndrăznise să iasă din făgaşul obişnuit al politicii oficiale, pentru a se lansa în conspiraţii.

Negreşit, contele avea prea mult sentimentul tradiţiei istorice a Franţei, fie a vechiului regim, fie a Revoluţiei, pentru a se gândi la un prinţ străin, şi anume, de vreme ce trebuie să-i spunem pe nume acestui pretendent, la un prinţ de Orania. Domnul de Villepreux lăsa ideea aceasta altor conspiratori. Sunt astăzi oameni de stat, miniştri, pairi sau deputaţi care, ţintuiţi pe vremea aceea în exil în Belgia, se gândiseră să alipească Belgia de Franţa, cerând sceptrul constituţional pentru un prinţ belgian; au crezut astfel un moment că pot răsturna restauraţia cu sprijinul nordului. Istoria ne va face poate într-o zi cunoscute memoriile savante pe care le adresau împăratului Rusiei în favoarea candidatului lor. Acest candidat olandez nu avea sufragiul contelui, cu toate străduinţele nesfârşite prin care voia să-l atragă un profesor ***eclectic***[45] care, fiindcă se ducea în timpul vacanţei să culeagă noutăţi în Germania, a crezut şi el că a găsit în Olanda pe viitorul monarh al Franţei.

Contele ar fi fost mai degrabă partizan al lui Napoleon al Il-lea, decât al prinţului de Orania. Cum fusese prefect în vremea Imperiului, o restauraţie imperială ar fi putut să-i convină. Dar era prea inteligent ca să nu înţeleagă că Imperiul fără împăratul Napoleon, fără marele om, era o himeră.

În sfârşit, cu toate că-i plăceau utopiile şi că, în teorie, era partizan al ideilor celor mai raţionale, al principiilor celor mai filosofice şi mai radicale, era prea puţin entuziast spre a voi să se urce pe eşafod,

alături de La Favette, sau să cucerească o republică a cărei soartă ulterioară n-o vedea clar. Fracțiunea aceasta a carbonarismului era menajată, răsfățată de el; dar, în fond, n-o privea decât ca pe un instrument util, ca pe o momeală pentru cei curajoși, ca pe un aliat bun să înfierbânte mințile aprinse ale zăpăciților și să scoată castanele din foc. Achille Lefort îl credea în mod sincer lafayetist pe contele de Villepreux, dar contele de Villepreux știa foarte bine, în adâncul sufletului său, că e orleanist.

Orleanist, ca domnul de Talleyrand, prietenul și protectorul său. Ca și domnul de Talleyrand, căuta nu un om, ci un fapt. Iubite cititor, asta e faimoasa lozincă „pentru că e Bourbon", pe care ai văzut-o după aceea arborată și care te-a mirat poate atunci și ți-a părut nouă. Să știi că politicienii cu nas bun erau de mult pe urma ei. Contele de Villepreux fusese adus în mod firesc pe această cale prin relațiile sale de familie cu unul din partidele active ale Revoluției, relații despre care am vorbit. Înțelesese, fără să fie nevoie să i se spună de-a dreptul, că omul domnului de Talleyrand nu trebuie să acționeze el însuși, ci să facă pe mortul. Numai că, închipuindu-și conjunctura mai favorabilă decât era, și deznodământul mai apropiat, își luase riscuri personale, încurajat fiind de altfel de exemplul celor care, de bună-credință și cu mai multă dezinteresare decât ***el***[46], conduceau această intrigă. Așa se făcea că se afla îmbarcat pe ceea ce numea acum, când vorbea cu sine însuși, *blestemata de galeră.*

Partidul orleanist, spune un istoric al carbonarismului, e cel care a făcut cel mai mare rău asociației, mai ales în ultimele momente. La început, nu e exclus ca Ludovic-Filip să fi nutrit oarecare speranță în legătură cu vastele pregătiri de insurecție, dar curând i-a apărut probabil evident prințului că verii lui o aveau încă la dispoziție prea multe posibilități, ca să fie atât de ușor răsturnați, și că mișcarea carbonarilor nu putea avea alt efect decât să-i incite la reacțiune. Lăsa deci să se conspire în favoarea lui, dar era hotărât să rămână în umbră și nu considera că a venit timpul să apară. Politicienii dibaci nu sunt cei care caută să creeze împrejurările, ci cei care caută să fie gata când împrejurările sunt create. În sfârșit, războiul din Spania veni să dea ultima lovitură asociaților de carbonari. Revoluția, înăbușită pentru moment în Spania prin actul cel mai viguros și mai politic îndeplinit până atunci de Bourboni, se prăbuși în același timp în Franța. Învinsă cu armele în mână acolo unde reușise să se constituie, nu mai putea păstra speranța de a învinge acolo unde nu avea decât resursa adunărilor secrete și a comploturilor. „Efectul moral produs de o victorie militară desăvârși ceea ce începuse discordia și ceea ce n-ar fi adus niciodată nici procesele penale, nici eșafoadele".

La 3 noiembrie din același an, 1823, adică vreo două luni după aventura Corintianului și a marchizei, se sărbători ziua contelui de

Villepreux. Fură invitate la masă mai multe persoane din împrejurimi. Multe altele veniră să aducă omagiul lor patriarhului liberalismului din Loir-et-cher. Contele nu era prea măgulit de aceste ovații domestice. Hotărârile lui erau influențate de situația politică într-atât, încât în dimineața sărbătorii, când veni să-l îmbrățișeze nepotul său, Raoul, avu cu el o convorbire destul de lungă, în urma căreia, după ce-l mustră părintește în mai multe privințe, îi dădu să înțeleagă că nu vrea să-i stingherească avântul militar și că, dacă se prelungește războiul din Spania, îi dă voie să se angajeze în armata franceză. Raoul fu atât de încântat de această jumătate de făgăduială, încât încălecă și dădu fuga s-o anunțe tinerilor săi prieteni din castelele vecine, care se aflau adunați la o întâlnire vânătorească la două poște de Villepreux. Fu mare mirare și bucurie pe ei. Băură în sănătatea bătrânului conte, declarând că-i iartă trecutul și că vor merge să-i mulțumească pentru că a împlinit dorința lui Raoul, cu toate că familiile lor nu se mai vedeau. Spre seară, Raoul se pregătea să se întoarcă la dineul bunicului său, când nebunilor de prieteni le trecu prin cap să se invite și ei la dineu, unii cu avântul produs de șampanie, ceilalți cu gândul malițios de a-l compromite prin actul acesta pe bătrânul conte față de comesenii lui liberali. Lui Raoul i se păru că e un mijloc excelent pentru a-l antrena mai repede pe bunicul său, și tânăra falangă ultraregalistă ajunse la castel în momentul când se servea masa.

Apariția acestor odrasle de familii aristocratice la banchetul liberal al contelui de Villepreux a fost o lovitură de teatru grozavă. S-au uitat ponciș unii la alții. Indignați, unii invitați voiau să plece nemâncați, iar alții, care aveau relații de clientelă cu părinții tinerilor gentilomi, nu prea îndrăzneau să le întoarcă spatele și se aflau foarte stingheriți. Contele domina situația cu o pricepere diplomatică în fața căreia impertinența nechibzuită a regaliștilor noștri nevârstnici era silită să capituleze. Dar situația se complică în mod mult mai grav când, după primul fel de mâncare, sosi Achille Lefort, în fruntea unei falange macedoniene de mici republicani foarte porniți, pe care-i recrutase în cursul călătoriei sale și pe care-i aducea ca să-i pună în legătură cu ceilalți adepți ai săi, voind să le confere tuturor botezul carbonarismului la adăpostul sărbătorii bătrânului conte. Îi prezentă acestuia cu tupeul lui obișnuit, dându-i să înțeleagă, cu ajutorul expresiilor cu dublu sens ale carbonarismului, că sunt niște *veri* și că nu *să* poate da înapoi. Contele se resemnă politicos și de data aceasta și, în vreme ce dușmăniile politice erau amorțite în fundul stomacurilor de către foamea neostoită încă, începu, fără să arate, să caute un mijloc de a se descotorosi și de paladinii lui Raoul și de conspiratorii lui Achille. Când îl găsi, se simți liniștit; dar cum planul său nu putea fi adus la îndeplinire decât după-masă, iar până atunci

puteau să se isce discuții aprinse, care să-l silească să ia partea unora sau altora, îi veni în gând să pună să cânte trompetele sub ferestrele sufrageriei, de câte ori se aducea un fel de mâncare. Fu de ajuns un cuvânt la urechea bătrânului său lacheu isteț pentru ca, după cinci minute, o gălăgie îngrozitoare de goarne de vânătoare, la care toți câinii de la castel și din sat răspunseră cu urlete jalnice, să întrerupă discursurile celor mai exaltați. Adunarea fu la început cam supărată de această crudă serenadă, iar Achille Lefort, care se simțea pornit spre elocvență, declară vecinilor săi că asta-i ceva odios și insuportabil. Dar Raoul, care-l detesta din toată inima pe fostul lui profesor, de când acesta făcea pe grozavul cu el, fu încântat văzând că nu mai poate scoate un cuvânt, și-i încuraja pe gorniști trimițându-le vin de băut. Când goarna își pierdu efectul, căci plămânii liberalismului se deprinseră până la urmă și ținură piept trâmbițelor, iată că se dezlegă calul lui Raoul, și se luă la bătaie, în grajd, cu caii tinerilor săi prieteni. Toți se ridicară de la masă și alergară să-i despartă pe combatanți, ceea ce dură destul de mult și nu fu lucru ușor. Prevenit de lacheu, Wolf secundase de minune intențiile stăpânului său. Când se întoarseră, se servea desertul; era momentul cel mai periculos; dar vinul curgea din belșug, iar provincialii, cărora le place să bea, uitau de pica lor și-l lăsau pe Achille și pe romanii lui să ocupe arena discuției. Din fericire, contele avea un ajutor de nădejde în persoana Josephinei Clicot. Amanta Corintianului avea în ziua aceea o rochie încântătoare și era frumoasă de putea suci capul tuturor partidelor. Contele o puse în valoare, rugând-o să cânte ceva cântece de prin partea locului, după vechiul obicei țărănesc și în felul păstorițelor din landă. Crescută la țară și având o voce plăcută și o înclinare deosebită pentru mimică, Josephine cânta aceste balade naive în mod foarte sugestiv și cu multă drăgălășenie. Se lăsă mult rugată, dar până la urmă cedă. Din momentul acela, oaspeții nu se mai ocupară decât de seducătoarea marchiză, tinerii regaliști, așezați dinadins lângă ea, îi solicitau care mai de care răspunsuri, priviri, zâmbete, ba chiar fructele și bomboanele pe care le atinsese cu mâna ei. Când trecură în salon, găsiră aici o vioară; Raoul știa să cânte cadriluri. Contele o rugă pe nepoată-sa să se așeze la pian și, într-o clipă, balul fu organizat.

Pentru a completa numărul, trimiseră după fata ajutorului de primar și după fetele de fermieri care aveau rochii mai acătării. În timpul acesta, Achille, indignat de frivolitatea bătrânului conte, ieșise cu oamenii săi și trimisese după Pierre Huguenin.

În cursul dimineții, Pierre primise printr-un curier un bilet de la comis-voiajor, în care, anunțându-i sosirea, îl ruga să-i vestească și să-i adune pe membrii viitoarei sale vente, și îi dădea întâlnire pentru aceeași seară, în timpul petrecerii de aniversare, în atelierul castelului. Pierre făcu pregătirile cu oarecare descurajare. Cu cât vedea

apropiindu-se momentul în care trebuia să facă legăminte solemne față de o acțiune care îi păruse la început iluzorie și ușuratică, cu atât simțea că-i revine repulsia. Era cuprins chiar de un fel de remușcare, pe care nu reușea să i-o înăbușe iluziile naive din vorbele domnișoarei de Villepreux. În sfârșit, sosise ceasul și Pierre avea de gând să refuze adeziunea, dacă formula jurământului și expunerea programului implicau vreo trădare a principiilor și a sentimentelor sale.

Dar era scris să scape de primejdia aceasta. În momentul când Achille, însoțit de prozeliții săi, se îndrepta prin întunericul nopții spre atelierul care trebuia să-i slujească de templu, contele de Villepreux se prezentă și, prefăcându-se că nu-i cunoaște planurile, îi spuse că a fost emis un mandat de arestare împotriva lui, că jandarmii îl caută și că nu mai are niciun moment de pierdut dacă vrea să scape de urmărire. Planurile sale fuseseră descoperite; prefectul scrisese procurorului regal; hotărâseră să se ia măsuri împotriva tuturor acțiunilor sale de propagandă. Din fericire, un funcționar de la prefectură, căruia contele îi făcuse servicii, avusese mărinimia să-l prevină, pentru ca, în cazul când exista riscul de a fi și el compromis, să se poată pune la adăpost. Va avea desigur de suferit o percheziție în timpul nopții. În sfârșit, interesul cauzei cerea ca oamenii să se împrăștie și Achille să plece imediat din regiune. Un cal bun și un servitor credincios erau gata pregătiți, imul să-l ducă, iar celălalt să-l călăuzească prin landă până la ieșirea din departament. Toată istoria aceasta fu atât de desăvârșit povestită, și bătrânul conte își juca atât de bine rolul. Încât republicanii, înspăimântați, se împrăștiară pe dată ca o mină de frunze uscate măturate de vânt. Achille, căruia îi plăceau emoțiile, o avu pe aceea de a se crede în sfârșit persecutat; și fuga nocturnă, primejdiile care nu existau, taina pe care ar fi vrut s-o spună lumii întregi îl absorbiră și-l bucurară ca pe un copil. Alergă spre atelier ca să-l înștiințeze pe Pierre de fuga lui și să-și ia rămas bun de la el.

Pierre îl aștepta și nu era singur. Yseult, care știa de ceremonie și pe care bunicu-său o autorizase să dea o mină de ajutor la întemeierea ventei *Jean-Jacques Rousseau* (lucrând pe ascuns la eșecul ei), plecase pe furiș din salon ca să-l ajute pe meseriaș să facă pregătirile. Îi deschisese cabinetul din turnuleț ca să poată lua de-acolo mese, scaune și sfeșnice; și-i arăta tocmai cum să aranjeze materialul ceremoniei, când Achille bătu în oblonul atelierului semnalul convenit. Le povesti repede situația sa tragică, le jură că nu va abandona partida, că va fi în stare el singur să reînvie carbonarismul în toată Franța sub altă formă, și că îl vor revedea curând la Villepreux, în ciuda tiranilor Și a subprefecților. Apoi îl îmbrățișă pe Pierre și-l îndemnă cu atâta căldură să rămână credincios liberalismului, încât Pierre fu convins de perseverența lui și de curajul pe care-l arăta. Adevărul e că Achille nu cunoștea frica, deoarece

amorul propriu și generozitatea îl mânau tot timpul spre posturile avansate ale acțiunilor nebunești. Yseult îi strânse mâna și-l conduse, împreună cu Pierre, pe o potecuță, pe sub copaci, până la grilajul parcului, unde îl așteptau călăuza și caii. Apoi se întoarseră să deretice atelierul și să șteargă orice urmă a naufragiului ventei *Jean-Jacques Rousseau.*

Urcând mobilele la loc în cabinetul turnulețului, Pierre nu-și putu stăpâni o emoție pe care Yseult o observă și o împărtăși:

— Odaia aceasta îți trezește, ca și mie, îi spuse ea cu simplitate, o amintire penibilă; aș vrea s-o șterg. Nu-ți amintești de o gravură pe care ai primit-o și pe care n-ai vrut s-o mai iei după aceea? E tot aici, și atâta vreme cât va fi aici am să cred că nu ne-am împăcat.

— Dați-mi-o repede, răspunse Pierre. De multă vreme mă mustru că n-am curajul s-o cer.

— Uite-o, asta e, zise Yseult, și iată și-o jucărie de copil pe care ai fi fost obligat astă-seară s-o primești din mina altcuiva decât a mea, și pe care vei primi-o de la mine, ca o amintire prietenească și ca un zălog de unire politică.

— Dar ce-i asta? întrebă Pierre, cercetând un minunat pumnal, admirabil cizelat, pe care ea i-l întindea; la ce mi-ar putea servi? Nu e o unealtă de tâmplărie, pe cât știu.

— E o armă de război civil, răspunse ea, și e zălogul conferit celui care e primit carbonar.

— Auzisem eu că se jură pe acest simbol sinistru, dar nu credeam.

— Regalismul a răspândit multe zvonuri false în privința asta, dar carbonarismul a dovedit că pumnalul nu e în mâinile sale decât un semn inofensiv de raliere. Introducerea lui în tainele noastre este demnă de respect fiindcă ne vine de la carbonarismul italian, care numără lupte mai însemnate și martiri mai numeroși decât al nostru. E simbolul fraternității noastre cu victimele acestea, pe care fiecare din noi ar trebui să le comemoreze cucernic și zilnic în inima sa, așa cum fac catolicii, în rugăciuni, cu sfinții lor; și, de vreme ce nu le putem plânge decât în taină, e bine poate să avem mereu înaintea ochilor emblema aceasta care ne amintește moartea lor violentă și fanatismul lor sublim.

— Știți, zise Pierre învârtind pumnalul în mână și cercetându-l cu un fel de tristețe, că printre noi există o superstiție în legătură cu asemenea obiecte? dăruirea unui instrument cu tăiș taie *prietenia,* după unii, iar după alții, aduce nenoroc celui care l-a primit sau celui care l-a dat.

— Nu cred în asta, deși e o imagine poetică.

— Nici eu, și totuși… Dar ce înseamnă monograma asta gravată cu găurele pe tăiș?

— Ea dumitale acum. Odinioară a fost a unuia din strămoșii mei,

căruia i-a aparținut pumnalul. Se numea Pierre de Villepreux; nu te numești astfel, când adaogi la numele de botez numele de companionaj?

— Adevărat, zise Pierre zâmbind; cu deosebirea că strămoșii dumneavoastră au dat numele lor satului, iar mie satul mi l-a dat.

— Strămoșii dumitale erau șerbi, iar ai mei ostași: asta înseamnă că dumneata te tragi din asupriți și eu din asupritori. Îți invidiez mult noblețea, meștere Pierre.

— Pumnalul acesta e prea frumos pentru mine, zise el punându-l la loc pe masă; m-ar întreba lumea în batjocură de unde l-am furat; și apoi, zău, eu sunt din popor, port pe umeri jugul superstiției. Nu mă pot opri să n-am gânduri negre în fața acestei arme cu tăiș. Nu, hotărât lucru, n-o iau. Dați-mi altceva.

— Alege, zise Yseult, deschizându-i toate dulapurile.

— Alegerea mea n-o să dureze mult, zise Pierre. Se află într-un volum de Bossuet o cruciuliță de hârtie decupată, cu ornamente grecești din Bizanțul târziu, care sunt fermecătoare.

— Ei, Doamne, nu cumva ești vrăjitor? De unde știi asta? Eu nici nu-mi mai amintesc. Sunt doi ani de când nu l-am deschis pe Bossuet.

Pierre luă volumul, îl deschise și-i arătă cruciulița care îl ispitise mult altădată și de care nu se atinsese.

— De unde știi că am făcut-o eu? întrebă ea.

— Monograma dumneavoastră e decupată cu litere gotice într-unul din ornamente.

— Adevărat. Ei, atunci, ia-o. Dar ce-ai să faci cu ea?

— Am s-o ascund, și-am s-o privesc în taină.

— Asta-i tot?

— E prea destul.

— Legi de asta vreo idee filosofică; preferi emblema milei emblemei răzbunării pe care ți-o destinasem eu.

— Se poate, dar ceea ce mă face în primul rând să prefer bucata aceasta de hârtie pumnalului bogat, care a servit poate ca instrument al urii, e că ați decupat-o sub influența unui gând calm și pios.

— Și să-mi spui acuma, meștere Pierre, cum de-mi cunoști așa de bine cabinetul și cărțile, ba până și micile semne din ele? Afară de cazul când vezi prin pereți, totul mă face să cred că ai citit aici.

— Am citit ce se află aici, răspunse Pierre, și mărturisi totul, fără să uite a pomeni de grija stăruitoare pe care o avusese să nu strice nimic în cabinet și nici măcar să nu lase vreo urmă pe marginile cărților.

Scrupulele acestea o făcură să zâmbească pe Yseult. Ea îi puse mai multe întrebări asupra efectului pe care i-l produseseră aceste lecturi, îl întrebă în ce ordine le făcuse și ce impresii îi lăsaseră. Ascultându-i răspunsurile, își explică multe lucruri pe care nu le înțelesese înainte și fu impresionată de judecata sigură cu care el, fără altă orientare

decât cea a unei conștiințe inflexibile și a unei inimi pline de omenie, combătea erorile și îi întrecea pe savanții orgolioși din lumea asta, neadmirând la poeți și la filosofi decât ceea ce e cu adevărat măreț și veșnic frumos, neacceptând din istorie decât ceea ce e de acord cu logica divină și cu demnitatea umană, înălțându-se, în sfârșit, prin noblețea lui înnăscută, deasupra tuturor titlurilor de mărire decernate de aprecierea oamenilor. Fu cu totul subjugată, înduioșată, cuprinsă de respect, pătrunsă de încredere și în același timp de un fel de rușine, așa cum se întâmplă când descoperi că ai protejat cu naivitate o ființă care e deasupra oricărei protecții. Stând pe marginea unei mese, cu ochii plecați, cu sufletul plin de sentimentul pe care creștinii îl numesc *componcțiune* Yseult tăcu multă vreme după ce vorbise el.

— V-am obosit, v-am plictisit poate, îi spuse Pierre intimidat de aparența aceasta de răceală. M-ați lăsat să vorbesc, și eu nu m-am mai oprit… Probabil că vă par la fel de încrezut cu ideile mele ca și bietul domn Lefort.

— Pierre, răspunse Yseult, mă întreb de un sfert de ceas dacă sunt demnă de prietenia dumitale.

— Vă bateți joc de mine? exclamă Pierre cu simplitate; nu, nu de gândul ăsta sunteți absorbită, nu e cu putință…

Yseult se ridică. Era mai palidă decât fusese vreodată, iar ochii îi străluceau de un foc mistic. Lumina lămpii cu abajur verde care lumina turnulețul îi punea pe față o culoare vagă și plutitoare care-i dădea aparența unui spectru. Părea că se mișcă și vorbește în friguri, și totuși atitudinea ei era calmă și vocea sigură. Pierre își aminti de sibila care i se arătase în vis și fu cuprins de un fel de spaimă.

— Gândul care mă absoarbe? îi spuse ea privindu-l cu o fixitate care anunța o voință de neclintit, dacă ți l-aș spune astăzi, nu l-ai crede. Dar ți-l voi spune odată și-l vei crede. Până atunci roagă-te lui Dumnezeu pentru mine, căci în destinul meu e ceva măreț, iar eu nu sunt decât o biată fată și trebuie să-l împlinesc.

Se grăbi să-și pună în ordine cabinetul cu multă atenție, deși părea dusă cu gândul în altă lume. Apoi ieși și traversă atelierul fără să-i spună un cuvânt lui Pierre, care o urma ducându-i sfeșnicul. Când ajunse în pragul ușii care dădea spre parc, ea mai spuse o dată:

— Roagă-te pentru mine, și, luându-și luminarea, o stinse și dispăru din fața lui ca o fantomă care se risipește. Ce vrusese să spună? Pierre nu îndrăznea să-i cerceteze înțelesul cuvintelor. „Da, își spunea el, iat-o ca în visul meu, vorbind în enigme și arătându-mi în viitor ceva ce nu înțeleg”. Se simți cuprins de amețeală și-și strânse fruntea în mâini, ca și când s-ar fi temut să nu-i plesnească.

Neputând rezista agitației care-l cuprinsese, atras ca de un magnet, se strecură în întuneric pe urmele domnișoarei de Villepreux, ca s-o poată vedea mai multă vreme plutind în fața lui ca o arătare străvezie,

sau cel puțin să respire aerul pe care-l străbătuse ea. Ajunse astfel până la peluza descoperită care se întindea dinaintea fațadei castelului și, oprindu-se în ultimele desișuri, o văzu întorcându-se în salon. Timpul era minunat și dansul foarte însuflețit; se deschiseseră ferestrele, așa încât, de la locul său, Pierre putea să vadă valsând perechile și pe marchiză învârtindu-se, înconjurată de adoratori, printre care se aflau tineri de familie aristocratică, ale căror maniere curtenitoare erau amestecate cu acea ușoară impertinență care place femeiuștilor. Josephine era îmbătată de succesul ei; de multă vreme n-avusese ocazia să se facă frumoasă și nu se văzuse astfel admirată. Era ca un fluture care se învârtește și zburdă în jurul luminii. Yseult, pentru a lăsa să se odihnească persoanele care cântaseră pe rând la vioară, începu din nou să cânte la pian. Pierre se așeză în așa fel ca s-o vadă. Ochii ei înotau într-un fel de fluid și, prin fața ei, păreau că trec alte imagini decât cele din lumea reală. Cânta cu mult nerv și mișcare, dar mâinile îi alergau pe clape fără să-și dea seama.

Raoul ieși să ia aer cu unul din prietenii săi. Pierre îl auzi spunând:

— Ia privește-o pe soră-mea, nu pare un automat?

— Chiar așa. E o fată inteligentă, dar foarte voluntară. Știi că mă sperie cu ochii ei ficși? Are aerul unei figuri de marmură care s-ar apuca să cânte hore.

— Eu unul găsesc că seamănă cu zeița rațiunii, răspunse Raoul pe un ton ironic, și că execută cadriluri în ritmul marsiliezei.

Tinerii trecură și, aproape imediat, Pierre văzu pe cineva oare mergea în tăcere în jurul peluzei, și al cărui mers întrerupt trăda agitația lăuntrică. În momentul când omul ajunse lângă el, îl recunoscu pe Corintian și, ieșind binișor din ascunziș, îl apucă de braț.

— Ce cauți aici, îi spuse el, căci îi înțelegea durerea ascunsă; nu știi că nu e locul tău aici și că, dacă vrei să privești, nu trebuie să te vadă nimeni? Haide, vino, te necăjești degeaba, tot nu poți să schimbi nimic din ce ți-e hărăzit.

— Lasă-mă, zise Corintianul, lasă-mă să mă. Cufund în necazul meu. Lasă-mă să-mi înăspresc inima în mânie și dispreț.

— Cu ce drept vrei să disprețuiești ce ai adorat? Oare Josephine era mai puțin cochetă, mai puțin ușuratică, mai puțin lesne de zăpăcit în ziua când ai început s-o iubești?

— Atunci nu era a mea; dar acum, când e a mea, trebuie să fie numai a mea, sau să nu mai fie nimic pentru mine. Doamne! Cu câtă nerăbdare aștept momentul să i-o spun… Dar balul ăsta n-o să se termine niciodată. Iar ea o să danseze toată noaptea cu toți bărbații ăștia. Ce groaznică uitare de sine! Dansul e tot ce poate Îi mai nerușinat la oamenii ăștia. Da, uită-te, Pierre, privește-o! Are brațele goale, umerii goi, sinul aproape gol. Fusta îi e așa de scurtă, că picioarele i se văd pe jumătate, și așa de străvezie, că i se zăresc toate

formele. O femeie din popor ar roși să se arate astfel în lume, s-ar teme să nu fie luată drept o prostituată. Și acum uite-o cum trece, abia puțind răsufla, din brațele unui bărbat în brațele altuia. Nu, nu mai pot îndura. Hai să plecăm, Pierre, sau, dacă nu, să intrăm în mijlocul balului, să spargem lustrele, să răsturnăm mobilele, să-i punem pe fugă pe toți domnișorii ăștia și vor vedea femeile lor cum știu ei să le apere de *ultragiile norodului*!

Pierre văzu că exasperarea prietenului său nu mai poate fi stăpânită, îl trase departe de castel și izbuti să-l ducă acasă. Aici găsiră o scrisoare expediată din Blois, la vederea căreia Corintianul tresări. Era adresată lui Pierre, care i-o citi numaidecât.

„*Dragă fârtate* (scria demnitarul), *te anunț că asociația doctrinei libertății părăsește reședința aceasta și că Blois nu va mai face parte dintre orașele noastre de doctrină. Persecuțiile pe care le-am avut de suferit din partea celorlalte societăți ne-au produs atâtea necazuri încât preferăm părăsirea drepturilor noastre unui război fără sfârșit. Hotărârea aceasta fiind luată cu aprobarea tuturor, suntem gata să ne împrăștiem”.*

Aici, demnitarul intra în detalii relative la asociație și relata diversele motive ale acestei hotărâri. Apoi se întorcea la treburile lui personale și-l anunța pe fostul său coleg că Saviniana, silită să renunțe a mai ține hanul, care nu-i avea de clienți decât pe gavoți, cărora le era Maică, luase hotărârea să se lase de negoț și să-și vândă casa.

"Credeam, dragă fârtate, spunea el, că *mi se va cere părerea în această chestiune. Ca prieten al răposatului Savinian, și ca om devotat față de interesele văduvei sale mai mult decât față de ale mele, speram să fiu sfătuitorul și călăuzitorul său într-o asemenea împrejurare. Ei bine, că s-a purtat altfel. A pus în vânzare întreprinderea să sub numele meu, declarând în fața legii că nu se restituiseră banii. Și când am mustrat-o, mi-a răspuns că e datoria ei să facă asta și că nu vrea să mă mai amăgească, căci are de gând să nu se mai mărite. Villepreux, ea mi-a spus că-i cunoști motivele, și că ți-a destăinuit tot ce s-a petrecut între mine și soțul ei la moartea acestuia. Nu te întreb nimic, dragă fârtate, mi-ajunge cât știu. Când ai nefericirea să nu fii iubit, trebuie să știi să suferi și să nu te cobori la jeluire. Dacă-ți scriu, e din altă pricină. Văd eu că Maica are de gând să plece din Blois și cred că vrea să se așeze prin părțile unde locuiești. Dar cred că n-are bani, deși mă asigură că* a *strâns unele economii, își face un punct de onoare să nu rămână datoare unui om pe care nu vrea să-l ia de bărbat. Dar e o mândrie prost înțeleasă și pe care n-are dreptul s-o arate față de mine. N-am păcătuit cu nimic ca să fiu disprețuit astfel și tratat ca un creditor. Voi ști să mă resemnez de afrontul acesta; oi fi făptuit vreo greșeală de care Dumnezeu vrea să mă pedepsească trimițându-mi multă supărare. Dar nu voi îngădui s-o văd pe femeia aceasta pe care mi-a încredințat-o soțul ei, căzând în mizerie cu copiii. Știu, fârtate Villepreux, că nu ești bogat, altfel nu m-aș frământa.*

Mai știu și că o persoană în care se pune fără îndoială mare nădejde nu are decât munca și talentul, ceea ce nu-i de ajuns pentru a *întreține o familie. Vin așadar să te rog stăruitor să te interesezi de situația Maicăi și să-i dai tot ajutorul de care are nevoie. Poți dispune de tot ce am, numai să nu știe ea, căci gândul de a o face să sufere și de a o umili prin atașamentul meu mă face să sufăr și mă umilește și pe mine. Te las cu bine, dragă fârtate, să nu te superi că-ți vorbesc pe scurt de toate lucrurile astea, și să înțelegi că nu mi-e ușor. Cu timpul, voi fi mai înțelept, dac-o vrea Dumnezeu.*

Mai rămâne să te îmbrățișez.

Prietenul și fârtatul dumitale sincer, Romanet Sprijin Bun. D.G. din ***Blois****[47]*.

Simplitatea acestei redactări, unite cu ideea pe care Pierre și-o făcea pe drept cuvânt despre adânca durere a lui Sprijin Bun, îl impresionă atât de mult, încât simți că-i curg lacrimi.

— Amaury, Amaury, exclamă el, ce mici suntem alde noi, cu lecturile și cu frazele noastre, în fața unei astfel de tării sufletești și a unei generozități atât de lipsite de emfază! „*Cu timpul, voi fi mai înțelept, dac-o vrea Dumnezeul* Crede că e lipsit de curaj în momentul când dă dovadă de un curaj sublim. Oameni lipsiți de crez ce suntem! Noi n-am fi în stare să suferim ou atâta eroism. N-am mai conteni cu jeluirile și cu protestele; am fi plini de mânie, de ură și de gânduri de răzbunare.

— Taci, Pierre, înțeleg ce vrei să spui, exclamă Corintianul, ridicând capul, pe care și-l ținuse ascuns în mâini cât citise Huguenin scrisoarea. Pentru mine spui toate astea, fiindcă tu ești tot atât de plin de virtute ca și Romanet, și ai întâmpina durerea cu aceeași neclintire. Dar dacă proslăvești iertarea jignirilor ca să mă împaci cu marchiza, nu vei izbuti de loc; veștile pe care le cuprinde scrisoarea asta îmi răstoarnă toate planurile și-mi schimbă toate gândurile. Ce s-a petrecut în mintea Savinianei? Ce înseamnă purtarea ei de acum? Ce are de gând? Pe ce se bizuie? Vreau să știu asta! Tu trebuie să fi primit o scrisoare de la ea și nu mi-ai arătat-o. Vreau s-o văd!

— N-ai s-o vezi, răspunse Pierre. Nu, nu, amantul marchizei de Frenays nu va citi nobilele plângeri ale Savinianei. E de ajuns să știi efectul tăcerii noastre, a ta și a mea; căci nici eu nu i-am scris; n-o mai puteam înșela și nu voiam să-i dezvălui cele întâmplate. Mi se părea într-una că nu e totul pierdut, și amânam din zi în zi, sperând că te vei întoarce la ea.

— Ei, și ce efect a avut tăcerea ta? Vorbește!

— Ea a ghicit adevărul și, spunându-și că nu mai o iubită și că n-a fost poate niciodată, văzându-se părăsită, lăsată pradă mizeriei, a voit să-și liniștească cel puțin conștiința și să nu mai accepte nimic de la demnitar. Am să-ți citesc numai câteva rânduri din scrisoarea ei: „*Am*

suferit destul când trăia Savinian, fiindcă aveam în inimă o dorință. Nu vreau să sufăr toată, viața din cauza unui regret, alături de Romanet; aș fi la fel de vinovată. Am destule remușcări pentru trecut; nu mai vreau să am și în viitor. Mai bine orice alt soi de nefericire decât asta”.

— Biată și sfântă femeie! zise Corintianul cu o voce îndurerată, sculându-se în picioare. Spune mai departe! Ce voia să facă după despărțirea de Sprijin Bun?

— Să-și reia fosta ei meserie de lenjereasă, și dacă nu ești aici, să încerce să se așeze prin părțile astea. S-a gândit, pe de-o parte, că va găsi de lucru în regiune; și, pe de alta, că tu n-ai rămas probabil cu mine, de vreme ce-ai uitat-o, fără să se gândească cineva s-o prevină.

— E bună ideea ei, răspunse Corintianul cu un aer preocupat; nu e nicio lenjereasă aici; o să aibă clientela castelului… O să calce eșarfele străvezii ale marchizei, adăugă el cu o amărăciune adâncă. Pierre, dă-mi un toc și hârtie. Repede!

— Ce vrei să faci?

— Mă mai întrebi? Să-i scriu Savinianei, să-i spun că o așteptăm, și că unul din noi îi va ieși înainte la mijlociul drumului, în timp ce celălalt îi va găsi și-i va pregăti locuința în sat. Nu e asta datoria mea?

— Fără îndoială, Amaury; dar înciudarea e o proastă garanție a datoriei. Aș prefera să scrii scrisoarea asta mâine, cu capul limpede.

— Iar eu vreau s-o scriu chiar acum!

— Fiindcă simți că mâine n-ai să mai poți.

— Am să pot; am să scriu și mâine, am să scriu și poimâine, dacă vrei; am mai multă tărie decât crezi.

— Amaury, dacă scrii, Saviniana o să vină. O să aibă încredere în tine, iar eu nu știu dacă voi avea curajul să mă îndoiesc de tine îndeajuns pentru a o scoate din amăgire. Dacă vine și te găsește la picioarele marchizei, cum va trebui socotită purtarea ta?

— Ca cea a unui laș. Sau a unui nebun.

— Ia seama să nu fii nebun! Nu scrie încă.

Corintianul scrise totuși; scrise în timpul nopții, sub imperiul indignării și al unui dezgust adânc pentru marchiză. De cum se lumină de ziuă, alergă să ducă la poștă scrisoarea, care plecă, mai înainte ca Pierre, învins de oboseală, să se fi trezit.

Capitolul XXX

Vreme de câteva zile, Corintianul n-o mai văzu pe marchiză; și cum ea n-avea conștiința că ar fi vinovată cu ceva față de el, cochetăria fiind la ea o a doua natură, mirarea ei fu mare, pe când îndurerarea nu-i fu prea adâncă la început. Îmbătarea ei se prelungi până la o partidă de vânătoare pe care i-o propuseseră prietenii lui Raoul și pe care o organizară pentru ea. Yseult încercă la început să-i schimbe gândul, căci nu-i plăcea s-o vadă intrând în relații cu oameni pe care-i credea antipatici bunicului ei, și către care nu se simțea atrasă prin

nicio apropiere de idei sau de situație. Dar bătrânului conte îi convenea să-și vadă familia unindu-se prin cineva cu nobilimea din ținut, și o autoriză pe nepoata sa să se distreze acceptând invitația pe care veni să i-o facă în persoană o contesă elegantă și înțepată din partea locului, sora unuia din cei mai aprinși adoratori ai Josephinei. Vizita aceasta diplomatică avea ca scop, în mintea nobilei doamne, căsătoria acestui frate, vicontele Amedee, cu bogata Yseult de Villepreux. Yseult se cam miră de revenirea aceasta, după indignarea cu care vecina ei întâmpinase binecunoscutele sale idei republicane. Răspunse la invitație cu destulă răceală: totuși, cum Josephine o implora s-o însoțească, nu refuză fățiș. Josephine nu știa să călărească, trebuiau să vină s-o ia cu caleașca. Yseult era o foarte bună amazoană; își conducea cu pricepere calul și-l punea să sară șanțuri și bariere cu calmul din care nimeni n-o vedea vreodată ieșind. Talentul la călărie era singurul care-i aducea oarecare considerație din partea fratelui ei și a nobililor domnișori din vecinătate. Îi plăcea mult exercițiul acesta și cum era greu să nu aibă, cu toată înfățișarea ei gravă, ceva din gusturile și pornirile copilăriei, se lăsă convinsă puțin câte puțin. Trecuse oarecare timp de când nu mai călărise; voi să se antreneze singură în parc. Pierre, care o pândea neîncetat, se nimeri în drumul ei, pe când despica aerul cu iuțeala unei săgeți. Ea opri brusc în fața lui și-l întrebă râzând dacă nu e scandalizat că o vede dedându-se unei distracții atât de aristocratice. Pierre zâmbi, la rându-i, dar cu atâta silință, iar privirea lui trăda o tristețe atât de adâncă, încât Yseult presimți tot ce se petrecea în el. Voi să se asigure:

— Știi că mâine e o mare vânătoare? îl întrebă ea.

— Am auzit, răspunse Pierre.

— Și știi că vor să mă ia și pe mine?

— N-am crezut că veți merge.

Dând acest răspuns, Pierre lăsă, pare-se, să i se citească până în fundul sufletului; căci domnișoara de Villepreux, după un moment de tăcere, în care timp îl privi cu atenție, îi spuse cu o blândețe fără seamăn și cu o emoție adâncă:

— Îți mulțumesc, Pierre, că nu te-ai îndoit! apoi își reluă cursa avântată, făcu de două-trei ori înconjurul parcului și se întoarse în fața castelului, unde o aștepta fratele său, însoțit de conte și de Josephine. Pierre repara o bancă mică de grădină la trei pași de acolo.

— Uite, ia-ți calul înapoi, îi spuse Yseult lui Raoul sărind ușor pe iarbă. Nu-mi place de fel.

— Nu s-ar fi zis de loc adineaori, zise contele, credeam că-ți iei zborul spre Marele Pustiu.

— Dacă te duci, meștere Pierre, îi spuse Yseult tâmplarului, care pleca, vrei să ai bunătatea să-i spui, în trecere, Juliei să nu se mai ocupe de costumul meu de amazoană? N-am să ies mâine, adăugă ea

întorcându-se spre Josephine,. Dar pe un ton prea deslușit pentru ca Pierre, care se depărta, să n-o audă.

Își ținu cuvântul și rugămințile verișoarei sale n-o putură clinti. Contele ar fi dorit să fie mai puțin aprigă, și să nu-i strice planurile de apropiere cu seniorii vecini. Dar manifestase atâta dezgust și atâta dispreț filosofic pentru oamenii aceia, încât îi era cu neputință să se dezmintă pe față.

Pierre înota într-un ocean de fericire. Nu-și putea ascunde dragostea pe care o inspira; dar dragostea aceasta era de așa natură încât nu-și putea exprima recunoștința. Nimic nu-i îngăduia să-și formuleze gândurile și, de altfel, nici nu simțea nevoia. Nicicând o pasiune n-a fost mai absolută, mai devotată, mai entuziastă de-o parte și de alta; și totuși, nicicând n-a existat o dragoste mai stăpânită, mai tăcută, mai sfioasă. Era parcă o înțelegere mută între ei. Cineva care ar fi auzit cele trei sau patru cuvinte pe care Pierre le schimba în fiecare zi pe furiș cu Yseult și-ar fi închipuit că sunt datorite unei intimități consacrate prin legături de neclintit și prin făgăduinți în toată legea. Nimeni n-ar fi vrut să creadă că între ei niciodată nu se rostise cuvântul dragoste, și că nici cea mai ușoară adiere nu le atinsese virginitatea simțurilor.

Josephine însoți vânătoarea în caleașca sclipitoare a contesei. Dar aceasta, când văzu că din visul ei de încuscrire și de avere nu-i rămâne decât Josephine Clicot pe brațe, și când îl văzu pe fratele său țopăind călare pe lângă portieră și mâncând-o din ochi pe picanta provincială, se simți trasă pe sfoară și se supără pe toată lumea, fu neprietenoasă și nervoasă; fiind silită s-o primească pe marchiză în castelul ei, să-i facă onorurile casei și s-o prezinte altor doamne ilustre, pe care le chemase ca s-o sărbătorească și s-o dezmierde pe moștenitoarea de la Villepreux, își ascunse atât de puțin iritarea și disprețul, încât biata Josephine se simți moartă de rușine și de teamă. Totuși, omagiile pe care le primi din partea bărbaților, căci tinerețea și frumusețea găsesc totdeauna îngăduință și ocrotire din partea mustăților, îi redară oarecare siguranță; și, puțin câte puțin, șireata, atrăgându-i prin drăgălășenia ei pe bogați și pe săraci, pe bălăiori și pe cărunți deopotrivă, se răzbună peste măsură de disprețul femelelor lor. Pentru seară, se pregătise un mic bal, a cărui regină trebuia să fie într-un fel Yseult, cântând la pian; stăpâna casei voi să-i concedieze pe muzicanți și să scurteze serata, spunând că e bolnavă. Dar complotul bărbaților fu mai tare. Fratele cel tânăr se revoltă, și tovarășii lui făcură jurământ să nu lase să plece femeile frumoase. Îi îmbătară pe toți vizitiii, scoaseră roțile de la trăsuri, doar echipajele doamnelor bătrâne fură lăsate în pace; dar și acestea trebuiră să-i cicălească mult și bine pe bătrânii lor soți până să-i smulgă din contemplarea frumoșilor umeri ai Josephinei.

Aceasta rămase așadar în salon cu cinci sau șase femei tinere, nevestele unor boiernași mai mărunți, care se distrau pentru plăcerea lor și nu se gândeau s-o umilească. Dar, pe măsură ce înainta noaptea, bărbații, trecând de la cadril la bufet, se însuflețiră, ca unii ce vânaseră toată ziua, și luară niște apucături libere de care Josephine începu să se sperie. În jurul ei se ducea lupta între dorința brutală și un rest de convenință a cărei limită era destul de prost păstrată. Josephine nu era zăpăcită decât în aparență; era doar o cochetă de provincie din cele care, ținând la cinste și nefiind lipsite de înțelepciune, își îngăduie totuși o purtare a cărei țintă e să ațâțe poftele dar pe care o cred fără consecințe și fără primejdie. Bucuroasă la început și mândră de a provoca dorinți, simți roșeața urcându-i-se în obraji când trebui să se apere de un început de familiaritate; se gândi atunci să plece. Dar contesa, care-i făgăduise s-o ducă acasă, văzând că balul se prelungește și că Josephine petrece bine, se dusese la culcare sau se prefăcuse că se duce; se închisese în tot cazul în apartamentele ei. Raoul era ametit și, deși îi răspundea verișoarei sale că e la ordinele ei, nu făcea decât să cânte și să râdă în hohote, fără să înțeleagă situația în care se afla ea. Celelalte doamne plecară una câte una, fără să-i ofere s-o ducă acasă: vicontele Amedee le încredințase că sora lui avea de gând să se scoale în zori ca s-o ducă pe doamna de Frenays cu trăsura ei. Dar contesa nu se sculă. Servitorii, trudiți, sforăiau prin anticamere; Raoul, cu desăvârșire beat, căzuse pe o sofa. Josephine rămăsese ca și singură cu cinci sau șase tineri, mai mult sau mai puțin amețiți, care ar fi vrut să se alunge unul pe altul și care se încăpățânau s-o ia la vals fără voia ei. Doborâtă de oboseală, adânc jignită de purtarea gazdei, speriată de apucăturile adoratorilor ei, dezgustată de vorbăria lor banală, Josephine se așeză cu un aer consternat în mijlocul lor. Frigul dimineții o făcea să tremure; își cerea șalul; i se răspundea prin complimente pe jumătate obscene asupra frumuseții taliei ei. Salonul era plin de praf, trist, îngrozitor la vedere cu dezordinea lui în lumina albăstrie a zorilor. Biata femeie era crud pedepsită, și fiecare cuvânt, fiecare privire care-i era adresată o făcea să-și ispășească triumful. Un strigăt de disperare se înălța atunci din sufletul ei către Corintian. Dar el nu era acolo; plângea în parcul de la Villepreux.

În sfârșit, Josephine făcu o sforțare, dându-și seama că n-are dreptul să fie mânioasă, după ce îi provocase oarecum pe toți bărbații aceia, și cu riscul de-a le părea o gâscă, hotărî să se sustragă poftelor lor. Se ridică și declară că va pleca pe jos dacă nu i se aduce o trăsură. Vorbi atât de tăios și respinse atât de hotărât rugămințile obraznice, incit reuși să pornească la drum, într-o caleașcă, însoțită de Raoul, care abia se târî până la trăsură, și de vicontele Amedee pe care trebui să-l accepte ca să se descotorosească de ceilalți. De cum se auzi huruitul

trăsurii, Raoul, care se trezise doar o clipă, căzu iar într-un somn letargic. Josephine fu silită, timp de două ceasuri îngrozitoare, să se apere cu vorba și cu fapta împotriva celui mai impertinent dintre viconți. Călătoria aceasta, care-i amintea alt drum cu trăsura, niște zori poetice, o dragoste aprinsă și deliruri împărtășite, îi făcu atât de rău, încât, ascunzându-și de rușine fața în văl, izbucni în plâns. Vicontele deveni atunci și mai întreprinzător. Josephine avea firea slabă și inconsecventă; fără voia ei, un fel de respect instinctiv pentru aristocrați o împiedica să vorbească așa cum ar fi îndrăznit să facă față de un burghez care nu i-ar fi plăcut. Voia să se apere și o făcea cu atâta stângăcie, încât fiecare răspuns naiv al ei era interpretat de viconte. Ca o ațițare. Din fericire, pe Raoul îl cuprinse frigul și se trezi destul de prost dispus; neputând să adoarmă iar, îl găsi pe viconte nesărat și nu se jenă să i-o spună. Puțin câte puțin, sentimentul protecției pe care o datora verișoarei lui, și pe care o neglijase în mod atât de laș, îi reveni în memorie; și, de asemenea, puțin câte puțin, vicontele văzând că a trecut timpul și că a pierdut ocazia, se stăpâni și se potoli. Erau toți trei foarte morocănoși sosind la castel, și Josephine, zdrobită de supărare și de oboseală, se duse de se încuie în camera ei și se trânti pe pat, unde adormi fără să aibă puterea să se dezbrace.

De multe nopți, Corintianul nu mai dormea, iar ziua lucra fără chef. Simțea mai degrabă nevoia de a se lua cu altceva, și de a se desprinde de el însuși decât o adevărată căință de rătăcirea lui, și aștepta răspunsul Savinianei mai mult cu groază decât cu nerăbdare; căci făcea sforțări zadarnice pentru a se întoarce la această dragoste austeră, atât de diferită de cea pe care o cunoscuse în brațele marchizei. Pierre vedea că speră un refuz și el însuși spera să se întâmple așa. Convingându-se din ce în ce că prietenul său nu se va întoarce niciodată cu totul la prima lui dragoste, avea de gând, în cazul când Saviniana va da crezare scrisorii Corintianului, să-i deschidă ochii, fie scriindu-i, fie ducându-se la ea ca să-i spună cum stau lucrurile și s-o îndemne să aibă curaj.

Corintianul era foarte vinovat, dar, pe de altă parte, o iubea cu pasiune pe Josephine. Și cum să n-o fi iubit! Crima lui cea mai mare era că nu putea fi mai îngăduitor față de cochetăria unei fete prost crescute, și că voia să-și smulgă din inimă înainte de vreme o pasiune care nu-și istovise încă beția. În dragoste, aducem cu toții o nevoie de dominație care ne face necruțători față de cele mai mici greșeli. Cele ale marchizei nu erau decât rezultatul caracterului și deprinderilor ei. Trebuia să le ispășească, așa cum făcuse acum, ca să le simtă gravitatea, îngrijorată la început, văzând că nopțile trec și nu primește vizitele amantului său, îl crezuse bolnav; și, strecurându-se dimineața în coridorul secret din spatele panoului de lemn, venise să se uite

printre crăpături. Îl văzuse lucrând în momentul acela cu un fel de ardoare înfrigurată și de veselie forțată pe care ea le luase drept indiferență brutală. Scrutându-se atunci pe sine, comparând omagiile pe care le primise de la filfizoni în timpul balului cu această uitare grosolană, roșise de dragostea ei și, însuflețită de așteptarea unor noi triumfuri, își luase asupră-și să se lepede iute de greșeală și să-i șteargă până și amintirea. Dar în trăsura în care o adusese înapoi de la bal, făcuse reflecții amare, și somnul care o copleșea acum era tulburat de vise urâte.

Corintianul o văzuse plecând în ajun, mânată de vârtejul vanităților mondene. Își spusese atunci că e pierdută pentru el și mânia făcuse loc disperării. Până atunci sperase că ea nu va putea suporta lipsa lui și că-l va rechema curând. Stăpânit doar de dorința răzbunării. Își dăduse curaj la gândul că ea trebuie să sufere nespus departe de el. Dar când o văzu trecând, nepăsătoare și radiind de bucurie, voi să se arunce sub roțile trăsurii. „Ferește, nătărăule!" strigase vicontele Amedee, abia catadicsind să-și țină calul care era gata să-l strivească. Amaury ar fi vrut să se arunce pe el, să-l răstoarne pe înfumurat, să-l calce în picioare; dar mândrul armăsar al aceluia îl dusese ca vântul, lucrătorul fusese acoperit de praf și Josephine nu văzuse nimic. Corintianul se întoarse în parc, își zgârie pieptul cu unghiile, își smulse părul lui frumos pe care Josephine îl pieptănase și-l parfumase de-atâtea ori; și, după ce-și ostoi furia, începu să plângă amar. Se sculă înainte de a se crăpa de ziuă, alergă în atelier, smulse cu violență cuiele cu care fixase panoul de lemn, jurând să nu mai deschidă niciodată trecerea și, avântându-se înăuntru cu zgomot, cu riscul de a se trăda, alergă la camera Josephinei ca să vadă dacă s-a întors. Găsi camera dereticată, patul făcut din ajun și împodobit cu o cuvertură de dantelă pe care, în nebunia lui, o făcu bucățele. Apoi se întoarse în parc, ca să aștepte lângă poartă întoarcerea necredincioasei. O văzu în sfârșit sosind cu vicontele; și cum pe Raoul nu-l văzu, fiindcă era înfundat într-un colț al trăsurii și înfășurat în manta, își aminti de felul cum o posedase pe Josephine prima dată și fu sigur că vicontele îi învinsese slăbiciunea tot atât de ușor. Când se întoarse la castel, după o oră, o întâlni pe Julie, fosta păzitoare de curcani, care era cel puțin tot atât de cochetă cât stăpână-sa și căreia-i sclipeau ochii negri și bulbucați de câte ori îl vedea. Nu-i fu greu s-o facă să vorbească și, când află că marchiza se închisese în camera ei, refuzând mohorâtă ajutorul subretei la dezbrăcat, întrebă dacă vicontele n-a rămas la castel. II așteptase în zadar în parc să treacă înapoi, și mai avea speranța că plecase pe alt drum.

— Aș, replică Julie, domnul viconte n-o să plece așa curând. A cerut o cameră să se odihnească, fiindcă au dansat pare-se toată noaptea; dar sunt sigură că au să mai danseze și noaptea viitoare și că toți

boierii ăştia au să vină iar să cineze aci. Sunt toţi îndrăgostiţi de coniţa şi tare mă tem că vicontele e nebun după ea.

Amaury întoarse brusc spatele şi o lăsă pe Julie să-şi termine singură comentariile. Alergă la atelier şi, neputând intra în coridorul secret fiindcă moş Huguenin, Pierre şi ceilalţi lucrători se aflau acolo, începu să lucreze la sculptura lui. Moş Huguenin era cam prost dispus. Găsea că lucrul nu merge ca la început. Pierre era tot atât de conştiincios, dar pierduse mai bine de-o lună cu colivia domnişoarei de Villepreux, şi acum trebuia să lase lucrul tot timpul. De zece ori pe zi îl chemau la castel, ca şi când ar fi fost treaba unui meşter ca el să repare picioare de scaune şi să dea la rindea uşi lăsate pe-o rină, iar Guillaume şi Berrichon n-ar fi fost buni pentru treaba asta. Corintianul, care ascundea cu dibăcie legăturile lui cu marchiza, stătea, ce-i drept, ziua în atelier, dar avea momente ciudate de distracţie, sfârşeli adânci, şi se lăsa deseori pradă somnului copleşitor, din care era foarte greu să-l trezeşti. În ziua aceea, când apucă dalta uşoară de sculptor în loc de rindeaua grea de tâmplar, moş Huguenin strâmbă din nas şi-l întrebă de mai multe ori dacă mai are mult până-şi termină de îmbrăcat figurinele.

— Treaba asta nu mi se pare chiar aşa de folositoare şi de grabnică, zicea el, încât să trebuiască să stea pereţii goi până atunci. Şi cât despre plăcerea de a fabrica asemenea jucărele de Nüremberg, nici asta n-o înţeleg. De opt zile mai ales, Amaury băiete, nu faci decât balauri şi draci, fără să mai vorbim de cei în care mă bagi pe mine. Eu cred că diavolul se ţine de tine, fiindcă-i faci portretul în toate chipurile, şi, dac-aş fi femeie, nu mi-ar plăcea să mă uit la cuconaşii ăştia, de teamă să nu nasc unii ca ei.

— Cel pe care-l fac acuma, răspunse Corintianul pe un ton aspru, e un monstru foarte drăguţ. E Desfrânarea, preşedinta consiliului păcatelor capitale, regina lumii: de aceea am să-i pun o coroană pe cap; e patroana tuturor femeilor; şi-am să-i fac cercei şi un evantai.

Taica Huguenin nu se putu împiedica să nu râdă, dar apoi, cum toaleta doamnei Desfrânare nu mai lua sfârşit, se supără iar, îl certă pe Corintian, care părea că nu-l aude, şi până la urmă îi vorbi pe un ton aspru şi uitându-se mânios la el.

— Lasă-mă, meştere, zise Corintianul, astăzi nu sunt în stare să te mulţumesc, şi n-am mai multă răbdare decât dumneata.

Taica Huguenin, deprins să fie ascultat orbeşte, se înfurie şi mai mult şi voi să-i smulgă dalta din mină. Pierre, care-i observa cu îngrijorare, văzu o furie sălbatică aprinzându-se în ochii Corintianului şi mâna lui căutând un ciocan pe care l-ar fi ridicat poate deasupra capului bătrânului dacă Pierre nu s-ar fi repezit în faţa lui.

— Amaury, Amaury, strigă el, da ce vrei să faci cu ciocanul? crezi că nu mi-e inimă destul de zdrobită de suferinţa ta?

Amaury văzu curgând lacrimi pe obrajii prietenului său. Se ridică și fagi în parc. Când lucrătorii ieșiră din atelier ca să-și ia gustarea, el se repezi în coridorul secret cu ciocanul pe care nu-l lăsase din mână. Se aștepta să găsească ușa care da în alcov baricadată și avea de gând s-o spargă. Poate că-i umbla prin cap un gând meu cumplit încă. E sigur că se aștepta să-l găsească acolo pe viconte alături de marchiză. Dar, împingând arcul pe care-l pusese chiar el la ușa secretă, nu întâmpină nicio rezistență. Ușa era aranjată de el în așa fel ca să se deschidă fără zgomot; căci, în nopțile de fericire, nu neglijase nimic din ce putea să le tăinuiască. Intră deci în camera Josephinei, fără s-o trezească, și o văzu culcată pe pat, pe jumătate goală, cu părul împrăștiat, cu brațele încărcate încă de pietre scumpe și cu picioarele înfășurate în rochia ei de bal mototolită și ruptă. Îi inspiră mai întâi im fel de dezgust în toaleta aceasta neîngrijită, pe care lumina zilei o făcea și mai necruțătoare, își aminti că citise ceva despre orgiile Cleopatrei și despre rușinoasa iubire a lui Antoniu cel robit. O privi multă vreme și, până la urmă, după ce o blestemase de mii de ori, o găsi mai frumoasă ca niciodată. Dorința goni supărarea, care reveni mai amară și mai adâncă după beția îmbrățișării. Josephine plânse, se învinovăți cu umilință, destăinui toate jignirile pe care le suferise ca și pe cele de care putuse să scape. Blestemă lumea aceea neobrăzată și coruptă în care ea voise să aibă succes, și care o pedepsise atât de crud; jură să nu se mai întoarcă niciodată acolo și să se pocăiască în felul în care i-ar cere amantul ei; voi să-și taie părul ei frumos și să-și sfâșie sânul de alabastru când văzu pe pieptul și pe tâmplele Corintianului urmele furiei și disperării sale; se aruncă în genunchi, chemă împotriva ei mânia Cerului; fu atât de frumoasă în durerea și exaltarea ei, încât Corintianul, beat de dragoste, îi ceru iertare, îi sărută de mii de ori picioarele goale, și nu se smulse din deliciile pasiunii decât la glasul lui Yseult care își chema verișoara la masă, și care se îngrijora de somnul ei lung.

Întors în atelier, Amaury îi ceru cinstit iertare lui moș Huguenin, care-l îmbrățișa bombănind și ștergându-și ochii cu dosul mânecii. Apoi lucră sub îndrumarea lui cu un zel și cu o supunere care-i șterseră orice vină. Cântă în cor cu tovarășii lui, ceea ce nu i se mai întâmplase de foarte multă vreme; îl întărită și-l tachină pe Berrichon care făcea pe îmbufnatul și care-l iertă până la urmă, căci prefera să fie hărțuit decât uitat. În sfârșit, munca din ziua aceea se încheie pe atât de vesel pe cât începuse de rău. Singur Pierre rămase îngrijorat și trist. Veselia aceasta exuberantă și bruscă a prietenului său îi dădea de gândit.

La apusul soarelui, Yseult, ca să scape de compania vicontelui care, respins ritos de Josephine, întorcea acum spre ea niște omagii mai puțin aprinse dar tot atât de nesărate, ieși binișor și se duse să se

plimbe singură la capătul parcului. Se gândea poate că-l va întâlni aci pe Pierre, căci în orice loc se plimba îl întâlnea întotdeauna. Minune care se petrece în toate zilele cu ființele care se iubesc, și nu-i pe lume pereche de îndrăgostiți care să mă poată învinui că nu spun adevărul în privința asta. În seara aceea, Pierre nu veni totuși. Nu voia să-l piardă din ochi pe Corintian, pe care-l vedea foarte agitat în ciuda veseliei lui. Voia să sacrifice demnității Savinianei singura bucurie pe care o avea pe lume, aceea de a sta de vorbă un sfert de ceas cu Yseult.

Cercetând din ochi drumul din jurul zidurilor, pe unde Pierre sosea câteodată, domnișoara de Villepreux văzu venind o femeie destul de înaltă, care mergea cu multă grație și noblețe în vestmântul ei țărănesc. Avea o fustă de bumbac cafenie și o mantie de lână albastră care-i învelea și capul, cam așa cum își drapau pictorii florentini figurile de madone. Frumusețea regulată și expresia gravă și pură a acestei femei îi dădea o asemănare izbitoare cu divinele capete din școala lui Rafael. Femeia ținea de frâu un măgar pe care era așezat un copil frumos, cu părul de aur, înfășurat ca și ea într-o manta de dimie, și cu picioarele atârnând într-un coș. Yseult fu impresionată de acest grup care-i amintea fuga în Egipt, și se opri să contemple tabloul vivant din care nu lipsea decât aureola.

De partea ei, femeia din popor iu impresionată de figura calmă și binevoitoare a tinerei castelane. După vestmintele ei simple și austere, o luă drept o femeie de serviciu și îi adresă cuvântul.

— Dragă domnișoară, îi spuse ea, oprindu-și măgarul în fața porții castelului, ești bună să-mi spui dacă mai am mult până în satul Villepreux?

— Ai ajuns, doamnă dragă, răspunse Yseult. N-ai decât să mergi pe drumul de pe lângă zidurile parcului și în mai puțin de zece minute dai de primele case din sat.

— Foarte-ți mulțumesc dumitale și bunului Dumnezeu, reluă călătoarea, căci bieții mei copii sunt tare obosiți.

În momentul acela, Yseult văzu ieșind din celălalt coș alt cap de copil, nu mai puțin frumos decât primul.

— În cazul ăsta, poți intra aici. Traversezi parcul în linie dreaptă, și ajungi cu cinci minute mai curând.

— N-o să mi se ia în nume de rău? întrebă călătoarea.

— O să ți se ia în nume de bine, răspunse domnișoara de Villepreux ieșindu-i înainte și apucând măgarul de căpăstru ca să-l facă să intre.

— Dumneata pari o fată cu inimă bună. Trebuie să merg drept înainte pe aleea asta?

— Am să te însoțesc, nu cumva să-ți sperie câinii copiii.

— Mi se spusese mie, răspunse călătoarea, că am să găsesc aici oameni de treabă, și bine zice vorba: „Cum e stăpânul, așa e și sluga”;

fiindcă dumneata, nu-ți fie cu supărare, trebuie să fii din casă.

— Chiar sunt, și încă de-a binelea, răspunse Yseult râzând.

— Și de multă vreme, nici vorbă.

— De când m-am născut.

De cum zăriră copacii frumoși și peluza verde din parc, copiii uitară de oboseală, săriră jos de pe măgar și începură să alerge veseli, în vreme ce măgarul, profitând de ocazie, prindea din când în când, pe furiș, câte-o crenguță verde de-a lungul aleii cu tufișuri.

— Ai niște copii tare frumoși, zise Yseult sărutând-o pe fetiță și ridicându-l în brațe pe băiețaș, ca să poată culege mere dintr-un măr.

— Niște bieți copii fără tată, răspunse femeia din popor. L-am pierdut pe bietul bărbatu-meu primăvara trecută.

— Ți-a lăsat cel puțin ceva stare?

— Nicio para, și nu din vina lui, săracul; nu curajul i-a lipsit.

— Și vii de departe tare, așa, pe jos?

— Am venit cu diligența până la orașul vecin. Acolo mi s-a spus că trebuie s-o iau pe drumul care taie. Mi s-a arătat destul de bine drumul și mi s-a dat cu chirie măgărușul ca să-i ducă pe copii.

— Și care-i ținta „călătoriei dumitale?

— Mă opresc aici, dragă domnișoară, am venit să stau aici câtva timp.

— Ai ceva rude în sat?

— Am prieteni… adică, adăugă călătoarea ca și când s-ar fi temut că nu vorbește destul de cuviincios, prieteni de-ai răposatului meu bărbat, care mi-au scris că aș putea găsi de lucru, și care mi-au făgăduit să-mi găsească clienți.

— Ce știi să faci?

— Să cos, să spăl și să calc rufăria fină.

— Asta-i minunat, fiindcă nu avem lenjereasă prin partea locului. Vei avea clientela castelului și cu asta vei avea de lucru tot anul.

— Ai să vorbești dumneata să mi-o dea?

— Îți făgăduiesc c-ai s-o capeți.

— Bunul Dumnezeu mi te-a scos în cale. Nu sunt aprigă după câștig dar, știi, n-am decât munca mea ca să-mi cresc copiii.

— O să fie bine, îți garantez eu. Te așteaptă cineva la prietenii dumitale?

— Doamne, nu așa de curând, cred! Mi-au scris săptămâna trecută și, în loc să le răspund, am venit numaidecât. Vezi dumneata, fată dragă, eu eram Maică de companioni. Dar poate n-ai auzit de treburile astea?

— Cum de nu, cunosc niște companioni care mi-au explicat cum stau lucrurile. Așadar, ți-ai părăsit copiii?

— Copiii m-au părăsit pe mine. N-au putut rămâne în oraș; și cum eu n-aveam cu ce deschide alt han, nu i-am putut urma. Mare necaz,

să știi, când ai avut o familie mare, și când rămâi apoi singură, singurică. Parcă n-aș mai fi bună de nimic, numai că vezi, îi am de crescut pe mititeii ăștia. Mi-a fost așa de greu să plec, că m-am grăbit s-o închei repede. Plângeam cu toții și, când mă gândesc la bieții de ei, mai plâng şI-acum.

— Lasă, că o să ne străduim noi să te facem să-i uiți. Uite c-am ajuns în curtea castelului! La cine te duci? Ai cine să te găzduiască la prietenii dumitale?

— Nu cred, dar trebuie să fie un han în sat, nu-i așa?

— Nu prea bun; dar iată unul mai bun! Dacă vrei, vei fi găzduită aici până găsești unde să te așezi.

— Aici, la castel? Dar n-o să mă primească nimeni.

— O să te primească foarte bine. Vino cu mine.

— Dar, copilă dragă, ce-ți trece prin gând? Au să mă ia drept o cerșetoare.

— Nu, și-ai să vezi că ai casei sunt foarte de treabă.

— Dacă sunt toți ca dumneata, nici nu mă îndoiesc. Sfântă Fecioară Mărie, e ca în rai aici.

Yseult o duse pe Saviniana și familia ei la o clădire veche, căreia îi ziceau Tumul Pătrat, unde o locuință foarte curată era destinată găzduirii. Chemă pe un băiețaș de la grajduri care veni să ia măgarul, și pe o servitoare care se duse să aducă de-ale mâncării copiilor și mamei lor. Yseult își formase personalul pentru acest soi de caritate pe care o practica, ascunzând-o sub aparența politeței.

Călătoarea era uimită de această purtare, care-i lua orice grijă și părea a voi s-o scutească de orice recunoștință. Limbajul concis și atitudinea demnă și sinceră ale lui Yseult nu s-ar fi potrivit cu nicio vorbă de laudă și cu nicio manifestare pompoasă de recunoștință. Femeia din popor simți acest lucru și fu cu atât mai mișcată.

— Văd eu bine — spuse ea îmbrățișând-o pe domnișoara da Villepreux cam strâns, dar cu o pornire sinceră, care o înduioșă mult pe Yseult, cu toată hotărârea ei de a nu jigni niciodată sărăcia prin milă — văd eu că bunul Dumnezeu nu m-a părăsit încă.

— Acum, zise Yseult stăpânindu-și emoția, spune-mi numele prietenilor dumitale din sat: am să-i înștiințez c-ai sosit și vor veni să te vadă aici.

Călătoarea șovăi o clipă, apoi răspunse:

— Ar trebui să i se spună fiului meu Villepreux, Prietenul Liniei, altfel numit Huguenin, că a sosit Saviniana.

Yseult tresări, o privi pe femeia aceasta încă tânără și frumoasă ca un înger, care venea la Pierre ca să se așeze lângă el. Crezu că se înșelase și că ceea ce luase drept dragoste nu era decât prietenie și că adevărata tovarășă pe care el o alesese de mult aceasta era. Simți că se pierde, dar, stăpânindu-se în același moment, îi spuse Savinianei:

— Îl vei vedea pe Pierre, și-i vei spune că te-am primit cu toată inima. Îmi va fi recunoscător.

Apoi se depărtă repede, porunci să fie înștiințat Pierre Huguenin, și alergă de se închise în camera ei unde rămase timp de două ore pe scaun în fața mesei și cu capul în mâini. La ora ceaiului, bunicu-său trimise s-o cheme. Ea se întoarse în salon deplin liniștită, ca și când n-ar fi intervenit nimic grav în gândurile ei.

Capitolul XXXI

Pierre alergă la Saviniana de îndată ce află de sosirea ei la castel. Spera să-l găsească aci pe Amaury, care plecase în mijlocul cinei. Dar nu-l găsi, și-l aștepta degeaba; și în zadar îl căută în toate părțile.

Seara trecu fără ca el să se ivească. Pierre, gândindu-se la sosirea Savinianei, își spusese că prima întrevedere cu Amaury avea să hotărască soarta amândurora, și că, după răceala sau bucuria iubitului ei, Maica va descoperi adevărul sau își va păstra iluziile. Încurcătura lui era deci foarte mare, căci absența Corintianului putea avea un motiv independent de voința acestuia, iar Pierre n-avea dreptul să vorbească de prietenul său înainte de a-i da răgaz să se justifice. Pe de altă parte, Saviniana era atât de liniștită, atât de plină de încredere și de speranță, iar Pierre presimțea într-atât inevitabila decepție care o aștepta, încât își reproșa că lasă să-i dăinuiască eroarea. Saviniana nu-i punea întrebări, o tainică rușinare o împiedica să rostească ea cea dinții numele celui pe care-l iubea; dar aștepta ca Pierre să-i vorbească de prietenul său altfel decât repetând într-una: „Nu-l văd venind pe Corintian" sau: „Sper că o să vină și Corintianul".

Fu scoasă un moment din preocupările ei când, după ce vorbi de mai multe ori de amabilitatea *fetei din casă,* a cărei primire generoasă i-o povestise de la început lui Pierre, îl făcu să ghicească prin descrierea ei că această fată în casă nu era alta decât tânăra castelană. Îi puse atunci multe întrebări asupra domnișoarei acesteia bogate Și generoase, care oprea trecătorii pe drum ca să-i găzduiască noaptea și să aibă grijă de necazurile lor de-a doua zi și care făcea lucrurile astea cu inima atât de deschisă, încât nu puteai nici să-i ghicești rangul, nici să înțelegi la prima vedere cât e de bună, afară doar dacă și tu erai om bun. În urma amănuntelor pe care Pierre i le dădu despre domnișoara de Villepreux, Saviniana începu să nutrească pentru tânăra fată un fel de venerație religioasă și se bucură nespus aflând cât de mult prețuia ea sculpturile Corintianului și cum îi dobândise protecția bunicului ei. Dar când, din întrebare în întrebare, află de planurile Corintianului și de dorința lui de a se duce la Paris și de a-și schimba meseria, căzu pe gânduri și fu uimită; iar după ce ascultă tot ceea ce Pierre încerca s-o facă să înțeleagă, îi răspunse dând din cap:

— Toate astea mă miră mult, meștere Pierre, și-mi par atât de puțin firești, încât parc-aș asculta o poveste din cele pe care le citesc uneori

seara din cărți companionii noștri, și cărora le zic romane. Dumneata spui că Amaury vrea să ajungă artist. Dar nu e artist, chiar dacă rămâne tâmplar? Cred mai degrabă că vrea să ajungă burghez și să iasă din casa lui. Eu una nu zic că-i bine așa ceva, n-am văzut niciodată să-i meargă bine cuiva care ține morțiș să se ridice deasupra alor săi. Cei care răzbesc pierd prețuirea foștilor lor tovarăși și ajung tare nefericiți la Paris, fiindcă nu mai au prieteni. Și el ce vrea să facă la Paris? O să aibă cu ce sta acolo? Spui că o să-i trebuiască mai mulți ani ca să prindă îndemânare în noua lui meserie și încă alți mulți ani ca să trăiască din ea. Până atunci o să trăiască, prin urmare, din mila boierului dumitale? Nu zic că nu e un om de treabă contele ăsta le Villepreux; dar e totdeauna greu să primești ajutoare de la cei bogați, și nu pot înțelege cum, când ai ajuns să-ți câștigi singur existența, să te bagi iar la stăpân, sau să fii la cheremul oamenilor miluitori.

Tot ce găsi Pierre să-i spună pentru a-i arăta drepturile inteligenței la orice mijloc de perfecționare n-o convinse pe Saviniana. Bunul-simț și lealitatea înnăscută nu-i lipseau niciodată când era vorba de lucruri pe care le putea înțelege; dar ideile ei nu depășeau anumite limite și, alături de mari calități, avea oarecare prejudecăți și idei preconcepute prin care era legată de popor cum e copacul de rădăcină. Nemulțumirea ei tainică și îngrijorarea dureroasă crescură când, auzind bătând ceasurile unsprezece la orologiul castelului, trebui să renunțe a-l vedea pe Corintian în ziua aceea. Își culcase copiii și se simțea și ea prea obosită ca să mai stea încă de veghe; dar, după ce se urcă în pat, nu putu adormi și, lăsându-se pradă tristelor presimțiri care i se iveau nedeslușit în suflet, petrecu o parte din noapte în lacrimi și în rugăciuni.

Corintianul se smulsese cu atâta greutate din brațele marchizei la ora cinei, încât ea îi făgăduise să se întoarcă în camera ei de îndată ce va putea scăpa; iar el abia termină de mâncat și se și duse s-o aștepte în coridorul secret. Ea pretextă o mare durere de cap, ca să plece devreme din salon, și se întoarse să se încuie în odaia ei. Aci, ca să-i placă iubitului ei și să-l facă să uite toate amărăciunile geloziei, se gândi să se gătească numai pentru el cu tot ce are mai frumos. Avea într-o cutie un costum de carnaval care o prindea de minune; era o rochie de bal din secolul trecut. Își înfoi și-și pudră părul, pe care-l împodobi apoi cu perle, cu flori și cu pene. Își puse o rochie cu talia lungă și strânsă și cu fusta înfoiată pe cercuri, o rochie cât se poate de bogată și de cochetă, plină toată de panglici și de dantele. Nu uită nici pantofii cu toc înalt, nici evantaiul mare pictat de Boucher, nici inelele late la toate degetele, nici alunița neagră deasupra sprâncenei și în colțul gurii. Cât despre roșu de față, n-avea nevoie de el; prospețimea ei naturală ar fi făcut să pălească fardul, iar un abate din vremea aceea ar fi spus că Amorul se tupilase în gropițele drăgălașe din obrajii

ei. Această toaletă, pe jumătate luxoasă, pe jumătate deocheată, se potrivea nemaipomenit de bine cu statura și persoana ei. Îl ului și-l înnebuni pe Corintian. Transformată astfel în marchiză de pe vremea regenței, îi păru de o sută de ori mai marchiză ca de obicei; și gândul că o femeie atât de frumoasă, atât de gătită și de mândră i se dăruia lui, copil din popor, sărman necunoscut și prost îmbrăcat, îl umplu de un orgoliu care degenera poate nițel în vanitate. Jocul acesta copilăresc îi amuză și-i îmbătă toată noaptea Amândoi la un loc nu adunau mai mult de patruzeci de ani. Fruntea frumoasă a Josephinei nu fusese niciodată apăsată de vreun gând cu adevărat serios, iar Corintianul simțea în el o asemenea dragoste de viață, o asemenea nevoie de a cunoaște, de a simți și de a avea totul, încât i se șterseră din inimă învățăturile austere ale lui Pierre Huguenin și ale Savinianei, așa cum se șterge imaginea fugară a unei păsări răsfrântă în apa peste care trece în zbor.

Marchiza nu mâncase nimic la cină ca să poată cere să i se aducă masa în cameră și să împartă cu Corintianul mâncărurile alese. Se bucură să le așeze, cu farfuriile lor de argint aurit, pe o măsuță pe care o împodobi cu vase, cu flori, și cu o oglindă mare la mijloc, ca iubitul ei s-o poată vedea de două ori și să-i admire fiecare mișcare. Apoi închise cât putu de bine obloanele, trase perdelele camerei, aprinse candelabrele de pe cămin, așeză lumînări în toate părțile, arse parfumuri și se jucă de-a marchiza sub cuvânt că parodiază vremurile trecute. Dar jocul deveni serios. Era prea frumoasă ca să semene cu o caricatură, iar rafinamentele luxului și ale voluptății se strecoară prea ușor într-un temperament de artist pentru ca Corintianul să se gândească a satiriza vremurile de odinioară, pe care le descoperea acum și a căror dulceață i se păru în clipa aceea mai mult vrednice de regret decât de condamnat. Masa rafinată, noaptea de plăceri, camera aranjată în chip de budoar, fetița din burghezie travestită într-o aristocrată cochetă, îl impresionară adânc. Până atunci o iubise în mod naiv pe Josephine pentru ea însăși, regretând că nu e o biată fată de țară și blestemând bogăția și rangul care ridicase piedici veșnice între ei. Din momentul acela, se deprinse cu jucărelele din care era alcătuită viața acestei femei, găsi o atracție picantă în taina și primejdia iubirii sale, și-și îndreptă dorințele spre lumea privilegiată în care visă, fără repulsie și fără teamă, să-și facă odată loc în exaltarea lui, îi jură marchizei că nu va avea să se rușineze multă vreme de alegerea ei, că el va ști să facă să i se deschidă larg ușile saloanelor ale căror pereți le împodobise până atunci și pe ale căror covoare voia să calce într-o zi, pătrunzând înăuntru cu capul sus și cu privirea sigură și respirându-le parfumul. Visuri de ambiție și de glorie deșartă puseră stăpânire pe mintea lui; legă dragostea Josephinei de viitorul strălucit la care se credea chemat; iar amintirea Savinianei nu-

i mai apăru decât ca o robie înspăimântătoare, ca un contract cu mizeria, cu tristețea și cu viața obscură.

De aceea, când se trezi a doua zi, primi ca o lovitură de pumnal vestea adusă de Pierre despre sosirea Maicii și prezența ei la castel. Ar fi voit să se ascundă sub pământ, dar trebui să se resemneze s-o vadă. Se înarmă cu curaj, își luă un aer degajat, mângâie copiii, se jucă cu ei și vorbi despre afaceri cu Saviniana, încercând s-o facă să uite, prin mult zel și devotament față de interesele ei materiale, tăcerea de gheață a privirilor lui și degajarea forțată a felului de a fi. Simulând îndrăzneala, Corintianul se gândea fără voie la aristocrații cinici din vremea regenței despre care Josephine îi vorbise toată noaptea, și nu-i lipsea mult să încerce a se crede marchiz. Saviniana îl asculta cu o uimire adâncă vorbindu-i de locuința pe care avea el să i-o caute, de clienții pe care avea să i-i găsească pentru a-și pomi meseria. Îl lăsă să se învârtească în jurul ei și să pălăvrăgească, fără să-i răspundă, și mâhnirea ei tăcută începu să-l sperie de Corintian. Acesta simți că-i piere curajul și fu cuprins de un respect plin de teamă care nu se împăca de fel cu încercările lui de a face pe grozavul.

Saviniana se ridică în sfârșit, și-i spuse întinzându-i mâna:

— Îți mulțumesc, dragă fiule, de atenția pe care mi-o arăți, dar nu trebuie să-ți bați capul pentru asta. N-am nevoie de ajutor pentru moment. Am și întâlnit aici persoane care-mi poartă interes și mi se va găsi curând o locuință. Du-te, te rog, la lucru; ziua de muncă e începută, și știi că datoria unui bun companion e punctualitatea.

Pierre mai stătu puțin după plecarea Corintianului, așteptându-se să-i vadă izbucnind durerea, dar ea rămase liniștită și tăcută, nu exprimă niciun regret, nicio îndoială și nu lăsă să se vadă că și-ar fi schimbat planul în privința așezării ei la Villepreux.

Îndată ce Pierre plecă la atelier, Saviniana își puse iar doliul, pe care-l lăsase în călătorie, își aranjă cu grijă boneta, deretică prin cameră, își luă copiii de mână și îi duse la o servitoare care-și luă sarcina să le dea de mâncare; apoi întrebă dacă e posibil să vorbească cu domnișoara de Villepreux. După câteva minute fu introdusă în apartamentul tinerei castelane.

Yseult dormise puțin. Se trezise tocmai atunci și primul sentiment care o cuprinsese când deschisese ochii fusese o dezamăgire crudă și o tainică rușinare. Dar hotărârea ei era luată încă din ajun, și când i se anunță că a venit femeia găzduită de ea în camera călătorilor și că vrea să-i vorbească, își puse în gând să fie generoasă și să nu facă lucrurile pe jumătate.

— Stai jos, îi spuse ea Savinianei întinzând mâna și punând-o să stea lângă patul ei. Te-ai odihnit? Copiii au dormit bine?

— Copiii au dormit bine, mulțumită Domnului și inimii dumneavoastră bune, răspunse Saviniana sărutând mâna lui Yseult cu

un aer demn, care o împiedică pe tânăra fată să respingă acest act de respect și de recunoștință. N-am venit să vă cer iertare că nu am ghicit ieri cu cine vorbeam; știu că sunteți deasupra unor asemenea lucruri; n-am venit nici ca să mă pierd în mulțumiri pentru bunătatea dumneavoastră față de noi; mi s-a spus că nu vă plac laudele; am venit la dumneavoastră ca la o persoană de inimă și ca să vă destăinuiesc o supărare a mea.

— Cine ți-a inspirat o asemenea încredere în mine, doamnă dragă? întrebă Yseult făcând un mare efort de stăpânire ca s-o încurajeze pe Saviniana.

— Meșterul Pierre Huguenin, răspunse fără șovăială Maica de companioni.

— I-ai vorbit așadar de mine? zise Yseult tremurând în sinea ei.

— Am vorbit împreuna de dumneavoastră mai bine de-un ceas, răspunse Saviniana, și de aceea vă și iubesc, de parcă v-aș cunoaște de când v-ați născut.

— Saviniana, îmi faci mult bine spunându-mi asta, reluă Yseult, care, cu tot curajul ei, simți o lacrimă fierbinte căzându-i din ochi. Când ai să-l mai vezi pe meșterul Pierre, poți să-i spui că am să fiu prietena dumitale, așa cum sunt a lui.

— Știam eu dinainte, răspunse Saviniana, fiindcă am și venit să fac proba.

Aici, Saviniana îi povesti totul lui Yseult, de la căsătoria ei cu Savinian până în momentul când plecase din Blois ca să răspundă invitației Corintianului. Apoi adăugă:

— Tare v-am obosit cu povestea mea, dragă domnișoară, dar o să vedeți că e o treabă gingașă despre care nu vă puteam cere sfat decât dumneavoastră. Cu toată stima pe care o am pentru meșterul Pierre, nu ne-am putut înțelege aseară; iar azi încă tot nu înțeleg ce vrea el să-mi lămurească. Îmi spune că fârtatul Corintian trebuie să se facă sculptor; că, pentru asta, trebuie să se întoarcă la ucenicie, că dumneavoastră, domnișoară, și domnul, bunicul dumneavoastră, vreți să-l trimiteți la Paris, că mulți ani de zile nu va câștiga nimic și va trăi din ajutorul dumneavoastră; dacă-i așa, căsătoria pe care o plănuiseră nu poate avea loc, fiindcă, dacă m-aș mărita cu el, de la anul aș trăi pe cheltuiala dumneavoastră, și asta foarte multă vreme, eu și copiii mei. Chiar dacă ați vrea așa ceva, n-aș vrea eu; copiii mei s-au născut liberi și nu trebuie să crească printre servitori. Asta-i o prejudecată pe care o avea bărbatu-meu și pe care am s-o respect după moartea lui. Nu i-am ascuns lui Pierre că planul Corintianului mă mâhnește, dar fără îndoială, Corintianul ține mai mult la planul lui decât la mine, fiindcă azi-dimineață când l-am văzut era atât de stingherit, că nu l-am mai recunoscut. Părea supărat pe mine că nu-i împărtășesc visele. Asta-i situația în care ne aflăm. E tristă pentru mine, și mă cam căiesc că am

venit aci să-mi încredințez viața întâmplării și toanelor unui bărbat tânăr, când puteam rămâne acolo, sub ocrotirea unui prieten înțelept și credincios, care nu m-ar fi părăsit pentru nimic în lume. Cred că e o crimă pentru o văduvă cu copii să-și asculte inima când își alege omul care să-i ocrotească. N-ar trebui să-și întrebe decât judecata și datoria. Da, sunt tare vinovată, acuma îmi dau seama. Dar greșeala s-a săvârșit; ca să-mi întorc vorba față de Sprijin Bun ar fi o lipsă de demnitate, și mama copiilor lui Savinian nu trebuie să treacă drept o femeie ușuratică și cu toane. Asta ar știrbi mai târziu cinstei fetei ei. Trebuie așadar să caut să mă descurc în situația proastă în care mă aflu din vina mea. De aceea, și nu ca să vă plictisesc cu necazul meu, am venit să cer sfatul celei pe care Pierre Huguenin o numește îngerul bun al inimilor zdrobite.

Povestea Savinianei ridicase greutatea uriașă care apăsa pe inima lui Yseult. Îi fu recunoscătoare de binele pe care i-l făcuse și, în același timp, mișcată de înțelepciunea și de cinstea acestei femei care n-avea altă lumină în suflet decât datoria.

— Dragă Saviniana, zise ea petrecând un braț pe după umerii frumoși și bine făcuți ai femeii din popor, îmi ceri sfatul, dar îmi pari atât de înțeleaptă, încât cred că s-ar cuveni să primesc eu de la dumneata sfaturi în fiece clipă a vieții mele. Nu știu să-ți spun ce se petrece în inima Corintianului dumitale. Mi se pare cu neputință să nu adore o ființă ca dumneata; și totuși m-aș teme că te înșel dacă ți-aș spune că tânărul acesta o să prefere fericirea casnică și viața pașnică și harnică de muncitor luptelor, suferințelor și victoriilor de artist. Sper că vom vorbi despre el destul de des ca să izbutesc să te fac să înțelegi ceea ce-i poruncește geniul și ambiția lui. Am vorbit uneori cu Pierre despre asta, și Pierre îți va spune în această privință lucruri înțelepte de care m-a convins și care m-au hotărât să-i dezvolt vocația de sculptor, în loc să i-o împiedic.

Saviniana deschidea ochii mari și se străduia s-o înțeleagă pe Yseult.

— Vasăzică v-ați gândit și dumneavoastră să-l împingeți la pierzanie, îi spuse ea oftând adânc.

— Da, m-am gândit uneori, și eram speriată de graba bunicului de a-l scoate pe băiatul ăsta din starea lui și a-l da pradă tuturor primejdiilor de la Paris, și tuturor hazardurilor vieții de artist. Mi se părea că-și ia o mare răspundere și că, dacă băiatul ne-ar dezamăgi speranțele, îi vom fi făcut un foarte prost serviciu.

— Și ați continuat totuși să-i băgați asta în cap?

— Pierre a hotărât că n-avem dreptul să i-o scoatem din cap. Fiecare dintre noi are înclinările sale și poartă în el germenul destinului său, dragă Saviniana. Dumnezeu nu face nimic fără rost. Are vederile lui tainice și adânci când ne înzestrează cu cutare sau cutare talent, cu cutare sau cutare virtute, și poate chiar cu cutare sau cutare cusur.

Pornirile tinereții sunt sfinte și nimeni n-are dreptul să înăbușe flacăra geniului. Dimpotrivă, e o datorie s-o înviorăm și s-o dezvoltăm, cu riscul de a da omului pe câte însuşiri noi, pe atâtea suferințe.

— Greu îmi vine să cred ce spuneți dumneavoastră, răspunse Saviniana, și nu mai știu cum să mă descurc în toate astea. Voiam să vă spun că, dacă e vorba să fie Corintian bogat, fericit și respectat în noua lui meserie, sunt hotărâtă să mă sacrific, să nu mai zic nimic și să plec; dar dumneavoastră îmi spuneți că el o să sufere, o să se piardă poate, și că trebuie totuși să riscăm toate astea pentru a fi pe placul Domnului. Dumneavoastră sunteți mai învățată decât mine, și vorbiți atât de frumos, că eu nu știu cum să vă răspund, decât doar că nu înțeleg și că sunt tare necăjită.

Vorbind astfel, Saviniana începu să plângă, ceea ce nu i se întâmpla des, decât când era singură.

Yseult încercă s-o consoleze și o rugă fierbinte să nu ia hotărâri pripite. O îndemnă să rămână în sat măcar câteva luni ca să vadă dacă, liber în alegere și lăsat să se gândească, Corintianul nu se va întoarce la dragoste și la fericirea liniștită. Yseult era tot atât de departe ca și Saviniana de bănuiala că Amaury e necredincios. Legătura cu marchiza era așa de bine ocrotită prin descoperirea coridorului secret, Corintianul atât de discret și de prevăzător în relațiile sale oficiale cu castelul, încât nimeni n-avea nici cea mai mică bănuială.

Saviniana prinse așadar din nou curaj și se hotărî să rămână. Yseult o imploră, în numele copiilor, să nu aibă față de ea o mândrie exagerată și să păstreze cel puțin camera din curte, arătându-i că va lucra aici și pentru sat și pentru castel și că nu va putea fi considerată în niciun fel ca o slujnică. Saviniana consimți și rămase astfel tot restul toamnei în prietenie aproape intimă cu domnișoara de Villepreux, care nu lăsa să treacă nicio zi fără să sa ducă să stea de vorbă cu ea un ceas sau două, și care dădea lecții de scris și de aritmetică micuței Manette. Intimitatea aceasta îi dădu mult mai des lui Pierre prilejul s-o vadă pe Yseult și să se îndrăgostească până la pasiune de această nobilă ființă. Când o vedea stând lângă masa de lucru a Savinianei, ținând băiețașul pa genunchi și învățându-l alfabetul, ea care-i citea în taină pe Montesquieu, pe Pascal și pe Leibniz, trebuia să se stăpânească să nu îngenuncheze în fața ei. Yseult nu făcea pe cocheta cu el; lua deprinderi populare ca să-i placă, având grijă de mangal și punând mâna uneori pe fierul de călcat al Savinianei, când pe femeie o hărțuiau copiii, ca să calce în locul ei pieptărașele preotului sau cravatele lui moș Huguenin. Iubirea și entuziasmul republican puneau atâta poezie în aceste amănunte prozaice, încât Pierre nu mai simțea pământul sub picioare, trăia într-un fel de febră mistică, datorită căreia inteligența lui creștea în fiecare

zi, iar inima, lăsată în voia pe seama tuturor pornirilor lui bune, se îmbogățea, devenind mai generoasă și mai aprinsă pentru a concepe și a dori binele și frumosul. Te asigur, prietene cititor, că acești doi îndrăgostiți platonici au schimbat în Turnul Pătrat vorbe pline de măreție, crezând că-și spun lucrurile cele mai simple din lume, și te mai asigur că faimoasa noastră societate, așa de bine construită, se va surpa ca o clădire de paie în ziua când logica inimilor mari va veni s-o zdrobească sub adevărurile eterne ps care le numești locuri comune, și care se frământă zi de zi în jurul unor vetre unde n-ai catadicsi să te așezi dacă porți o haină nouă. În fața ferestrei gotice a Turnului era un picior de viță și porumbeii veneau să se joace pe marginea streșinii. Stând des rezemată de pervazul ferestrei, Yseult îi domesticise și, în vreme ce guguștiucii guleraţi și turturelele veneau să ciugulească din mâna ei, avu deseori mari revelații asupra perfectibilității ființei omenești, și se ridică, alături de Pierre, care în timpul acesta meșterea vreun ornament de lemnărie, până la culmile idealului.

În vreme ce Saviniana, resemnată, muncea pentru copiii ei, și-și oțelea din nou prin prietenie și sentimente religioase inima goală și sfâșiată, Corintianul suferea chinuri nespuse. Mereu stingherit și umilit față de el însuși în prezența acestei nobile femei, se ducea să-și uite remușcările lângă marchiză; dar la ea nu mai găsea aceeași fericire. Pe Josephine o cuprinsese o tristețe adâncă, o îngrijorare neîncetată. Corintianul bănuia că ea îi ascunde ceva. O stăpânea teama de lume, deși o blestema în șoaptă și credea că se răzbună pe ea îndrăgostindu-se pe ascuns cu un om din popor. Dar, la cel mai mic zgomot pe care-l auzea, avea în brațele lui Amaury niște tresăriri care trădau rușinea și spaima. El se indigna uneori de ele, iar alteori le scuza, dar, la drept vorbind, ar fi dorit mai multă îndrăzneală și încredere din partea acestei iubite pline de foc în dragoste, dar lașă în gândire. În fața temerilor ei, Corintianul simțea că-i piere mândria și se resemna la sacrificii mari. Pentru a îndepărta bănuielile pe care le-ar fi putut trezi schimbarea ei, marchiza voia să iasă în lume din când în când; și, cu toate umilirile pe care le suferise în sânul acesteia, nu pierdea nicio ocazie de a se apropia de ea. Cochetăria și frivolitatea Josephinei renășteau în fiecare zi din propria lor cenușă. Corintianul avea accese puternice de mânie şi de dragoste; și, în luptele acestea, avea impresia că inima lui, în loc să se însuflețească, obosea și tindea să se împietrească. Firea i se înăsprea; îl ocolea pe Pierre, îi ținea piept lui moș Huguenin și aproape că-i disprețuia pe ceilalți companioni. Deprinderile aspre ale sărăciei începeau să-l apese; nu mai găsea plăcere să-și sculpteze lemnăria, căci aspira cu neliniște să dăltuiască marmura și să vadă modele. Biata Saviniana vedea cu durere că prinde gust la îmbrăcăminte și obiceiuri de trândăvie.

— Vai, îi spunea ea lui moș Huguenin, cheltuiește tot ce câștigă pe

haine de catifea și cămăși brodate. Când îl văd trecând dimineața pieptănat și dichisit ca o cadră, nu mă mai întreb pentru ce sosește mereu cel din urmă la atelier.

Cât despre taica Huguenin, era foarte scandalizat de faptul că tânărul poartă cizme de piele fină în loc de bocanci, și îi spunea uneori în timpul cinei:

— Băiete, când vezi că i se albesc unui muncitor mumie și că-i cresc unghiile, să știi că e semn prost; căci atunci îi ruginesc uneltele și-i mucezesc scândurile.

Capitolul XXXII

Domnul Isidore Lerebours, slujbașul de la poduri și șosele, locuia de câtva timp la castelul Villepreux. Tată-său pretindea că avusese *oarecare neplăceri* cu inspectorul său și că, *scârbit de meserie,* își dăduse demisia. Dar adevărul e că prostia și ignoranța lui Isidore nu mai putuseră fi suportate de șeful său, că schimbaseră între ei cuvinte foarte tari și că, după raportul făcut în urma acestei discuții, fusese destituit. Era găzduit la castel până să i se găsească o nouă slujbă și locuia în tumul din fundul curții celei mari, unde stătea tată-său și care se afla în fața Turnului Pătrat al Savinianei.

Putând vedea de la fereastra lui tot ce se petrecea acolo, se convinsese curând că frumoasa văduvă n-are nicio legătură amoroasă, nici cu Pierre, nici cu Corintianul; și, sigur fiind că hainele lui arătoase și chipeșia lui vor face impresie asupra acestei femei simple și nevoite să-și câștige plinea, se încumetă să-i dea târcoale. Saviniana nu se sperie la început și nu avu pentru el repulsia pe care o inspira tuturor femeilor din casă. Maica de companioni văzuse atâtea făpturi neșlefuite roind în jurul ei, încât nu se mai mira de nimic, și nu cunoștea, de altfel, spaima anticipată și copilărească strâns legată de cochetăria aţâţătoare.

Încântat că nu e repezit de ea, cum era deprins să fie de către Julie și de celelalte subrete, Isidore crezu că Saviniana e mai de înțeles și se obrăznici până într-atât încât voi să se hârjonească cu ea în curte, pe unde femeia trecea seara, după ce dusese rufele la castel. Asemenea drăgălăşii nu erau pe placul Savinianei; ea-l amenință că-i va trage o palmă, ceea ce ar fi și făcut fără multă vorbă. Dar era scris în ceruri ca Isidore să fie pedepsit de o mână mai voinică.

Într-o seară, fiind beat, Isidore o văzu pe Saviniana căutând pe jos, pe lângă Turnul Pătrat, un pui de porumbel care căzuse din cuib. Se repezi spre ea, fără să vadă că Pierre Huguenin se afla la doi pași de acolo, și-și reîncepu obrăzniciile grosolane cu expresii atât de triviale și cu gesturi atât de puțin respectuoase, încât Pierre, indignat, se apropie și-i porunci să se depărteze. Isidore, deși nu era curajos din fire, se simțea îndrăzneț acum din cauza vinului, și voi să insiste, devenind de-a dreptul brutal; se lăudă că o s-o sărute pe Saviniana, în

nasul *gagicului* ei.

— Nu sunt gagicul ei, zise Pierre, ci prietenul ei, și ca s-o dovedesc, o s-o scap de-un neghiob.

Vorbind astfel, îl apucă pe Isidore de umeri și, deși căuta să-și păstreze întrucâtva răbdarea ca să nu-și folosească toată forța, îl repezi spre un zid, unde fostul slujbaș își cam ponosi fața.

Isidore nu mai avu nicio pretenție și, cunoscând acum ce înseamnă brațul muncitorului, nu se lăudă cu isprava lui. Dar simți că-i revin toate planurile de răzbunare, și ura lui împotriva lui Pierre Huguenin se aprinse din nou, mai vie, având acum mai multe motive.

Începu prin a se lega de dușmanul cel mai slab, defăimând-o pe Saviniana. Strecură în șoaptă la urechea tuturor că Pierre și Corintianul își împart favorurile ei cu dispreț cinic față de ea și de morala publică, ba chiar că-l are și pe Berrichon de amant. E sigur de asta, zicea el: vedea doar de la fereastra lui tot ce se petrece în Turn.

Câțiva inși nu voiră să creadă. Alții, mai numeroși, crezură fără cercetare și răspândiră zvonul fără să-și facă scrupule. Servitorii de la castel, cunoscând de aproape purtarea Savinianei, respingeau în cunoștință de cauză calomniile lui Isidore, care, de altfel, era urât din toată inima; și cum aveau multă stimă și afecțiune pentru Pierre, se feriră să i le repete. Dar făcură aluzii despre ele față de Corintian, pe care-l iubeau mult mai puțin, pentru că îl găseau mândru și cam disprețuitor față de ei.

A fost o nouă pedeapsă pentru Amaury și o nouă remușcare faptul de a o vedea pe cea pe care o iubise și o chemase lângă el defăimată din pricina lui și apărată de altul. Jură că tânărul Lerebours va regreta crunt purtarea lui; dar fu împiedicat să ia vreo hotărâre de gelozia marchizei.

Josephine avea obiceiul să stea de vorbă dimineața cu subreta ei, în timp ce aceasta o pieptăna, și Julie o ținea la curent cu toate bârfelile de la bucătărie și din sat. Când află bănuielile privitoare la Saviniana, fără să cerceteze dacă sunt întemeiate, simți o pornire stranie împotriva victimei acesteia a dragostelor ei cu Corintianul. Începu prin a-i pune lui întrebări și le puse cu atâta acreală și furie, încât Corintianul, care și așa era mohorât, îi răspunse cam răstit că n-are să-i dea socoteală de trecutul lui.

— Totuși, adăugă el, am să ți-l povestesc, ca să vezi cât de puțin întemeiate sunt insultele dumitale și cât de nedreaptă gelozia. E foarte adevărat că am iubit-o pe Saviniana și că ea m-a iubit; e foarte adevărat că aveam de gând s-o iau în căsătorie la sfârșitul doliului ei și că aș fi făcut-o dacă nu te întâlneam. E tot atât de adevărat că am zdrobit inima cea mai credincioasă și mai generoasă care a existat vreodată, ca să rămân cu una care mă disprețuiește și-mi scapă în fiece clipă. Dar fii liniștită, cu toate că îmi simt nebunia, cu toate că

sunt sigur că voi fi zdrobit la rându-mi de dumneata într-o zi, te ador și n-o mai iubesc pe Saviniana; în zadar roșesc de purtarea mea; e un chin groaznic pentru mine s-o văd, și când Pierre mă târăște la ea, număr minutele pe care aș vrea să le petrec lângă dumneata.

— Și atunci, spuse tânăra femeie, dând din cap cu neîncredere, femeia asta generoasă și credincioasă, la care nici nu vrei să te mai uiți, se aruncă din disperare în brațele prietenului Pierre și se consolează cu el că ai părăsit-o?

Corintianul fu indignat de învinuirea aceasta. Nu și-ar fi închipuit că vanitatea rănită putea da Josephinei gânduri atât de păcătoase și nici asemenea accese de răutate. Avu dovada lor crudă; căci, în indignarea lui, o apără cu căldură pe Saviniana și, scos din fire de sarcasmele amare ale marchizei, se lăsă antrenat s-o coboare pe aceasta și s-o urce în slavă pe rivala ei. Atunci Josephine fu cuprinsă de furie, avu adevărate crize de nervi și nu se liniști decât atunci când, zdrobită de oboseală, sfârșită de lacrimi, îl văzu pe amantul ei căzându-i la picioare, rătăcit și zdrobit ca și ea.

Furtunile acestea se repetară în noaptea următoare și fură mai violente încă. Josephine îl goni pe Corintian din camera ei și, când acesta fu în coridorul secret, scoase asemenea hohote de plâns și asemenea țipete rătăcite, încât el se întoarse înapoi ca s-o apere împotriva ei înseși. Se împăcară, apoi iarăși se certară, și în cursul acestor triste convulsii ale unei iubiri care nu mai era dominată de încredere, se rostiră cuvinte care ucid idealul și răspunsuri pe care nimic nu le poate șterge. Corintianul, uluit, se întreba cu groază dacă între el și Josephine e dragoste sau ură.

Până atunci, cei doi luaseră asemenea precauții, încât nicio suflare, niciun zgomot imprudent nu tulburase nopțile lungi ale vechiului castel. Dar în aceste două nopți furtunoase, se încrezură prea mult în grosimea zidurilor și în așezarea izolată a apartamentului. Contele, care, ca toți bătrânii, dormea ușor și puțin, fu surprins de niște strigăte înăbușite, de niște gemete surde și de niște izbucniri de voci brusc reținute, care păreau că emană din coastele masive ale zidăriei. Coridorul secret trecea nu departe de camera lui de culcare. El știa asta, dar nu știa că putea fi stabilită o comunicație între impasa aceasta și trecerea mai îngustă și mai misterioasă pe care doar Corintianul o descoperise în lemnăria capelei.

Bătrânul conte nu prea credea în stafii. Se gândi mai întâi la nepoțica lui, se sculă și se apropie de apartamentul ei care se afla situat la capătul coridorului și care comunica cu atelierul prin turnuleț. Nu auzi niciun zgomot, intră binișor, o găsi pe Yseult dormind liniștit și trecu prin camera ei ca să coboare scărița în spirală care conducea la cabinetul din turnuleț. În timpul acestui drum scurt, zgomotele ciudate care îl surprinseseră nu se mai auziră. Dar când

înaintă pe tribuna atelierului, i se păru că le aude iar.

Contele avusese totdeauna vederea foarte slabă, dar în schimb auzul deosebit de fin și de încercat. Auzi venind, ca pe un canal acustic, două voci care se certau și care păreau că pornesc de foarte departe. Cercetă sculpturile cu lomionul, dar panoul era așezat prea sus ca să-i poată vedea marginile desprinse. De altfel, nu mai auzi nimic și era să plece, când văzu panoul clătinându-se, lunecând ca pe o culisă, și pe Corintian palid, cu părul răvășit și cu turbarea în priviri, sărind de la zece picioare înălțime pe un maldăr de talaș pe care-l așezase acolo ca să amortizeze zgomotul căderii lui zilnice. Urca acolo cu scara, pe care o arunca apoi jos tot pe talaș, ca să nu aibă nicio bănuială cei care ar putea intra noaptea în atelier.

De îndată ce văzuse panoul mișcându-se, contele se trăsese înapoi și, ascunzându-se după perdeaua de tapiserie, se uitase cu lomionul și-l cercetase pe Corintian fără să fie zărit Abia plecă tânărul, și contele coborî în atelier, muie capătul cârjei sale într-o oală cu vopsea albă și făcu un semn pe panoul mobil, ca să-l recunoască. Apoi înainte de a se face lumină, se duse de-l trezi pe Camille, lacheul cel bătrân, cel mai mărunțel, cel mai vioi, cel mai ascuțit la minte, cel mai șiret și cel mai discret dintre toți ***Frontinii***[48] din trecut. Camille își luă cheile și-l conduse pe stăpânu-său pe alt drum la atelier. Așeză scara pe lemnăria indicată, își luă lanterna oarbă, se sui repede, cu toți cei șaptezeci de ani ai lui, pătrunse în coridorul misterios ca o veveriță și, trecând prin deschizătura făcută în impasă, ajunse până la ușa alcovului marchizei, pe care o cunoștea foarte bine fiindcă, în tinerețe, îl dusese pe-acolo pe un rival al stăpânului său. Dovadă că trecerea fusese zidită, dar prea târziu.

Când se întoarse și-i relată contelui (nu fără oarecare stingherealã) rezultatul călătoriei sale prin ziduri, contele, în loc să se tulbure, îi spuse cu un aer ironic:

— Camille, nu știam că în loc de un coridor erau două. Am fost înșelat mai multă vreme decât credeam.

Apoi, spunându-i să nu vorbească de existența coridorului și având grijă să nu-i spună pe cine văzuse ieșind, se duse liniștit să se culce. Cunoștea atât de bine viața, încât nimic nu putea să-i pară nou, nici să-i provoace uimirea sau indignarea. Dar nu adormi înainte de a chibzui ce are de făcut pentru a pune capăt unei legături pe care nu voia s-o tolereze cu niciun chip.

A doua zi, dis-de-dimineață, tânărul Raoul plecă la vânătoare de iepuri cu Isidore Lerebours, de care se servea ca de un hăitaș robust și ca de un geambaș fără obraz pentru a cumpăra sau schimba cai. Către amiază, întorcându-se la castel, îi puse câteva întrebări asupra Savinianei, a cărei frumusețe trezise în el oarecare dorințI; și când Isidore îi răspunse că e o mironosiță ipocrită, îl întrebă dacă el crede

că ceva cadouri i-ar face plăcere. Isidore, care dorea mai ales să se răzbune pe Pierre, încurajă planul de seducere al lui Raoul, și adăugă, că, dacă ar. Putea fi îndepărtat tânărul Huguenin care era foarte gelos pe ea, ar fi mult mai lesne să intre în grațiile femeii.

— Nu mi se pare lucru ușor să fie îndepărtat lucrătorul acesta al casei, răspunse Raoul, bunicul și soră-mea sunt morți după el, și-l dau tot timpul ca exemplu de om genial. Ce fel de om e?

— Un nătărău, răspunse fostul slujbaș de la poduri și șosele, un țărănoi care și-ar lua nasul la purtare dacă v-ați pune mintea cu el în orice privință. Își dă aere pentru că îl protejează domnul conte și spune în gura mare că dacă dumneavoastră v-ați încumeta să vă uitați la Saviniana, v-ați găsi nașul, oricât de conte sunteți.

— Ei, o să vedem noi asta. Dar, ia spune-mi, Saviniana e chiar cu adevărat țiitoarea lui?

— Dumneavoastră sunteți singurul care nu știți asta.

— Sora mea e convinsă totuși că e cea mai cinstită femeie din lume.

— Vai, domnișoara Yseult face o mare greșeală. Păcat că i-a lăsat pe oamenii ăștia să se familiarizeze cu dânsa, asta s-ar putea să-i facă mai mult rău decât crede.

Raoul deveni deodată serios și, încetinind mersul calului întrebă:

— Ce vrei să spui cu asta? ce familiaritate crezi că e cu putință între sora mea și oameni de felul ăsta?

Cititorul n-a uitat pornirea pe care tânărul Lerebours o nutrea împotriva lui Yseult din ziua când ea râsese de căderea lui de pe cal. De partea ei, Yseult nu putuse niciodată să-i ascundă antipatia și un fel de dispreț pe care-l avea față de el, iar întâmplarea cu planul scării îi sugerase unele ironii care ajunseseră la urechile lui Isidore. Acesta nu neglijase, prin urmare, niciodată ocazia de a o vorbi de rău, când putuse s-o facă fără să se compromită; iar de câtăva vreme, împingea răzbunarea până a insinua că domnișoara de Villepreux *nu se uită cu ochi Tăi* la tânărul Huguenin, că, din camera lui, îi vede pe amândoi stând de vorbă ceasuri întregi la Saviniana, și că e un lucru cel puțin ciudat ca o domnișoară de rangul ei să frecventeze o femeie stricată și să-și aleagă prietenii dintre oamenii cei mai de jos.

Se gândi prin urmare că dacă pune pe seama trăncănelilor lumii gândurile murdare care îi veniseră, făcând aluzie la ele față de fratele ultraregalist al tinerei republicane, va da o mare lovitură fie independenței și bunului trai în familie al lui Yseult, fie lui Pierre Huguenin și Savinianei. Îi răspunse lui Raoul că personalul casei remarcase intimitatea ciudată care se stabilise în Turnul Pătrat între domnișoara de la castel, lenjereasa și meseriașii; că servitorii flecăriseră în sat; că, din sat, vorbele rele ajunseseră mai departe, și că, prin bâlciurile și piețele din împrejurimi, nu se mai vorbea de altceva; adăugă că pe el asta îl mâhnea de moarte și că era cât pe ce să

se bată cu cei care o defăimau astfel pe sora domnului Raoul.

Ar fi trebuit s-o faci și să nu vorbești niciodată de asta, îi spuse Raoul, care-l ascultase în tăcere; dar de vreme ce n-ai făcut niciuna, nici alta, te sfătuiesc stăruitor, domnule Isidore, să nu te plângi față de nimeni altul afară de mine de trăncănelile care se pun pe seama surorii mele. E posibil ca ea să fi acordat prea mari libertăți unei tinere persoane; dar e imposibil să fi abuzat de libertatea pe care o are. E de asemenea posibil să mă ocup eu de povestea asta, pentru a face să înceteze cauzele acestor zvonuri ticăloase, e posibil, mai ales, să trag pe cineva la răspundere, iar flecarii obraznici să se căiască foarte curând. Cât despre dumneata, amintește-ți că există un fel de a apăra persoanele cărora li se datorează respect care e mai rău decât a le ponegri. Dacă ai uitat cumva asta, tare mă tem că, oricâtă simpatie am pentru dumneata, ți-aș rupe de țeastă cel mai bun baston al meu.

Vorbind astfel, Raoul dădu pinteni calului și lovi tare, cu pieptul calului său, căluțul din Beauce al lui Isidore, care mergea alături. Fiul intendentului fu silit să facă loc stăpânului său; acesta trecu repede pe poarta parcului și lăsă în urmă pe palavragiul îndatoritor, care rămase tare mirat și cam îngrijorat de rezultatul uneltirii sale.

În timp ce Saviniana forma obiectul acestei convorbiri, o alta, nu mai puțin însuflețită, avea loc asupra ei între Yseult și marchiză. Yseult intrase de dimineață la verișoara ei și se îngrijorase văzând cât e de schimbată la față. Marchiza răspunsese că suferă mult de nervi, o certase pentru orice pe subreta ei, încercase zece gulerașe fără să găsească niciunul spălat și călcat pe placul ei, și îi interzisese până la urmă Juliei să mai dea la spălat dantelele ei proastei de Saviniana care nu știe să facă altceva decât scandal și copii.

După ce ieși Julie, Yseult o mustră aspru pe Josephine pentru felul cum vorbise despre o femeie respectabilă.

A o lăuda pe Saviniana în fața marchizei însemna a turna gaz peste foc. Ea continuă s-o acuze cu o răutate stranie că e amanta lui Pierre Huguenin și a lui Amaury.

— Nu înțeleg, draga mea, îi răspunse Yseult cu un zâmbet de milă, cum de dai crezare unor vorbe mârșave și le mai și rostești cu gura ta frumoasă. Dacă aș fi în dimineața asta la fel de rău dispusă ca tine, ți-aș spune că-mi vine aproape să iau în serios glumele cu care te necăjeam acum câtva timp în legătură cu Corintianul.

— Din partea ta ar fi, nici vorbă, o insultă de moarte, răspunse marchiza, fiindcă tu ai ca principiu că un meseriaș nu e un om, așa că-ți petreci viața cu ei ca și când ar fi niște păsări, niște câini sau niște plante.

— Josephine, Josephine, exclamă Yseult împreunându-și mâinile cu o mirare îndurerată, dar ce se petrece cu tine de ești astăzi atât de schimbată la față?

— Se petrece cu mine ceva groaznic, răspunse marchiza aruncându-se pe pat cu părul răvășit, frângându-și mâinile și vărsând torente de lacrimi.

Yseult fu înspăimântată de disperarea aceasta, pe care o presimțea de câtva timp văzând că trăsăturile Josephinei se urâțesc și că i se înăsprește caracterul. Îi împărtăși durerea din toată inima ei bună și cu cele mai bune intenții; și, strângând-o în brațe, o imploră cu mângâieri duioase și cu vorbe bune să-și deschidă sufletul.

Negreșit, marchiza nu putea face nimic mai necuviincios, mai vinovat poate, decât să destăinuiască secretul său unei fete caste, pentru care iubirea mai avea taine în care închipuirea nu voise să pătrundă; dar Josephine nu mai era stăpână pe ea însăși. Îi dezvălui verișoarei sale cu un fel de cinism exaltat tot romanul jalnic al dragostelor ei cu Corintianul; și termină cu o teorie a sinuciderii, care în momentul acela nu era prea prefăcută.

Yseult ascultă povestirea în tăcere și cu ochii plecați. De mai multe ori i se urcă roșeața în obraji; de mai multe ori fu pe punctul de a pune capăt mărturisirilor Josephinei. Dar de fiecare dată își impuse să aibă curaj, își înăbuși oftatul și rămase liniștită și hotărâtă, ca o tânără soră de caritate care vede pentru prima oară o operație chirurgicală și care, gata să leșine, își învinge scârba și spaima la gândul că e utilă și că aduce ajutor unui membru al familiei lui Cristos.

Să răspundă acestei destăinuiri, să formuleze asupra Josephinei o judecată care să n-o jignească, sau să justifice o dragoste adulteră era și una și alta peste puterile domnișoarei de Villepreux. Ar fi trebuit să discute pe bază de principii. Josephine nu avea principii și nu putea avea în urma educației primite, a căsătoriei și a situației ei false și dureroase în societate. Yseult încercă totuși să o facă să înțeleagă că, deși condamna încălcarea căsătoriei, nu disprețuia alegerea făcută, dar nici n-o aproba. După câte îi spusese Saviniana despre trecutul Corintianului, Yseult presimțea din ce în ce mai mult în tânărul acesta niște instincte și o viață departe de-a dărui fericire unei femei, oricare ar fi fost ea. Îndrăzni să-i spună marchizei tot ce gândea, și o făcu să reflecteze cum nu **i** se mai întâmplase până atunci asupra personalității înfricoșătoare care se dezvolta pe nesimțite la Corintian din ziua and protecția domnului de Villepreux îl scosese din obscuritate.

Josephine începea să se liniștească, iar limbajul rațiunii o pregătea să-l audă pe cel al moralei, când cineva bătu în ușă. Ducându-se să vadă cine e, Yseult îi deschise bunicului său și-i adresă, așa cum făcea întotdeauna când îl vedea, câteva vorbe afectuoase.

— Du-te, copila mea, zise contele, vreau să rămân singur cu verișoara ta.

Yseult se supuse, iar domnul de Villepreux, așezându-se cu o

încetineală solemnă, începu astfel convorbirea:

— Am să-ți vorbesc, dragă Josephine, despre lucruri destul de delicate și despre cele mai mari taine pe care le poate avea o femeie. Ești sigură de tot că nu ne poate auzi nimeni?

— Îmi închipui că n-ar fi cu putință, zise Josephine, cam buimăcită de această introducere și de privirea cercetătoare pe care contele o ațintea asupra ei.

— Ei, atunci, zise el, uită-te pe la uși, pe la toate ușile!

Josephine se ridică și se duse să vadă dacă ușa camerei ei care dădea spre coridor și cea care comunica cu celelalte odăi ale apartamentului erau bine închise, apoi se întoarse și se așeză pe scaun.

— Uiți o ușă, îi spuse contele, trăgând tutun pe nas și privind-o pe deasupra ochelarilor.

— Nu, unchiule, altă ușă nu știu, răspunse Josephine îngălbenindu-se.

— Dar cea din alcov? Nu știi că din atelier se aude tot ce se petrece aci?

— Doamne, zise Josephine tremurând, cum e cu putință? pe acolo e, mi se pare, o trecere înfundată.

— Ești sigură, sigură, Josephine? Vrei să-i cer informații în privința asta Corintianului?

Josephine simți că leșină; căzu în genunchi și se uită la bătrân cu o îngrijorare de nedescris, fără a avea puterea să rostească o vorbă.

— Ridică-te, nepoată, reluă contele cu o blândețe glacială; stai pe scaun și ascultă-mă.

Josephine se supuse în mod mașinal și rămase în fața lui, nemișcată și palidă ca o statuie.

— Pe vremea mea, copilă dragă, zise contele, erau unele marchize care-și luau de amanți lacheii. În general, erau femei mai puțin tinere, mai puțin frumoase, mai puțin curtate în lume decât tine; ceea ce făcea poate pușintel mai explicabilă din partea lor o asemenea fantezie. Era timpul Parcului cu ***Cerbi***[49], despre care se face mult caz astăzi, și pe care industriașii ni-l scot mereu pe nas ca o pată de neșters întipărită pe nobilime.

— Ajunge, unchiule, pentru numele lui Dumnezeu! spuse Josephine împreunându-şi mâinile. Am înțeles!

— Departe de mine, zise contele, gândul de a te umili sau de a te jigni, dragă Josephine. Voiam doar să-ți spun (ai puțin curaj, voi fi scurt) că moravurile lui Ludovic al XV-lea, scuzabile poate la vremea lor, nu se mai pot practica astăzi. O femeie de lume n-ar mai putea să spună astăzi în zori unui amant: „Pleacă, nu mai am nevoie de tine”, căci nu mai există mujici. Un rândaș e un om, un meseriaș e un artist, un țăran e un proprietar, un cetățean — și nicio femeie, fie ea regină, n-are puterea să-l convingă pe un bărbat care a ținut-o în brațe că-i e

inferior. Așadar, nu te-ai înjosit, dragă nepoată, alegându-ți ca amant un tânăr inteligent, ieșit din rândurile poporului. Dacă ai fi liberă să adaugi darul mâinii tale la cel al inimii, ţi-aş spune s-o faci, dacă-ți convine; și în loc să fii marchiza de Frenays, ai fi Corintiana, fără ca eu să mă simt câtuși de puțin umilit sau scandalizat. Dar ești căsătorită, copila mea, și soțul tău e prea bolnav (chiar acum am primit o scrisoare de la medicul lui, care nu-i dă mai mult de șase luni), te afli prea aproape de punctul de a fi liberă, ca să ți se poată ierta faptul că n-ai știut să aștepți. Există nenorociri de-o viață întreagă, când o greșeală de scurtă durată e aproape inevitabilă și e scuzată de lume. Dar în situația ta n-ai găsi nicio indulgență. Iată de ce te sfătuiesc să-l îndepărtezi pe Corintian, rămânând să-l rechemi ca să te mărițI cu el, după un an de văduvie.

Felul acesta de a lua lucrurile era atât de îndepărtat de ceea ce aștepta Josephine de la severitatea unchiului ei, încât uimirea înlocui consternarea. Ridică de mai multe ori ochii spre el să vadă dacă vorbește serios, și-i plecă îndată după ce se asigură că nu vorbește de loc în glumă. Și totuși, nu era decât o jucărie, o capcană glumeață, deznodământul caraghios al unei comedii sceptice. Bătrânul conte știa foarte bine ce efect va avea comedia și nu se temea nicidecum că se va întoarce împotriva lui. O cunoștea pe Josephine mult mai bine decât se înțelegea ea pe sine. Dăduse drumul la hățuri, știind bine că e singurul mijloc de a mâna un armăsar năvalnic.

Josephine rămase mută câteva clipe și, în sfârșit, răspunse:

— Îți mulțumesc, dragă unchiule, că ești atât de generos încât mă tratezi cu bunătate, când în adâncul inimii mă disprețuiești cu siguranță.

— Eu, să te disprețuiesc, copila mea! Dar de ce, mă rog? Dacă ai fi una din marchizele aventuroase de care-ți vorbeam adineaori, te-aș trata cu mai multă severitate, căci un spirit nobil trebuie să știe să-și stăpânească simțurile. Dar n-ai comis o greșeală de felul ăsta…

— Unchiule, exclamă Josephine căreia inspirația minciunii îi revenea o dată cu speranța de <a se dezvinovăți, îți jur că e o iubire intelectuală, un vis romantic, și că tânărul nu venea aci…

— Decât ca să-ți sărute mâna, nu mă îndoiesc de asta, răspunse contele, cu un zâmbet atât de cumplit de ironic incit îi tăie deodată Josephinei orice pretenție de a încerca să-l înșele. Dar nu asta te întrebam, adăugă el reluându-și seriozitatea prefăcută. Există greșeli depline în care inima joacă un rol atât de mare, încât le compătimești în loc să le condamni. Sunt așadar convins că ai pentru Corintian o afecțiune foarte serioasă și că, prevăzând sfârșitul apropiat al domnului de Frenays, i-ai făgăduit să te căsătorești într-o zi cu el. Ei bine, copila mea, dacă i-ai făcut această făgăduială, trebuie s-o ții; îți repet că eu nu mă opun.

— Dar, unchiule, zise cu naivitate Josephine, nu i-am făcut niciodată nicio făgăduială!

Contele continuă ca și când n-ar fi auzit răspunsul, pe care îl notase totuși în mod deosebit:

— Iar dacă vrei să-i spun eu Corintianului felul în care văd lucrurile, îi spun chiar astăzi.

— Dar, unchiule, ar însemna să-i dau o speranță care nu se va realiza poate. Eu nu aștept, nici nu doresc moartea bărbatului cu care m-ai măritat dumneata; și mi se pare că ar fi o crimă să se prezinte omului pe care-l iubesc această perspectivă sinistră drept, un vis și o speranță de fericire.

— De aceea nici nu se cade, în momentul de față, s-o faci tu însăți. Îți aprob scrupulele în privința asta. Dar eu, care știu foarte bine că scumpul meu nepot, marchizul, nu e de loc un om care să merite dragostea și prin urmare nici regretul, eu care nu ți-aș impune niciodată prefăcătoria unei dureri ipocrite și care înțeleg foarte bine în adâncul inimii dorința pe care o ai de a fi liberă, trebuie să-mi iau sarcina de a-l liniști pe Corintian în privința duratei despărțirii voastre. Despărțirea e necesară; ceea ce astăzi știu numai eu, poate fi descoperit mâine de toată lumea. O să-i vină greu să te părăsească; probabil că te iubește nebunește; dar făcându-l să înțeleagă că trebuie să te merite prin sacrificiul acesta și că va fi răsplătit peste cel mult doi ani, nu mă îndoiesc că va primi propunerea pe care am să i-o fac.

— Ce propunere, unchiule? întrebă Josephine speriată.

— Aceea de a pleca imediat în Italia, ca să se consacre cultului artei, în țara care a păstrat tradițiile artei și care îi va pune la dispoziție cele mai frumoase modele. Am să-i dau toate mijloacele de a face studii bune și progrese rapida Poate că peste doi ani va putea să concureze la un premiu și atunci vei avea de soț un elev distins, căruia averea ta îi va netezi drumul spre celebritate.

— Sunt sigură, unchiule, că tânărul nu vede astfel lucrurile. E mândru, dezinteresat și nu ar fi de acord să-și datoreze succesele situației pe care i-aș face-o eu în lume.

— Are ambiție, zise contele; oricine se simte artist are ambiție, iar setea de glorie îi va învinge foarte repede scrupulele.

— Dar n-aș vrea ca eu să slujesc drept instrument la reușita unui ambițios. Dacă Corintianul ar accepta averea mea înainte de a-și aduce faima numelui său, m-aș îndoi de dragostea lui și n-aș mai împărtăși-o.

— Ei bine, cum n-avem timp și trebuie să luăm o hotărâre, am să-l întreb eu, zise contele ridicându-se. Trebuie să afle că îl iubești destul pentru a-l lua în căsătorie, oricare ar fi situația lui, și că eu aș consimți, chiar dacă rămâne muncitor. Nu-i așa că asta e intenția ta?

— Dar, unchiule… zise Josephine ridicându-se și ea și reținându-l

pe conte care se făcea că vrea să plece. Dă-mi timp să mă gândesc; eu, la așa ceva, nu m-am gândit niciodată! Să consimt la căsătoria asta, când nu sunt încă văduvă, și când nu cunosc din căsătorie decât cele mai mari nefericiri ale ei… E cu neputință! Trebuie să respir, să cer sfatul…

— Cui, dragă nepoată, Corintianului?

— Dumitale, unchiule, dumitale îți voi cere sfatul, exclamă Josephine aruncându-se în brațele contelui cu șiretenie, și alintându-se.

Bătrânul aristocrat înțelese foarte bine că tânăra marchiză îl imploră să o întoarcă de la o făgăduială de care se temea și că nu cere decât oarecare ajutor ca să rupă o legătură de care roșește. Josephine îl iubise pe Corintian, dar era vanitoasă; nu renunți la lumea mare când ai făcut un sacrificiu ca să intri în ea. Preferi că ai succese în rândul ei măcar câteodată, fie și cu suferințe neîncetate, decât să fii gonită din sânul ei fără putința de întoarcere.

Contele, râzând în sinea lui de reușita prefăcătoriei sale, plecă, făgăduindu-i să se gândească la întrevederea cu Corintianul și dându-i răgaz până seara să se gândească și ea.

Marchiza alergă la Yseult și-i povesti de-a fir-a-păr tot ce-i spusese contele. Yseult o ascultă cu mare emoție, fața i se lumină de-o bucurie ciudată iar marchiza, terminându-și povestirea, văzu cu mirare că obrajii verișoarei sale erau scăldați în lacrimi de entuziasm.

— Ei, dar ce ai, îi spuse ea, și cum să iau toate astea?

— O, scumpul, nobilul meu bunic! exclamă Yseult, ridicând ochii și mâinile la cer; eram sigură, aveam dreptate să mă bizui pe el. Știam eu că purtarea lui se va întâlni în faptă cu vorbele lui. O, da, Josephine, trebuie să te căsătorești cu Corintianul.

— Dar nu te înțeleg, Yseult! îmi spuneai adineaori că n-o să mă facă niciodată fericită, că trebuie să rup cu el, și acum mă sfătuiești să mă leg de el pentru totdeauna?

— Crezusem că am datoria să-ți vorbesc astfel și să-ți arăt defectele iubitului tău ca să te vindec de o dragoste care mi se părea vinovată. Dar bunicul a avut simțul unei morale mai înalte; dânsul știe care-i morala adevărată. Te-a sfătuit să fii credincioasă soțului tău acum, când se apropie ceasul solemn, după care vei fi liberă și vei putea încheia un legământ de dragoste mai îndreptățită și mai fericită încă.

— Vasăzică mă sfătuiești chiar tu să mă mărit cu Corintianul. Dar ambiția, gelozia și insultele lui de care am suferit atâta, dar dragostea lui pentru Saviniana, care nu s-a stins poate? Uiți că azi-noapte l-am gonit de aci într-o pornire de ură și de mânie de nedescris?

— Va reveni să-ți ceară iertare că a greșit, și tu îi vei îndrepta defectele vindecându-l de suferințe, dovedindu-i prin făgăduințe sinceritatea ta…

— E nebunie curată, strigă marchiza scoasă din fire, sau jucați o comedie, tu și bunicul tău, ca să mă puneți la încercare, sau sunteți sub influența nu știu cărui vis de republicanism romanțios, căruia vreți să mă sacrificați. Grozav aș vrea să văd ce ar spune unchiul dacă tu ai vrea să te măriți cu Pierre Huguenin, și ce ai spune tu însăți, dacă ai fi sfătuită…

Yseult zâmbi și o sărută lung pe frunte pe verișoară-sa fără să răspundă nimic. Fața ei avea o expresie sublimă…

Capitolul XXXIII

În seara acestei zile atât de pline de emoții, Pierre și Corintianul lucrau la lumina lămpii, frământați și ei, ’ ca de friguri. Amaury, plictisit de munca lui, se grăbea să termine ultimele figurine sculptate și dorea să înceapă ornamentele mai ușoare la care trebuia să-l ajute Pierre. Partea de simplă tâmplărie nu mersese de loc repede. Mai erau încă multe panouri desprinse, multe ciubuce neterminate. Dar taica Huguenin fusese silit să aibă răbdare. Fiu-său ținea să termine înainte de toate scara tribunei, pe care și-o rezervase sieși ca fiind piesa cea mai importantă și cea mai grea. Pierre nu spunea că, în taina inimii sale, îi era dragă partea aceasta a atelierului care îl apropia de cabinetul din turnuleț și de tribună, unde uneori, când lucra, nu era despărțit de Yseult decât prin ușa adesea întredeschisă a cabinetului de studiu.

Izolat în fundul atelierului, Pierre lucrase de câtva timp fără răgaz. Nu voia numai ca scara să fie o piesă făcută după toate legile științei, ci voia să facă din ea o adevărată operă de artă. Se gândea să-i dea un stil, un caracter și o mișcare nu numai zveltă și sigură, dar și îndrăzneață și pitorească. Nu trebuia să fie o scară cochetă de restaurant sau de magazin, ci cu-adevărat scara austeră și bogată a unui vechi conac de altădată, așa cum se văd prin fundul interioarelor lui Rembrandt, pe care o lumină nesigură, pornind de jos, urcă și descrește cu atâta artă și adâncime. Balustrada de lemn decupată d *jour* și ornamentele pandantivelor trebuiau și ele să fie deosebit de alese. Pierre avu bunul-simț și bunul-gust de a imita desenul acestor părți după ornamentele vechii lemnării. Le adaptă la formele și dimensiunile scării și, aci, cunoștințele sale de geometrie îi fură de cel mai mare folos. Era o lucrare de arhitect, de decorator și de sculptor totodată.

Pierre era sever față de sine însuși. Își spunea că acum are poate singurul prilej în viață să unească în mod serios condițiile folosului cu ale frumosului și voia să lase în această încăpere, în care generații de lucrători îndemânatici executaseră lucruri atât de frumoase, o urmă a vieții lui de lucrător conștiincios, de artist delicat și ales.

Erau ceasurile zece seara, și făcea ultima revizie la lucrarea sa. Ajustase treptele bine cumpănite pe un cadru elegant, fragil în

aparență, dar solid în realitate. Balustrada era așezată; și, la lumina lămpii, reflecta pe zid încolăcirile ei subțiri și nervurile ei robuste. Pierre, în genunchi pe ultima treaptă, netezea cu grijă cele mai mici asperități la rindea; avea fruntea scăldată în sudoare și ochii îi străluceau de o bucurie modestă și îndreptățită. Corintianul era urcat pe o scară, la oarecare distanță, și mai așeza în firidele lor câțiva îngerași. Lucra cu aceeași hărnicie, dar nu cu aceeași plăcere ca prietenul său. În ardoarea lui era un fel de furie și, una-două, exclama aruncându-și dalta pe lespezi:

— Blestemate marionete, când o să termin o dată cu voi?

Apoi își îndrepta din când în când privirea spre semnul alb care rămăsese pe panoul secret și pe care nu și-l putea explica.

— Eu, unul, am terminat, spuse Pierre deodată, așezându-se pe treapta care lega scara de tribună, și aproape că-mi pare rău, adaugă el ștergându-și fruntea; n-am mai lucrat până acum la ceva cu atâta dragoste și zel.

— Cred și eu, răspunse Corintianul cu amărăciune, tu lucrezi pentru cineva care merită.

— Eu lucrez pentru artă, zise Pierre.

— Nu, răspunse brusc Corintianul, tu lucrezi pentru cea pe care o iubești.

— Taci din gură, taci din gură! exclamă Pierre speriat, arătându-i ușa cabinetului.

— Aș, știu eu că ele iau ceaiul la ora asta, răspunse Corintianul. Le știu de-a fir-a-păr obiceiurile. În momentul ăsta, domnișoara de Villepreux își aranjează ceștile de porțelan, vorbind de politică sau de filosofie cu bunicu-său; iar marchiza cască, uitându-se în oglindă dacă e bine coafată. Parc-o văd.

— Oricum, vorbește mai încet, te rog foarte mult!

— Vorbesc cât de încet vrei, Pierre, zise Corintianul, venind să se așeze lângă prietenul său. Dar am nevoie să vorbesc, vezi tu, fiindcă simt că-mi plesnește capul. Știi că-i minunată scara ta? Ai talent, Pierre. Ești născut arhitect, cum eu sunt născut sculptor, și cred că una e tot atât de strălucită ca și cealaltă. Tu n-ai avut niciodată ambiție?

— Vezi bine că am, de vreme ce mi-am dat atâta osteneală să fac scara asta.

— Și cu asta ți-ai satisfăcut ambiția?

— Pentru ziua de azi, da, mâine voi avea de făcut corpul de bibliotecă.

— Și ai de gând să faci toată viața scări și biblioteci?

— Ce-aș putea să fac mai mult? Altceva nu știu să fac.

— Cum așa? poți tot ce vrei; Pierre, și sper că nu vrei să rămâi tâmplar?

— Dragă Corintiene, am de gând să rămân tâmplar. Că tu vei deveni

sculptor, că-l vei studia pe Michelangelo și pe Donatello, e foarte bine. Ești împins spre operele strălucite de un temperament deosebit, care-ți impune datoria de a căuta frumosul în expresia lui cea mai înaltă și cea mai poetică. Dezgustul pe care ți-l inspiră lucrările de pură utilitate e poale o înștiințare a Providenței, care ţi-a hărăzit o soartă mai aleasă. Dar mie îmi place să lucrez cu mâinile și dacă munca mea servește la ceva, nu-mi pare rău de ea. Inteligența mea nu-mi dă ghes spre operele de artă, așa cum le înțelegi tu; eu sunt din popor; mă simt muncitor prin toți porii. Un glas tainic, departe de a mă chema spre zarva lumii, îmi murmură neîncetat la ureche că sunt legat de glia muncii și că pe ea mi-e sortit poate să mor.

— Bine, dar asta-i o absurditate, Pierre, îți micșorezi meritele și te năpăstuieşti; tu nu ești făcut să rămâi mașină și să asuzi ca un rob. Felul în care bogații exploatează munca poporului nu-i o nedreptate? Tu însuți mi-ai spus-o de sute de ori.

— Da, în principiu urăsc exploatarea aceasta, dar în fapt mă supun ei.

— E o inconsecvență, Pierre, o lașitate! Dacă toți au să spună așa, lucrurile n-au să se schimbe niciodată.

— Dragă Corintiene, lucrurile au să se schimbe. Dumnezeu e prea drept ca să lase de izbelişte omenirea, iar omenirea e prea nobilă ca să se uite pe ea însăși. Nu e posibil să simt în sufletul meu ce e dreptatea, dacă dreptatea nu e posibilă. Nu mi-ar fi dragă egalitatea, dacă egalitatea n-ar fi realizabilă. Căci nu sunt nebun, Amaury, mă simt foarte calm; sunt sigur că sunt foarte cumpănit în clipa asta și totuși cred că bogații nu-i vor exploata veșnic pe cei săraci.

— Cu toate astea, ți se pare că-i o datorie să rămâi sărac.

— Da, fiindcă nu vreau să ajung bogat cu orice preț.

— Și nu-i urăști pe bogați?

— Nu, pentru că oamenii fug în chip firesc de mizerie.

— Ia lămurește-mi asta!

— Nimic mai simplu. E sigur, nu-i așa, că încă de pe-acum un sărac se poate îmbogăți dacă-i foarte inteligent?

— Da.

— E sigur că toți săracii inteligenți pot ajunge bogați?

— Nu știu; sunt atâția săraci inteligenți, încât nu s-ar găsi poate cu ce să se îmbogățească toți.

— Asta așa e, Amaury. Nu vedem oare în fiecare zi oameni inteligenți și cu talent care mor de foame?

— Sunt destui. Nu-i de ajuns să ai geniu, trebuie să ai și noroc.

— Adică să știi să te descurci, să ai dibăcie, ambiție, îndrăzneală. Și cel mai sigur mijloc din toate e să n-ai conștiință.

— Se poate, oftă Corintianul. Dumnezeu știe dacă am să pot să mi-o păstrez pe a mea și dacă nu va trebui s-o alung sau să dau greș.

— Sper că te va păzi Dumnezeu, băiete. Dar eu, știi, nu trebuie să mă încumet. Nu sunt într-atât de talentat pentru ca vocea destinului să-mi poruncească să pornesc la lupta primejdioasă cu oamenii. Văd că majoritatea celor care ies din anonimatul aspru al mercenarului pentru a deveni fericiți și liberi își pierd virtuțile modeste, și nu răzbat prin obstacole decât pierzându-și cu fiecare efort câte puțină credință, și cu fiecare triumf câte puțină omenie. Groaznic război e rivalitatea spiritelor superioare; nu poate parveni unul din ele decât cu condiția să le zdrobească pe celelalte. Societatea e ca un regiment în care locotenentul, într-o zi, de bătălie, se bucură văzându-l căzând pe căpitanul pe care-l va înlocui. Ei bine! De vreme ce lumea e astfel orânduită, de vreme ce spiritele cele mai liberale și cele mai înaintate n-au găsit până acum decât maxima: „Distrugeți-vă unii pe alții, ca să vă faceți loc”, eu nu vreau să distrug pe nimeni. Ambițiile noastre personale justifică prea adesea principiul ticălos pe care ei îl numesc concurență, emulație, și pe care eu îl numesc hoție și omor. Iubesc prea mult poporul ca să accept soarta fericită oferită unuia dintr-o mie de-ai noștri, în vreme ce ceilalți sunt lăsați să sufere. Poporul orb și resemnat rabdă; îi admiră pe cei care ajung; iar cel oare nu ajunge se înrăiește în ură, sau se îndobitocește în descurajare. Într-un cuvânt, principiul rivalității nu creează decât tirani și exploatatori, sau robi și bandiți. Eu nu vreau să fiu niciuna, nici alta. Am să rămân sărac în fapt, liber în principiu; și am să mor pe paie poate, dar protestând împotriva unei asemenea științe sociale care nu e în stare să dea un pat fiecărui om.

— Îți înțeleg noblețea, Pierre, fad ca marinarul care preferă să moară cu echipajul decât să scape într-o bărcuță cu cei privilegiați. Dar uiți că se vor găsi veșnic privilegiați care să sară în barcă și că cerul nu va veni în ajutorul celui care piere. Îți admir virtutea, Pierre; dar dacă vrei să știi, mi se pare atât de puțin firească, atât de exagerată, încât tare mă tem că e un acces de entuziasm de care te vei căi mai târziu.

— De unde îți vine gândul ăsta?

— Fiindcă mi se pare că nu erai așa acum șase luni.

— E-adevărat; atunci eram cum ești tu astăzi: sufeream, protestam, mi-era silă de condiția noastră, iar ție nu. Astăzi eu nu mai am ambiție iar tu ai. Ne-am schimbat rolurile.

— Și care din noi doi are dreptate?

— Poate că amândoi. Tu ești omul societății prezente, eu sunt poate cel al societății viitoare.

— Deocamdată, nu vrei să trăiești, fiindcă nu înseamnă a trăi să trăiești în dorință și în așteptare.

— Spune mai curând în credință și în speranță.

— Pierre, teoriile astea nebunești ți le-a strecurat domnișoara de

Villepreux. Oamenilor ăstora le vine ușor să le facă. Sunt bogați și puternici: se bucură de toate; și pe noi ne sfătuiesc să trăim cu nimic.

— Las-o în pace pe domnișoara de Villepreux, răspunse Pierre. Nu văd ce are de-a face cu ce vorbim noi.

— Pierre, zise Amaury avântat, eu ți-am spus toate tainele mele și tu nu mi le-ai spus niciodată pe ale tale. Îți închipui oare că nu le citesc în inima ta?

— Lasă-mă, Amaury, nu mă face să sufăr în zadar. O respect, o cinstesc pe domnișoara de Villepreux, asta-i sigur. Nu-i nicio taină aici.

— O respecți, o cinstești… și o iubești.

— Da, o iubesc, răspunse Pierre înfiorându-se. O iubesc cum te iubește Saviniana pe tine.

— O iubești cum o iubesc eu pe marchiză.

— O! nu, nu, Amaury, nu-i adevărat. N-o iubesc aşa.

— O iubești ide o mie de ori mai mult.

— Nu sunt îndrăgostit de ea, nu! Mi-e martor cerul…

— Nu îndrăznești să termini. Ei, bine, poate că nu ești îndrăgostit de ea, nu-ți doresc o asemenea nenorocire; dar o adori, — și te consideri fericit că ești sclavul cucerit și înlănțuit al acestei doamne romane…

Convorbirea fu întreruptă de un servitor care veni dinspre parc, să-i spună Corintianului că bătrânul conte dorește să-i vorbească. Corintianul se supuse și plecă, foarte departe de a presimți importanța întrevederii care **i** se ceruse.

Pierre rămase câteva clipe absorbit și tulburat de insinuările îndrăznețe făcute de prietenul său. Apoi, gândindu-se că la castel era ora culcării și că, poate, domnișoara de Villepreux avea să coboare în cabinetul ei de studiu, cum i se întâmpla deseori între ceasurile unsprezece și douăsprezece, începu să-și adune și să-și strângă uneltele ca să plece, credincios respectului pe care i-l jurase în sufletul său. Dar, în momentul când se apleca pentru a-și lua sacul de piele în care se aflau sculele sale, simți că o mână îl atinge ușor pe umăr și, ridicând capul, o văzu pe domnișoara de Villepreux, strălucind de o frumusețe pe oare n-o avusese niciodată până atunci. Tot sufletul îi era în ochi, și avântul pe care îl înăbușea totdeauna în adâncul. Ei înseși izbucnea în ea în clipa aceasta, fără să încerce a-l stăpâni. Se produsese în toată ființa ei o transfigurare divină. Pierre o văzuse deseori exaltată, dar totdeauna cam misterioasă și exprimându-se în enigme sau cu rezerve, de câte ori era vorba de prietenia lor. În momentul acesta o văzu ca pe o pitie gata să-și reverse oracolele și, împins el însuși de o încredere și de o forță necunoscută, pentru prima dată în viața lui, luă mâna lui Yseult în mâna sa.

— Am terminat scara, îi spuse el, dumneavoastră, cea dintâi, veți pune mâna pe balustradă.

— Nu vorbi așa de tare, Pierre, îi spuse ea. Pentru prima și ultima dată în viața mea, am să-ți spun un secret; un secret care mâine nu va mai fi secret. Vino cu mine.

Îl duse în cabinetul ei și închise ușa cu grijă; apoi, vorbi astfel:

— Pierre, nu te întreb, cum te întreba Corintianul adineaori, dacă ești îndrăgostit de mine. Între noi doi, cuvântul acesta mi se pare neînsemnat și copilăresc. Că nu sunt frumoasă știe toată lumea; nu știu dacă dumneata ești frumos, deși lumea așa spune. N-am căutat niciodată în ochii dumitale decât sufletul, frumusețea morală e singura care mă poate fascina… Dar vin să te întreb, în fața lui Dumnezeu care ne vede și ne aude, dacă mă iubești cum te iubesc eu.

Pierre păli, i se încleștară dinții; nu putu răspunde.

— Nu mă lăsa în nesiguranță, reluă Yseult. E foarte important pentru mine să nu mă înșel asupra sentimentului pe care ți-l inspir; căci sunt în pragul crizei decisive a vieții mele, pe care te-am lăsat s-o presimți aci, într-o seară, când mă jucam de-a carbonarismul cu dumneata, crezând că am eu să te învăț ceva, fiindcă nu primisem încă din partea dumitale inițierea la adevărata egalitate, pe care mi-ai dat-o de atunci încoace. Ascultă, Pierre, s-au petrecut astăzi în familia mea multe lucruri pe care nu le știi. Verișoara mea mi-a destăinuit o taină pe care o cunoșteai de mult. Bunicul meu, prin nu știu ce întâmplare, a descoperit această taină, și a dat o sentință pe care te las s-o ghicești.

Pierre nu putea vorbi. Yseult îi văzu neliniștea și continuă:

— Hotărârea bunicului n-a dezmințit principiile minunate în care m-a crescut și pe care l-am văzut profesându-le întotdeauna. A sfătuit-o pe doamna de Frenays, al cărei soț e pe moarte, să se mărite cu Corintianul de îndată ce va fi liberă și, în momentul de față, îl îndeamnă pe Corintian să plece și să se întoarcă aici peste doi ani. Peste doi ani, Pierre, prietenul dumitale va fi vărul meu și nepotul bunicului. Vezi așadar că, dacă mă iubești, dacă mă stimezi, dacă mă socotești demnă de a fi soția dumitale, așa după cum eu te iubesc, te respect și te cinstesc, mă pot duce la bunicul să-i cer să consimtă la căsătoria noastră. Dacă n-aș avea siguranța că reușesc, nu ți-aș îi spus niciodată ceea ce-ți spun acum în deplină liniște a minții și în deplină libertate a conștiinței.

Pierre căzu în genunchi și voi să răspundă; dar dragostea lui, atâta vreme înăbușită, ar fi izbucnit cu prea mare violență. Nu găsea cuvinte, șuvoaie de lacrimi îi curgeau în tăcere pe obraji.

— Pierre, îi spuse ea, n-ai așadar puterea să-mi spui lin cuvânt? De asta mă temeam; n-ai încredere: crezi că visezi, că-ți propun un Lucru imposibil. Îmi mulțumești în genunchi, ca și când ar fi cine știe ce ispravă din partea mea că te iubesc. Ei, Doamne! Nimic nu-i mai simplu. Dacă m-ai vedea alegând vreun mare aristocrat, de-abia atunci

ar trebui să te miri și să-ți închipui că mi-am pierdut mințile. Gândește-te doar că am fost crescută în spiritul care mă însuflețește astăzi de când am început să respir și să trăiesc; gândește-te că primele mele lecturi, primele impresii, primele gânduri m-au împins spre ceea ce fac acum. Din ziua când am putut judeca asupra viitorului meu, am hotărât să mă mărit cu un om din popor, ca să fiu și eu din popor, așa cum oamenii înclinați spre creștinism se botezau odinioară ca să se poată numi creștini. Am întâlnit în dumneata pe singurul bărbat drept, după bunicul; am descoperit în dumneata nu numai o potrivire completă cu ideile și sentimentele mele, dar și o superioritate a inteligenței și a virtuții, care a adus lumină în instinctele mele bune și entuziasm în convingerile mele. M-ai ajutat să scap de câteva erori: m-ai vindecat de mai multa nesiguranțe, într-un cuvânt, m-ai învățat dreptatea și mi-ai întărit convingerile. N-ai de ce să te miri, prin urmare, afară doar dacă nu mă consideri prea frivolă și prea slabă pentru a înfăptui ceea ce am gândit.

Pierre era pradă unui adevărat delir. O privea și nu îndrăznea să-i atingă cu buzele nici măcar capătul cingătoarei, atât îi apărea de înălțată și de sfințită prin crezul său.

— Văd că nu poți vorbi, îi spuse ea. Mă duc la bunicul. Dacă nu consimți, fă doar un semn, un gest, și-am să aștept să-ți schimbi părerea.

Pierre, oa rătăcit, luă pumnalul pe care Yseult voise să i-l dea în ziua plecării lui Achille Lefort, și care se afla acolo pe masă.

— Ce vrei să faci? îi spuse ea smulgându-i-l din mână.

— Să mă omor, zise el cu glas înăbușit; fiindcă e un vis și aș vrea să mă trezesc în altă viață.

— Văd că mă iubești, spuse Yseult zâmbind; căci nu te mai temi să te atingi de arma care taie prietenia.

— Ar putea să-mi taie și inima în bucăți, răspunse Pierre, și tot n-ar scoate din ea dragostea pe care v-o port.

— Dacă-i așa, zise Yseult, însuflețită de o sfântă bucurie și având în obraji roșeața pudorii, cum nu cunosc decât un fel de a voi un lucru, cel de a-l traduce numaidecât în faptă, mă duc la bunicul să-i vorbesc de dumneata. Pe mâine, Pierre, căci e vorba de ceva serios și poate că bunicul va voi să se gândească peste noapte.

— Mâine, mâine, exclamă Pierre înspăimântat, oare va veni vreodată ziua de mâine? Cum voi putea răbda până mâine bucuria și spaima aceasta? Nu, nu, nu vorbiți încă bunicului; lăsați-mă să trăiesc până mâine numai cu gândul bunătății dumneavoastră față de mine. (Pierre nu îndrăznea să spună: dragostei dumneavoastră.) Nu înțeleg încă viitorul de care-mi vorbiți; am impresia că e un mister aici și mă gândesc la el cu un fel de teamă… Da, mi-e inima strânsă, și fericirea mea e-atât de mare, încât seamănă a tristețe. E un gând solemn,

dureros, îmbătător. E ca și când v-ați omorî pentru mine… Lăsați-mă să mă gândesc la toate astea, vedeți doar că mi-am pierdut mințile. Nu-mi pot aduna gândurile, în mijlocul vârtejului pe care-l răscoliți în mine, decât asupra unui singur punct: că mă iubiți… Dumneavoastră! Dumneavoastră! Ah, Doamne, dumneavoastră! Sunt iubit de dumneavoastră!… E oare cu putință? Nu am febră, nu aiurez?

— Mă tem de gândurile dumitale, Pierre, și nu vreau să-ți dau timp pentru ele. Le-am avut în locul dumitale, și hotărârea pe care am luat-o a fost destul de necugetată ca să-i pot prevedea toate consecințele; sunt de așa natură, că nu mă sperie niciuna. Nu trebuie mult curaj, crede-mă, ca să înfrunți prejudecățile lumii, când făptuiești nu un gest aventuros, ci un act de convingere; lumea e mult prea slabă și mult prea mică în fața unor asemenea hotărâri. Iar întrucât te privește, știu eu ce scrupule vei avea, de îndată ce-ți vei aminti că eu sunt bogată și dumneata nu ești. Știu și ce-ți voi răspunde; ți-am. Prevăzut toate obiecțiile, și sunt sigură că le voi învinge, căci țin la demnitatea dumitale mai mult decât ții dumneata, și dacă aș crede că te împing spre o hotărâre contrară principiilor din conștiința dumitale, aș prefera să mor.

Statură astfel multă vreme de vorbă. Pierre o asculta cu sete și abia de-i răspundea. În prima tulburare a bucuriei aceleia neașteptate și imense, nu putea prețui cum se cuvine ideea unei căsătorii atât de contrare ideilor și uzanțelor din ierarhia socială. Voia să aibă răgazul de a pune la încercare proiectul acesta în cuptorul conștiinței sale. Dar curajul și entuziasmul cu care Yseult, atât de convinsă, i se dăruia în întregime, îl făceau să fie pătruns de dragoste, de recunoștință și de admirație. Aveau atâtea lucruri să-și spună, să-și aducă aminte, să le recheme împreună în memorie, încât nu puteau să se smulgă din convorbire. Privirea înapoi a dragostei lor stăpânite, explicația nouă a celor mai mărunte mistere, a celor mai mici emoții din trecut, erau pline de delicii; simțeau că retrăiesc încă o dată zilele trăite. Atâta doar că prima viață fusese realitatea, iar a doua era idealul; și amintirea acesta, reluată în doi și înfrumusețată cu toate revelațiile care lipsiseră trecutului, era oarecum ea sentimentul pe care l-ar avea într-o viață fericită un suflet care și-ar aminti că a mai trăit, dar în condiții mai puțin plăcute și având dorinţi acum satisfăcute.

În timp ce stăteau astfel de vorbă și uitau de trecerea timpului, transportați cum erau în altă sferă, contele de Villepreux îi vorbea Corintianului. Până în momentul acela, marchiza, care era agitată și în care se dădeau mii de lupte, se rușinase să mărturisească unchiului său că pasiunea serioasă pe care i-o atribuia șiretul conte nu era decât o surpriză a simțurilor, în răstimpul unei toane a minții, un roman început cu nechibzuința unei fete de pension, purtat în delirul unui amor fără frâu și fără țel, gata să se încheie în fața temerii de' blam și

a imperativelor vanității. Dacă s-ar fi prezentat cu un nume celebru și cu titluri dobândite pentru a se bucura de considerație, Corintianul ar fi fost preferat poate unui gentilom fără reputație și fără talent. Dar Corintianul, calfă de tâmplar, tânăr genial, e-adevărat, și pe punctul de a se forma la Roma, dar necunoscut și nesigur de viitorul lui, incapabil poate de-a face studii târzii și de-a realiza speranțele care se puseseră în el… era un zar în cornetul jocului de noroc care se cheamă societate, iar Josephine nu-și simțea destulă convingere și destul curaj pentru a face încercarea. Era așadar foarte speriată de hotărârea pe care i-o sugera în mod ipocrit unchiul său; și în momentul când acesta voi să trimită după Amaury, îl urmă în cabinetul lui și-l imploră să-i dea mai întâi ei ascultare. Josephine pretinse că a descoperit o intrigă sentimentală între Saviniana și Corintian și se declară atât de bine vindecată de dragoste, încât renunța la aventura ei și-l ruga pe unchiul său s-o ajute s-o rupă. Nu mințea decât pe jumătate. Descoperirea pe care-o făcuse despre dragostea aceasta din trecut îl depoetiza cel mai mult pe Amaury în ochii ei. Era umilită că urmase unei cârciumărese, precum și de originea umilă a amantului ei, de care acesta nu admitea să roșească și pe care nu era atât de laș încât s-o facă uitată.

Contele o trată pe Josephine de sus. Încetă să joace comedie și îi spuse lucrurile cele mai aspre, ca să se învețe minte și să-și aleagă de-aci înainte amanții din medii ceva mai puțin joase.

— Asta cred că trebuie să-ți deschidă nițel capul, îi spuse el, și să-ți arate că dacă trebuie să iubim și să cinstim poporul în principiu, nu trebuie să ne grăbim prea mult a pune simpatia în aplicare în mod atât de experimental cum ai făcut tu, suferind consecințele. Poporul e mare și frumos în masă, dar e șubred și păcătos luat individual; are nevoie să treacă pe rând prin toate fazele ierarhiei sociale ca să se purifice, să se curețe de mâlul din care a ieșit, și să dobândească cu mare osteneală și cu mare merit faima care poate lupta astăzi cu succes cu cea a originii, și care o va birui poate cu totul într-o zi pe aceasta. Ai crezut că poți face, cu ochii tăi frumoși, transformarea pe care douăzeci de ani de muncă și de luptă o vor realiza sau n-o vor realiza asupra tânărului acestuia. El nu te înțelege și se întoarce cu plăcere la cumătră-sa, Saviniana. Asta îți mai dovedește că e cale mai lungă de la caldarâmul popular la înălțimile adevăratului merit și a adevăratei considerații, decât de la masa tâmplarului la patul unei marchize.

Josephine primi dojana aceasta cinică și mușcătoare cu o supunere oarbă. Gândirea ei nu se ridica mai sus decât liberalismul îngust al bătrânului conte. Nu constată nicio inconsecvență între purtarea și vorbele lui; totul îi păru literă de lege. Își încasă umilirea cu durere, dar fără revoltă, și primi iertarea în genunchi, cu recunoștință. Făcea parte din speța asupra căreia casta nobililor, deși urâtă și ridiculizată, exercita încă o influență dominantă.

Contele încercă la început să-l trateze pe Corintian oa pe un băiețaș și să-l sperie. Văzându-l atât de *drăguț,* nu-i bănuise niciodată orgoliul și violența caracterului. Când îl văzu răzvrătindu-se, declarând că e liber, că nu ascultă de nimeni, că poate fi gonit din castel și din atelier, dar nu și din ținut și din sat, că nu-i recunoaște contelui niciun drept asupra marchizei și asupra lui, bătrânul viclean fu silit să-și dea seama că teoriile lui dăduseră roade și că nici frica de bătaie, nici teama de a pierde protecția și ajutorul său nu-i vor înfrânge Corintianului mândria. Schimbă atunci tactica, îl luă cu binișorul, îl judecă părintește, îl compătimi pentru dragostea lui, îi dezvălui slăbiciunea și vanitatea Josephinei, îl sfătui să se însoare cu Saviniana sau să se ducă să studieze sculptura în Italia. Corintianului îi căzuseră greu amenințările făcute; se răzbună ieșind din cabinetul domnului de Villepreux fără să-i fi făgăduit ceva. Dar noaptea e sfetnic bun, și gândul de a vedea Italia îi răscoli o dorință atât de vie, încât hotărî să cadă la înțelegere a doua zi. Contele. Era foarte liniștit în această privință. Numai cât pomenise de Roma și văzuse țâșnind din ochii tânărului artist flacăra ambiției, așa încât era foarte sigur că nicio dragoste nu-i va zăticni cariera.

Bătrânul conte, cam obosit de ziua pe care o avusese, era gata să se culce, când nepotu-său, Raoul, veni la rându-i să-i ceară un moment de audiență. Era vorba de revelațiile pe care i le făcuse Isidore în legătură cu Yseult și de vorbele iscate de intimitatea ei cu Saviniana și cu Pierre Huguenin. Dacă i s-ar fi dat în ajun avertismentul acesta, domnului de Villepreux nu i s-ar fi părut poate că merită osteneala să se gândească la el, cu atât mai mult cu cât Raoul avea oarecare plăcere răutăcioasă să-i arate bunicului său primejdiile și inconvenientele republicanismului profesat de el. Dar istoria cu marchiza îl făcea pe conte să dea mare atenție celor spuse de Raoul. Îi puse multe întrebări și nu-l opri din vorbă când tânărul filfizon regalist îi spuse lungindu-l pe r și umblând pe ocolite oa mai toți cei de seama lui (lepădături ale unei puteri decăzute care n-o mai au nici măcar pe aceea de a vorbi lămurit):

— Să vezi, bunicule, că o să se termine cu un scandal, dacă nu iei măsuri. Yseult face de capul ei; dumneata ai răsfățat-o și e prea târziu ca să-ți recapeți autoritatea față de ea. Dar e bună de măritat; trebuie s-o pui sub protecția unui bărbat tânăr, care va fi în același timp sprijinul devotat al bătrânețelor dumitale. Se face repede, dacă vrei. Amedee e o partidă excelentă pentru ea. E tânăr. Elegant, binecrescut, băiat frumos, bogat, de familie bună; familia lui e bine văzută la curte. E îndrăgostit de ea sau gata să se îndrăgostească. Contesa, soră-sa, e dispusă să facă iar primii pași, deși Yseult a fost cam ursuză cu ea. Dacă vrei dumneata, Yseult o să-și schimbe ideile; fiindcă, dacă e încăpățânată în lucrurile mici, cred că e cu judecată în cele

importante. De altfel, ține la dumneata, și dorința de a-ți face plăcere…

— Mai vorbim noi de asta, zise contele. Acum, lasă-mă, vreau să-i vorbesc mai întâi de Saviniana.

Raoul plecă și contele coborî în cabinetul turnulețului. Era unu noaptea. O surprinse pe nepoată-sa între patru ochi cu Pierre Huguenin. Atunci își pierdu cumpătul; trezindu-i-se furia, care-l înneca deseori, se exprimă în termeni foarte puțin măsurați asupra necuviinței acestei intimități. Pierre era atât de tulburat, încât nu se gândea să asculte de ordinele violente pe care i le dădea bătrânul și să plece; se temea pentru Yseult de mânia părintească, dar n-avea nimic de spus ca să se dezvinovățească. Speriată o clipă, Yseult domină curând prin firea ei curajoasă situația care era atât de grea. În loc să se mânie în sinea ei de cuvintele aspre ale bunicului său, il luă de gât și spuse, mângâindu-i părul alb, că e fericită că a fost surprinsă singură cu Huguenin și că asta o scutește de introduceri lungi. Apoi, luându-l pe Pierre de mână, îl duse lângă bătrân și, îngenunchind, spuse cu glas mișcat dar hotărât:

— Bunicule, mi-ai spus de mii de ori că ai destulă încredere în judecata și în demnitatea mea, ca să-mi îngădui să-mi aleg singură soțul. Când mi s-au propus fel de fel de căsătorii din interes sau din ambiție, ai aprobat refuzurile mele, și mi-ai spus că ai prefera să mă vezi măritată cu un muncitor cinstit, decât cu unul din nobilii aceia obraznici și josnici care-ți calomniau atitudinea politică și care se umileau în fața banilor dumitale. În sfârșit, astăzi i-ai spus verișoarei mele niște lucruri pe care am pus-o să mi le repete de mai multe ori, ca să fiu sigură de tot că nu te voi supăra vorbindu-ți cum vreau să-ți vorbesc. Iată omul pe oare l-aș lua de bărbat, dacă binevoiești să-mi binecuvântezi și să-mi încuviințezi alegerea.

Yseult fu silită să se întrerupă. Surpriza „indignarea, supărarea, și mai ales rușinea de a nu avea nimic de răspuns, îl răscoliră într-atât pe bătrânul conte, încât simți deodată că îl părăsesc puterile și că sângele îi vâjâie în urechi. Căzu pe un fotoliu și se făcu, pe rând, roșu ca focul și palid ca moartea. Văzându-l că leșină, Yseult scoase un țipăt și-i îmbrățișa genunchii.

— Fată nenorocită, zise bătrânul făcând o sforțare, îți omori bunicul!

Și-și pierdu cunoștința.

Capitolul XXXIV

Contele avu o congestie cerebrală, luată la început drept un atac grav de apoplexie, care alarmă tot castelul. Dar la primele picături de sânge care i se scoaseră se simți ușurat și întinse mâna nepoatei lui care, mai palidă și mai bolnavă decât el stătea îngenuncheată lângă pat. Având trupul și mintea slăbite, bătrânul nu se gândi să revină

asupra declarației ciudate pe care i-o făcuse Yseult. Adormi destul de liniștit, spre ziuă; iar Yseult, zdrobită de oboseală, tot în genunchi lângă el, adormi cu fața rezemată de pat și cu genunchii îndoiți pe o pernă.

Suferința lui Pierre Huguenin din noaptea aceea întrecu tot ce suferise el vreodată în viață. În primul moment, o ajutase pe Yseult să-l transporte pe bătrân în camera lui și să cheme ajutor; iar când doctorul goni pe toată lumea, afară de domnișoara de Villepreux și fratele ei, când trebui să plece din interiorul castelului, unde prezența lui la ora aceasta înaintată nu mai avea nicio explicaţie și nu mai era îngăduită, căzu pradă chinurilor îngrijorării și spaimei. Se gândea la cât trebuia să sufere Yseult, credea că bătrânul conte avea să moară; era frământat de remușcări groaznice, ca și când ar fi fost vinovat de vreo crimă. Rătăci prin parc până la ziuă, întorcându-se din oră în oră s-o întrebe pe Saviniana, care alergase lângă Yseult și care veghea în camera vecină. Din când în când, ea cobora pe furiș în grădină ca să-l liniștească pe prietenul ei. Când află că bătrânul conte e în afară de pericol și că accidentul nu va avea urmări grave, Pierre se înfundă din nou în parc și se duse să viseze în locurile unde visase aţâţaşi și care fuseseră martore bucuriilor curate ale dragostei lui. La început, stăpânit de gândul situației în care se afla, nu se gândi decât la perspectivele de însoțire eternă sau de despărțire definitivă pe care îl lăsau să le întrevadă, pe de o parte, voința hotărâtă a tinerei fete, pe de alta, mânia și disperarea bătrânului conte. Orice amintire a obstacolelor ridicate de propria lui conștiință se pierduse în bucuria neașteptată și nespusă a dragostei împărtășite. Își spunea că Yseult va învinge toate obiecțiile familiei și se lăsa în voia ei cu o încredere religioasă. De altfel, sângele îi clocotea în vine și-i întuneca toate gândurile; inima îi bătea atât de tare la amintirea cuvintelor cerești care-i mai răsunau încă în urechi, încât era silit să se oprească la fiecare pas și să stea jos ca să nu se înăbușe. Noaptea era întunecoasă și ploioasă. Mergea prin nisipul muiat și prin iarba rece fără să bage de seamă nimic. Palele de vânt ale toamnei ridicau în jurul lui vârtejuri de frunze uscate. Vântul mânios și natura frământată se potriveau cu dispoziția furtunoasă și nedesluşită a sufletului său.

Dar când se făcu ziuă, Pierre se pomeni chiar în locul unde, cu patru luni înainte, la aceeași oră, dezbătuse în mintea lui problema bogăției, cu suferințe de necrezut și cu nesiguranțe groaznice. Din ziua aceea, memorabilă în viața lui din atâtea alte privințe, Pierre își încordase continuu spiritul spre problema aceasta și, cu toate că avusese mari intuiții, cu toate că strălucirile de adevăruri imuabile îi străbătuseră haosul gândirii, cu toate că își găsise o linie de conduită și-și fixase raporturile cu societatea prezentă, nu era mai puțin sigur că problema generală rămâne încă la fel de groaznică și la fel de nepătrunsă pentru

el ca și pentru oamenii cei mai pregătiți ai epocii. Pierre avea să treacă prin diverse crezuri, prin multe sisteme incomplete, să-și dea seama de multe erori, să împărtășească multe exaltări politice și filosofice, până să ajungă la el licăririle mai fecunde și mai sigure care încep să lumineze vastul orizont al poporului.

Readus, în mijlocul bucuriei și al dragostei sale îmbătătoare, la sentimentul datoriei austere pe care și-o impusese, aceea de a căuta adevărul și dreptatea, se înspăimântă la gândul bogăției care părea că i se oferă și că-l invită la huzurul privilegiaților. Oricât s-ar fi opus contele la proiectele nepoatei sale, Pierre putea s-o ia de nevastă. Contele era bătrân, iar Yseult era hotărâtă și credincioasă. Așadar, Pierre n-avea decât un cuvânt să spună, un singur legământ să accepte, și domeniul, castelul, parcul cel frumos care îi sugerase prima idee a naturii învinse și idealizate de mâna omului, toate puteau fi ale lui. Putea, de-aci înainte, să-și închidă inima la suferință și la milă, să se închidă pentru patruzeci sau cincizeci de ani în viața pământească, să uite problema care avea întâietatea, să profite de legea care consacră și sfințește aproape fericirea anumitor oameni și numai a lor… Și de ce nu putea accepta fericirea aceasta fără să-și renege principiile? Nu putea oare să se lase în voia cursului societății? Nu putea fi și el, ca Amaury, omul timpului său, parvenitul fericit, artistul cuceritor sau omul care s-a pomenit bogat fără a înceta să fie om de ispravă, fără a părăsi căutarea idealului? Nu putea oare să-și folosească averea la dezlegarea acestei probleme chinuitoare, să facă binefaceri la un anumit număr de oameni, să încerce diverse forme de exploatare rurală avantajoase pentru plugarul proletar, să ridice spitale, școli? Îi trecură prin gând asemenea visuri generoase. Yseult, nici vorbă, nu numai că nu l-ar împiedica, dar l-ar ajuta cu toată voința și virtutea ei. Acestea erau, desigur, marile argumente pe care le avea ea în vedere pentru a învinge dezinteresarea și mândria lui.

Dar Pierre, gândindu-se la datoriile pe care le-ar impune bogăția unui om însuflețit de atâta bună-credință ca el, se sperie de ignoranța lui. Se întrebă dacă are altceva decât bune intenții, și dacă educația lui îl pregătise să-și dezvolte principiile și să le aplice. Căută ce lucruri bune, înțelepte și cu adevărat utile ar face în ziua când ar intra în posesia averii și nu găsi în el decât nehotărâre și nedumerire. Temperamentul lui mistic și îndreptat cu totul spre contemplația meditativă excludea activitatea practică, o anumită capacitate și pricepere, un fel de aritmetică, într-un cuvânt, care sunt necesare în cel mai înalt grad omului generos, ca să facă binele într-o societate pradă răului.

Își sondă inteligența fără falsă modestie, dar și fără deșarte menajamente și fără să îngăduie setei de fericire să-l amăgească. Simți și recunoscu că nu e un asemenea om; că va fi veșnic absorbit în

întregime de principiul suprem și că îi vor scăpa consecințele. Pierre avea douăzeci și unu de ani și, cu toate că știa tot ce putea ști omul cel mai înaintat din vremea lui, în domeniul moral, nu știa nimic în cel intelectual propriu-zis. Simțea că are cu zece ani prea mult ca să-și refacă educația și n-avea pentru lucrurile acestea înclinarea înnăscută care înlocuiește lipsa culturii. Se gândi la toate elementele coruptibile care, fiind bogat, puteau să-i mânjească idealul și să-i falsifice bunele intenții, mai înainte de a vedea limpede. Își spuse că poate și contele de Villepreux, omul cu teorii atât de frumoase și pe care le aplica atât de nepotrivit, fusese la vârsta lui pătruns, ca și el, de dragostea pentru dreptate. Se îngrozi de bogăție, fiindcă se temu că va iubi averea pentru ea însăși și că nu va ști s-o folosească.

Nu-ți dau concluziile lui ca ultimul cuvânt al înțelepciunii, prietene cititor. Dacă tinerețea lui Pierre Huguenin, companion din Ocolul Franței, te-a interesat întrucâtva, vârsta lui matură, de care am de gând să-ți vorbesc într-un roman ***viitor***[50], te va interesa mai mult, sper, și vei vedea că de mai multe ori, în cursul anilor, Pierre s-a îndoit de ce făcuse și și-a cercetat conștiința. Dar la vârsta când ți-l prezint, sufletul lui fierbinte nu putea admite decât renunțarea poetică și aproape creștinească la bucuriile pământești. Din asta trăise; de aci își trăsese virtutea, poezia și dragostea; nu putea să le renege cât ai bate din palme. Dorea cu aprindere să făptuiască un lucru măreț; când avu prilejul, nu șovăi, se purtă mai romanțios decât în romanele pe care le citise; i se păru că merită dragostea lui Yseult renunțând la ea și că-i justifică alegerea dovedind că e deasupra tuturor bunurilor pe care i le oferea dânsa. A fost deci și orgoliu din partea lui. S-ar găsi orgoliu în toate faptele frumoase, dacă le-am analiza astfel.

Aștepta să se odihnească bine contele de Villepreux, apoi se încumetă să-i ceară o întrevedere. I se refuză la început. El insistă și o obținu.

Bătrânul era palid și sever.

— Pierre, spuse el cu voce stinsă, vii să jignești durerea și boala? Dumneata, pe care te iubeam ca pe fiul meu, dumneata, căruia i-am deschis brațele și pentru care aș fi dat jumătate din averea mea ca omului celui mai demn și mai de folos, m-ai înșelat, mi-ai sfâșiat inima, mi-ai sedus copila!

Pierre nu se lăsă amăgit de declarația aceasta dinainte pregătită și zâmbi în sinea lui de osteneala pe care și-o dădea contele pentru a pune în lanțuri pe un om care venea singur să se predea.

— Nu, domnule conte, răspunse el pe un ton hotărât, n-am să-mi reproșez o asemenea crimă și dacă aș fi fost atât de laș încât să mă gândesc la ea, nobila dumneavoastră nepoată ar fi știut să se apere. Pot să vă jur pe tot ce avem mai sfânt pe pământ și dumneavoastră și eu: pe *ea,* că mâna mea a atins-o pe-a ei ieri pentru prima dată și că

niciodată, înainte de clipa aceea, nu mă gândisem că ea mă poate iubi.

Declarația aceasta, pe care era cu neputință s-o pui la îndoială când cunoșteai câtuși de puțin sinceritatea și moralitatea lui Pierre Huguenin, ridică o mare apăsare de pe inima contelui. Își cunoștea prea bine nepoata ca să se teamă că romanul ei ar semăna cu cel al marchizei, dar aflând că proiectul lui Yseult era atât de proaspăt, avu speranța că o va face să renunțe la el mai ușor.

— Pierre, îi spuse el, te cred, m-aș îndoi mai degrabă de mine decât de dumneata. Dar vei avea oare atâta curaj câtă sinceritate? De vreme ce n-ai făcut nimic, bănuiesc, pentru a aduce la rătăcire mintea nepoatei mele, vei face oare tot ce-ți stă în puteri pentru a o readuce la obligațiile ei și la supunerea pe care mi-o datorează?

— Vă cam grăbiți, domnule conte, răspunse Pierre, și aveți despre tăria mea sufletească o părere foarte bună, pe cât se pare. Vă mulțumesc prea umilit, dar aș vrea să știu pentru ce ați refuza să dați mâna scumpei dumneavoastră copile omului pe care-l stimați într-atât încât îi cereți dintru început un efort de virtute pe care n-ați îndrăzni să-l așteptați de la nimeni altul?

Întrebarea aceasta grea fu singura răzbunare pe care Pierre voi s-o îndrepte împotriva ipocriziei bătrânului conte. Acesta nu putea să răspundă decât cu argumente copilărești și se porni pe niște considerații atât de meschine și de vulgare încât lui Pierre i se făcu milă. Invocă legămintele luate mai înainte în privința căsătoriei lui Yseult. Pierre știa bine că minte și că n-ar fi făgăduit-o pe nepoată-sa fără consimțământul ei. Vorbi de lume, de opinia publică, de prejudecăți, de nefericirea, de izolarea și de disprețul care ar cădea asupra nepoatei lui, dacă ea și-ar asculta glasul inimii fără să consulte lumea aceasta absurdă și nedreaptă, căreia trebuie totuși să te supui dacă vrei să ai măcar o piatră pe care să-ți odihnești capul. Yseult era un copil. Ea se va căi că a cedat unui îndemn romanțios, dar în ziua aceea va fi prea târziu ca să revie asupra lui. Iar Pierre, la rându-i, se va căi și el amar. Va cunoaște umilința, remușcarea, durerea de moarte de a vedea suferind o ființă care se va fi sacrificat pentru el.

— E prea destul, domnule conte, pentru a motiva teama și refuzul dumneavoastră. Toate astea n-ar însemna nimic, dacă n-aș fi hotărât dinainte să vă dau câștig de cauză, fiindcă am o idee mai bună decât dumneavoastră despre înțelepciunea și hotărârea nepoatei dumneavoastră. Am venit aici pentru a vă spune un lucru la care nu vă așteptați poate: că aș refuza să vă fiu ginere, chiar dacă ați fi de acord. Amintiți-vă de convorbirea destul de lungă pe care ați binevoit s-o aveți cu mine asupra proprietății, domnule conte, și amintiți-vă că n-am căpătat de la dumneavoastră soluția pe care o așteptam. Cum sunt un om simplu și ignorant, dar totuși un om cinstit, și cum n-ați vrut să-mi spuneți dacă bogăția e un drept și sărăcia o datorie, fiind

tot în îndoială, mă abțin și rămân sărac. Iată tot ce am de răspuns.

Contele deschise brațele meseriașului și, slăbit cum era de spaimă, de boală și de recunoștință, îi mulțumi plângând că binevoiește să nu se atingă de averea și de vanitatea lui.

— Acuma, îi spuse Pierre cu răceală, după ce suportă un adevărat torent de laude care nu-l făcură mai orgolios, vă cer îngăduința s-o văd pe domnișoara de Villepreux și să-i vorbesc fără martori.

— Du-te, Pierre, răspunse contele după un moment de șovăială. Nu poți minți, e cu neputință. Vei ține ceea ce ai făgăduit, și vei face ceea ce ai hotărât.

Pierre stătu închis două ore cu Yseult și amândoi dezbătură pas cu pas felul lor diferit de a înțelege și a practica idealul lor. Yseult era neclintită în intenția ei de a se căsători cu cel pe care-l alesese; iar Pierre, doborât de lupta împotriva lui însuși, nu știu ce să-i răspundă, când ea încheie spunându-i:

— Pierre, recunosc că trebuie să ne despărțim pentru câțiva ani poate. Durerea și spaima pe care am încercat-o ieri, văzând că bunicul e contra alegerii neclintite pe care am făcut-o în dumneata, mi-au arătat ce remușcări m-ar cuprinde, dacă aș pricinui prin împotrivirea mea moartea omului pe care-l iubesc cel mai mult pe lume după dumneata; da, Pierre, după dumneata; cel mai plin de virtuți din amândoi are locul cel mai mare în inima mea. Dar am față de bunicul meu datorii de-o viață întreagă, de care nu poate să mă dezlege o zi de slăbiciune sau de eroare din partea lui. Atâta vreme cât se va împotrivi iubirii noastre, n-am să-i mai vorbesc de ea; să mă ferească Dumnezeu să-i otrăvesc ultimii ani printr-o insistență căreia i-ar ceda poate. Dar e posibil să-și schimbe singur hotărârea (și mă bizui pe asta, eu care nu sunt deprinsă să mă îndoiesc de el) și să revină la adevărul pe care l-am văzut mereu iubindu-l și practicându-l. Dacă stăruie, mă voi supune la toate hotărârile lui, afară de aceea de a mă mărita cu alt bărbat decât dumneata. În privința asta, nu mă mai consider liberă. Ceea ce ți-am spus, am jurat în fața lui Dumnezeu și mie însămi; n-am să-mi calc jurământul. Așa încât peste un an sau peste zece, în ziua când voi fi liberă, dacă ai avui răbdarea să mă aștepți, Pierre, ai să mă regăsești cu sentimentele cu care mă lași astăzi.

Trei zile mai târziu, contele, nepoata, nepotul și marchiza călătoreau într-o droșcă cu patru cai pe drumul spre Paris, iar Corintianul, în diligență, pe drumul spre Lyon, ca să ajungă în Italia. Saviniana deretica în cabinetul lui Yseult și plângea în tăcere cu lacrimi grele. Berrichon cânta în atelier, iar Pierre Huguenin, alb la față ca un lințoliu, slăbit și îmbătrânit cu zece ani într-o singură noapte, muncea având aerul liniștit și răspunzând cu blândețe mângâierilor și întrebărilor îngrijorate ale tatălui său.

Însemnare.

Citind lucrarea unui om pe atunci obscur și acum bine cunoscut (*Cartea companionajului,* de Agricol Perdiguier, tâmplar în mahalaua Saint-Antoine, astăzi deputat al poporului), am fost impresionată, nu numai de poezia străvechilor inițieri ale *doctrinei,* dar și de importanța morală a subiectului, și am scris romanul *Le Compagnon du Tour de France* însuflețită de idei sincer progresiste.

Mi-a fost cu neputință, căutând să reprezint un tip de lucrător atât de înaintat cum se află în vremea noastră, să nu-i atribui idei asupra societății prezente și aspirații către societatea viitoare. Totuși, s-au auzit, din anumite clase, glasuri indignate, care pretindeau că așa ceva nu e posibil și că exagerez, și mă acuzau că măgulesc poporul și că vreau să-l înfrumusețez. Ei, bine, de ce n-aș face-o? De ce, presupunând că eroul meu a fost prea idealizat, n-aș fi avut dreptul să fac pentru oamenii din popor ceea ce mi s-a permis să fac pentru cei din alte clase? De ce să nu fi zugrăvit într-un portret chipul cel mai agreabil și mai serios posibil, pentru ca toți lucrătorii inteligenți și buni să dorească să-i semene? De când este romanul, cu orice preț, descrierea asprei și recii realități a oamenilor și a lucrurilor contemporane? Poate fi astfel, știu, iar Balzac, un maestru în fața talentului căruia m-am înclinat întotdeauna, a făcut *Comedia umană.* Dar deși eram prietenă cu acest om ilustru, eu vedeam sub cu totul alt aspect faptele omenești, și-mi amintesc că i-am spus, cam în vremea când scriam *Le Compagnon du Tour de France:* „Dumneata faci *Comedia umană.* Titlul e modest, ai putea tot atât de bine spune drama, tragedia umană. «Da, mi-a răspuns el, iar dumneata faci epopeea umana.» De data asta, am replicat eu, titlul ar fi prea pretențios. Dar aș vrea să fac egloga umană, poemul, romanul uman. La urma urmei, dumneata vrei, și știi să zugrăvești omul așa cum îl vezi înaintea ochilor, fie! Pe când eu, simt îndemnul să-l zugrăvesc așa cum doresc să fie, așa cum cred că trebuie să fie". Și cum nu ne făceam concurență, ne-am recunoscut curând drepturile reciproce.

În vremea aceea, acum vreo zece ani, un Pierre Huguenin putea să para înfrumusețat, ca tip, pentru oamenii de lume care nu aveau legături directe cu cei din ateliere.

Cu toate acestea, Agricol Perdiguier, el însuși, era cel puțin tot atât de inteligent, cel puțin tot atât de instruit ca Pierre Huguenin. Alt lucrător, oricare din ei, putea fi tânăr și frumos, nimeni nu va nega acest lucru. O femeie *de familie,* cum se spune, poate să iubească frumusețea la un om de rând, asta s-a mai văzut. O femeie inteligentă și cu inimă poate să nu aprecieze decât inima și inteligența la omul pe care-l iubește. Asta se va vedea, sper, chiar dacă nu se vede încă în vremea noastră. În sfârșit, tot ce pretindea lumea că nu exista atunci, putea și avea să existe în curând. Și dovadă e că, după câțiva ani,

Eugene Sue a luat ca erou al unui roman al său de foarte mare succes pe ion lucrător, pe care l-a făcut poet, filosof și, mai mult încă, socialist. Nimeni n-a avut nimic de zis. Pentru că a fost prezentat cu mai multă pricepere și descris mai veridic? Se poate. Simt întotdeauna plăcere și niciodată necaz când îi văd pe confrații mei reușind ceea ce mie mi-a dat greș. Dar problema rămâne de fapt aceeași. Un lucrător este un om întru totul asemenea altui om, este *cineva* la fel cu alt *cineva,* și mă mir mult că asta mai poate produce mirare. Nu e nevoie să fii bacalaureat ca să fii la fel de instruit ca toți bacalaureații din lume. Nu la liceu înveți să fii moral și să ai un crez, de vreme ce aci nu înveți decât greaca și latina. Aici dobândești foarte cu încetul o anumită cultură pe care un lucrător, întocmai ca și o femeie, o poate dobândi mai târziu și mai repede, cu inteligență și cu voință. În sfârșit, pretinsa inferioritate a originii sau a sexului este o prejudecată care nu mai are astăzi nici măcar scuza de a fi susținută cu bună-credință, și a o combate mai îndelung ar fi chiar un lucru foarte copilăresc în zilele noastre.

Am publicat pentru prima dată romanul de față sub povara blestemelor celor două caste, nobilimea și burghezia, fără să mai pun la socoteală clerul, ale cărui ziare mă acuzau fățiș că mă duc să studiez moravurile lucrătorilor, în fiecare duminică, la periferie, de unde mă întorc beată cu Pierre Leroux. Iată cum sunt primite de către o anumită lume și o anumită religie încercările de moralizare, și cum a fost primită de către păstrătorii moralei și de către slujitorii Evangheliei o carte care-și propune ca țel mărturisit deschis ilustrarea ideii evanghelice.

George Sand, Nohant, 23 octombrie 1851

[1] Gravor italian (1758-1833); Madona cu scaunul e făcută după Rafael.
[2] Numiri diferite pe care societățile de companioni de diverse meserii și le dau unele altora. (N. A.)
[3] În fr. coterie = grup de asociați.
[4] pe Solomon.
[5] Companionii gavoți adaugă la porecla lor semnificativă numele ținutului sau al satului din care se trag. (N. A.)
[6] Comisii de jurați funcționând în cadrul corporațiilor medievale.
[7] Autor des citat de romancierii francezi din prima jumătate a secolului XIX, scriitorul german Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822), autorul Povestirilor fantastice.
[8] Am scris acestea în 1840. Nu s-au scurs nici doi ani de atunci și aceste fapte pe care le atestam au devenit evidente și numeroase. Peste zece ani, lumea se va mira că am fost obligată să susțin bunul-simț și cultura spiritului popular in fața unei categorii de cititori care mă acuza de entuziasm excesiv și de înclinare spre paradox. (Nota autoarei la ediția a doua.) Ordin religios și militar, înființat în 1119 și activ în timpul cruciadelor, ordinul Templierilor, devenit puternic și avut, a fost desființat de papă în 1312, la cererea regelui Franței, Filip cel Frumos, care dorea să-și aproprieze bogățiile strânse; în acest scop, el a arestat și a ars pe rug pe Jacques de Molay, șeful Templierilor. Se știe că gave înseamnă torent prin partea Pirineilor. (N. A.)
[9] Vedeți Cartea companionajului, de Agricol Perdiguier, zis Avignonezul Virtute. (N. A.)
[10] Au fost cazuri când uzanțele unor societăți proveneau dintr-un ev mediu prea depărtat ca să mai poată fi respectate. Noii adepți au protestat în fața barbariei unor obiceiuri pe care vechii asociați voiau fără succes să le păstreze. (N. A.) Aventurierii din vechea Sicâlie stăpânită de cartaginezi; termenul e folosit aci cu sensul de „oameni întreprinzători, activi”.
[11] Tăietorii de pietre din cele două grupări se interpelează cu numele de coterie; toți companionii din celelalte stări își spun pays. Nu se tutuiesc niciodată cind sunt adunați. (N. A.) Pays a fost tradus prin „flrtat”. (N. Tr.)
[12] Funcțiunile rolerului (rouleur sau roleur) consistă în a-i prezenta pe lucrători meșterilor care vor să-i angajeze, și a confirma angajamentele prin anumite formalități. El îi însoțește pe cei care pleacă până la ieșirea din orașe, el dă descărcările etc. (N. A.)
[13] A mulțumi asociației înseamnă a te retrage din ea, în sensul că nu mai participi la cheltuielile, la acțiunile sau la câștigurile ei. Rămâi legat cu inima, dar nu mai ești obligat față de ea decât prin conștiință. (N. A.)
[14] Solomon era atunci pentru companioni, și va fi încă multă vreme

pentru mulți, o întruchipare a rațiunii, un fel de fetiș căruia i se atribuie toate perfecțiunile și toate puterile. Numele său echivalează aproape cu cel al Celui Veșnic, și Pierre Huguenin îl folosea pentru a da mai multă autoritate invocației sale religioase. (N. A.)

[15] Unul din eroii poemului Ierusalimul liberat al lui Torquato Tasso (1544-1595), poem in care Renaud are un rol asemănător cu cel al lui Ahile în lliada.

[16] În. 1823, regele Franței, Ludovic al XVIII-lea, a trimis în. Spania o armată condusă de ducele de Angouleme, pentru a-l ajuta pe regele Spaniei, Ferdinand al Vll-lea, să-și restaureze puterea absolută, zdruncinată de o revoluție democratică.

[17] După înfrângerea lui Napoleon I și revenirea monarhiei în Franța, ofițerii din armatele napoleoniene au fost puși în retragere cu solda înjumătățită.

[18] Fiul lui Napoleon I și al împărătesei Maria-Luiza, care a primit la naștere titlul de regele Romei, a fost recunoscut de camerele franceze ca succesor al tatălui său infrânt (1815), dar n-a domnit niciodată, deoarece tronul a fost reluat de Bourboni; el a trăit și a murit in Austria sub numele de ducele de Reichstadt (1811-1832).

[19] Marchizul Marie-Joseph de La Fayette (1757-1834). care a participat la războiul pentru independență din America, a avut oarecare popularitate în Franța ca monarhist de tendință liberală.

[20] Georges Couthon (1755-1794), in ciuda paraliziei care-i țintuia picioarele, a fost unul dintre cei mai activi și consecvenți revoluționari, alături de Robespierre și de Saint-Just.

[21] Partizan al ducelui de Orleans (vezi nota 2 de la pag. 244).

[22] ! Numele era purtat în mod curent de gânditorii progresiști de La începutul secolului al XlX-lea, care încercau să rezume și să completeze ideile iluminiștilor.

[23] Deputați și ziariști liberali din vremea Restaurației. Generalul Foy (1775-1825), rănit la Waterloo, a avut o popularitate atât de mare, încât moartea lui a fost considerată de presa liberală ca un doliu public.

[24] s Antoine Barnave (1761-1793) a fost, ca și Mirabeau, un orator de seamă al Adunării Constituante; ulterior, opoziția Iul față de desfășurarea Revoluției l-a dus la eșafod.

[25] Numele ziarului celui mai radical din timpul Revoluției.

[26] Echerul, insignă a muncii, care închipuie și triunghiul simbolic al Treimii dumnezeiești. (N. A.)

[27] Din perioada minorității lui Ludovic al XV-lea, perioadă în care Franța l-a avut ca regent pe Filip de Orleans (1715-1723) cunoscut pentru risipa și depravarea lui.

[28] Vezi nota de la pag lUfi.

[29] Mart Bcuiptori francezi da origine modestă.

[30] De la numele liberalului spaniol foarte popular in acea vreme, generalul Antonio Quiroga (1784-1841), șeful trupelor care luptau pentru obținerea unei constituții, susținlnd astfel revoluția democratică împotriva lui Ferdinand al Vll-lea. De la numele pastorului spaniol Pablo Morillo, care se distinsese în timpul Războiului contra lui Napoleon

[31] Confederația elvețiană era constituită din treisprezece cantoane, devenite independente din 1499.

[32] Jacques-Pierre Brissot (1754-1793), unul din șefii girondinilor în timpul Revoluției.

[33] Orice perioadă istorică are două fețe: una săracă și cam ridicolă, sau cam nefericită, întoarsă spre calendarul epocii; cealaltă, măreață, eficace și serioasă, privind spre cel al eternității. Nu putem dezvolta mai bine această idee aplicată la evenimentele de care e vorba aici, decât citind un pasaj din domnul Jean Reynaud asupra carbonarismului. Dacă cineva ne-ar acuza că nu tratăm cu destul respect niște încercări care au avut perioadele lor tragice și martirii lor încununați, am invoca acest text frumos, ca expresie a simpatiei noastre și a aprecierii noastre definitive: „Vai ! aceste comploturi ne-au costat sânge. Și încă din cel mai curat! A fost nevoie ca inimi generoase să fie condamnate prematur la exilul mormântului și ca atâtea capete nobile, jertfite în holocaust, să se plece dureros sub mâna grea a călăului… Sacrificiul lor n-a fost inutil lumii; iar posteritatea, comemorându-și morții, lo va păstra numele. Nu, sângele vostru, o, patrioți nefericiți, n-a curs în zadar, căci a inspirat tuturor celor care-i iubesc pe oameni dorința de a muri cu aceeași măreție și pentru aceeași cauză ca voi; a înălțat mărturie împotriva monarhiilor, în momentul când monarhiile erau puternice și când cei care erau priviți ca reprezentând Franța trebuiau să se plece în fața lor; a marcat cu un semn de nește rs în analele noastre reapariția revoluției în sinul poporului, în chiar clipa când sceptrul reapărea în mâna monarhilor; s-a prelins, ca un tribul al epocii noastre, pentru a se amesteca cu râurile sfinte formate din sângele părinților noștri și care, sub prima republică, au udat granița noastră națională formând un brâu de nestrăbătut; iar dacă e vorba de glorie, o, Borie, Raoulx, Goubin, Pommier, Vallee, Caron, Berton, Caffe, Sauge, Jaglin, gloria aceasta se concentrează întreagă în voi, care singuri ați apărut la lumina zilei și ați căzut pe ghilotina regilor”. (N. A.)

[34] „Socialist”, opunându-se lui „individual”, are aici mai curând sensul de "social”; socialismul epocii este, de altfel, cel al adepților lui Saint-Simom și Fourier.

[35] Louis-Philippe-Joseph de Orleans (1747-1792), numit PhiUppe-Egalite, fiindcă se alăturase la început Revoluției, a complotat, ulterior

împotriva ei, ceea ce l-a dus la moartea pe eșafod.
[36] Aluzie la campania lui Napoleon in Spania (1808).
[37] Vers din Britannicus, de Racine (Actul II, scena 3).
[38] Deputatul democrat Jacques-Antoine Manuel (1775-1827) a fost expulzat din Cameră în 1823, de către guvernul monarhist al Restaurației, fiindcă s-a opus expediției militare împotriva revoluției liberale din Spania.
[39] Din rechizitoriul la procesul sergenților din garnizoana La Rochelle. (N. A.)
[40] E vorba de ducele d'Orleans, adus la tron de marea burghezie financiară, după revoluția din 1830, sub numele de Louis-Philippe (Ludovic-Filip).
[41] Marc-Rene d'Argenson (1771-1842), aghiotant al lui La Fayette, a activat tot timpul Restaurației în rândurile liberalilor. Patru sergenți din garnizoana portului la Rochelle (Bories, Goubin, Pommier și Goupillon), afiliați la carbonarism, organizaseră o conspirație împotriva regimului Bourbonilor; au fost arestați și trei dintre ei au fost executați la 21 septembrie 1822; al Patrulea, Goupillon, a fost achitat deoarece destăinuise firele conspirației.
[42] Domnul de Senancourt: Obermann. (N. A.)
[43] Generalul patriot Riego y Nunez (1785-1823), unul din conducătorii mișcării revoluționare din Spania, a fost ucis din ordini îl regelui Ferdinand al VH-lea, după victoria trupelor francefze de expediție.! Francisco Ballesteros (1770-1832), general spaniol aflat în fruntea mișcării naționale din 1822; condamnat la moarte după inirângere, izbutește să scape cu viață fugind în Franța.
[44] E vorba de Liga din 1464-65, formată de nobilii francezi împotriva regelui Ludovic al Xl-lea.
[45] E vorba probabil de filosoful Victor Cousin (1792-1867), șeful școlii spiritualiste eclectice, care l-a făcut cunoscut pe Kant în Franța. Ducele de Orleans (Ludovic-Filip), văr cu regii Franței, se trăgea și el din familia Bourbonilor.
[46] Vrem să vorbim mai ales de Manuel, oare trece drept conducătorul partidului orleanist în mișcarea carbonarilor. (N.A.) E vorba de Ludovic al XVIII-lea și de Carol al X-lea, regii din vremea restaurației.
[47] Ocolul (le Tour) Franței.
[48] în vechea comedie franceză, Frontin este numele unuia din valeții îndrăzneți și descurcăreți, care servesc de confidenți stăpinilor lor.
[49] în pavilionul cu acest nume, de la Versailles, aveau loc petrecerile și orgiile lui Ludovic al XV-lea.
[50] Pierre Huguenin nu mai apare el însuși în romanele ulterioare ale lui George Sand; apar însă alte figuri de muncitori, ca, de pildă, Paul

Arsene, din romanul Horace (1840).

Table of Contents

Capitolul I
Capitolul II
Capitolul III
Capitolul IV
Capitolul V
Capitolul VI
Capitolul VII
Capitolul VIII
Capitolul IX
Capitolul X
Capitolul XI
Capitolul XII
Capitolul XIII
Capitolul XIV
Capitolul XV
Capitolul XVI
Capitolul XVII
Capitolul XVIII
Capitolul XIX
Capitolul XX
Capitolul XXI
Capitolul XXII
Capitolul XXIII
Capitolul XXIV
Capitolul XXV
Capitolul XXVI
Capitolul XXVII
Capitolul XXVIII
Capitolul XXIX
Capitolul XXX
Capitolul XXXI
Capitolul XXXII
Capitolul XXXIII
Capitolul XXXIV
[1]
[2]
[3]
[4]
[5]
[6]
[7]

[8]
[9]
[10]
[11]
[12]
[13]
[14]
[15]
[16]
[17]
[18]
[19]
[20]
[21]
[22]
[23]
[24]
[25]
[26]
[27]
[28]
[29]
[30]
[31]
[32]
[33]
[34]
[35]
[36]
[37]
[38]
[39]
[40]
[41]
[42]
[43]
[44]
[45]
[46]
[47]
[48]
[49]
[50]